WILHELM SCHREINER

DE DOOD VAN YPEREN

DE DOOD VAN YPEREN

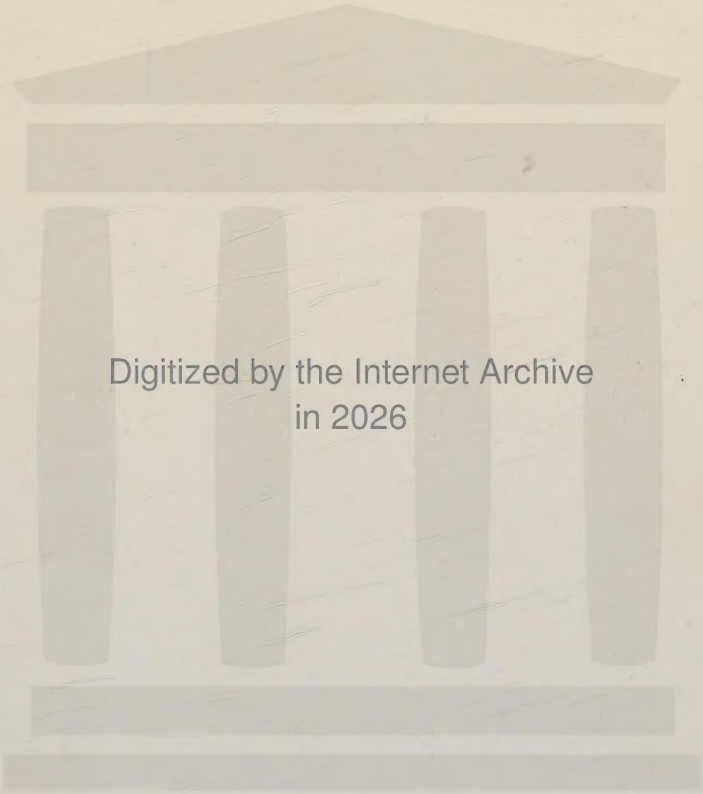

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/dedoodvanyperen0000wilh

BIJ MOSSELMARKT VOOR YPEREN OP 22 OCTOBER 1914.

DE DOOD VAN YPEREN

DE DUITSCHERS IN VLAANDEREN

DOOR

WILHELM SCHREINER

UIT HET DUITSCH VERTAALD

TWEEDE DRUK

UITGAVE J. H. KOK N.V. TE KAMPEN — 1930

MADE IN HOLLAND

AAN MIJN BROEDER

IN YPEREN.

DE schaduwen van de Hallen aan de Groote Markt begonnen weer breeder te worden. Scherp teekenden de gebouwen zich in de namiddagzon op het plaveisel af.

Druk pratend stonden burgers in groepjes bij elkaar, of liepen af en aan.

Anders was het op dien tijd van den dag in de schaduw der Hallen van Yperen even stil als in de gangen van een klooster; maar de laatste dagen scheen de stad maar niet tot rust te kunnen komen, evenmin als een bijenzwerm vóór het uitzwermen.

Gerucht op gerucht hield de burgerij in voortdurende spanning.

De oorlog! La guerre! Nu zou hij ook bij hen komen.

Dof kanongebulder drong sinds kort van Rijssel tot hen door. Onophoudelijk trokken troepen van de Gealliëerden door de stad.

Om Antwerpen te ontzetten, dachten de burgers.

Maar ze trokken vaak in een andere richting, naar Duinkerken of naar Dixmuiden. Alleen de Engelschen, die den vorigen nacht nog in de stad lagen, waren dien morgen door de Meenenpoort naar het Noorden opgerukt.

Daar klonken opeens hoefslagen van den kant van het St. Maartensklooster over de Groote Markt: een paar achterblijvers van een afdeeling Engelsche ruiterij verdwenen in de Meenenstraat.

Die wilden de menschen achterna, om te zien, welken kant ze uit gingen.

In groepjes trokken de burgers nu naar de Meenenpoort.

Ja juist, de ruiters lieten den weg naar Menin rechts liggen en gingen dus op Roeselaere aan.

Plotseling echter sloegen ze linksaf en reden het veld over, den weg op naar Thourout, dicht bij St. Jan.

Waarom nu toch niet recht toe, recht aan op Antwerpen af? Dat is één van de vele vragen, waarop niemand een antwoord wist.

Uit het Zuiden klonk dreigend het dof gebulder van ver verwijderd geschut.

Willem van Neemen, de burgemeester der stad, stond, door drukkende zorgen gekweld, voor het raam van z'n kamer op het stadhuis en zag neer op het plein vóór de kathedraal, dat duidelijke sporen vertoonde van het verblijf der Engelsche cavalerie, die hier den vorigen nacht met hun paarden gekampeerd had.

Van Neemen was met vrees voor de toekomst van z'n stad vervuld, want er viel niet aan te twijfelen — ook naar Yperen zou de oorlog komen.

Er waren — in tegenstelling met het begin van September — de laatste maand wel geen Duitsche patrouilles meer gezien; maar lang kon het niet meer duren, of ze zouden komen.

Stap voor stap naderde uit het zuiden het tooneel van den geweldigen strijd. Die rampzalige oorlog!

Maar hij was er nu eenmaal. En Willem van Neemen was zich volkomen bewust, welk een zware verantwoordelijkheid op hem rustte.

Dat het vaderland door vijanden overstroomd werd, daar kon hij — alleen — toch niets aan veranderen; aan hem echter was de zorg voor z'n stad toevertrouwd.

In alle oorlogen was zij voorheen het brandpunt der veldslagen geweest. Engelschen, zooals nu met de Franschen in bond voorbij getrokken waren, hadden toenmaals haar rijke voorsteden in brand gestoken. De hertog van Alva, de Geuzen en Parma hadden haar belegerd, en — alleen in de zeventiende eeuw — had de Fransche banier tot viermaal toe den Vlaamschen leeuw van de tinnen van het veroverde Yperen verdrongen.

Peinzend keerde hij zich weer naar het raam. Er wachtte hem nog werk genoeg.

Op eens trok 'n ronde lichtplek — de weerkaatsing van de zonnestralen in den gladden presse-papier op de schrijftafel — z'n aandacht.

Trillend speelde het licht onder de copie van één der groote kunstwerken van Ferdinand Pauwels, die op de bovenverdieping van de Hallen aan den wand hingen.

Geruimen tijd hield Willem van Neemen den blik onafgewend op de schilderij gericht.

Het was „de Dood van Yperen", een schilderstuk, dat een beeld gaf van den ellendigen toestand der stad, toen ze in het jaar 1347 door de pest geteisterd werd.

In dat jaar telde ze tweehonderd duizend inwoners; de pest en de oorlog lieten er slechts vijf duizend over.

Toen Willem van Neemen aan de achttien duizend inwoners van de tegenwoordige stad dacht, kon hij z'n oogen niet afwenden van dat huiveringwekkend tooneel daar aan den wand.

De klok van den Belfrood sloeg half vier.

Haastig legde de burgemeester den presse-papier uit de zon en greep naar z'n pen. Maar nauwelijks had hij achter het woord Yperen de dagteekening, 9 October 1914, geplaatst, of daar rinkelde te telefoonbel. Hij nam den horen op.

„.... van Neemen .... — Wat is er? Duitschers?... Wie heeft hen gezien?.... Jijzelf? Van de St. Pieterskerk?.... Zijn het misschien ook Engelschen?.... Neen?.... Wielrijders zeg-je?.... Ik kom dadelijk, wacht maar op me bij de St. Pieterskerk.... Wat? Van den kant van Rijssel?.... Zoo? Bij het Zillebeker meer vandaan?.... Guido! Ga maar liever vooruit, naar de Rijsselsche poort! Maar zorg ervoor, dat ze geen domheden begaan. Je weet wel, wie ik bedoel.... Ja, ik kom zoo gauw mogelijk."

Willem van Neemen snelde de Groote Markt over, de Rijsselsche straat langs.

Als de menschen nu maar verstandig waren en kalm bleven! Maar er waren er enkelen, van wie hij alles verwachten kon.

Hij was de St. Pieterskerk nauwelijks voorbij, of daar knalden in de richting van de Rijsselsche poort al een paar schoten. Dus toch zoo? Dan kwam hij te laat.

De schoten hadden geen doel getroffen. Fluks waren eenige groene

jagers van hun rijwielen gesprongen en hadden om het „Maison de Bois" en de omliggende huizen post gevat.

Gesloten? Dan maar met den „Beierschen sleutel". En spoedig vlogen de deuren in splinters open onder de slagen met de geweerkolven.

Daar treedt den bevelvoerenden luitenant in de vestibule eensklaps een man tegemoet, die in blinden ijver z'n karabijn op hem richt.

Eén slag met de kolf van het geweer — de man stort ter aarde en het schot komt in het plafond terecht. Gelukkig blijft het bij dit eene slachtoffer.

De stad schijnt overigens rustig. Twee aan twee trekken de jagers, van het ééne einde der stad naar het andere, de afzonderlijke stratenrijen door.

Die er het eerst aankomen, kunnen een paar Engelsche cavaleristen, die daar nog steeds op eigen gelegenheid rondzwerven, enkele kogels achterna zenden.

Intusschen spelen zich in de Rijsselsche straat eigenaardige tooneelen af.

Verbaasd staan de kalme Beieren voor het Belle-Gasthuis te kijken en verwonderen zich over 't groot aantal vrouwen, dat daar bij elkaar is.

Ongetwijfeld zijn er, uit vrees voor denkbeeldige gevaren, ook een aantal jonge vrouwen bij de oudjes ingeslopen, die rechtmatig dit oude-vrouwenhuis bevolken.

Als nu de jagers, ondanks de vele vrouwen, toch doen, alsof ze 't huis doorzoeken willen, ijlt bevend een vrouw met loshangende haren naar voren en houdt — om erbarming en medelijden smeekend — den „kindermoordenaars" haar knaapje voor.

„Denk je nu, dat we zulke barbaren zijn?" lacht de korporaal, terwijl hij haar den kleuter van den arm neemt.

Als de soldaat daarop z'n hand achteruit brengt, denkt de moeder, die dit jammerend en handenwringend aanziet: nu grijpt hij naar z'n bajonet.... hoe vaak heeft ze al niet op een plaatje gezien, hoe die barbaren zich gedragen — maar wat spert ze dan haar beangstigde oogen wijd open, als er een reep chocolade voor den dag komt, waar haar jongen met blij gejuich naar grijpt.

Wanneer de jager haar dan aan het verstand brengt, dat ook hij graag wat te eten zou willen hebben, verandert opeens het tooneel heelemaal.

Spoedig komen de vrouwtjes — als aan het leven teruggeschonken — met al wat maar eet- of drinkbaar is, aandragen.

Met behulp van het Fransch gaat het nog op z'n vlugst om zich voor elkaar verstaanbaar te maken, want een echte Beier verstaat door krijgservaring wel Waalsch, maar geen Vlaamsch.

Waar de Engelschen toch zitten, vragen ze al gauw.

„Dien kant uit zijn ze vertrokken," en verscheidene handen wijzen naar het noorden, „al twee uur geleden."

Van de Rijsselsche poort komen eenige Ulanen aanrijden; een man of tien. Ze brengen bericht van de nadering van de divisie.

Om zich te verzekeren van de zich schuil houdende, mannelijke bevolking der stad, laat de aanvoerder burgemeester Van Neemen, een pastoor van de St. Maartenskerk en eenige raadsheeren gevangen nemen. In het stadhuis, aan den voet van den massieven Belfrood, worden ze in bewaring gezet.

Vandaar uit hebben de heeren gelegenheid het binnenrukken van de heele cavalerie-divisie te zien, welker voorhoede hen als gijzelaar opgesloten heeft.

Ulanen, dragonders en huzaren duiken uit de Rijsselsche straat op; reusachtige vrachtauto's ratelen voorbij, beladen met de overige compagnieën van het jagerbataillon, die hetzelfde nummer op hun schouderbedekking dragen als de drie soldaten, die hen bewaken. Tot zelfs de kanonnen van de rijdende artillerie zien ze onder de ramen voorbijtrekken.

Het is nu bij vijven. De heele divisie zal in Yperen enkele uren rust nemen. Patrouilles melden, dat noordoostelijk, in de richting, waarheen de Engelschen aftrokken, de wegen tot Langemarck en Passchendaele toe, vrij van vijanden zijn. Naar den westkant wordt een cordon van wachtposten ter beveiliging van de rustende divisie uitgezet.

De nacht van 9 op 10 October verloopt, zonder dat er iets voorvalt.

Reeds te kwart vóór vier in den vroegen morgen rukt de divisie met stille trom verder op. Weer gaat de voorhoede wielrijders vooruit.

Aan het station gekomen deelt een grappenmaker, als aandenken, kaartjes eerste klas naar Parijs uit.

Ternauwernood hebben ze 't naaste dorp bereikt, of bij een bocht rijdt een Engelsche vrachtauto lustig op de voorhoede in.

De gevangen genomen chauffeur gedraagt zich brutaal, rookt cigaretten en loopt daardoor een pak slaag op.

Vroolijk gestemd door zoo'n voorspel, schuift de voorhoede ver naar het zuidwesten vooruit, gevolgd door de heele divisie: Estaires is het doel van den marsch.

Bij helder maanlicht marcheert de troep op de bergen aan, die den vorigen dag links lagen: den Kemmelberg en den Roterberg.

Van verre gezien doen de windmolens op de hoogten denken aan de oude burchten van vroeger op de toppen der bergen.

Van den zeekant strijkt een scherpe noordwestenwind over het lage land.

Toen de morgen van den tienden October aanbrak, herademde Yperen weer; maar de ongerustheid van den vorigen dag was nog niet geweken.

Willem van Neemen wenschte in stilte, dat het Duitsche leger zich naar het westen wenden zou.

Met betrekking tot de Engelschen durfde hij zich aan geen onderstellingen wagen. Hij hoopte slechts, dat de stad niet tusschen twee vuren geraken zou. Voor zichzelf maakte hij zich niet bezorgd.

Daar dreunden opeens zware kanonschoten in de richting van den Kemmelsberg, afgewisseld met doffe knallen van geweervuur heel uit de verte.

Toen wendden z'n blikken zich weer bezorgd en vragend naar „de Dood van Yperen".

EERSTE BOEK

NAAR HET OFFER

HET UITRUKKEN.

HET tooneel van den strijd verplaatste zich gaandeweg naar het noorden.

Terwijl de strijdende partijen langs het heele front aan de Aisne elkaar fel bestookten en de krijg daar het karakter van een positie-oorlog begon te vertoonen, verplaatste het strategisch zwaartepunt zich met den dag naar de flank van de beide tegenstanders in de nabijheid van de zee.

Wel waren tusschen Atrecht en Rijssel nog geen frontstellingen gegraven, zooals aan de Aisne, bij Roye en Albert, maar van beide kanten stelde de cavalerie ten westen van Rijssel alles in 't werk om den tegenstander te omvatten.

Twee Duitsche cavalerie-divisies deden van Duinkerken uit, met een sterk ruitercorps, een poging tot ontzet.

De eene, die in den vroegen morgen van den tienden October Yperen verlaten had, sloeg aan den voet van de hoogte van Kemmel een aanval der Engelschen af en bracht in de buurt van Estaires een Fransche cavalerie-divisie een geduchte nederlaag toe.

De andere wierp op denzelfden dag Conneau's escadron ruiterij bij Hasebroek terug.

Het deel van het legercorps, dat Rijssel omsloot, bleef vrij.

Maar van uur tot uur kreeg het front, van uit het zuiden aangroeiend, een vaster vorm.

Het verflauwen van de stormaanvallen der Franschen in het Maasgebied en aan 't front in Champagne vond weldra zijn verklaring in de waargenomen verplaatsing van sterke troepenafdeelingen naar Artois en Vlaanderen.

Joffre gaf het plan, volgens hetwelk hij den slag aan de Marne begonnen was — dien hij opgeven moest, zonder hem tot een goed

einde te kunnen brengen — in beginsel niet op; maar stelde veeleer alles in 't werk om den rechtervleugel van de Duitsche legermacht te omvatten en door aanvallen op de vrij lange frontafdeelingen zijn tegenstander landwaarts in terug te dringen, zoo niet te verpletteren.

De Duitsche legerleiding evenwel had tot dusver elke omtrekkende beweging, door overvleugeling van de met dit doel aanrukkende vijandelijke macht, weten te verijdelen.

Daardoor groeide het front, als met den dag, noordwaarts aan.

Door French gesteund, gaf Joffre het evenwel niet op, want hij zag duidelijk in, dat het alleen op die wijze mogelijk was den vijand de voor Engeland zoo gevaarlijke bezetting der kust te beletten en Antwerpen, België's laatste bolwerk, te ontzetten.

Maar voordat de pogingen der Franschen ter omtrekking nog maar de hoogte van Rijssel bereikt hadden, viel Antwerpen, na een belegering van elf dagen, op den 9den October.

Toch wist Joffre van geen wijken, vooral nu niet; want hij begreep: voor den vijand moest nu de crisis komen.

Dezen toch was het tot dusver gelukt door troepenverplaatsing voldoende krachten vrij te maken om de omtrekkende bewegingen des vijands te verijdelen.

Maar nu was de tijd gekomen, waarop het hem niet meer mogelijk zijn zou, z'n frontlijn van Compiègne tot Belfort nog meer te verzwakken.

Terwijl Boulogne en Calais, Toulon en Marseille den Gealliëerden voortdurend versche reserve-troepen toevoerden, moest de tegenstander wel inzien, dat het onmogelijk was, z'n front nog meer te verlengen.

Alle beschikbare strijdkrachten moest hij immers naar het oosten zenden, waar — gelijk de opperbevelhebber wel wist — de Russen zich gereedmaakten, om voor de tweede maal een inval in Oost-Pruisen te doen, en hun zuiderleger naar de passen van de Karpaten opdrong. Daar had Duitschland elken man noodig.

En mochten er nu ook al honderdduizenden vrijwilligers binnen de grenzen van het rijk onder de wapens staan, — niemand was in

staat, om in zes weken van een vrijwilliger een goed soldaat te maken.

Duitschland kon het niet wagen, zulke onafgerichte scharen in het vuur te brengen.

Voordat die jonge menschen nu den vuurdoop zouden ondergaan, moest de rechtervleugel van het Duitsche front omtrokken zijn en in z'n val het overblijvende deel van het heele westfront meesleepen.

Met onverbiddelijke energie richtten de verbonden veldheeren hun blikken naar Vlaanderen.

Daar zou de beslissing van den veldtocht vallen. En wie kon er dan nog aan twijfelen, voor wie ze gunstig zijn zou?

Joffre had goed gezien; maar toch faalde z'n berekening, want het onberekenbare zag hij over 't hoofd.

De kracht van den geest der Duitsche jongelingschap gaf bij dit onberekenbare den doorslag.

De liefde tot het vaderland, in nood en gevaar, heeft dien geest gestaald.

„De drang van een heilig moeten vaart door 't land en drijft ons voort!" Het *moet!*

Dat moeten was geen bevel: wij willen, heette het.

En gelijk de nood van het vaderland en de liefde van Jong-Duitschland, als staal op steen, de vonk deed spatten, die in hun ziel gloorde en 't hart deed ontgloeien tot de bereidwilligheid om zich eenvoudig weg met al het eigene, ter beschikking van het vaderland te stellen, — zóó waren de harten met verlangen vervuld naar de ure, waarin de daad op dit willen de kroon zetten zou.

Jong-Duitschland wachtte op het bevel, dat leiding geven zou aan den onstuimigen drang van het hart.

Of nu dat bevel hun den aanval gelastte, dan wel drong tot hardnekkigen weerstand tegen de overmacht — dat deed er niet toe: het hart trok — onverschillig waarheen — mee op tegen den vijand.

„Valt Rusland aan? Op dan naar het oosten! Roept het westen ons te hulp? — Wij komen. Zegt ons waarheen!"

Aan de zeezij van Rijssel, daar dreigt de doorbraak van het front!

„Dan voorwaarts! Naar de bres in Vlaanderen!"

Een bevel, dat weerklank vindt in een bereidvaardig willen — een dienen met bewustheid — een willen, tot gehoorzamen bereid; de geest der vaderen, die tot groote daden bezielde.

In vertrouwen op dien geest drong bij den gevaarvollen toestand des rijks de bittere noodzaak tot het waagstuk om de jonge, nog onvoldoend afgerichte regimenten van vrijwilligers op de vlakten van West-Vlaanderen te werpen.

Met stalen stift heeft van die dagen af de geschiedenis den naam van Vlaanderen opnieuw in het Duitsche hart gegrift.

Onheilspellend nadert de herfst. Maar z'n veelkleurig gewaad weerspiegelt zich in oogen, die den dood trotseeren.

Toch blijft er in den diepsten grond, een altijd weer herhaalde, ernstige strijd tusschen levenslust en stervensmoed.

Die duizenden vrijwilligers doorleven het heden in z'n volle beteekenis — en in het heden de toekomst.

„Dat er oorlog is, vinden we al niet meer zoo verschrikkelijk. Maar als we ernstig nadenken, moeten we toch altijd weer opnieuw den moed en de bereidheid om te sterven op ons zelf veroveren. Eerst in het samenzijn met echte vrienden is de gerustheid omtrent de toekomst het grootst, omdat we ons dan innerlijk één met elkaar gevoelen.

Dan krijgt voor ons besef het eeuwige zulk een groote beteekenis.

Wanneer iemand zoover gekomen is, dat hij levenslust en bereidwilligheid om te sterven, even sterk in z'n hart gevoelt, eerst dan — geloof ik — is hij als Christen ook een goed soldaat."

Jong-Duitschland kon niet alleen mee voelen en mee juichen, het wilde ook mee zorgen, mee lijden en sterven, en dat alles met volle bewustheid.

Het wilde het bewijs leveren, hoe vrijheid en plichtsbesef, onafscheidelijk verbonden, het grootste, dat de tijd schenkt, in 't aanzijn roepen: het dienen van het vaderland.

Zoo ontstond een leger, waarvan de kracht nu juist niet gelegen was in de beheersching van de militaire techniek, maar in het koesteren van zedelijke idealen.

Gemis aan voldoende technische hulpmiddelen bleef z'n zwakheid, vurige liefde werd z'n sterkte.

De jongelingschap van alle Duitsche stammen diende in zijn regimenten.

Heel Duitschland moest het zijn. Van Sleeswijk tot Beieren, van München tot Brandenburg, van Oost-Friesland tot aan de Oostgrens van 't rijk had de stroom van vrijwilligers alle garnizoenen gevuld.

In bonte verscheidenheid schaarden ze zich om een kleine kern van geoefenden — meerendeels landweermannen — en leerden van dezen de wapenen hanteeren.

Leerlingen van middelbare scholen, studenten, arbeiders en kooplieden, ambtenaren en professoren, predikanten en onderwijzers, die allen traden als vrijwilliger in dienst.

Ook menig huisvader gaf gehoor aan de dringende roepstem van het vaderland; maar overigens waren 't allen jonge menschen.

Alle faculteiten waren in eensgezindheid vertegenwoordigd: de toekomstige leiders van het volk, één van zin en wil om te overwinnen of te sterven.

Jonge mannen, die — na ongewonen kazernedienst — met een van geestdrift tintelend hart in dienst van het vaderland hun leven wilden offeren.

Met het eind van September hadden de jonge regimenten hun standplaatsen verlaten en waren ter oefening, in grooter verbanden, naar de groote garnizoenen vertrokken.

In het Sennekamp, in Munsingen, in het kamp van Lockstedt in Ohrdruff, in Brandenburg en Saksen waren heele divisies bijeengebracht.

Over enkele weken — dachten de meesten — gaat het naar het oorlogsterrein, om, in reserve achter het front, eerst de africhting op de vereischte militaire hoogte te brengen.

En die zoo dachten, mopperden; want ze wilden in 't vuur, — en voorloopig was daar geen uitzicht op, naar het scheen.

Doch éér dan men 't verwachtte, was het oogenblik gekomen, waarop de teerling geworpen werd, die over het lot van Jong-Duitschland beslissen zou.

Ver in Vlaanderen dreigde het gevaar van een bres in het front.

Die haar zouden moeten sluiten, hadden echter daarvan het geringste vermoeden nog niet.

De teerling werd geworpen — en ze gingen op marsch, om het offer van hun leven te brengen.

Wat er te doen was, waar ze heengingen, dat wisten ze niet.

Ziet hen daar staan, luisterend, geschaard om hun aanvoerders. Daar komt gloed in die jonge oogen, een heldere schittering, een uitdrukking van diep begrijpen.

Daar aan het hoofd van den troep staat één der hunnen, even jong nog als zij!

Hij heeft de toga verwisseld met de uniform. Als een fanfare fladderen zijn woorden over hun hoofd heen:

„Vrienden! Straks zullen we den dood in de oogen moeten zien. Welnu, dat willen we, moedig en met een goed geweten, ten dienste van ons vaderland. Met God in 't hart, kunnen we dat ook.

Hij bindt ons samen, Hij legt 'n onverbrekelijken band tusschen ons."

Nu wisten ze het: ze gingen in het vuur.

Al die duizenden waren het zich bewust. Zeker, er waren er velen, die met strakken blik de oogen richtten naar hun geboorteland, ginds heel ver.

Hoe grooter het aantal oudere landweermannen onder hen was, des te ernstiger werd de stemming onder de jongeren.

Maar toch waren allen vervuld van een nauwelijks bedwongen verlangen naar het uur, dat de vervulling brengen zou van de vurige begeerte naar samenwerking van de overmoedige kracht der jeugd met de koel berekenende leiding der aanvoerders.

Van zeer ver waren ze voor 't meerendeel gekomen, die aanvoerders: van de overzij van den oceaan, uit Afrika en Amerika, Engelands pogen om hen tegen te houden ten spijt.

Ze brachten de ervaring, opgedaan in den strijd in de koloniën, mee, en een van geestdrift gloeiend hart, dat elke moeilijkheid te boven kwam, ja zelfs, wat onmogelijk scheen, mogelijk maakte, om thuis te komen en thuis te zijn, als het er om ging, om alles op het spel te zetten in een strijd op leven en dood.

Tegen zulke aanvoerders zagen de jonge vrijwilligers met eerbied op; en toch vonden ze dikwijls een verstandhouding, waarin de aanspraak „kinderen" hen weldadig aandeed en hun als de uitdrukking van een vereerend vertrouwen voorkwam in den mond van die mannen, wier liefderijke zorg en leiding voor hen wilde zijn, wat te voren het ouderlijk huis was: leerschool der liefde, wijl leerschool van den plicht.

Het ouderlijk huis! De meesten hadden er reeds afscheid van genomen, toen ze naar het kamp gingen. En velen waren daar blij om.

„Afscheid nemen valt altijd zwaar, vooral in zoo'n tijd. Eigenlijk ben je blij, als de achterblijvenden, al wuivend, steeds meer in de verte verdwijnen. Toch kan ik niet droef gestemd zijn. Ik leef en strijd, lijd en sterf — desnoods — zoo dat Gods wil is."

„Nog een laatsten groet uit Zwabenland, met z'n bonte herfstkleuren, z'n roestbruine hei en vallende bladeren — maar te midden van dat tooneel van vergankelijkheid de stralende gloed van zonnige kracht — oogen, die vroolijk de toekomst tegenblikken en harten, die van geestdrift blaken. De drang van een heilig moeten doortrilt het land en drijft ons voort."

„Alle gedruktheid wijkt; het doel alleen stellen we ons met grooter koelbloedigheid voor oogen. Toch valt het afscheid zwaar, omdat we met heel het verleden, dat ons lief geworden is, breken moeten. Ons jongens zulks wellicht nog meer, omdat we de heerlijke toekomst in beroep en leven, waarvan we ons zoo moeilijk losrukken kunnen, begraven moeten."

„De blijde hoop op een gelukkige toekomst evenwel lacht ons tegen en geeft ons den moed om ons leven in de waagschaal te stellen."

„Alleen in den offerdood bloeit het geluk op."

*
* *

Op den tienden October vliegt het bevel tot uitrukken langs de telegraafdraden, die van het hoofdkwartier uitgaan.

's Avonds om 9 uur bereikt dat bevel het 24ste bataillon jagers uit Marburg in het Sennekamp.

In allerijl worden de ransels gepakt. Zijn die al niet in voldoend aantal voorhanden — rugzakken, sjako's en helmen daarentegen liggen er bij hoopen, blijkbaar van de slagvelden in Augustus bijeenverzameld.

Toch zijn er niet genoeg voor allen. Wie geen sjako of helm kan krijgen, blijft z'n pet dragen.

En nu inpakken! Nog vlug een laatsten groet naar huis; een uurtje slapen, en dan om elf uur in alle stilte aantreden.

Zwijgend marcheeren de compagnieën door het kamp.

Als de laatste barakken in den donkeren nacht verdwenen zijn, klinkt uit de voorste gelederen geestdriftig op: „Es braust ein Ruf wie Donnerhall! .... Zum Rhein, zum Deutschen Rhein! ...."

Het eene lied volgt het andere. Daar glimmen reeds de lichten van het station.

„Instappen!" Zes-en-dertig man in elken wagen — gewone beestenwagens.

Het duurt geruimen tijd, eer alles ingeladen is.

Eindelijk beginnen de lichten voorbij te glijden, de wielen rollen voort, en de trein stoomt weg in de duisternis van den nacht.

*
* *

„Waarheen?" Dat blijft voor ons een open vraag. Naar den stand van het kompas of van de sterren aan het hemelgewelf te oordeelen gaat het in de richting van Paderborn. Naar het westen dus?

Uit den lichten herfstnevel stijgt een heldere dag aan den hemel op, een echte Zondag.

Zoo goed als 't gaat, maakt elk het zich gemakkelijk in den beestenwagen. Vrienden sluiten zich bij elkaar aan.

Er zit ook menigeen in de morgenschemering op een uitgezocht plaatsje dicht bij de deur, die in blijde toekomstverwachting, peinzend, over het ontwakende land heenblikt en denkt aan dierbare betrekkingen, terwijl z'n hand in die van z'n broeder rust, die — tegen hem aangeleund — z'n gedachten hetzelfde ouderlijk huis wijdt en zonder te spreken dezelfde moeder z'n afscheidsgroet zendt.

Het land ontwaakt. De morgenwind brengt in de kleurige vaandels

weer bij vernieuwing het overwinningsruischen, waarmee de avondkoelte afscheid genomen heeft. Antwerpen is gevallen.

In Zondagsgewaad staat jong en oud aan weerskanten van de spoorbaan en begroet, vervuld met blijdschap over de pas verworven zegepraal, de „hoop des vaderlands" — de jonge mannen, die hart en hand naar nieuwe lauweren uitstrekken.

„Vaarwel, jongens! Er op los!"

Hoor eens, hoe zij van uit den wagen de menigte juichend groeten; met stralende oogen trekken ze uit, even jong en frisch als de pas-begonnen dag.

Menig oudere kan den aanblik van dat heilig vuur niet dragen, en wendt den blik af — in den hof waar de laurier groeit, wast ook de cypres. Zwijg stil, m'n hart. Ze zouden u lachend antwoorden: Dulce et decorum . . . . ! [1])

Langs de hellingen der bergen, in gloeiende herfstkleuren getint, glijdt het transport naar den Rijn af.

Met dof gedreun rolt de trein ten zuiden van Keulen over de brug.

Nu geen twijfel meer; we gaan naar het westen. Maar waar dàn heen? Naar Aken? Trier of Coblenz?

Noch naar Aken, noch naar Coblenz, maar toch voortdurend westwaarts. De vraag, waarheen? — hoe vaak herhaald — blijft onbeantwoord en wordt tenslotte overstemd door 't gejuich van de menigte langs de baan, die ons wuivend groet en met bloemen overstelpt.

We beantwoorden die vriendelijkheid met vroolijke scherts.

Bij elke halte worden de wagens groener en bonter; de portieren zijn met herfstloof omkranst, en op de tunieken van de jagers prijken de laatste zomerrozen.

Dorpen en steden glijden ons voorbij. 't Is Zondag, de klokken zenden den uittrekkenden hun klanken als laatsten groet van 't vaderland toe.

Slechts weinigen vangen die tonen op. Voor de meesten gaan ze verloren in den klank van eigen liederen of soldatenwijsjes.

Intusschen stoomt de trein voortdurend westwaarts, op de Luxemburgsche grens aan.

---

[1]) Dulce et decorum est pro patria mori: Zoet en eervol is het voor het vaderland te sterven.

Op den elfden October reeds waren alle lijnen naar het westen met nieuwe troepentransporten bezet; onophoudelijk rolden er treinen.

De legerkampen werden ontvolkt: het uur was aangebroken, om de jonge regimenten in de bres te werpen. Heel Duitschland volgde hen in gespannen verwachting.

Doch waarheen? Waar zullen ze de jongens met hun gedachten vinden, daarginds? In 't vaderland hadden ze immers nog niet het geringste vermoeden van een bres? Ook de regimenten zelve nog niet.

Er waren vier legerkorpsen op marsch gebracht; twee daarvan zond het noorden: het 22ste en 23ste reserve-korps; uit Midden-Duitschland en Baden kwam het 26ste; Saksen en Zwaben eindelijk vormden de beide divisies van het 27ste korps reservisten.

Overal zag men, dagen achtereen, overvolle troepentreinen voortkruipen — achter, of zelfs naast elkaar — langs de naastbijzijnde lijn, die naar het westen liep. De troepen van de voorhoede — kleine cavalerieafdeelingen, jagers en pioniers — werden allereerst vervoerd.

Ginds aan de Aisne hadden eenige hoofdofficieren bij het front de opdracht gekregen, om zich met den uittocht van het jonge leger te belasten.

Daar wisten ze: waarheen en waartoe.

De regimenten bleven van elkaar afgezonderd; het eene wist van het andere niet af.

In het kamp hadden ze elkaar wel gezien en kenden ze dan ook de andere regimenten van de divisie; maar waar waren die nu?

Na een vluchtige kennismaking was er een sluier van geheimzinnigheid over den uittocht geworpen; des te dichter omsluierd zou dan later de opmarsch kunnen zijn.

't Is nu Maandagmorgen 8.50; tenminste in onzen wagen, waar we nu al dertig uur in doorgebracht hebben.

We passeerden Keulen, Euskirchen en Weiszmes .... en waar we nu zijn, is me een raadsel; in elk geval toch in Luxemburg.

We voelen ons wel als geradbraakt, maar overigens gaat het vrij goed. Van wasschen natuurlijk geen sprake; cigaretten — het eenige, dat we krijgen — nog in overvloed voorhanden. Wij Dillenburgers zitten met ons vieren bij elkaar.

Ondanks stijve beenen en wagengehots had de eerste kennismaking plaats gevonden.

In de houding, die ze voor 't oogenblik 't gemakkelijkst vonden, zaten of lagen de jagers overal in het rond.

„Zeg Karolus, kom hier! Ga hier maar liggen!" Met een vriendschappelijken por gaf Helmut Eck z'n briefkaart aan z'n nog half slapenden kameraad Zunder en stapte over verscheidene beenen heen naar de deur; daar stond Korn, de derde, die uit dezelfde plaats kwam, volgens bevel met opgestoken bajonet, sinds gisteren op wacht.

Aan diens voeten zat de vierde, August Rompf, de jongste van het viertal; al aardig op weg secretaris van den gemeenteraad op z'n dorp te worden; terwijl Karl Korn op het kantoor van Daniël Haas, den sigarenfabrikant, werkzaam was, en Eck met Zunder elk halfjaar naar de eene of andere universiteit trokken — den vorigen zomer nog naar Bonn. Ze kenden elkaar van jongsaf.

Ook de gebroeders Dahl, die bij hen in den wagen zaten, hadden met hen samen college geloopen; alleen hun jongste broer niet; die was op zijn achttiende jaar al, gelijk met z'n beide broers, Ernst en Richard, vrijwilliger bij de jagers geworden.

Dapper rookend, alsof ze daarmee hun hongerige maag wilden sussen, zat het tweetal bij de deur naar buiten te turen, het vreemde land in.

„Hallo! morgen! morgen!" riepen ze af en toe, in 't voorbijrijden, eenzame landstormers bij bruggen of halten toe. Zoo verloopt uur na uur.

Libramont. Al Belgisch grondgebied.

Volgens het kompas gaan we noordwaarts.

Van oorlog is hier nog weinig te bespeuren. Maar hoe dichter we bij het Maasgebied komen, des te duidelijker worden de sporen, die hij achtergelaten heeft.

Die eerste sporen maken diepen indruk. Hoe troosteloos is de aanblik van die tot puin geschoten huizen, temidden van de kleurige herfstpracht.

Binnen in den wagen zitten ze te lachen en te praten; maar die bij de deur staan, zijn in gepeins verzonken.

Namen. Daar wappert de Duitsche vlag van de vestingwallen.

In noordwestelijke richting gaat het verderop.

De nacht van den 13den op den 14den October duurt eindeloos lang; eerst gaan we naar 't noorden, dan weer naar 't zuiden.

De nieuwe dag geeft door honger en vermoeidheid afgematte gezichten te zien, en kruipt nog langzamer om dan de vorige.

Mons gaat ons voorbij. Daarna komt een halte.

Langs de spoorbaan is alles omvergehaald, rasterwerk zoowel als struikgewas. Rechts en links, tot op dertig meter afstand van de baan, zijn alle boomen omgekapt.

We requireeren een paar bezems en maken vlug ons appartement schoon.

Daar buiten echte tafereeltjes voor een Meunier, in 't bijzonder de straten met hun kleine, lage huisjes, die onmiddellijk uit de straat schijnen op te rijzen.

Daar gaat ons juist een transport gewonden voorbij — een vreeselijk gezicht. Ze werden — zegt men — door Indiërs aangevallen.

Van het talud van den spoordijk wuiven eenige kinderen ons toe. Die weten van geen vijandelijke verhouding af. Onschuld is internationaal. Natuurlijk wuiven we terug.

Het landschap is vaak schilderachtig. Hoogopgaand geboomte zonder kreupelhout langs de wegen en stroomen.

In zeker dorp trekt juist een begrafenisstoet voorbij.

Van tusschen de puinhoopen der inelkaar geschoten huizen zien de bewoners ons met norsche, verveelde gezichten aan. Er hangt een vochtige mist over het land, die de menschen somber stemt.

We hooren klokgelui; ook hier wordt een doode grafwaarts gedragen. Wat herinnert dat luiden ons aan ons eigen land!

Klokgelui in 't land van den vijand — 't doet tegelijk denken aan vrede en oorlog; toch is het iets, dat ons altijd weer treft.

De trein stopt herhaalde malen. In Braine le Compte krijgen we verlof om 't dorp in te gaan.

Daarna stoomt de trein verder, den derden nacht tegemoet; richting, ondanks tal van omwegen: oostelijk.

Het samentreffen met andere compagnieën brengt leven en bewe-

ging; maar met het vallen van den avond wordt het in onzen wagen weer stil: sinds Maandag mag er al niet meer gezongen worden.

„Nog één nacht — en we hebben ons allemaal vierkant gelegen!" roept er één.

„'k Wou, dat w' er maar waren," zucht een ander, en dommelt dan weer in.

Stations kruipen voorbij; naar hun naam vraagt niemand meer.

Plotseling — halt! Er komt dadelijk leven in de brouwerij. „Stappen we uit?" „Moeten we onzen koppel omdoen en ons gereed maken?" Wat een verwarring in onzen beestenwagen met z'n dertig man!

Werkelijk: 't is uitstappen. Vlug alles bij elkaar gepakt — en er uit.

Geen hand voor de oogen te zien; stikdonkere nacht. Van de treeplank af gaat het in 't onzekere of — je trapt je voorman op z'n hielen.

Heel den trein langs hoor je gekletter van allerlei wapentuig.

We steken de rails over — plof! daar tuimelt er één, zoo lang als hij is, over den grond; ginds springt weer een ander met een vloek overeind.

Even later staat het bataillon in 't gelid. Waar zijn we? En waar gaan we heen?

„Grammont," zegt er één.

„Goed, maar waar ligt Grammont?"

Op een afstand van drie, vier passen kunnen we nog even onze kameraden onderscheiden. Verderop nacht, stikdonkere nacht.

„Geweer laden en in de rust zetten!" Het slot van duizend geweren wordt met een harden klap dichtgeslagen: we zijn in vijandelijk land.

*

* *

Van het station rechts afslaande, marcheeren de compagnieën in vluggen pas het plaatsje door. Spookachtig doemen de huizen aan weerskanten van de straat op, vaalgrijs in 't flauwe sterrenlicht of zwarter nog dan de omringende duisternis.

Luid klinken de voetstappen op de slecht geplaveide straat, in afwisseling met den metaalklank van rammelende etensketeltjes.

Nergens is een bewoner te zien. Alleen vóór aan de spits zwoegt er één, gedwongen om als gids te dienen, tusschen twee jagers voort.

Gaandeweg versnellen we den pas, tot het eindelijk een rennen wordt.

Halt! Daar staan we met den neus tegen den ransel van onzen voorman.

„Waar blijft onze bagage?" Een heel eind achter. Wachten dus, d. w. z. kou lijden.

Bij het onmogelijke tempo van straks brak het zweet ons aan alle kanten uit; nu jaagt de kille nachtwind ons rillingen door alle leden.

Van verre hooren we wielen knarsen. Eindelijk is de bagage aangekomen. Nu verder, langzaam aan!

Dorp na dorp trekken we door. Uit het donker schijnen de lage huisjes langs den weg ons wezenloos aan te staren.

Buiten de dorpen, links en rechts van den weg populieren; hier een akker, daar struikgewas. Enkele meters verder verzinkt alles in het duister.

Boven ons hoofd ritselen verdorde bladeren in den nachtwind. Of is het wat anders? Was het niet vooraan, daar in het veld? Sluipen er vijanden mee? Onze oogen trachten de duisternis te doorboren en doen ons pijn van 't strakke kijken.

Weer een dorp. Halt! Inkwartiering! Hoe heet dat gat, hier? Een kaart! Jawel, een kaart! . . . . die is er niet. Allemaal bij de bagage!

De koffie — in der haast gezet — brengt onzen geest weer op peil.

De bewoners van het dorp zijn stroef en onvriendelijk. 't Is hun niet kwalijk te nemen: vijandelijk land.

Everbeke heet het nest.

Den volgenden morgen sloeg het weer om. Het regende. dat het goot.

Half twaalf was het, toen we ons eerste kwartier verlieten.

Uren lang hebben we in den regen voortgemarcheerd. In elk dorp dachten we: hier worden we ingekwartierd.

Dat we eerst bij het uitrukken onzen ransel en rugzak kregen, wreekte zich nu. Die dingen zijn al buitengewoon zwaar, en de regen maakt alles nog zwaarder.

Na verloop van enkele uren waren we dan ook doodmoe van zoo'n eindeloos langen marsch, bergop, bergaf. Het zweet stroomde ons van het voorhoofd.

„Daar komt de post-auto!"

Iedereen grijpt met vuile, natte handen naar zijn broodzak. Maar — ze gaat voorbij. Verkeken — die kans.

Verder maar weer, zonder gezang, droomerig en suf.

Hier en daar begint er al één te voelen, dat hij het niet volhoudt.

We bereiken een heuvelrij. Voor de deur van een boerderij staan Duitsche cavaleristen gezellig te rooken en te praten — die gelukkigen! Wij weten nu ten minste toch, dat zij er zijn.

In den namiddag ontmoeten we toevallig infanterie van onze divisie. Het schijnt, dat we door die ontmoeting aan kracht gewonnen hebben; die verre heuvelrij schrikt ons niet meer zoo af. We zijn niet meer alleen met onzen eigen troep.

Al weet ook niemand precies, waar we zijn, laat staan, waar we heen gaan, — toch maar voorwaarts, aldoor voorwaarts.

Hier en daar begint er wel één te wankelen; maar toch moeten we naar boven.

Alles scheldt en moppert. Maar wat geeft het eigenlijk?

Gelukkig! Eindelijk halt! We zijn boven! Ransels af! Geweren in rotten! We vlijen ons behaaglijk in 't natte gras. De regen is intusschen opgehouden.

Heerlijke rust. Achter de wolken verborgen omzoomt de zon ze met gouden randen.

De wolken hangen laag en drijven naar het oosten.

Uit het westen waait een vrij sterke bries.

Plotseling rekken allen den hals. Rechtop staand of voorover gebogen luisteren ze met gespannen aandacht. Ver uit het noordwesten komt hij van onder de wolkenlaag aanrollen — de donder van het verre geschut.

Wat zou daar in die richting liggen? Sommigen meenen: Ostende of Brugge. Dan zou niet ver in het noorden Gent liggen.

Na enkele oogenblikken is het weer stil; maar met de rust is het gedaan. Daar ginds verweg staan onze landgenooten in het vuur.

Weer verder dus. Het gaat nu echter beter. De weg loopt niet meer op. Maar die ransel drukt zoo zwaar; hij hangt je als een stuk lood op den rug.

Weer naderen we een dorp. Op het bord is de plaatsnaam met verf doorgehaald. We vinden er nachtverblijf. Het plaatsje heet Maeter.

Zou de post-auto hier misschien nog eens doorkomen. In ieder geval maar even schrijven. Ik heb gelukkig nog een briefkaart met het raadhuis van Braine le Compte. Wie weet, wat er morgen weer komt.

Geliefden!

„De tweede inkwartiering op Belgisch grondgebied na den eersten langen dagmarsch, door modder en slijk, doornat tot op m'n huid.

We bevinden ons in N.W.-België en zijn de eerste troepen, die in dezen oorlog die streek betreden.

Naar mijn schatting zijn we ongeveer 15 K.M. van Gent af. Oudenaerde kan niet veraf liggen. Ze leuteren hier over Engelschen, die in de buurt zouden zijn.

Stuur me asjeblieft kranten; wij hooren hier gewoonweg niets van wat er gebeurt. Ik heb tot nu toe nog niets van jullie ontvangen. Ik verwacht ook eigenlijk niets, want ik weet, dat jullie aan mij denken, dat is genoeg.

Een bed is natuurlijk een illusie. Ons legerkorps is op marsch hierheen. De streek vertoont nog geen sporen van den oorlog. Hoewel we de bewoners zooveel mogelijk ontzien, is het toch verschrikkelijk voor hen. Weest maar blij, dat je den oorlog niet in je land hebt. 't Gaat erg lastig, om iets op de post te krijgen.

Geschreven op den 14den October 's namiddags.

We maken toebereidselen om een varken te slachten."

Den volgenden morgen brak het bataillon weer op.

De manschappen, die op den eersten marschdag ineengezakt waren, verlieten hun makkers en trokken in oostelijke richting huiswaarts, met gebogen hoofd en terneergeslagen over den treurigen afloop van hun tocht.

Een frissche koelte woei het natte land droog.

Schuchter ging de zon nu en dan achter de wolken schuil.

In een lange, kronkelende lijn zakt het jagerbataillon de hoogte af naar de Scheldevlakte.

In de verte duiken torens op: een stad . . . . Oudenaerde.

Van alle kanten loopen de wegen er op aan.

Het bataillon maakt halt. Batterijen ratelen voorbij. Met de handen diep in de zakken staan de bewoners vóór de huizen, met spijtige blikken, zwijgend het tooneel aan te gapen.

Een mooi raadhuis; in Renaissance-stijl opgetrokken.

Nogmaals maakt onze troep halt, thans om Saksische jagers van een naburig legerkorps voor te laten gaan. Ze zwenken naar links en marcheeren in de richting van Kortrijk af.

Te Oudenaerde loopen, tot het overtrekken van de Schelde, de marschroutes van de Saksen en van de 52ste divisie van het 26ste reservekorps samen. Voortdurend ziet de stad dan ook regimenten doortrekken.

Rechts houden! Artillerie ratelt in versneld tempo voorbij. Dat werkt aanstekelijk: de jagers gaan in den looppas over, totdat bewesten de Schelde de straat weer een weinig, maar toch aanhoudend, begint te stijgen.

De zon breekt door de wolken en bestraalt ons met haar gloed. Het is zoo'n echte Octoberdag, zooals we dien thuis zoo graag hebben. Maar nu? Gepakt en gezakt, beladen met ransel, koppel en geweer? Evenals gisteren komt er ook nu gaandeweg meer bij de bagage.

Zwijgend en gedachteloos draven we voort, en zweeten als paarden. Gedurig vallen er weer manschappen uit: dat zaakje met dien ransel is te ongewoon. Menigeen loopt te wankelen, maar houdt zich met inspanning van alle kracht toch nog overeind. M'n jonge vriend Hans bijvoorbeeld.

Een reserve-officier, zelf met volle bepakking, komt naar ons toe, neemt hem z'n geweer af, vat hem onder den arm en wenkt een ander om hem aan z'n rechterzij te ondersteunen.

„Niemand mag er achterblijven!"

Daarna stappen we allen, gedurende eenigen tijd, opgewekter voort. Het duurt evenwel niet lang of onze kleine Walter raakt uitgeput.

Ik zie wel, dat hij z'n uiterste best doet, om niet te vallen. Hij wil echter niet naar den bagage-wagen, daartegen komt al z'n eergevoel in verzet.

„Geef mij je ransel!" zeg ik tegen hem. Eerst wil hij niet, maar later doet hij het toch. Ik pak z'n ransel op den mijnen. Een ander verlost hem van z'n geweer — en nu tippelt hij lustig naast me voort.

Ik werd echter al heel spoedig gewaar, wat voor vrachtje ik mezelf opgeladen had.

Evenals gisteren klonk er uit het noordwesten weer ver geschutvuur. Ook in het zuidwesten dreunde kanongebulder.

„Rijssel", zei norsch een oude Vlaming.

Rijssel? Daarmee wordt immers Lille bedoeld?

Nu eens meer, dan minder duidelijk hoorden we vandaar, den heelen middag door, het dreigend gebulder der kanonnen.

Elk geluid uit de verte prikkelde ons tot nog grooter krachtsinspanning; doch slechts voor oogenblikken — en na een half uur kon ik niet verder.

„Halt! Geweren aan rotten! Ransels af! Rusten!"

Het klonk me in de ooren als muziek. Ik ging rechtuit op den grond liggen, op de zachte aarde van een versch omgeploegden akker.

Een soort van verdooving kroop door m'n geradbraakte leden. Maar bij het ontwaken der zinnen verviel ik in een lichte mijmering over de witte wolkjes boven m'n hoofd. Ergens heel uit de verte drong de wegstervende klank van volksliederen tot me door en zweefde de laatste scherpe geur van verwelkende afscheidsbloemen tot me over.

Onrust en beweging. „Maakt u gereed." Het westen roept ons. We hebben weer nieuwe krachten opgedaan. Op! Verder!

Al verder .... naar het westen! Ons gezicht is met een korst van stof en zweet bedekt. Tallooze malen richten we den blik onderzoekend op de zon: het duurt nog zoo lang, voor ze onder gaat. Verder maar .... steeds verder!

DE OPMARSCH.

MET haastigen tred schreed de herfst door Vlaanderen; zijn gejaagde adem schudde al vroeg aan den verbleekenden bladertooi van de populieren langs de wegen. In het heldere licht van den frisschen Octoberdag schitterden heggen en struiken in de gloeiende kleuren, of de donkerder tinten van den herfst.

Gisteren nog regen en mist; vandaag weer stralende zonneschijn, nauwelijks getemperd door witte wolkjes, die de Westenwind langs den hemel voortdrijft.

Op het land ligt alle arbeid stil; slechts hier en daar staat een enkele molen, waarvan de wieken door den onregelmatigen wind meer of minder snel ronddraaien.

Wel schijnt het nu en dan of er door de toppen van de populieren een geluid vaart, dat aan het bruisen der golven doet denken; maar even snel en onmerkbaar als het gekomen is, sterft het weg in het zachte suizen van de dorrende bladeren, die, trillend op hun steeltjes draaiend, schijnen te huiveren voor den overgang tot aarde en stof.

De natuur bereidt zich voor op het jaarlijks terugkeerende sterven.

Op den rechten straatweg tusschen Langemarck en Zonnebeke hotste een tweewielige Belgische kar, met een mageren knol bespannen, rammelend voort.

Een ruige hond liep snuffelend langs den slootkant en bleef af en toe stilstaan, om met den kop opzij een juist verdwijnende muis weemoedig na te staren, en huppelde dan, met één voorpoot behoedzaam omhoog, de kar weer achterna.

Toen de merrie begon te begrijpen, dat de oude Kauvelaert achter haar dien dag de zweep heelemaal niet noodig had, vervolgde zij kalmpjes haar weg. Ze kon zich best vinden in het zelfgekozen

tempo; want van den vroegen morgen af had ze zonder ophouden moeten trekken. En de weg liep immers van Yperen over Wieltje en St. Julien — al was het ook maar weinig — nagenoeg voortdurend op.

Voor zulken als wij — genoeg, dacht het magere dier en hevig den kop schuddend, dat de bellen aan het haam door elkaar rinkelden, weerde het een paar dazen af, die voortdurend om z'n kop gonsden.

Hendrick Kauvelaert werd daardoor uit somber gepeins opgeschrikt; met onrustige blikken keek hij wantrouwend om zich heen.

Daarop hield hij z'n paard in en stak z'n neus speurend in de lucht naar het zuiden.

„Ze hadden waarlijk nog niet opgehouden, 't was er nog erger geworden!"

Hij luisterde gespannen. 't Leek wel of er, heel ver, iemand op een keteltrom sloeg; en Kauvelaert herinnerde zich nu, dat hij in Mei den ganschen nacht door ook zoo'n bombardement gehoord had.

Het was, toen er in Passchendaele feest gevierd werd, omdat de nieuwe kerk onder de kap stond.

't Klonk precies zoo. Maar hij wist het wel: dat waren kanonnen. En daar ginder vloeide bloed.

„Nu ja, je moest wel geen Vlaming zijn, als je nog nooit bloed had zien vloeien," lachte hij bij die herinnering bitter in zich zelf.

De merrie zette weer aan. Ze voelde honger en wist, dat ze niet ver meer van den stal af was.

Ze hadden nu de plaats al achter zich, waar de Zonnebeek zich door een duiker onder de straat door wringt, en nu dook er links een hoeve achter de heg op.

Daarna boog de weg onmiddellijk linksaf en liep naar den molen op.... ze wist dat uit jarenlange ervaring, en pakte nu wat beter aan; wat zij op haar leeftijd tenminste beter noemde.

Hendrick Kauvelaerts gedachten hadden zeer vlug den weg uit het verleden naar het tegenwoordige teruggevonden.

Hij wist wel — en drommels goed ook — daar ginds in Rijssel zou meer bloed vloeien, dan toen vroeger in de Vlaamsche herbergen de klingen der Eustachen van bloed dropen.

Hij kon zich wel geen juiste voorstelling vormen van een gevecht of veldslag, maar vermoedde toch wel, dat achter die woorden iets vreeselijks lag; en achter alle gerucht en gepraat, dat al dagen lang het land doorliep, zag hij een afgrijselijk noodlot opdoemen, dat z'n donkere schaduwen over Vlaanderen vooruit wierp.

Wat hij gisteren in Yperen gehoord had, waar vóór eenige dagen Duitsche regimenten doorgetrokken waren; — wat hij met eigen oogen gezien had, op zijn heenreis, eergisteren, tusschen Zonnebeke en de Nonne-Bosschen, waar duizenden Engelsche soldaten bezig waren om schansen en andere versterkingen op te werpen, — dat had hem ineens de stellige zekerheid gegeven: Nu komt de oorlog naar Vlaanderen!

En die zekerheid had hem als met lamheid geslagen; en dat nog zooveel te meer door de onzekerheid omtrent het lot van Hein.

Waar was hij? Zou hij nog leven — zijn eenige zoon, dien ze als jongen van negentien jaar opgeroepen en naar Antwerpen gebracht hadden?

Tot nu toe had hij nog niets van hem gehoord. Zou dat nog wel ooit komen?

Dof rolde de donder der kanonnen over het lage land van Vlaanderen.

De weg begon weer te stijgen.

Ze waren intusschen zijwaarts afgeslagen en gingen nu op Gravenstafel aan, den weg op, die van Fortuin komt.

Kauvelaert had den omweg over St.-Julien gekozen, om daar navraag te doen bij kennissen, van wie de jongens in 't escadron van Hein dienden.

't Was echter vergeefsche moeite geweest.

In een bevlieging van bezorgdheid, die hem anders vreemd was, stapte hij af om zijn paard den last te verlichten.

„Wie weet, hoever de knol mij nog trekken moet — met al wat ik heb," dacht hij daarbij.

Op één der akkers rondom Gravenstafel zag hij een eenzamen ploeger.

Kauvelaert benijdde Broodkorens, dien hij herkende, om zijn vertrouwen.

Nu ploegen? En wie zal er oogsten? Hoorde hij daar dan niet den donder der kanonnen uit het zuiden?

Haastige beweging tusschen de verre populieren aan den grooten weg van Passchendaele naar Zonnebeke deed hem scherper uitkijken.

Ruiters! Al meer doken er van achter de hoogte op en reden op Passchendaele aan, welks nieuwe kerktoren boven de verre daken en boomen uitstak.

Blijkbaar weer Engelschen op den terugtocht uit Antwerpen.

„De drommel mag weten, wat er nu weer gebeurt," bromde hij in zichzelf, terwijl hij hen naoogde.

Hella, z'n merrie, kon intusschen zonder hem den weg wel vinden. Langzaam draaide het oude dier een met gras begroeid veldpad in, waarbij Griffto, de hond, vroolijk om haar rondsprong.

Daar ging op eens de zon achter de wolken schuil. De kille avondlucht joeg den oude een huivering door de leden.

In het westen was dreigend een wolkenbank komen opzetten, zóó donker en saamgepakt, dat het wel leek of ze de aarde, die zich nog in kleurigen zonneglans koesterde, wilde smoren.

Spookachtig teekende de molen zich tegen het wolkengevaarte af; steeds langzamer draaiden z'n wieken, tot hij eindelijk stilstond.

De wind was gaan liggen — 't werd bladstil: de stilte, die den storm voorafgaat.

De natuur in 't rond hield den adem in.

Onderzoekend vestigde de oude man den blik op de zwarte wolkenbank: als door een onzichtbare hand gevormd, maakte zich van het gevaarte een ijselijk spookbeeld los — een doodshoofd op een magere, dunne wervelkolom; — en een lange, magere arm, door den naderenden storm aangedreven, strekte zich langs den hemel uit met een gebaar, als wilde hij den hoogopgaanden molen vastgrijpen.

Hendrick Kauvelaert zette met geweld die droombeelden van zich. Kon hij zich dan ook op z'n oogen niet meer verlaten?

Wat voor dwaasheden een mensch zich in zijn verbeelding al niet vormt; nu reeds waren de beelden in flarden gescheurd en dreven ze het wolkengevaarte vooruit, als doorgloeid van het licht van de daarachter verborgen zon.

Maar leek het nu weer niet of de heele molen in lichterlaaie stond en de vlammen kronkelend naar boven sloegen?

„Oude gek," zei Hendrick bij zichzelf; maar niettemin liep hem toch een koude rilling over den rug, want .... op hetzelfde oogenblik kwam hem de naam voor den geest, dien z'n molen van oudsher in den volksmond droeg .... Doodenmolen heette hij bij jong en oud in den omtrek.

De eene of andere duistere gebeurtenis had hem dien naam bezorgd; maar het geslacht, dat daaromtrent inlichtingen zou kunnen geven, rustte, al lang tot stof vergaan, onder verweerde grafzerken op gindschen doodenakker bij de kerk van St.-Jan.

„Doodenmolen". Van den tijd af, dat hij den molen kocht, had hij zich altijd tegen dien naam verzet. Tevergeefs! En nu bleef die zelfs in z'n eigen hoofd hangen.

Doodenmolen .... doodenmolen .... 't Was of z'n lippen gedwongen werden, dat woord telkens uit te spreken.

Hij draaide zich om en keerde zich naar het lage land toe.

In de verte lag Kemmelberg nog in het volle licht van de zon; maar de torens van Yperen stonden reeds trotsch en somber op den donkeren achtergrond.

Door de populieren langs den straatweg beneden joeg een windvlaag en de lange twijgen der knotwilgen aan de Zonnebeek bogen zich onder dien druk.

„Doodenmolen" ....

Schichtig draaide de oude zich om. Wie riep daar dat woord?

Niemand te zien! Maar de wind rukte aan de wieken van den molen.

Laag bij den grond vliegend streek een zwarte kraai over den weg; blaffend sprong Griffto haar achterna.

De oude stuurde vloekend op de hoeven aan, die achter den molen in een vierkant den hof omsloten.

Over de vlakte joeg de stormwind voort.

Hella had den stal gevonden en stond te rukken aan het hooi, dat Janna Kauvelaert haar voor hield.

„Komt u eindelijk?" riep ze haar vader toe, die ontstemd over de hofstee kwam aanloopen.

Hij gaf geen antwoord; maar begon, zonder één woord te zeggen, Hella het tuig af te nemen.

Opeens klonk een schel gefluit op uit het elzenboschje, rondom den modderplas aan den anderen kant van de heg.

Griffto rende er vroolijk kwispelstaartend heen; maar de oude man bleef sidderend met nieuwsgierige blikken naar de elzen staan kijken.

Het volgend oogenblik wrong zich een man door de heg en trad, terwijl Griffto vroolijk om hem heen sprong, op beide menschen toe.

Hij zag doodsbleek en z'n oogen lagen diep in hun kassen.

Honger en ontbering stonden op z'n gelaat te lezen; z'n kleeren hingen aan flarden om z'n lijf.

Langzaam en bevend kwam hij met wankelenden tred nader — „Vader!"

Toen moest de oude man zich aan den wagen vasthouden; maar Janna vloog jubelend haar broer tegemoet .... „Hein! Hein!"

— — — — — — — — — — — — — — — —

De onweersbui, die over de lage landen om Yperen losbrak, had weldra haar kracht in storm en regen uitgeput.

Maar dat andere onweer, dat ginds rondom Rijssel was losgebarsten, week niet; maar kwam steeds dichterbij en breidde onder den horizon, naar den kant van de Schelde, zich naar beneden uit en kwam nader — zonder dat de meesten het wisten.

Maar allen hadden er een voorgevoel van: de rust was uit heel West-Vlaanderen geweken!

*
* *

Henri van Harebeke volgde met onafgewenden blik de trillende naald van den hoogtemeter: 300 .... 350 .... 400 ....; toen stak hij z'n hand op als teeken voor den piloot, die achter hem zat.

De naald bleef staan, de Bristol-tweedekker lag op 400 M hoogte vóór den wind.

Door de glazen plaat — onder z'n zitplaats aangebracht — zag de verkenner de laatste huizen van Yperen achteruit wijken.

Daarna gaf het heldere uitzicht op den straatweg van Menin aan het telkens wisselende tooneel dat aan z'n oog voorbij trok, een duidelijk uitgesproken karakter. De loop van den weg zou de richting van de vlucht aangeven: dat was afgesproken.

Van Harebeke knikte tevreden; de Engelsche luitenant, die achter hem zat, stuurde goed. Het was in elk geval z'n vaderland niet, waarover de Brit den tweedekker sturen moest; hij moest dus zelf goed mee uitkijken.

Zelf zou hij geen kaart noodig hebben, want Vlaanderen — het land zijner vaderen — kende hij zóó goed, als z'n vestzak.

Rechts glinsterde de heldere spiegel van het Zillebeker meer; links — dicht bij den straatweg — staken de witte gevels van het slot Hooge duidelijk af tegen het omringend geboomte.

Nu waren ze er juist boven.

Hooge! En dan meer zuidwaarts, achter het bosch — Hollebeke!

Ja, welk oud-Vlaamsch kasteel tusschen de IJser, de Lijs en de Leye zou hem nooit eens als gast binnen z'n muren ontvangen hebben!

Onwillekeurig sloot hij de oogen bij de herinnering aan de zoete poëzie, vol bekoring en verrukking, die om de muren der kasteelen van z'n vaderland ruischte; die intieme stilte van de uitgestrekte parken, dat geheimzinnig fluisteren van rusteloos ruischende fonteinen te midden van rustige grasperken; de zoete rust van verborgen, donkere hoekjes onder struikgewas, aan den kant van het meer....

O! 't ruischen van het ranke riet;
gij zingt al buigend 't droevig lied,
dat ik beminne, o ranke riet!

Met kracht schudde hij die weeke stemming van zich af en staarde toen met scherpen blik vooruit over 't land naar het verre Oosten, dat zich, nevelachtig, slechts weinig boven het onderste draagvlak verhief.

Nu zou ook in Vlaanderen de strijd beginnen.

Dank zij den schitterenden inlichtingsdienst was de aanvoer van Duitsche legerkorpsen, sedert hun overschrijding van de Belgische grenzen, in groote trekken bekend.

Het kwam er nu slechts op aan, zich er van te vergewissen òf en waarheen de legerscharen zich reeds op marsch begeven hadden.

De Engelschman mocht het vliegtuig beslist niet op den terugweg sturen, voordat hij zich van den opmarsch des vijands op de hoogte gesteld had.

„We zullen hun in de kaart kijken, zonder dat ze ons iets kunnen doen."

Niet alleen z'n eer, maar ook z'n liefde, zoowel als z'n haat, waren er den Engelschen opperbevelhebber borg voor, dat hij niet zonder afdoende berichten dalen zou.

Ralf Hughes, de Engelsche vliegenier, was dien morgen eerst van Armentières overgekomen, en had van Yperen uit den Belgischen officier als verkenner meegenomen.

Hij vloog nu voor den eersten keer over West-Vlaanderen; maar zeker was hij door de aanwijzingen, die z'n afdeelingschef hem gegeven had, wel bekend met de versterkingen, die de op dat oogenblik beschikbare troepen, sinds den vorigen avond ten zuidoosten van Yperen aangelegd en betrokken hadden: diepe loopgravenliniën met een voorterrein, dat tot op een meter nauwkeurig bekend was.

Daar onder hen — in het Polygoonbosch — daar lagen ze erin.

Vandaar strekte de linie zich in een halven cirkel naar 't zuiden uit over Gheluvelt en Zandvoorde tot aan Wijtschaete liep dan noordwaarts over noordwest-hoek door het Kalvarienbosch tot aan den viersprong bij Broodseynde en dekte op deze wijze in alle voorkomende gevallen het hoogst belangrijke middelpunt Yperen.

Maar Ralf Hughes moest toch bij zichzelf lachen, als hij dacht aan de bedrijvige troepen daar beneden hem, die in vliegende haast loopgraaf aan loopgraaf trokken — alles vergeefsche moeite!

Hij wist immers meer, dan die lui daar beneden; wist, dat al dat werk slechts diende voor een geval van nood, — dat nooit voorkomen zou; want het zou om enkele uren, hoogstens om een paar dagen te doen zijn, en dan zouden de aanrollende treinen het aanvalsleger der Gealliëerden binnen de ruimte rondom Yperen brengen — in dat groote reservoir; vandaar uit zouden ze dan langs het rijke wegennet naar het noorden op Brugge voortrukken en

dan, naar rechts zwenkend, het front van den tegenstander aantasten en oprollen.

Een prachtige zet op het schaakbord; die ook gelukken moest, want in dien korten tijd kon de tegenstander geen voldoende troepenmacht aanvoeren, door een land bovendien, waarvan de bevolking hem een gloeienden haat toedroeg.

En dan nog — waar moest hij de troepen vandaan halen?

O, Hughes wist het: vrijwilligers waren het — nauwelijks den kinderschoenen ontwassen — die nog geen zes weken onder de wapenen gestaan hadden!

Ha! dat zou een schouwspel geven, wanneer de ijzersterke Tommies, de Canadeezen en de koloniale troepen die kudde uiteen zouden drijven.

De verkenner stak z'n linkerhand op. Ralf begreep z'n bedoeling; links, van de straat afhouden; Menin laten liggen en recht op Kortrijk aankoersen.

Gewillig luisterde het vliegtuig naar het stuur; pijlsnel schoot het door de lucht.

„Een lastig landje, daar omlaag," bromde Hughes, „wie er hier geen gids voor vliegeniers op na houdt, is er miserabel aan toe."

Zelfs van het vliegtuig uit was het ondoenlijk in den wirwar van wegen, paden, hofsteden, heggen, populieren en akkers den weg te vinden.

Gelukkig, dat de zon al zóó laag stond, dat de voorwerpen daar beneden tenminste duidelijk hun schaduw afteekenden.

Van Harebeke zag reeds in de verte de torens van Kortrijk oprijzen.

Kortrijk! Groeningeveld! Eens werd Vlaanderen daar vrij gemaakt. In het ronken van den motor hoorde hij het lied van den Vlaamschen dichter:

Te Kortrijk op de weiden
Werd eens een pleit beslecht,
Den vreemd' een graf gedolven;
Aan ons kwam 't recht.

Met vaste hand de vaan omklemd!
Gij, die noch God, noch eere kent,
Ruimt baan! Dat niet op uwen balg
De leeuwe danst.

Laat op het veld in onze hand
De vaan ontplooien,
Verlost, bevrijd van elken band
Zij Vlamenland!

En nu, uit poort en toren
De mare klinkt:
De slag der gulden sporen
De vrijheid brengt.

Maar daartusschen door klonk er in de spandraden spottend een wanklank, die hem pijnlijk aandeed. Henri van Harebeke verstond dien klank. Hoe menigmaal had niet dit leed hem zwaar op 't hart gedrukt: Zij, die eens Vlaanderen uitgezogen hadden; die „God noch eere kenden" stonden daar nu als bondgenooten, en — lieten Vlaanderen in handen van den vijand.

Van den vijand? Die daar uit het oosten kwamen, droegen Germaansch bloed in de aderen; hun hulp hadden de voorvaderen gaarne aanvaard; hoe zong het volk niet van Wilhelm van Julich en z'n Duitsche ruiters!

En nu als vijanden? Dat hij daar toch altijd weer op stuitte. Hij kon den zin, de bedoeling van dezen oorlog niet begrijpen.

Maar of ze hun nog wel vóór zouden zijn, den Duitschers, die langs de Vlaamsche kust naar Calais en Engeland wilden — vóór zijn, eer dat ze de Schelde overtrokken?

't Was nu de vijftiende October; over drie dagen waren de honderdduizenden er, die uit het zuiden langs Frankrijks spoorlijnen toestroomden; en dan zou Vlaanderen vrij worden, ja heel België, maar Vlaanderen allereerst.

Wat er dan verder gebeurde, en hoe ze de wereld zouden ver-

deelen, liet hem tamelijk koud. Vlaanderen slechts — „Vlaanderen". gonsde de propeller.

Mijn Vlaand'ren heb ik hartlijk lief,
Mijn Vlaand'ren bovenal:
Dat is 't refrein, 't is 't liefdelied,
Dat 'k nooit vergeten zal.

Tuut .... snorde opeens iets langs het hoofd van den verkenner en sloeg een onbeduidend gaatje in het bovenste draagvlak.

Maar reeds had het vliegtuig de richting aangenomen, die het hoogtestuur intusschen had aangegeven.

Bij het steil omhoog gaan zonk de horizon diep naar beneden: op een hoogte van duizend meter legde de vliegenier zijn toestel horizontaal vóór den wind.

Dat was daar een onaangename verrassing. Mogelijk had wel één of andere ver afgedwaalde cavalerie-patrouille met de karabijn op den zoo laag-vliegenden Bristol gemikt; want aaneengesloten afdeelingen konden hier toch vlak ten oosten van Kortrijk niet staan.

Bij het opstijgen was het uitzicht wel aanmerkelijk ruimer geworden, maar de bizonderheden van het terrein waren daardoor minder nauwkeurig te onderscheiden.

De straatwegen en spoorlijnen, die thans juist loodrecht op de richting van het vliegtuig stonden, waren echter door de scherp geteekende schaduwen nog duidelijk te zien.

Geruischloos gleed het land onder hen voort; elk geluid, dat hier of daar nog opsteeg, werd door het ronken van den motor of het gonzen van den propeller overstemd.

De beide officieren verkeerden in koortsachtige spanning. Na eenige minuten van vergeefsch terreinonderzoek keerde bij den verkenner de kalmte weer terug.

In de verte glinsterde het spiegelend watervlak van de Schelde; Oudenaerde lag juist in de richting van de vlucht.

Enkele vlugge gebaren en teekens van den verkenner — de motor stopte — en in glijvlucht daalde het toestel enkele honderden meters

boven de stad; toen sloeg de motor met donderend geraas weer aan en stond bijna onmiddellijk weer op het oude toerental.

In snelle oriënteering hadden de oogen van den verkenner het beeld van de stad en de samenloopende wegen omvat.

Henri van Harebeke ontstelde een oogenblik, toen hij plotseling den vijand ontdekte.

„Zoover al!" riep hij woedend, „reeds op den drempel van West-Vlaanderen!"

Er trilde in z'n toorn een toon van blijden trots: *hij* zweefde er immers boven; en vandaag nog zou het hoofdkwartier alles omtrent den opmarsch der Duitschers vernemen.

De Bristol helde sterk naar één kant over: de piloot had het stuur omgeworpen, en nu draaide het toestel in een scherpe bocht naar het noordwesten.

De populieren langs den weg belemmerden het uitzicht; maar uit de schaduwen en het opwaaiende stof kon de verkenner heel duidelijk opmaken, dat er op den straatweg van Nokeren naar Iseghem troepenafdeelingen marcheerden.

Nu kwamen ook uit de richting, vanwaar hun toestel kwam, naar Kortrijk toe, infanterie en artillerie de stad uit.

Midden in de stad splitsten de legerkorpsen zich en gingen dan in verschillende richtingen uiteen.

Met ijver legde de verkenner vast, wat hij ontdekken kon.

Vervolgens werd de tocht, gelijk tevoren in oostelijke richting voortgezet.

Toen de vliegenier zag, dat voor den oostelijken ingang der stad kanonnen in stelling gebracht werden, speelde er een glimlach om z'n lippen.

Dat was zeker op hen gemunt. Voordat ze echter aan schieten toekwamen, was het vliegtuig intusschen reeds halfweg Geraertsbergen.

Niettemin was het te verwachten, dat de vijand de pogingen om den brutalen tweedekker naar beneden te halen, hernieuwen zou.

Daarom veranderde Ralf Hughes aanhoudend van koers en hoogte.

De stijve Westerbries maakte het sturen nu juist niet gemakkelijk; vooral niet, nadat ze over Geraertsbergen in noordelijke richting

waren afgeslagen en de wind onder den linkervleugel greep. Het vliegtuig toonde daardoor eenige neiging om naar rechts om te kantelen.

De bekwame piloot wist dit echter met een handige beweging te voorkomen.

De verkenner had intusschen gezien, wat hij wenschte te weten: In Geraertsbergen en Sotteghem sterke troepenafdeelingen, gedeeltelijk reeds uitgeladen, deels nog in aantocht in steeds uit het oosten aanrollende, oneindig lange treinen; troepen op marsch, zoowel in de richting van Geraertsbergen naar Oudenaerde, als van Sotteghem naar Gavere en van Sotteghem naar Quatrecht.

Behalve te Oudenaerde, scheen het, dat nog geen troepen de Schelde bereikt hadden of overgetrokken waren.

Meer naar het noorden daarentegen waren de Duitschers reeds veel verder.

Van Harebeke kwam dan ook tot de juiste gevolgtrekking: die daar tusschen Gent en Brugge marcheeren zijn deelen van de legerkorpsen, die voor Antwerpen vrijgekomen zijn en nu onze terugtrekkende Belgen en Britten op den voet volgen; terwijl ten oosten van de Schelde pas aangevoerde troepen — vermoedelijk eerst na den val van Antwerpen ingeladen — den opmarsch beginnen.

Hun zuidervleugel was zeker bij Oudenaerde ongehinderd de Schelde overgestoken; intusschen was het de vraag, tot hoever de noordelijke troepen reeds vooruit gedrongen waren.

Brugge hadden ze gisteren, den veertienden, bezet; dat wisten ze in het hoofdkwartier nu al vier en twintig uur.

Tot hoever zou de opmarsch intusschen in die vier en twintig uur gevorderd zijn? Dat moest hij weten. — Daarom, vooruit maar weer! De benzinevoorraad zou wel toereikend zijn.

Ze volgden nu de lijn Brugge—Ostende.

Als een purperroode bal zonk de zon door een wolkenbank boven de zee en raakte reeds bijna de westerkim.

De kalme zee, welker glinsterende grijze spiegel reeds van Brugge af den horizon begrensde, breidde zich al verder en verder voor hun oogen uit.

Heel in de verte schenen rookwolken den hemel te verdonkeren.

Om Ostende was alles leeg en stil; maar op het strand bewogen zich tal van soldaten, die na langdurigen, zwaren strijd om de Scheldeveste, voor de eerste maal rust en bevrediging van hun verlangen vonden in den aanblik van de scheidende zon boven de zacht deinende golven.

Ostende dus reeds door den vijand bezet!

Het toestel steeg tot grootere hoogte op, om dan met afgezetten motor voort te glijden, zoodat de klanken uit de diepte het oor zouden kunnen bereiken.

In de richting Westende—Nieuwpoort werd — zoo waar — reeds gevochten. Daar waren ze dus overbodig, want voor den zuiveren verkenningstocht hadden ze geen bommen meegenomen, maar hun gewicht aan benzine in reserve.

Voor de lui daar omlaag was de zon al ondergegaan. Het land lag grijs en donker vóór hen, van alle kleur ontdaan. Ook voor hen werd het avond, alleen een weinig later.

In de schemering kon niemand van beneden de blauw-wit-roode ringen onder de draagvlakken meer onderscheiden.

Daarom hingen ze een boeglicht uit.

Omlaag verscheen hier en daar een licht; daar rechts vooruit zelfs een groot aantal bij elkaar: Dixmuiden.

Ze hielden koers vlak naar het zuiden: dat was voor hen de juiste richting.

Links beneden een breede, donkere ruimte, als een gapende afgrond: het bosch van Houthulst.

Een beetje ten zuiden daarvan — Ralf Hughes had de kaart met de geprojecteerde noodstellingen nauwkeurig in z'n hoofd — dáár wist hij, waren thans bij nacht duizenden bezig loopgraven en schansen aan te leggen, bij Langemarck en opzij aansluitend aan den lagen heuvelrug, die van Pilkem in een halven cirkel naar het oosten buigt en Yperen aan den noordkant dekt.

Met korte tusschenpoozen schoot hij enkele lichtkogels af; nu wisten ze beneden toch, wie daar boven in de lucht hing.

Op de aarde was niets meer te onderscheiden.

Langzaam gingen ze naar beneden. Recht voor hen uit vlamde

op drie plaatsen magnesiumlicht op: de landingsplaats op de Liefdesweide voor de poort van Yperen.

Glijvlucht.... Nog éénmaal, kort boven den grond, sloeg de motor aan; daarna rolde de Bristol-tweedekker met een lichten schok op de weide langzaam uit.

In een ommezien was Henri van Harebeke van zijn zitplaats gesprongen en stapte met de op hem wachtende officieren naar den gereedstaanden wagen, naast welken een mast voor draadlooze telegrafie zich in de snel invallende duisternis verloor. —

De Engelsche opperbevelhebber fronste de wenkbrauwen, toen hij het draadloos telegram betreffende den verkenningstocht van de beide luitenants ontving.

Het optrekken van den vijand langs de kust — hoeveel bezwaren dit ook opleveren kon — verontrustte hem, weliswaar, slechts weinig.

Achter het IJzerkanaal kon hij immers met de daar beschikbare infanterie-divisie en de Fransche marinetroepen den oprukkenden vijand tot staan brengen, totdat de resten van het Belgische leger zich weer hersteld hadden.

Bovendien konden de eenheden, gisteren en eergisteren te Ostende ingescheept, na drie dagen op zijn langst, over Duinkerken ter plaatse zijn.

Maar dat de vijand ongehinderd de Schelde had kunnen overtrekken!

Volgens de ingekomen berichten toch was het aan geen twijfel onderhevig, dat in dezen nacht ook ten noorden van Oudenaerde de vijand de Schelde bereiken en zijn pioniers daar een brug over de Schelde slaan zouden.

Over de Schelde nog wel — den grootsten hinderpaal voor den vijand. De overtocht van de Lys zou dan ongetwijfeld veel gemakkelijker plaats kunnen hebben.

Kortom West-Vlaanderen lag open voor de Duitschers.

„Als ons offensief nu maar geen defensief wordt," zei French tot de Fransche officieren, die aan z'n staf toegevoegd waren.

Die heeren echter waren de gerustheid zelf.

Het grootsche plan van Joffre zou wellicht nu ten uitvoer gebracht kunnen worden, meenden ze.

Ongetwijfeld zou de vijand minstens nog drie dagen noodig hebben om de stellingen te bereiken, die met het oog op dit geval in aanleg waren.

Het overschot van Rawlinsons troepen, die den terugtocht van Antwerpen over Roeselaere volvoerd en bijna uitgeput het bekken van Yperen bereikt hadden; verder eenige Fransche territoriale divisies, en de sinds den tienden langzaam op haar verhaal gekomen ruiterij, moesten zich allereerst daar nestelen.

Vóór de aankomst van het door Joffre beloofde leger van d'Urbal viel er niet aan de uitvoering van aanvallende operaties te denken.

Desniettemin koesterde Joffre geen andere gedachten, dan die gericht waren op een offensief.

Na de aanraking met den vijand — den volgenden dag aan de kust te verwachten — zou in ieder geval nog slechts het terrein tusschen Dixmuiden en de Lys als tamelijk beperkte ruimte voor eigen opmarsch overblijven.

Maar het zwaartepunt zou daarbij beslist moeten liggen in den aanval uit de vlakte van Yperen, die strategisch niet alleen op Rijssel, maar evenzeer op de linie Brugge—Gent z'n uitwerking hebben moest en het aanvalsfront van den vijand doorbreken en oprollen zou.

Binnen vier of vijf dagen echter zou hier vermoedelijk niet op beslissende gevechten te rekenen zijn. Daarom moesten de aanrukkende verbanden van Haigh en d'Urbal zoo snel mogelijk in het bekken van Yperen samengetrokken worden.

Hoe langer men er nu in slaagde den vijand door vooruitgeschoven cavaleriekorpsen in z'n opmarsch te verontrusten, destegrooter zou ook de kans zijn, om hem door het eigen offensief optreden de wet te kunnen voorschrijven, voordat hij z'n opmarsch geëindigd en z'n troepen tot aan het front vooruitgeschoven zou hebben.

* * *

Gerucht op gerucht — 't een al wilder dan 't andere — vloog door de dorpen.

De bezorgdheid wies, de hoop vervloog.

De wegen, die uit het bekken van Yperen naar het Vlaamsche achterland voerden, vulden zich met vluchtelingen, — bewoners van hofsteden en molens — die hun have liever naar Oost-Vlaanderen, zij het ook den vijand tegemoet, dan naar Frankrijk in veiligheid brengen wilden.

De steden Iseghem, Kortrijk en Roeselaere waren stijfvol vluchtelingen en het geschrei en gejammer van daklooze kinderen, vrouwen, en grijsaards weerklonk door de straten.

De herbergen en logementen waren stampvol.

Bovendien trok een brandend verlangen naar nieuwe berichten, betrouwbare tijding, insteê van de tallooze geruchten, die zich door het land verspreidden — velen, wier trots zich manhaftig en kloekmoedig verzette tegen het verlaten van den geboortegrond, naar de stad.

Het was reeds laat in den avond.

Achter de zorgvuldig gesloten luiken van het estaminet „deWever", dichtbij het station van Roeselaere, kon een scherpziend oog echter nog eenig licht ontdekken.

Met hun vieren zaten ze in de rookerige gelagkamer van de herberg. Het gesprek wilde niet recht vlotten: wie wist toch, wanneer ze elkaar zouden weerzien?

Was het al niet heel toevallig, dat de grijze Eykens van de Ruider juist nu z'n ouden vriend Jan Panemaeker van Poelkapelle bij de eigenaars van de herberg — twee uitgedroogde vrijgezellen — aangetroffen had.

Eykens had — weliswaar — slechts een goede drie kwartier noodig om in de stad te komen, en hij kwam er vaak; maar als Panemaeker daar kwam, dan was er een bizondere reden voor, anders verliet die z'n hofstede niet.

Nu zaten ze, ieder met z'n pot bier voor zich, dicht bij 't buffet, honderd uit te praten.

Maar hun oogen fonkelden en hun vuisten spraken mee, zóó dat het vermolmde tafelblad kraakte en zuchtte, en de oude kat zich verschrikt uit de voeten maakte en met haar groene oogen door een kier van de keukendeur de mannen met knippende oogen zat aan te gluren.

„Je wilt dus werkelijk weg?"

„En wel met pak en zak," antwoordde de man van Poelkapelle, „Josefine en Doortje gaan mee en liggen boven al te slapen. Albert komt morgen nog met den tweeden wagen; den eersten heb ik achter op het erf staan. Ik moest met de vrouwen wel weg; ik had er geen nacht meer kunnen blijven."

Eykens knikte begrijpend.

„En blijf je nu hier in Roeselaere?"

„Ik zal wel wijzer zijn; straks wordt hier gevochten."

„Hoe denk je dat zoo? Tot dusver zijn hier iederen dag anderen geweest, nu eens Duitsche ruiterij, en dan weer Engelschen en Franschen; maar van ons eigen volk geen één."

„Daarvan zullen er niet veel meer over zijn, Karel!" bracht een van de broeders in het midden.

„Die jongen van den Doodenmolen is vier dagen geleden naar huis gekomen."

„Hein Kauvelaert?" vroeg één van de broers.

„St! .... Ja, maar praat zachtjes! .... Hij heeft z'n uniform in de Schelde gegooid en is als een gek het land doorgedraafd tot hij thuis was. Hij wou zich te Ostende niet met de anderen, als een koppel schapen naar Engeland laten inschepen. Maar begrijp me nu goed, Hein Kauvelaert is vóór Antwerpen .... „gesneuveld"!"

De anderen grinnikten. Alleen Eykens lachte niet.

„En wat denkt hij nu te doen?"

„Ja, zie je — nauwelijks had hij een nacht onder z'n vaders dak geslapen, den eersten na verscheidene weken, of hij zei: vader, laten we vertrekken."

„Die ook?"

„Ja, die ook, want — zei hij — de strijd komt hierheen. Wat ze vertellen van de wreedheden van de Duitschers is allemaal leugen. Ik heb gezien, hoe ze zich in ons land gedragen. Alsof ze bij hun eigen thuis zijn, zoo ontzien ze alles. Alleen de valschaards, die gaan ze te lijf. En de Duitschers — zegt-ie — zijn sterker, dan al de anderen; en daarom gaat de oude Kauvelaert met zoon en dochter en al hun hebben en houden naar Oost-Vlaanderen, want daar is

het veilig: daar komt geen Engelschman en ook geen Franschman naar toe. De Duitschers zullen den strijd daar wel vandaan houden, vertrouwt Hein."

Nu mengde Eykens zich in 't gesprek.

„Hendrick Kauvelaert is vandaag al door de Ruider gekomen met Janna."

„En Hein?" vroegen ze alle drie tegelijk.

„Was bij hen; maar de Engelschen kregen hem in de gaten en namen hem met zich mee; ze zeiden, geen Vlaamsche jongen mocht in handen van de Duitschers komen."

„En ging Hein mee?"

„Ja, maar geboeid."

't Werd een oogenblik stil in de gelagkamer.

Toen zei Panemaeker als één, die een doodvonnis uitspreekt: „Vlaanderens graf is al gedolven!"

„Dan is het dubbel noodig, dat wij den grond getrouw blijven, die ons toebehoort. Want waarom denk jij nu ook juist, Panemaeker, dat de strijd hierheen komen zal?" vroeg Eykens weer.

Panemaeker boog zich tot hem over en z'n spreken ging bijna over in fluisteren, toen hij zei: „Omdat ik gezien heb, hoe tusschen Poelkapelle en Kerselaere de Engelschen zich in den grond graven; en op de spoorbaan bij Langemarck stonden lange treinen, beladen met ijzerdraad en allerlei tuig, dat ik niet kende. Dat is allemaal in de loopgraven verdwenen, en de soldaten vertelden me, morgen .... of — wacht eens, den hoeveelsten hebben we vandaag?"

„Den vijftienden."

„Zoo, dat komt dan uit, morgen, den zestienden, zouden er duizenden paardevolk van Yperen hier komen om bij ons den vijand af te wachten."

„Waarom gaan die kerels de Duitschers toch niet tegemoet? Ze zeggen immers, dat ze België willen bevrijden? Maar Antwerpen is gevallen en ze zijn er niet geweest. Gisteren zijn de Duitschers al in Brugge gekomen, — en ook daar waren ze niet meer. Je hebt ze gisteren immers naar het westen zien oprukken? Waarom blijven ze ginds niet, buiten de grenzen, in plaats van ons hier den strijd te brengen?"

„Ja, ik begin ook bijna te gelooven, dat we zeker hier geen strijd gekregen zouden hebben, — dacht Eykens — als het aan de Duitschers alleen gestaan had. Mijn schoonmoeder, die uit Lüttichsen naar mij toegevlucht is, heeft mij verteld dat daar verteld werd, dat de Franschen vóór 't uitbreken van den oorlog al in Namen waren."

„Och, laat dat maar rusten," viel Panemaeker hem in de rede; „'t is nu toch te laat, en 't komt er voor 't oogenblik maar op aan te redden, wat nog te redden is. Ik ga naar Gent of naar de Geuzen van Hoorebeke. Daar zijn de Duitschers al lang en het is er geen warboel. Maar ach! wie zal ons zeggen, of we ons huis nog ooit terug zullen zien, onze hoeve — m'n mooie hofsteê! — of slechts puin en asch!"

Je kon wel merken, wat er op dat oogenblik in den sterken boer omging.

Van buiten drong opeens het rumoer van luidruchtige vroolijkheid in het stille vertrek door.

Toen vloog Eykens overeind: „Dat zijn die kerels, die in de „Bourgogne" zitten, die Fransche gekken. Vroeger noemde men ze „Leliaerts" — en dat was een scheldnaam; nu worden ze geëerd en geacht; want dat Waalsche gebroed heeft ons Vlamingen immers de „beschaving" gebracht!"

„Pas dan nu maar op," waarschuwde Panemaeker, „dat ze je niet in 't ongeluk storten, wanneer de Duitschers komen; voor dat volk is het gebeurde te Leuven slechts een aanmoedigend voorbeeld."

„Nu, dan is onze burgemeester — De Wilde — toch genoeg baas in eigen huis, om te zorgen, dat Roeselaere door geen haagschutters in gevaar gebracht wordt."

„Het behoeft niet eens verraad met het geweer te zijn achter huizen of heggen. Bij ons hebben ze op enkele alleenstaande hoeven telefoondraden gelegd, met de bedoeling, dat de bewoners — als de Duitschers in Poelkapelle zijn — alles zullen melden, wat die doen. Ik geloof wel, dat ze er verscheidenen vinden, die hun ter wille zijn."

Van den overkant klonk het stampen van een naderende locomotief.

Ze haastten zich alle vier naar het raam; een gepantserde trein verliet met gedoofde lichten het sinds gisteren reeds doodstille station.

Hij kwam van den kant van Yperen en reed op Lichtervelde aan.

Nauwelijks was hij in het duister verdwenen, of op de straatsteenen kletterden snelle hoefslagen.

Spookachtig schoten in het duister eenige ruiters voorbij — Engelschen.

Even vóór de Oosterstraat sloegen ze linksaf, gingen de spoorbaan over en den straatweg van Rumbeke naar Iseghem op.

Panemaeker keerde naar de tafel terug en dronk z'n glas leeg.

„Ik ga naar bed; morgen gaan we zoo vroeg mogelijk op reis."

Eykens trachtte hem nog over te halen om te blijven. Of hij dan de Duitsche legers tegemoet wilde? Hij zou er toch niet door komen. Hij moest liever in Roeselaere blijven of bij hem op de Ruider komen. Hij moest den moed hebben, om op z'n erf te blijven. 't Zou voor het land veel beter zijn, dat allen bleven.

„Ik blijf, Karel."

„En ik ga weg."

Panemaeker reikte hun zwijgend de hand en klom stommelend in 't donker de smalle trap op, ten einde nog een paar uur te gaan slapen.

*

* *

In den nacht van den vijftienden op den zestienden October trokken de Duitsche divisies, tusschen Gent en Oudenaerde op marsch, met hun voorhoede de Schelde over.

Maar terzelfder tijd reeds bereikte hun vooruit geschoven linkervleugel bij St. Bavon de Lys, en wel met de troepen van de twee-en-vijftigste reserve-divisie.

Daarvan werd het vier-en-twintigste bataillon jagers, na een vermoeienden marsch, 's avonds laat te Nokere, tusschen de Schelde en de Lys, ingekwartierd.

De zestiende was voor de jagers een rustdag. De overige regimenten der divisie werden vooruit gecommandeerd.

De jagers namen er hun gemak van. Eten was er niet te veel, maar van de rust konden ze genieten.

Het was slecht weer; daarom kropen ze in het stroo en gingen slapen.

Tegen den middag waren ze allen weer op de been en stonden overal in 't rond met elkaar te praten; sommigen maakten hun goed schoon en anderen deden een korte wandeling om hun stijf geworden leden weer lenig te maken.

Zunder en Eck brachten een bezoek bij hun vrienden. Heldmann stond op wacht; maar Heermann, Barba en Reiter waren in hun kwartier.

„Zeg, jongens, hoe gaat het met jullie voeten?"

„Uitstekend, voor mijn part gaan we weer op sjouw. Hebben jullie nog wat te rooken?"

„Ja, cigaretten, net hooi, tenminste naar den inhoud."

„Iets van de post gekregen?"

„Neen, jij ook niet?"

Juist kwam Zunder met Lucius de straat over naar hen toe.

„Morgen, Eck! Zeg eens, bij welk regiment behooren Wilhelm, Köller en Werner? Die zouden ons hier tenslotte, zonder dat we 't merken, wel eens voorbij kunnen tippelen."

„Zeg, de Bonners behooren immers bij onze zusterdivisie, maar de drommel mag weten, waar die hun ransel rondsleepen."

„Zijn daar Fleischmann, Probst en de andere Marburgsche vrienden ook niet bij, die bij 't regiment van de Göttinger vrijwilligers dienst genomen hebben?"

„Zeker, maar zoek die nu eens!"

„Heelemaal niet uitgesloten, dat ze in de nabijheid zijn."

„Zeer waarschijnlijk zelfs; want beide divisies behooren immers tot het groene korps."

„Zoo?" vroeg Zunder, „dragen die van de Noorder-divisie dan ook groene koorden om de schouderkleppen, net als wij?"

„Spreekt vanzelf! Kortom, Karolus, bij de eerstkomende gelegenheid kunnen wij een „heiligenvereeniging" stichten. Daarbij kun jij dan als patroon van de novieten optreden, aangenomen natuurlijk,

dat jij je novieten te pakken krijgt. Dat speel je gauw genoeg klaar. Als onze Badeners voorbij komen, mag je ook wel eens „Juchhei Blümelein" fluiten. Daar is m'n broers pleegzoon ook bij — ik weet helaas niet, bij welke compagnie. Heeft één van jullie misschien ook nog een briefkaart? — Dank je! Laat je niet door mij ophouden."

Bij het dichtsbijzijnde van de ramen, die nauwelijks op meer dan één meter hoogte in den muur der Vlaamsche huizen aangebracht zijn, ging Eck staan schrijven.

Een lettertje moesten ze thuis toch hebben.

„Hoe gaat het toch met jullie? Ik heb natuurlijk nog geen bericht van huis ontvangen. Gisteren zijn we door het beroemde oude stadje Oudenaerde gekomen. De dagmarschen zijn geweldig vermoeiend; toch leggen we maar weinig kilometers af. Ik ben gezond en voel me opgewekt. Van den vijand nog niets gezien. Gisteren hebben we een vijandelijk vliegtuig beschoten, maar zonder succes. De streek hier is dichtbevolkt; de menschen zijn vriendelijk. Fransch kent hier bijna niemand; alleen Vlaamsch . . . .!"

Eerst laat in den namiddag kwam Eck met zijn stenografische briefkaart klaar. Ziehier 't vervolg:

„'s Middags moest het heele bataillon bij den uitgang van 't dorp aantreden. De waard uit de „Schweinsberg" — onze bataillonscommandant — hield daar een speech:

Thans eerst, nadat die futlooze kerels naar Marburg teruggestuurd zijn, heb ik m'n bataillon in orde. Die ik nu voor me zie, zijn flinke, knappe kerels. En dat zullen we bij elke gelegenheid toonen, al komen we ook op de gevaarlijkste plek aan het front. Het zou een eer voor ons zijn.

Het gaat anders goed. Rijssel is al drie dagen in onze handen, en gisteren hebben we Ostende bezet. Onze vrienden hebben in den slag, waarvan wij het kanongebulder hoorden, op ons gewacht. Morgen met frissche krachten verder, en naar we

hopen, spoedig op den vijand los. Laat dan zien, dat jullie kranige Duitsche jagers zijn en doe je bataillon eere aan! Zoover de waard uit de „Schweinsberg".

Groeten van alle Dillenburgers, ook van „kleine Dahl", den kleinzoon van Schüszler."

Deze moest 's avonds met z'n vriend Chelius weer op wacht, aan 't eind van 't dorp. Daar kon je een eind ver het land in kijken.

Een merkwaardig land! Zoo heel anders dan het onze met z'n bergen en dalen, uitgestrekte bosschen en eenzame weiden daartusschen.

Hier in Vlaanderen is alles vlak; en toch kun je hier evenmin ver zien, als bij ons: wegen en paden loopen kris-kras door elkaar en zijn in den regel met boomen of struikgewas bezet; Russische populieren met die breede kruinen zijn algemeen.

Als achteloos daarheen geworpen, liggen daartusschen de Vlaamsche boerderijen, gewoonlijk uit enkele gebouwen bestaande en door soortgelijke heggen of omrasteringen ingesloten, als de weiden en akkers van elkaar afscheiden.

Tal van molens — op terreinplooien van geringe hoogte gebouwd — wenken u met hun reusachtige wieken toe.

De dorpen liggen dicht rondom de kerk en die is in de meeste gevallen opmerkelijk groot in verhouding tot de geringe uitgestrektheid van de plaats.

De bouwtrant is geheel in overeenstemming met de gesteldheid van het land: de gebouwen hebben meestal niet meer dan één verdieping.

Dat zet op het geheel vaak een stempel van armoede of gedruktheid, dat evenwel in 't geheel niet aan de werkelijkheid beantwoordt.

Het slag van menschen is niet groot; doorgaans zijn het tengere, magere gestalten; de meeste mannen dragen een lange broek, sportpet en halsdoek; ze loopen op klompen. Met de handen in den zak en een kort pijpje in den mond staan ze rustig toe te kijken.

Met het uitzicht over het land was het al heel gauw gedaan: na een uur reeds viel de duisternis in. 't Werd koud en winderig; en de lucht was betrokken.

In hun overjas gehuld stonden de beide vrienden rug aan rug onder de ruischende populieren aan den straatweg. Slechts af en toe wisselden ze een paar woorden.

Uit het dorp bereikte hun de klank van hoefslagen: artillerie kwam opdagen. Zwijgend en in hun overjas gedoken zaten de kanonniers op de affuit. Nu en dan knalde de zweep of klonk een bemoedigend woord voor de paarden. Voorbij .... de eene batterij na de andere was in de duisternis verdwenen.

Zouden de pontonniers de brug al klaar hebben?

Nieuwe batterijen ratelen voorbij, naar het westen. In gedachten trekken ze mee en zoeken daar ergens in het westen den vijand.

De draden van den opmarsch lagen in één hand. Door op menigerlei wijze haar bevelen aan betrokkenen mede te deelen, moest deze hand weten te beteugelen of aan te sporen, opdat bij de aanraking met den vijand één front gevormd werd en geen gapingen tussschen de legerkorpsen den vijand gelegenheid zouden geven tot een versplinterenden aanval.

Daardoor moesten de divisies menigmaal halt houden, maar ook vaak onverwacht opbreken en verder marcheeren, wanneer elkeen hoopte, na een vermoeienden dagmarsch, in den nacht eens goed uit te rusten.

Intusschen rolden — nu reeds tot ver voorbij Gent — nog steeds de transporttreinen voort. Iedere morgen zag nieuwe colonnes den marsch beginnen, en de oude dien voortzetten.

De voorhoede van de Würtembergsche divisie had in den loop van den zestienden bij Berchem gedeeltelijk de Schelde bereikt. Daar werd halt gecommandeerd.

De compagnieën gingen uit elkaar en kregen bevel om alle huizen te doorzoeken en tot aan de Schelde voort te rukken.

Ik ging er met twee secties op uit.

Alle deuren worden geopend; elkeen — zonder onderscheid — moet ons te woord staan; zelfs de pastoor.

Huis aan huis wordt doorzocht; de menschen maken alles open, deels uit vormelijke beleefdheid, deels uit vrees.

Opeens staan we voor de Schelde. „Doorgedrongen tot aan de Schelde", wordt gemeld.

De achtste compagnie verzekert zich van de brug. Dan volgt de inkwartiering, ook voor de artillerie. Die wil ook een onderkomen hebben.

Brood of vleesch was nergens meer te krijgen.

Maar in m'n kwartier wachtte me een heerlijk bed en lekker, frisch water met zeep.

De jas uit; me flink gewasschen en gekamd; de nagels gereinigd; en toen voelde ik me weer een beschaafd mensch.

Daarop aan den haring met aardappelen.

Na afloop ging ik eens een kijkje nemen in de kwartieren van m'n sectie: voor een deel zeer armoedige kamertjes.

Je komt in een soort portaal, waar ook een eigenaardig gevormde kachel staat; keuken en woonkamer vormen één geheel; vaak een zeer gezellig, soms een heel deftig, met pronkerij uitgerust vertrek.

Ik was in 't eerst wat verlegen, om de „salon" binnen te treden, zoodat ik mijn schoenen afschraapte; den tweeden keer niet meer.

Vluchtelingen uit Mechelen waren in de kerk ondergebracht. We hielpen hen nu bij het transport naar het raadhuis. Zuigelingen van enkele weken schreiden om voedsel. We zagen een kreupele in een kinderwagen zitten. De vrouwen droegen haar heele bezit, in een doek gebonden, mee.

Om negen uur naar bed — nu werkelijk een bed!

Den volgenden morgen gingen we eerst om tien uur op marsch, en legden dien dag maar zes kilometer af: de vijand was in de nabijheid.

Te Tieghem werden we ingekwartierd.

Toen we daar aankwamen, keerde juist een patrouille terug, die door Engelsche wielrijders of door cavalerie beschoten was. Dat maakte indruk op ons.

We kookten ons maal op een stuk akkerland. Fijn: aardappelen met zout.

's Avonds bleef ik nog eenigen tijd bij m'n sectie. 't Was verdraaid gezellig; een groote danszaal was ons verblijf.

Al gauw begonnen de lui twee-, driestemmig te zingen: „Am Holderbusch", en „Steh ich in finstrer Mitternacht". Eén speelde er op een oude trompet van het orkest.

M'n gedachten vlogen een oogenblik naar huis terug.

Voor morgen zal Kortrijk wel ons einddoel zijn.

* * *

Het vier-en-twintigste bataillon jagers was op den avond van den zeventienden na een weinig vermoeienden marsch ter rust gegaan.

Op den morgen van den achttienden trok het in de richting van Iseghem verder; eerst op den straatweg, daarna langs modderige veldpaden.

't Was een wondermooie dag. Op een veld naast beetwortelakkers genoten we een paar uur rust.

Daarna kregen we bevel om te gaan requireeren, omdat onze proviand uitbleef.

Al wat maar te krijgen was, werd aangesleept.

Een vermakelijk gezicht, toen onze lange professor met een pot warme soep onder zijn arm kwam aanstevenen. Het duurde niet lang of-ie was leeg.

Eensklaps verspreidde zich een gerucht, dat onze cavalerie door de Engelsche verslagen was.

Reeds den vorigen nacht waren cavalerie-afdeelingen in de buurt van Moorslede handgemeen geraakt en de eerste dooden gevallen, waaronder de jonge Prins Wolrad van Waldeck.

Ook dezen morgen hadden verdachte bewegingen op het terrein vóór ons aanleiding gegeven, om de beschikbare ruiterij zuidwestwaarts van de marcheerende troepen te verspreiden.

Ze kwamen slechts nu en dan met een enkele Engelsche patrouille in gevecht.

Het bataillon kon reeds om vier uur in den namiddag tot rusten overgaan.

De straatwegen uit het westen waren zwart van vluchtelingen uit de streek van de kanalen.

Op ongelukkige karren, vaak met honden bespannen, sleepten ze hun have mee.

Mannen, vrouwen en kinderen liepen er naast; alleen oude moedertjes en grijsaards lieten zich rijden.

De kinderen liepen met groote gaten in de kousen; angst en gebrek stonden op hun gezicht te lezen.

Onophoudelijk trokken op den weg van Roeselaere naar Iseghem vluchtende scharen van dakloozen voort.

Wie ze zag, kon wel vermoeden, wat achter hen stond: ze hadden bemerkt, waar de tegenstanders elkaar ontmoeten zouden. Ze kwamen van den vijand en wisten dus, waar die zich bevond.

Ja, waar? Wanneer zou de slag beginnen? Wanneer? Morgen? Waarschijnlijk morgen. En dus blijft ons nog het heden ....

Zondag, 18 October 1914.

Lieve Ouders!

Er komt geen eind aan 't op-wacht-staan. Ge kunt u voorstellen, dat ik dus tijd genoeg heb om aan u te denken.

Zoolang we uit het Senne-kamp weg zijn, is er van goed slapen geen sprake meer geweest.

's Avonds kruip-je in je stroo en 's morgens er weer uit, onverschillig of je goed, dan wel in 't geheel niet geslapen hebt; zoo ongeveer heb ik den nacht vóór Zondag doorgebracht.

Zondag! Dat iemand er aan denkt, dat het Zondag is, bestaat eigenlijk niet.

Maar vandaag werden we er toch aan herinnerd, toen de zon tijdens onzen marsch zoo schoon oprees. Te midden van den vrede in de natuur stemt dat knallen van geweerschoten je zoo weemoedig. Engelsche cavalerie-voorposten wisselden schoten met onze dragonders.

Maar daar bleef het bij. We moesten echter den heelen weg, dien we afgelegd hadden, terugmarcheeren, daar onze opmarsch met behulp van windmolensignalen verraden was.

Morgen zullen we vermoedelijk wel slaags raken. We zijn

bereid. Wie weet, wat de dag van morgen brengen zal. U kunt er verzekerd van zijn, als ik val, sterf ik in het geloof, waarin u mij opgevoed hebt.

Als het zijn moet, zal ik — naar ik hoop — ook in de laatste oogenblikken de kracht bezitten, die ik dan noodig heb.

Een nevelsluier hangt over de lage landen van Vlaanderen. De herfstwind ritselt door de dorrende bladeren: een onbestemd voorgevoel van den komenden slag. — Vaarwel!

Uw HELMUT.

MET DEN VIJAND SLAAGS.

DE oude Eykens stond bij de heg, die om z'n hoeve liep, in de schemering van den Zondagavond uit te kijken.

Het was met den dag onrustiger geworden op het land. De wegen van Passchendaele en Oostneukerke naar Roeselaere zagen voortdurend troepenbewegingen, nu eens in deze, dan weer in tegenovergestelde richting: grooter of kleiner afdeelingen Engelsche cavalerie en Fransche dragonders.

Zou Panemaeker dan toch gelijk hebben — zei hij bij zichzelf — dat de strijd hierheen komt? Waar zou die toch wel zitten? Sinds gisteren komen de vluchtelingen voor een deel al weer terug, uit vrees voor de Duitschers. Die kunnen dus niet ver meer weg zijn. Ach wisten we nu maar eens, wat daar toch allemaal van komen moet.

Diep zuchtend slofte de oude man over z'n erf, den grooten pruimeboom, waarvan de takken ver over het lage huis reikten, voorbij — naar den stal, om naar z'n vee te kijken. Opeens bleef hij stilstaan. Uit het open raam klonk gezang.

In 't halfdonker van de avondschemering stapte hij naar het vensterluik.

Daarbinnen zat Wantje, z'n schoondochter, met haar kleinen jongen op den schoot bij het haardvuur. Een tooverachtig schijnsel omhulde het tweetal, terwijl ze het druilerige kind heen en weer wiegde en in slaap zong:

Kleine, kleine ondeugd,
mag jij moeder plagen?
Wacht, ik haal hem, wacht,
uit de zwarte bergen.

Grip, — grap, — grammelan,
zonder lippen, zonder tand,
grippe, — grappe, gran —
de boeman!

Onderzoekend gleed de blik der moeder over den kleine. Slaapt hij al?

Eykens wendde opeens met schrik het hoofd om. Ook uit het noordwesten, van den kant van Nieuwpoort drong weer dat geluid tot hem door, dat ze nu al twee dagen gehoord hadden: kanongebulder, dof en beangstigend. Het knaapje begon zich te bewegen.

Recht op 't bed af komt-ie, hoe!
ruikt aan de gordijnen;
doe nu gauw je oogjes toe,
anders zie je zijne.
Grip, — grap, — grimmelan,
zonder lippen, zonder tand,
grippe, — grappe, gran —
de boeman ....

Kareltje vertrok z'n mondje en drong zich dicht tegen z'n moeder aan. Die kuste het ventje en streek hem door de haren:

Neen, neen, neen! Naar buiten, beest!
Zoek daar de stoute knapen!
Moeders kind de oogen sluit;
zal heel zoet gaan slapen.
Danne, danne, kindje dan,
pas op voor den boeman!
danne, danne, — dijn:
heel zoet zijn!

Plotseling knalde in de avondstilte een geweerschot.

Het knaapje vloog van schrik overeind en stak met beangstigde

oogen de handjes naar z'n moeder uit. Die beefde. — Weer schoten.

Als zweepslagen knalden ze over het land.

Eykens stond intusschen al buiten, op straat. Ja, juist — van de laatste huizen van de Ruider kwamen de schoten. Daar zag hij het weer flikkeren.

De wind droeg luide kreten naar hem over. Schot na schot knalde en stierf weg in de verte.

In duizelende vaart stoven een aantal wielrijders den straatweg van Oostneukerke af.

Bij het Mariakapelletje sloegen ze — op hem aan — den weg naar Roeselaere of Rumbeke in.

Al dichter en dichterbij klonken de schoten.

„Terug vader, in huis!" hoorde hij Wantje roepen.

Met een laatsten blik zag hij de ruiters nog over de akkers in 't rond uitzwermen: ze hadden de wielrijders bijna ingehaald.

Toen trok z'n dochter hem in 't donker terug en gingen ze stil in een hoekje van de kamer zitten.

Dicht in de nabijheid begon snelvuur te knetteren, dat met woest geschreeuw beantwoord werd.

Een kogel verbrijzelde een vensterruit, waarvan de scherven rinkelend in de kamer vielen; de verdwaalde kogel sloeg ergens in den wand.

Buiten aan den wegkant liggen drie wielrijders in knielende houding.

Sellschopp, een reserve-officier, die in de achterhoede van den verkennerstroep gereden had, heeft begrepen, dat z'n zeventig krijgsmakkers alleen door een daad van zelfopoffering van de dreigende omsingeling door Engelsche cavaleristen gered kunnen worden.

Daarom springt hij — met twee anderen — vastbesloten van z'n rijwiel; stelt zich aan den wegkant in de sloot op en geeft door middel van snelvuur zijn — in de duisternis wegijlende — kameraden gelegenheid om te ontkomen.

Scherp teekenen de hooge gestalten van de Engelsche ruiters — inmiddels afgestegen — zich tegen den helderen hemel af.

Een oogenblik weifelt de vijand; hij kan in het duister niet ontdekken, hoeveel manschappen er in de sloot verborgen zitten.

Onophoudelijk kraken de schoten over het stoppelveld.

Nu wenden de Britten den teugel en sluiten in een wijden boog de drie mannen in.

Het doel is echter bereikt; de vijand is afgeleid. Maar de drie in de sloot weten tot welken prijs; voornamelijk de één, die hen aanvoert.

Dat de krijgstocht voor hem zóó spoedig ten einde zou loopen, heeft hij niet gedacht; maar toch aarzelde hij geen enkel oogenblik, toen hij begreep, dat hij hier z'n leven voor z'n wapenbroeders wagen moest; was hij ten slotte niet uitgetrokken om alles te geven? Hij, de negen-en-veertigjarige vrijwilliger?

Met volle overtuiging had hij z'n negen kinderen bij hun moeder achtergelaten en was in den strijd voor z'n vaderland mee uitgetrokken. Hij had dat toen als z'n plicht beschouwd; en in elke omstandigheid was er maar één plicht.

Hoe menigmaal had hij thuis — te Rostock — z'n jeugdige, toekomstige onderwijzers dit niet voorgehouden en duidelijk gemaakt.

En met verhelderden blik zag hij nu ook, wat hem te doen stond; zooals hij tot hiertoe altijd tegenover het leven gestaan had, zoo stond hij ook nu tegenover den dood.

Over het veld komen de afgestegen ruiters nader. De drie trekken zich langs de heg op de hofstede terug.

„Niet in het woonhuis! De menschen behoeven niet zonder noodzaak in gevaar te komen."

In den stal zoeken ze een schuilplaats. De Engelschen schieten onophoudelijk; maar *zij* moeten zuinig zijn met hun patronen.

Als de vijand echter aanstalten maakt, om over het erf naar den stal te sluipen, krijgt hij de volle laag; maar in de duisternis treft menig schot geen doel.

Toch wagen de Engelschen niet, het drietal te naderen; ze blijven de wacht houden tot den morgen.

Wakend telden de beide menschen in het woonhuis de uren, bevend bij de schoten, die in hun onmiddellijke nabijheid vielen.

In de duisternis was de dood hun even nabij, als den gewapenden.

De oude Eykens zat met strakke blikken voor zich uit te staren. Hij had gezien, dat er maar drie waren: het was drie tegen honderd.

Als hij daaraan dacht, werd hij met afschuw vervuld. Zoo ging het nu in den oorlog — en die was nu ook al hier, zoo dicht bij hem.

Met een uitdrukking van angst en vrees zochten z'n oogen het blonde kopje van z'n kleinkind. In moeders armen had eindelijk de slaap hem gevonden.

Een matte schemering in het oosten kondigde den nieuwen dag aan.

In het achterhuis klinken zware voetstappen. Van den achterkant waren ze behoedzaam naderbij geslopen — de Engelschen, — en nu stonden ze in z'n huis.

Hij vroeg, wat ze van hem verlangden.

„Vertrekken!" was 't antwoord.

„Maar, waarom dan toch?"

„Als we wachten tot het dag wordt, komen de Duitschers terug."

„Ja, mogelijk wel; maar wat heb ik daar dan mee te maken?"

„Je moet d'r uit, boer, dan kunnen we die honden daarginds het huis boven hun kop in brand steken."

Eykens draalt nog.

Dan gaat hij met de zijnen den donkeren nacht in. Wat nog te redden was, draagt de oude man, tot een bundeltje saamgebonden, mee. Wantje draagt den kleinen jongen.

Achter het Mariakapelletje blijven ze staan. Het knaapje begint te schreien: het wil niet verder; ook de oude niet. Hij moet zien, wat ze met z'n hoeve.... Bij de gedachte daaraan, snikt hij als een kind; maar zien moet hij 't toch; eer gelooft hij het niet.

En de vlammen laaiden op; de Engelschen hadden den stal in brand gestoken.

Toen de vlammen uit het dak sloegen, viel er een schot; daarna nog twee, vrij kort na elkaar.

Drie waren er, dacht de oude; nu hebben ze, wat ze wilden en zullen ze m'n huis dan toch wel laten staan!

Nog enkele minuten slechts — en ook z'n huis wordt een prooi van de vlammen.

Van de Ruider kwamen buren, en die namen moeder en kind mee naar hun woning; de oude daarentegen keerde wankelend terug naar de puinhoopen van z'n boerderij.

Langzaam rees de dageraad over de velden; de overblijfselen van het huis — tot den grond toe afgebrand — lagen verkoold op de aarde.

Daartusschen de lijken der drie dapperen — die met de tressen lag halverwege tusschen den stal en het woonhuis.

Eykens trad nu naderbij en keek den doode in het gelaat.

Toen bukte hij zich en drukte hem de oogen toe. Daarna dolf hij voor hem en z'n vrienden een graf aan den overkant van de straat. De herkenningsplaatjes stak hij bij zich.

Toen de uitgegraven aarde zich ophoopte, dreunden uit het oosten zware kanonschoten. Eykens hief het hoofd op. „Dat is de naderende strijd," dacht hij.

De brandlucht van de puinhoopen zijner hoeve verspreidde zich over akkers en weiden.

* *
*

De voorhoede van de 52ste reserve-divisie had in den vroegen morgen van den 19den October even voorbij Iseghem voeling met den vijand gekregen en drong nu — overeenkomstig de bevelen — in de richting van Moorslede vooruit.

Ten noorden daarvan kruisten de spitsen der zusterdivisie de straten, die van Roeselaere naar het zuiden en zuidwesten, als uit één middelpunt uitliepen, op gelijke hoogte, terwijl in het zuiden de Saksen zich bij hen aansloten.

Toen de artillerie in 't gevecht optrad, had de staf van de divisie zich bij Vossenmolen opgesteld.

Op de nabijgelegen klaverweiden lag het 24ste bataillon in reserve. De geweren stonden aan rotten. Opgewonden groepjes waren hier en daar in druk gesprek.

„Waarom moesten ze hier nou liggen? Den staf konden anderen wel bewaken — zij wilden in 't vuur. Den eersten dag al dadelijk in reserve, dat was gemeen!"

Onophoudelijk marcheeren bataillons voorbij, vaak door artillerie ingehaald. Nu zelfs een pontontrein. Alles haast zich naar voren.

't Wordt middag. Af en toe knettert geweervuur; maar zwijgt spoedig weer.

De kanonnen voeren alleen 't woord en teekenen hun spoor in 't tooneel.

Ginds in de verte hult een boerderij zich in rookwolken; vlammen slaan naar buiten.

Voornamelijk recht voor ons uit — volgens 't kompas in 't noordwesten — drijven zware rookwolken voort boven de populieren langs de wegen in alle mogelijke richtingen: de rook van een aantal boerderijen, die in brand staan.

Boven ons — vliegers! vijandelijke natuurlijk. Vlak voor dien tweedekker daar flikkert het even, geruischloos; een oogenblik later weer.

Op de plek, waar het flikkerde, hangt reeds een klein ontploffingswolkje, precies een dot watten.

Allengs wordt 't heele spoor van den verren vogel met zulke kartetswolkjes geteekend.

We volgen allen met spanning den kerel daar boven: zouden ze hem niet krijgen?

Op zij van ons begint ook een machinegeweer met z'n eentonig geratel. Tevergeefs — de vlieger ontkomt naar het noorden.

Het wordt twee .... drie uur; onze maag begint te jeuken. Waar blijven toch de kerels, die op de kippenjacht getrokken zijn? Ze hadden in denzelfden tijd wel een hok met kuikens kunnen uitbroeden.

Niet heel ver voor ons uit slaan granaten een hoogen molen in brand. Knetterend storten de kolossale wieken omlaag; de vonken spatten hoog op.

Bij den staf rennen ordonnansen af en aan. „Konden we er maar eens een te pakken krijgen!" 't Gelukt. „Zeg eens, vriend, hoe staat het met den slag?"

De aangesprokene barst in lachen uit: „Slag? Maar jongens, d'r wordt geen slag geleverd; 't is enkel maar een verkenning; 't heeft verder niets te beteekenen!"

Lange gezichten, — die echter spoedig weer opklaren: dan kunnen ze er morgen toch, misschien nog van 't begin af aan, bij zijn, wanneer het er eens goed op los gaat; of mogelijk vandaag nog.

Ondertusschen kijken ze onderzoekend naar de brandende boerderijen.

„Een gewaltsame [1]) verkenning dus, heeft hij gezegd."

„Neen, gewaltige [2]) zei hij," verbetert een ander, terwijl ze allen lachen.

„Een drommelsche zwijneboel hier," moppert Eck, „d'r is hier niks, geen kruimel eten, en nog veel minder een kaart!"

„Deussen heeft er één geloof ik," zegt er één.

Deussen zit met z'n broer bij een heg de kaart te bestudeeren. Maar hij kan er niet best uit wijs worden.

„Nu zijn we hier — jawel — Vossemolen. Vóór ons moet er dus een spoorbaan loopen van — wacht even — o, ja, van Meenen naar Roeselaere. Dat moet daar in het noorden liggen, waar dat kanongebulder hoofdzakelijk vandaan komt. De straat, die we op den marsch door het dorp kruisten, loopt er heen. Maar volgens de kaart ligt de hoofdweg Meenen—Roeselaere aan den anderen kant van de spoorbaan en loopt zuiver noord-zuid. Daaraan moeten de brandende hoeven liggen."

„Hoe schrijf je den naam van dat plaatsje, Deussen?"

„Hier, kijk zelf maar: Roeselaere. In die richting moet het liggen, noordelijk."

Roeselaere was het eindpunt, waar alle colonnes van de noorderdivisie van het 26ste reservekorps, van Meulebeke af, behoedzaam op aantrokken.

Terwijl de zuidelijke colonne op den grooten weg van Iseghem naar Rumbeke snel vooruitkwam, moesten de troepen van de noordelijke dikwijls dwars over 't veld den weg zoeken, en met bijlen en scharen zich een pad banen door heg en prikkeldraad tusschen de weilanden.

Maar niet lang duurde het, of de opmarsch der troepen op den grooten weg werd gestuit. Rumbeke was de eerste plaats, waar afzonderlijke vijandelijke ruiters en — burgers uit de huizen op onze troepen vuurden.

---

[1]) Gewelddadige. [2]) Geweldige.

Gedurende den tijd, dat de plaats van vijanden gezuiverd, en het nabijgelegen Rumbeker slot der graven van Limburg-Stirum bezet werd, kwam de noordelijke colonne weer met ons op gelijke hoogte en trok zich op den straatweg naar Roeselaere samen.

Ondertusschen hadden deelen van het naburige korps in het noorden, na kortstondigen strijd bij Beveren en Gits, Hooglede bereikt en stelden enkele batterijen vóór Roeselaere op, dat volgens melding, door den vijand bezet zou zijn.

„We hoorden de projectielen huilen, — een tot dusver ons onbekend geluid."

De marschorde werd verbroken; de compagnieën rukten afzonderlijk op, alle met hetzelfde einddoel: het stadje vóór ons.

Boven de huizen sprongen granaatkartetsen; de hooge Gothische kerktoren werd herhaaldelijk door onze projectielen getroffen.

Slechts langzaam kwamen we vooruit: dikwerf moesten we wachten. Maar de artillerie staakte geen oogenblik haar bombardement.

In volle spanning naderden we eindelijk de eerste huizen: alles scheen uitgestorven.

Links van ons hadden andere afdeelingen intusschen de stad reeds bereikt en dreven de inwoners nu naar buiten. We kenden hun gezindheid en herinnerden ons, wat er te Leuven en Termonde gebeurd was.

Over het vrije veld kwamen we aan de eerste straten: aan weerskanten eenvoudige, onsierlijke, steenen huizen — zonder bewoners.

Waar zou de vijand zitten?

Aan 't eind van de straat stuitten we op een barricade, hoog genoeg om knielende schutters te dekken; maar onbezet.

Een oogenblik halt! Aan elke compagnie worden bepaalde straten aangewezen; de markt zal het punt van vereeniging zijn.

In rijen van tien gaan we voort, steeds een afstand van vijf meter tusschen de rijen bewarend.

Met de bajonet op 't geweer en behoedzaam naar de huizen spiedend, trekken we door de straten.

Aan den ingang van de Oosterstraat — één van de hoofdstraten, die naar de markt voeren — weer een verlaten versperring.

Bij het station hangen telefoon- en telegraafdraden over de straat; we kunnen er ons met moeite langzaam doorheen werken.

Aan de huizen tegenover het station — vóór een ervan hangt een groot bord: „Hôtel de Bourgogne" — zien we de uitwerking van onze projectielen.

We trekken de rails over en volgen daarna de breede straat. Links en rechts huizen, waarvan de ramen — op enkele uitzonderingen na — met blinden gesloten zijn.

Ongehinderd bereiken we de markt.

Tegelijkertijd waren de Göttingers van Rumbeke af de Zuiderstraat binnengerukt.

Met een luid „hoera" werden ze bij de ontmoeting op het marktplein begroet.

Als eerste groep in de colonne was een afdeeling jagers door de stad gemarcheerd. Bij den uitgang naar Oostneukerke werden ze van den toren der St. Michaëlskerk plotseling op machinegeweervuur onthaald. Bij het doorzoeken van de huizen werden Fransche dragonders gevangen genomen.

Toen de voorste gelederen van de infanterie de stad uitkwamen, stuitten ze op enkele afgestegen cavaleristen, die hen met geweervuur ontvingen.

Op een wielrijder vonden ze berichten, waaruit bleek, dat bij Oostneukerke een heele Engelsche cavalerie-divisie stond.

Met het oog daarop krijgt onze divisie bevel, dien nacht te Roeselaere te blijven.

De duisternis valt snel in, schaars verlicht door smeulende puinhoopen. De stad is in beroering; duizenden begeeren een onderdak, mogelijk wel voor langen tijd en — voor den laatsten keer.

„In marschcolonne aantreden!" Nu waren de Marburgers vlug bij de hand.

Wel begon het al te schemeren; maar het zag er naar uit, dat er nog iets gebeuren zou.

„Jongens, ik wou, dat het nu maar eens begon. Ik brand van ongeduld, om maar gauw aan het schieten te komen!" Gustaaf Barba raakte van louter strijdlust uit den pas.

„Kalmte alleen kan je helpen, Gustaaf!"

„Stalen vlijt en jarenlange oefening, weet je wel, Zunder? — jou grappen blijven toch maar altijd nieuw!"

„Je mond houen, jongens!" zei er één met de stem van den sergeant, die een heel eind voor hen uitliep. Allen begonnen te lachen.

„Zeg Barba, jij bent een goeie lantaarn."

„Heb je nog wat anders, Eck?"

„Neen, maar in ernst, je baard geeft licht tot op een afstand van wel 10 meter; je kunt er best een zaklantaarn mee uitsparen."

„Die borstelige haren van jou zijn minstens even rood!"

„Ja, maar ik laat ze geen meter lang groeien; dat gaat toch eigenlijk te ver: je brengt het heele bataillon in gevaar. Beter doel dan zoo'n Barbarossa kunnen de Engelschen niet wenschen."

„Of ze krijgen het, als jij hun den rug toekeert," troefde de trotsche bezitter van den baard terug; „ik zou me dus eerst maar laten knippen, als ik jou was."

De laatste woorden gingen in het bulderend gelach van den troep verloren.

In de voorste gelederen ontstond beweging. Achter struikgewas aan den weg lag de eerste doode — een kameraad. Daarop trok de colonne in stilte verder. De eerste! En wie de volgende?

Toen beseften ze allen, dat er nog veel verschrikkelijks zou gebeuren en — het lachen verstomde.

Het begon zacht te regenen.

Ondertusschen was het volslagen donker geworden. Aan weerskanten van den weg doken uit het duister boerderijen op — tot aan den nok vol soldaten.

De straatweg zelf stond volgepropt met bagage- en munitiewagens; we moesten in den dichten regen blijven staan. Maar de mededeeling, dat we tot een nachtelijke bestorming van Mooreslede geroepen zouden worden, deed ons hart sneller kloppen.

Van een bestorming kwam echter niets, want bij aankomst bleek, dat Mooreslede reeds ontruimd was. Zonder eenige verhindering had de artillerie daarheen kunnen oprukken.

Bij het station Weithem staken de jagers de spoorlijn over. Met

moeite werkte hun colonne zich op den viersprong daarachter door het gedrang van voertuigen en manschappen heen. Stap voor stap kwamen ze vooruit, tot opeens een rij wagens hun den doortocht versperde.

Na eenig oponthoud eindelijk verder in den stikdonkeren nacht, hier en daar flauw verlicht door de smeulende overblijfselen van verbrande huizen.

't Duurt echter niet lang, of weer wordt alles opgehouden. Er komt weldra ruimte en we kunnen verder.

Nu maar vooruit! Allengs wordt het loopen draven.

Eindelijk zien we onbeschadigde huizen, gelukkig!

Voor iedere sectie een huis! Als haringen in een ton, zóó zitten we daar.

De honger laat zich gelden. Maar geen nood! Niet voor niemendal liggen we in een winkel van koloniale waren: rozijnen en krenten volop; één van ons vindt zelfs roggebrood. En als August Rompf in de aangrenzende schuur een groot aantal eieren ontdekt, leiden we zelfs een leventje als een prins.

We bleven dien avond lang zitten praten. Mogelijk dachten we allen wel: wie weet, of we wel ooit weer eens zóó bij elkaar zitten? Iedereen leefde in het bewustzijn: morgen .... de veldslag. Die gedachte hield ons in een gedrukte stemming.

Buiten trokken nog voortdurend eindelooze wagencolonnes voorbij, knarsend en krakend, en onder luid geschreeuw.

„Nu moesten we toch maar eens wat gaan slapen," vond er eindelijk één — „dan zijn we morgen ten minste frisch."

Maar ik kon niet in slaap komen. De gedachte, dat ik den volgenden morgen in 't vuur ging, liet me niet los. Al die dagen van vóór den oorlog gingen aan mijn geest voorbij.

Ik dacht aan m'n moeder en aan allen, die ik liefhad. En daar tusschen door was 't altijd weer: morgen in 't vuur, morgen moet je toonen, wat voor een kerel je bent. Als de granaten huilen en de kogels om je ooren fluiten, zul-je moeten bewijzen, dat voor ons vaderland geen lafaard uittrok, maar een man!

Op een afstand van enkele kilometers staat de vijand — Engelschen. En morgen begint de slag.

Op andere dagen waren we 's avonds te moe, om nog ergens over te denken. Maar nu niet: onze gedachten klemmen zich vast aan het verleden, zoowel als aan de toekomst.

Die zal veel van ons eischen. Ternauwernood afgericht, zijn wij — jonge regimenten — reeds naar West-Vlaanderen gezonden. Daar voor moet wel een geldige reden bestaan: alleen bittere noodzaak waagt er zoo de hoop der toekomst aan.

Gaapt er in het westen een bres? En moeten wij die vullen? Niemand weet daarvan iets met zekerheid te zeggen. Geruchten zijn goedkoop; maar m'n voorgevoel zegt me: de dag van morgen smeedt ons in den ijzeren ring, die ons vaderland beschermen moet. Ik kom telkens weer tot de slotsom, dat het feit, dat we in oorlog zijn, op zichzelf ten eenenmale onbegrijpelijk, eigenlijk te groot voor ons denken is. Ik peins er tenslotte niet meer over, maar stel mijzelf onder den eed van trouw aan den „vader des vaderlands": „Hab und Leben dir zu geben . . . .!"

Ik groet u, geliefden thuis! Ook u, vrienden in 't veld! Wat in ons leven onze leuze was, blijve dat ook in onzen dood: „één voor allen!" . . . .

Zoo trekken we ten strijde onder de driekleurige banier: zwart-wit-goud! Ik groet u allen! . . . . „Vader ik roep U aan! . . . . Zegen mij, o Vader!"

Overal aan het front was de strijd begonnen. Het noordelijkste der vrijwilligerkorpsen was naast Beseler, die intusschen om de stellingen aan het IJserkanaal streed, in de richting van Dixmuiden slaags geraakt.

Naar het zuiden daarbij aansluitend had het naburig legerkorps de ruiterij van Connau in het bosch van Houthulst teruggeworpen en Staden bereikt.

Op den linkervleugel van de armee was Rawlinsons gelijktijdige aanval op Meenen afgeslagen en werd hij op z'n basis bij Zandvoorde teruggeworpen.

Ten oosten van Yperen, vóór het centrum van de armee, was de tegenstander in gebreke gebleven en achteruit geweken.

De Saksen waren tot Ledeghem, de 52ste reserve-divisie infanterie tot Moorslede doorgedrongen, en haar zusterdivisie had Roeselaere bereikt.

Het leed geen twijfel: de vijand zou gedurende den nacht òf de heele linie Yperen-Dixmuiden ontruimen, òf de strijd zou den volgenden morgen over heel het front in al z'n felheid ontbranden.

Jong-Duitschland stond in de bres en was met brandend verlangen naar den strijd vervuld.

Op den avond van dienzelfden negentienden October verdrongen zich op het Marktplein van Roeselaere de colonnes van een heele Duitsche divisie.

Aangespannen batterijen stonden daar in een groot vierkant onbeweeglijk en wilden geen plaats maken.

De kanonniers op de affuit zaten zoo goed en zoo kwaad als dat ging te slapen; de bestuurders hielden met moeite de paarden rustig.

In het raadhuis lag de staf; ook het korps-commando verscheen en richtte zich daar in.

Ordonnansen en auto's vlogen af en aan, teneinde met de zusterdivisie en het naburige korps in het noorden, zoowel als met de opperste legerleiding de gemeenschap te onderhouden.

Daardoor had het er — ondanks het nachtelijke uur — veel van een duiventil.

Voorbij het klooster, tegenover de St. Michaëlskerk, waar uit de kapbinten gedurig nog de vlammen opflikkerden, drongen steeds nieuwe compagnieën uit de Zuiderstraat naar het Marktplein op.

In het oosten van de stad, aan den anderen kant van het station hetzelfde tooneel.

Met groote moeite drong door het gewoel van infanterie 'n officier van gezondheid te paard — op zoek naar een hospitaalwagen, die in de verwarring weggeraakt was.

Eindelijk bereikte hij stille zijstraten en kon nu sneller vooruit komen.

Maar nog eens hield hij zijn paard in. In een huis op den hoek sloegen de vlammen nog uit het dak; de voorgevel was weggerukt

en binnen in de huiskamer stonden twee kaarsen vredig en eenzaam onder een Mariabeeld te branden.

Na lang zoeken vond hij eindelijk den hospitaalwagen achter een lange rij van allerlei voertuigen.

„Frits!"

„Ja, dokter!"

„Waar zit je toch? Kom gauw mee, de kapitein wacht!"

Onder 't schelden en vloeken van de wagenbestuurders renden ze de wachtende colonnes voorbij — dokter Wilhelm voorop en Frits, z'n oppasser, met 't andere paard en den wagen hem achterna. De straat was tamelijk ruim.

„In galop, Frits! Pas op, een versperring!" Hopla! er over. De vonken sloegen uit de straatkeien. Gelukkig maar dat de as 't uithield.

Steeds maar vooruit! Nu en dan goten neerstortende balken van brandende huizen een regen van vonken over hen uit.

Frits hield zich kranig achter z'n chef, en de wagen niet minder. Rrtt .... rrtt .... ging 't over de rails.

De Oosterstraat versperd? Dan omrijden — naar 't station! Links afslaan! Zoo, nu gaat het weer in de juiste richting ....

Eenige oogenblikken later bereiken ze een plein met een standbeeld, links daarvan staat een huis, tot aan den grond toe afgebrand.

Hier hield de ruiter plotseling stil; er was een oploop. Hij reed tusschen de soldaten in, die een ouden man en een jonge vrouw met een kind op haar arm omringden. Een bundeltje kleeren lag naast hen op den grond.

Angstig keken ze den kring rond. Ze konden zich voor de militairen niet verstaanbaar maken; ze spraken alleen Vlaamsch.

De dokter kwam echter al spoedig te weten, dat ze vluchtelingen van de Ruider waren. Hij herinnerde zich, dat hij dien naam daags te voren gelezen had; het moest een eindje vóór Roeselaere liggen.

Hij vroeg hen, waar ze heen wilden? ....

Naar de Wever? Was dat geen herberg?

Ja, antwoordde de man, bij het station.

Ze durfden niet verder; er waren zooveel soldaten.

De dokter keek naar den kleinen jongen en dacht toen onwille-

keurig aan z'n eigen zoontje, net zoo'n aardig kereltje. Hij wenkte een onder-officier bij zich: „Laat die menschen even naar 't station brengen, 't is niet ver."

„Ja, dokter."

De soldaten maakten plaats voor de vluchtelingen, die zich verwijderden. Maar toen de onder-officier zag, dat de vrouw begon te wankelen, nam hij het knaapje op en droeg het. De oude man schreide.

Over het plein klonk een woest geschreeuw: „Ze moesten die bende ophangen."

De dokter reed er heen. Bij het standbeeld midden op het plein trof hij een luitenant aan, van wien hij het volgende vernam:

Den vorigen nacht waren daar aan den overkant, waar nu de overblijfselen van een huis hen somber en doodsch aanstaarden, elf Duitschers op patrouille omsingeld en door Fransche soldaten en burgers — zoo beweerden inwoners zelf — verbrand.

Een duister geheim; de herkenningsplaatjes ontbraken. De woede van de soldaten was alleszins begrijpelijk. Het was dan ook een laaghartige daad, die het voorval te Leuven in herinnering bracht.

De luitenant ging weer naar de plaats van het misdrijf terug. Tusschen de puinhoopen bewogen lichten heen en weer.

Dokter Wilhelm, die zich omwendde, keek naar het standbeeld op.

Op het voetstuk stond een man met een duif, die de vleugels uitsloeg om te gaan vliegen, op den uitgestrekten arm.

Toen de beschouwer zijn blikken langs de gestalte liet glijden, stond hij een oogenblik verwonderd; in het — als bij het loopen — vooruitgebrachte dijbeen zat een geweerkogel.

Waar kwam die vandaan? Was die bestemd geweest voor hen, die in 't huis waren, of hadden die hem in den nood afgeschoten, toen de bende hen omsingelde. In het laatste geval was het jammer, dat het schot miste.

Hij reed naar den anderen kant van het standbeeld. „Rodenbach" stond op het voetstuk te lezen.

Hij mocht nu echter niet langer blijven; want hij moest zoo spoedig mogelijk naar z'n bataillon.

„Frits!"

„Ja, dokter."

„Nu gauw terug!" Ze verlieten in allerijl het St. Amandusplein met z'n afschuwelijk geheim en verdwenen in de richting van de Groote Markt.

Langen tijd nog, nadat hij op de verlichte binnenplaats van één der groote huizen achter de markt op een draagbaar de rust gezocht had, week de slaap uit z'n oogen.

Allerlei gedachten over dingen van ondergeschikt belang hielden z'n geest bezig. „Rodenbach". Die naam klonk zoo Duitsch. Dien kende hij toch? Rodenbach?

Nu herinnerde hij het zich: de dichter en strijder voor het jonge Vlaanderen; ja, die moest het zijn. Die stond op het St. Amandusplein en was dus bekend met het geheimzinnig voorval; die had als stille getuige den moord gezien.

* *
*

Tegen den morgen van den 20sten October zond de uit Roeselaere opbrekende divisie twee officierspatrouilles in de richting van Oostneukerke en de Ruider vooruit. Hen volgde — ter dekking — een tirailleurslinie van Thüringer jagers.

Meer dan paardesporen waren er niet te vinden; ook hier scheen de vijand geweken.

De infanteriecolonnes, die achter hen oprukten, sloegen linksaf en gingen tirailleursgewijze met groote sprongen op het richtingspunt — de straat van Passchendaele naar Westroosebeke aan.

Daar deze straatweg op een lichte bodemverheffing aangelegd is, was hij met z'n rijen van populieren op grooten afstand goed zichtbaar.

Spoedig knetterde een levendig geweervuur tusschen het geboomte.

De dag liet zich gunstig aanzien en beloofde zonneschijn en warmte.

Intusschen begon de 52ste reservedivisie ten westen en zuidwesten van Moorslede zich te ontplooien.

Over Veldmolen, waar bij het korte oponthoud de appel- en pereboomen overgeven moesten, wat ze bezaten, bereikten de jagers

van het 24ste langs veldpaden bij Batavia den grooten weg. Daar wachtte reeds infanterie op het bataillon.

Gemeenschappelijk trokken ze nu onder scherts en gelach op Moorslede aan.

Nu was het de dag! Nu gingen ze op den vijand los! Als ze nu maar zingen mochten! Zingen, ja zingen! Maar de nabijheid van den vijand veroorloofde geen luid gezang. Daarom neurieden ze zacht in de gelederen: „Bin ein fahrender Gesell . . . ."

Het bord aan den ingang van het dorp, ditmaal niet onleesbaar gemaakt, vermeldde den naam „Moorslede".

„Moorslede? Mors? dood? Dat ziet er bijna uit als een voorspelling," zeiden ze onder elkaar, terwijl ze de heimelijke vrees, die de naam hun inboezemde, poogden weg te lachen.

In het dorp maakten de munitie-colonnes en de gevechtsbagage halt. Over en weer werden grappen en kwinkslagen gewisseld.

Wat waren me dat ook grappige snaken; groene jagerstunieken hadden ze aan en daarbij slecht passende infanteristenhelmen op het hoofd; een aantal verscheen zelfs met een pet op in het gevecht.

Op het ruime marktplein, waar in 't midden de kerk *oprijst,* sloeg het bataillon in een scherpe bocht linksaf, de straat naar Keyberg in en verliet toen in marschorde het dorp.

In de weiden achter de laatste huizen liep vee onbezorgd te grazen.

Eensklaps — een scherp gesis — uit het veld rechts van den straatweg, schiet — door het springen van een granaat — een kolom aarde als de waterstraal van een fontein omhoog. Een koe blijft op de plaats dood; het paard van den kapitein wordt schichtig en begint te steigeren.

„Geeft acht! Daar komt de tweede al!"

De jagers komen al heel gauw den onverwachten schok te boven. De combinatie van den eersten schrik met de kluchtige uitwerking van het schot brengt de stemming terstond weer op 't hoogtepunt.

„Nu zal het beginnen!" — Als ter bevestiging opent de nabije batterij, waar het op gemunt was, van haar kant het vuur.

De projectielen snorren zoo maar over de compagnieën heen.

Met luid geraas kruisen de Duitsche granaten de baan van die des vijands.

Dan komen er salvo's : steeds vier, vijf schoten tegelijk.

De compagnieën van de jagers stuiven uiteen. De eerste zoekt, als voorloopige reserve, dekking in een sloot op zij; de drie andere verspreiden zich naar voren.

„Er op of er onder!" Ik kijk om me heen en zie in het stralende gezicht van Ernst.

„Karel, hoor eens hoe dat fluit! Eindelijk in gevecht!"

„Nu zullen we die kerels wel krijgen," klinkt 't als een vreugdekreet uit den mond van een ander.

Reeds moet een korporaal z'n bloedende hand verbinden. „'t Is wat moois! Nu, straks zal ik die kerels daar wel eens voor bedanken. Vooruit maar weer!"

Het gevechtsterrein loopt naar de beek van Passchendaele een weinig af; een paar meter slechts, maar voldoende om zich verdekt op te stellen.

De secties trekken zich weer samen. Groepsgewijze passeeren ze een dalvormige verdieping van het terrein; ze laten de hoeven van Droogenbroodhoek links liggen.

Daar en aan den overkant van den straatweg rukt op dezelfde hoogte het regiment infanterie voort, waarmee ze gemeenschappelijk door Moorslede getrokken zijn. Naar rechts is 't uitzicht vrij.

Ternauwernood hebben de jagers den neus boven Hoogte 54 gestoken, of er wordt op hen gevuurd — en terdege ook — kartetsvuur. Van rechts bestoken hen machinegeweren.

Ze snellen vooruit, de puinhoopen van een molen voorbij, tot aan de lange haag voor de hofsteden. De huizen bieden eenige beschutting, schoon niet lang; want het kartetsvuur treft op die wijze gemakkelijker z'n doel. Vooruit dus weer!

Achter een nieuwe heg verspreiden ze zich, met ongeveer twee meter tusschenruimte. Met hun bijlen kappen ze gaten in de heg om daardoor een vrij schootsveld te krijgen. Nu kunnen ze zich eindelijk oriënteeren.

Ze liggen met hun front op het noorden, gericht naar het vandaar komende vuur der machinegeweren.

Op ongeveer veertienhonderd meter afstand ligt in die richting een grooter dorp, even hoog als hun eigen standplaats, Passchendaele; in de laagte daarvoor loopt een spoordijk. Daarachter ligt de vijand; en in het dennenboschje achter de lijn is vermoedelijk de batterij verborgen, die hen onverpoosd met kartetsvuur bestookt. Halverwege links begrenst een met populieren omzoomde weg het gezichtsveld.

„Achter den spoordijk liggen de scherpschutters! Vizier op negenhonderd!"

Er is zoo goed als niets van die kerels te zien. Maar schot op schot knalt naar den overkant.

Zonder ophouden vuren, is hun bevolen. Dat doen ze dan ook; en — even kalm en rustig als op 't exercitieveld van Marburg.

Dat is dan nu de strijd! Hij laat zich niet zoo kwaad aanzien; het gaat er alleen een beetje luidruchtig toe en — als de wind de ontploffingsgassen wat al te dicht naar je toedrijft, is 't er nu juist geen Eldorado voor je neus; „je zoudt er 'n olifant wel mee kunnen chloroformiseeren!" grapt er één.

Doodkalm halen ze appels en peren uit den ransel te voorschijn; — je krijgt ook honger bij al dat gedoe — en onder het kauwen nemen ze het terrein om hen heen eens terdege op.

De heg, waarachter ze een poosje geleden lagen, is er slecht aan toe. De eene granaatkartets na de andere werpen de Engelschen erin, op hoogstens vijf meter afstand van elkaar.

Een kreet! Dat is raak! Reiter is in elkaar gezakt en ligt rochelend en bloedend naast z'n geweer.

Eck, Hain en Deussen springen op hem toe; hij heeft een schot in z'n long. Fluks halen ze een ladder van de hoeve, spreiden er een laag stroo over uit en leggen hun kameraad daar op.

Nu achteruit met hem, ondanks 't vuur, en dekking gezocht achter de huizen. Verder kunnen ze hem niet brengen. Ze moeten weer naar voren en zijn dus wel genoodzaakt hem aan de zorgen van mogelijk aanwezige hospitaalsoldaten over te laten. Ze kruipen naar de vuurlinie terug.

Er worden opnieuw patronen uitgedeeld.

Het bataillon ligt, naar 't schijnt, vrij ver in de flank van den vijand. Passchendaele houdt hij nog steeds bezet. Duidelijk is de uitwerking van de Duitsche granaten te zien.

Ver naar rechts — in het noordoosten — rukt onze infanterie over den spoordijk vooruit. Hun doel is — 't dorp.

De jagers bemerken, dat ze door hun vuren zijwaarts af de opmerkzaamheid van den vijand voor een groot deel in beslag nemen en daardoor hun makkers, die naar 't dorp voortrukken, verlichting bezorgen.

Intusschen hebben deelen van de zusterdivisie, die stroomopwaarts de beek van Roeselaere volgen, Kalve bereikt en bedreigen nu Passchendaele van den noordkant. Terstond verlegt de vijand nu z'n artillerievuur op die — uit het noorden voortdringende regimenten. De batterij van Moorslede krijgt daardoor verlichting.

Kanonnen opleggen! klinkt 't commando. Naar voren! Ook de rest van het 24ste jagers wordt op de rechterflank van hun bataillon, dat, geregeld vurend, vóór de boerderijen bij Punt 54 ligt, vooruit gebracht.

Langzaam, in eenigszins voorovergebogen houding en als ganzen achter elkaar, gaan ze in pelotons vooruit. Nu eens dient een heg, dan weer een huis of een stroomijt tot dekking.

Prikkeldraadversperringen moeten doorgeknipt worden. Eindelijk zijn we op gelijke hoogte met ons bataillon gekomen.

Het dorp vóór ons staat aan drie kanten in brand. Alleen de groote kerk is nog geheel ongedeerd.

Op den toren flikkert er nu en dan iets; 't schijnt, dat daar machinegeweren in stelling gebracht zijn.

Door den verrekijker kunnen we zien, dat het een heel nieuw bouwwerk moet zijn.

Een trefschot! Hoog laaien de vlammen op.

Onze infanterie is van den anderen kant af inmiddels al dicht bij den rand van het dorp gekomen.

Het geknetter van snelvuur dringt tot ons door.

Steeds meer kronkelen de vlammen naar omhoog. Welk een aanblik!

Als een reusachtige banier golven rook en damp over de daken. Gehuld in rookwolken rukken de onzen voort.

Ik moet me oprichten, om beter te kunnen zien.

Nu zijn ze aan den dorpsrand. Gedempt hoerageroep klinkt uit de verte tot ons over. Het dorp is ons!

Met een vernieuwde woede beginnen de jagers weer te vuren. Hoe dichter de aanstormende infanterie uit het noorden op Passchendaele aan komt, des te meer wijkt de vijand achteruit en geraakt daardoor in het flankvuur van het bataillon jagers.

Duidelijk kunnen we de kakibruine gestalten over den straatweg van Passchendaele naar Zonnebeke zien wegsnellen.

Verscheidene jagers gaan van opwinding staan, om uit de vrije hand te schieten.

Horrido! 't Lijkt wel, of we op jacht zijn! Dezen kant uit!

Nu vooruit! Zonder vijandelijk vuur geraken de compagnieën tot over den spoordijk. Maar het terrein is vandaar niet goed te overzien, omdat het afloopt. Daarom veranderen ze van richting: een paar honderd meter langs de rails en dan in een scherpe bocht linksaf, vlak naar het zuiden.

Tusschen de boerderijen van Neumolen loopen enkele koeien vredig te grazen. Met groote oogen kijken ze wezenloos naar de soldaten. Al dat knallen en knetteren houden die beesten zeker voor een langdurig onweer.

't Begint te schemeren.

Tuut! tuut! Geweerkogels! Waar komen die vandaan? Vlug vooruit — naar den boschrand! Daar stort een kameraad neer — nog één! Onmiddellijk verspreiden ze zich en beginnen te vuren — 't bosch in.

Maar bij 't knallen van de eerste schoten, springt de overste al op hen toe: „Wie heeft hier vuren gecommandeerd? Jullie schieten immers op de 4de compagnie! Ben jullie niet wijs?"

„Overste", zegt de commandant van 't peloton, „we werden van daarginds beschoten, getuige deze dooden hier."

„Ge vergist u. Ga met uw peloton door 't bosch vooruit en val daarginds — van die hoogte — den vijand aan! Waar is de commandant van uw compagnie?"

Deze verschijnt. „Luitenant Trott, u gaat door 't bosch vooruit. Uw compagnie heeft tot dusver nog niets uitgevoerd. De manschappen hebben al den tijd in 't gras gelegen."

Vooruit dus! Het bosch door! Overal knallen geweerschoten. Aan den anderen kant evenwel wordt 't wat rustiger.

't Zijn alleen de pelotons van de eerste compagnie, die naar dezen kant vooruitdringen; de anderen trachten verder naar links Keyberg te bereiken. De eerste compagnie toont nu, dat ze ook nog iets anders kan, dan in 't gras liggen. Eén hunner verhaalt:

„We hebben een veldpad bereikt, steken het dwars over en zoeken na elken sprong dekking achter een stapel beetwortels. Nog één sprong en — we zijn bij den vijand.

Hij ligt vlak vóór ons in een loopgraaf. Tal van ronde mutsen rijzen boven den rand uit — en 't volgend oogenblik storten velen van ons ter aarde. Op commando werpen we ons allen op den grond en beginnen daarna te vuren.

Ondertusschen kruip ik wat naar voren, om beter uitzicht te hebben. Onder dekking van een stroomijt ligt korporaal Langenbach — die 's morgens vroeg al gewond werd, naast me te vuren.

Ik richt me op de knie op en breng mijn geweer aan den schouder .... paf! daar ginds springt een muts omhoog. Zoo gaat het eenigen tijd door.

Terwijl het schieten aan de overzij even zwakker wordt, kijk ik eens naar Langenbach naast me; roerloos, met z'n geweer nog in de verbonden hand, zit hij daar, in elkaar gezakt, — met een schot in 't hoofd.

De loopgraaf wordt genomen, versterkt en zijwaarts uitgebreid. Daarbij nemen onze verliezen toe.

Van achteren af rukt infanterie op. Die ziet ons voor vijanden aan, maar wordt door ons vervaarlijk gebrul tot inkeer gebracht.

Koud en hongerig — want den heelen dag hebben we niets anders gehad dan de slappe koffie 's morgens — brengen we, half liggend, staand of knielend, den tijd in de loopgraaf door.

Patrouilles verkennen het terrein vóór ons; maar niet ver. De vijand ligt dichtbij, in goed verborgen loopgraven. Hoe komen die daar nu?

Naar links en rechts is de gemeenschap tenminste nu weer hersteld."

Inmiddels wordt het krijgsrumoer zwakker; voornamelijk in het noorden is het allengs stiller geworden. In het zuiden echter woedt de strijd nog voort en werpt hij z'n golven altijd weer vooruit.

Het vuur flikkert nu hier, dan daar weer op. Gloeiende granaten beschrijven een lichtende baan langs den hemel. Het vuur van de talrijke, verbrande hofsteden smeult den ganschen nacht door.

En de nacht zucht en steunt en kermt. Duizenden oogen staren in de duisternis — de oogen van jonge menschen, die eenig begrip beginnen te krijgen van het afgrijselijke van den oorlog.

*
* *

Daar, waar de strijd aanhield, ligt Becelaere, het brandpunt der gevechten van het zuider-legerkorps, dat op den twintigsten October vanuit de linie Ledeghem-Moorslede den aanval begonnen was.

Saksen en Zwaben — met Von Reinhard, hun brigade-generaal, een reus van gestalte, in de voorste tirailleurslinie — hadden om vijf uur in den namiddag, bij 't laatste schemerlicht, de plaats genomen.

Ook ten zuiden daarvan was de vijand voor de opdringende Würtembergsche regimenten teruggeweken — en stond nu in de sinds den veertienden October reeds voltooide stelling Gheluvelt-Poligoonwoud-Broodseynde.

Achter verschansingen verborgen overstelpten z'n batterijen het open terrein westelijk en zuidwestelijk van Becelaere met een moorddadig vuur.

Vergeefs poogden onze regimenten naar Reutel en Westhoek door te breken. De stellingen aan den noordrand bestreken het veld van terzijde.

De Zwaben gaven het echter niet op. Nog tot middernacht woedde de strijd op het terrein vóór Becelaere met afwisselend geluk voort.

Eerst toen de commandant van het regiment vóór Reutel halt over heel de linie liet blazen, staakten allen eensklaps het vuren.

Alleen de artillerie van den vijand zweeg geen enkel oogenblik, terwijl de onze daarentegen, tengevolge van den jammerlijken staat der wegen gedurende den nacht niet vooruit gebracht kon worden; op den straatweg Terhand-Molenhoek stond batterij aan batterij werkeloos.

De infanterie kon zich tenminste op zij van den straatweg nog vooruit werken, over drassig land, achter elkaar als Indianen op 't oorlogspad, of naast elkaar in grootere of kleinere troepen; het brandende Becelaere diende als richtpunt.

De drang naar voren bracht hen tenslotte wel in de vuurlinie, maar ongeordend en zeer onregelmatig: mannetje voor mannetje kwamen deze reservisten aan 't front.

Daar lagen de compagnieën, met onvoldoende dekking zich tegen elke heining aandrukkend, of op 't open veld in kuilen ingegraven; met leege patroontasschen — tegenover een vijand, tot aan den neus toe zwaar verschanst achter staalplaten; die dagen achtereen het voorterrein opgemeten had en de afstanden tot op een meter nauwkeurig kende; ja elk huis afzonderlijk had gemerkt, zoodat hij 't ook 's nachts onder vuur kon nemen.

Voornamelijk de omgeving van de kerk, waar de wegen elkaar kruisten, bestrooide de Engelsche artillerie letterlijk met granaten. De Roode-Kruisvlag op den kerktoren — door de vlammen helder verlicht — scheen de vijand niet te zien.

Reeds voordat de nacht aanbrak, was het laatste open plekje daar door gewonden in beslag genomen. Onderdrukt gekreun — heel den nacht door; zacht bidden en smeeken tot God .... nu in dezen, dan weer in gindschen donkeren hoek ....

Een Saksisch soldaat, met een schotwond in het hoofd, wordt — op een stoel zittend — in het groote middenpad van de kerk verbonden.

Opeens zinkt z'n hoofd achterover — dood! .... Een geweerkogel heeft z'n weg door de openstaande kerkdeur genomen en hem de hersenen doorboord.

Zacht fluisterend wordt de tragische dood van den Saks van leger tot leger verteld; een akelige, doodsche stilte daalt op al die honderden neer ....

Twee zwaargewonden — beiden met een schot in den buik — liggen naast elkaar; hun toestand is hopeloos. Dat weten ze zelf .... en nu vragen ze allebei, met zwakke stem, den veldprediker om het Heilig Avondmaal.

Buiten vóór de kerk barsten vijandelijke granaten; tusschen de graven op het kerkhof slaan ze in den grond — alles in de nabijheid verwoestend.

Een merkbare onrust maakt zich van alle menschen in de kerk meester, terwijl de prediker beiden stervenden het Heilig Avondmaal uitreikt.

Met ontroering zijn aller blikken op de rijzige gestalte van den geestelijke gericht .... plechtige stilte overal in 't rond .... kalme vrede daalt in de harten ....

Plotseling een oorverdoovend geraas van kraken, scheuren en breken .... een stuk van het plafond en van den wand stort midden in de kerk op de gewonden neer. Granaatscherven suizen naar beneden .... een dichte wolk van rook en stof vervult de lucht en beklemt den adem .... gekreun en gekerm overal .... een niet te ontwarren kluwen van menschen, puin en matrassen.

Iedereen is als verlamd van schrik. Een oogenblik doodsche stilte. Na enkele minuten eerst komt er beweging; lichtgewonden kruipen op handen en voeten uit den chaos; de hospitaalsoldaten nemen de zwaargewonden voor hun rekening.

En terwijl dit tooneel zich in de kerk afspeelt, wachten daarbuiten tusschen brandende huizen, uren lang dicht tegen de wanden gedrukt, nieuwe compagnieën in de duisternis op den komenden dag; flikkerend speelt het schijnsel van de vlammen op hun blanke bajonetten.

Deze Dinsdag had de armee over heel het front vooruit zien rukken; de geslagen tegenstander nam in den nacht vóór den 21sten October overal de wijk.

French zag zich genoodzaakt een verdedigende houding aan te nemen. Droppelsgewijze bereikten de reserves de vuurlinie.

Het aanvalsleger van d'Urbal was nog mijlen veraf. De Belgen zaten in Dixmuiden opgesloten; de Franschen — vluchtend door

de uitgestrekte dennenbosschen van het Houthulsterbosch — waren op Langemarck teruggevallen; en Rawlinsons cavalerie werd in de buurt van Wytschaete vastgehouden. — French kon zich wel een betere positie denken.

Als hij dacht aan het pas aangekomen korps van Haigh poogde hij met verbeten woede nieuwe aanvalsplannen te ontwerpen; het was echter van 't grootste gewicht, het nieuwe korps in z'n geheel in den strijd te werpen en het niet te verbrokkelen. Daarom liet hij den tegenstander voorloopig overal ongemoeid. Vandaar, dat in dien nacht allerwege de gevechten gestaakt werden.

Uitgezonderd evenwel rondom Becelaere; want alleen daar waren Duitsche regimenten doorgedrongen tot aan de voltooide stellingen, die het alleen mogelijk maakten, om op dat oogenblik ernstigen tegenstand te bieden.

Op een andere plaats stond toch nog een tweede Duitsche divisie — echter zonder dat ze er iets van vermoedde — dicht vóór uitgebreide verdedigingswerken van de Engelsch-Fransche stelling.

Dat waren de — eveneens dagen geleden opgeworpen — stellingen op de linie Kerselaere—Langemarck.

Daarheen bewoog zich — zonder het te weten —de noorderdivisie van het 26ste reservekorps.

Na den steun, verleend bij de bestorming van Passchendaele, op den namiddag van den twintigsten, waren haar regimenten den straatweg van Passchendaele naar Westroosebeke opgemarcheerd; maar daarna in de richting Langemarck-Yperen, op Poelkapelle aan, afgeslagen.

Op dien weg nu stond, in den nacht vóór den 21sten October, tusschen Westroosebeke en Poelkapelle, de heele divisie.

Als vastgeklonken tusschen infanterie en jagers stonden daar veldartillerie, veldkeukens, munitiewagens en pontontreinen — één ware chaos van drie rijen naast elkaar.

Dringen en duwen geen gebrek — zonder op te schieten. Nu eens vijftig meter vooruit, dan weer evenveel terug — uren lang alles door elkaar. Wie vooruit wilden, moesten den straatweg af en op het veld daarnaast — als ganzen achter elkaar — voortmarcheeren.

Gelukkig maar, dat de vijand van die verwarring niet het flauwste vermoeden had; anders ware de gansche divisie verloren geweest.

In het donker op den tast hun weg zoekend — vaak langs den buitenkant van de populierenrij — zwoegden de infanterie-kolonnes in de richting van Yperen voort.

Een brandende molen wierp een mat schijnsel over den weg: hier lag Spriet.

De velden rechts en links werden eeuwen geleden reeds met bloed gedrenkt. Hier ligt het slagveld van 1382. Dorst de bodem opnieuw naar bloed?

Spookachtig trokken de kolonnes, bij het flauwe licht van een brandende hoeve voort, onder een regen van gloeiende vonken.

Wij keken om, toen het brandend geraamte met luid gekraak ineenstortte; bij vernieuwing werden we in dikke duisternis gehuld.

Na verloop van tijd dook uit het duister een dorp op: Poelkapelle.

Hetzelfde tooneel als kort tevoren: een gewoel van menschen, paarden en wagens.

Aan den rand van 't dorp stond de generaal. Toen hij met z'n staf aan 't eene eind van het dorp aankwam, zaten de Engelschen nog aan 't andere einde.

Bijna de heele divisie verlangde in dit dorp, dat slechts enkele straten telde, inkwartiering.

Voor ons was er geen plaats meer. Verder dus! Niet ver vandaar moest — volgens de kaart — nog een dorp liggen: Langemarck. Mogelijk had de vijand ook dat wel verlaten.

We verlieten den grooten weg en sloegen rechtsaf. Een afdeeling cavalerie en jagers ging voorop. Enkele huizen en een molen kwamen we voorbij. Alles rustig; alleen uit het zuiden drong het knetteren van geweervuur en kanongebulder tot ons door.

Weldra bereikten we de eerste huizen van Langemarck. Doodstil... 't leek wel uitgestorven.

Eensklaps razend geweervuur. Uit alle ramen flikkerden schoten. Oogenblikkelijk wierpen we ons in de dichtbegroeide koolvelden op den grond: de salvo's rolden nu over ons heen.

De jagers waren toen al bijna het dorp door en kregen het vuur

in den rug. Achter heggen langs gelukte het hun nog weer bij ons te komen.

Terug nu! 't zou groote dwaasheid geweest zijn, in den nacht een vijand aan te vallen, wiens sterkte ons onbekend was. Even stil, als we gekomen waren, verdwenen we weer.

Het schieten werd intusschen zwakker. Dra lag het dorp achter ons, even stil en doodsch als tevoren. We kwamen weer te Poelkapelle .... geen plaats, natuurlijk!

Op het open veld achter het dorp maakten we halt. Ons tentdoek moest als leger dienst doen. In onze overjas gehuld, met 't geweer in den arm, poogden we te slapen.

Uit het dal van de Haenixbeek steeg een nevel op en legerde zich tusschen de beide partijen; hij weefde een beschuttenden sluier om de divisie, maar verborg achter dien sluier zeker ook de versterkingen, die in een lange rij, langs de beek, door het terrein liepen; en die de vijand eerst nu, tegen den morgen, na de voorafgaande overhaaste ontruiming, weer bezette — en wel met Fransche soldaten en pas aangekomen afdeelingen van het korps van Haigh.

Deze bracht het uitdrukkelijke bevel mee, om op den 21sten vooruit te rukken en te beproeven, de Duitsche divisie op dit sterke punt uit elkaar te slaan.

De Duitsche aanval voorkwam hem.

Nauwelijks twaalfhonderd meter scheidden de sterkbevestigde Engelsche stellingen van den zuidelijken ingang van 't dorp.

DE VUURDOOP.

ZOODRA de dageraad de oosterkim begon te kleuren, maakte de Duitsche divisie zich gereed, om den aanval van Poelkapelle uit te beginnen.

De patrouilles, die tegen den morgen uitgezonden waren, hadden overal voeling met den vijand gekregen; maar z'n sterkte bleef hun onbekend. Eén ding was echter duidelijk: de 21ste October zou een dag van hevigen strijd worden.

Nog heerscht overal rust. Op de hofsteden van het dorp zijn de compagnieën bezig zich op te stellen. Met de nachtelijke duisternis is ook het gevoel van onzekerheid — uit de verwarring geboren — geweken.

Bij het licht van den nieuwen dag stroomt frissche kracht door de leden. Het oog ziet weer en het hart klopt hoopvol: vandaag — evenals gisteren — werpen we hen terug; en vanavond staan we aan den overkant van het IJserkanaal of in Yperen.

Zwijgend en behoedzaam betreden de eerste gelederen het voorterrein. De vijand houdt zich stil en wacht — achter z'n verschansing — de aanvallers af: laat ze maar komen, denkt hij.

Ze komen nader, peloton na peloton. In elken stap klinkt op den vroegen morgen nog het rhythme van gisteren. Ging het gisteren goed — vandaag zal het ook niet verkeerd gaan. In 't open veld wordt elke vijand geslagen. Voorwaarts! Er op los!

De bataillons hebben alle het dorp reeds verlaten, hun colonnes trekken langs alle straten en wegen den vijand tegemoet.

Daar ontbrandt opeens de strijd.

Uit goed gemaskeerde loopgraven strooien loerende machinegeweren hun vuur over het vrije, vlakke voorterrein uit.

Duizenden geweerloopen worden over de borstwering geschoven;

een verbijsterend snelvuur brandt los... De Duitsche bataillons deinzen terug; de compagnieën stuiven uiteen; de beweging naar voren stokt...

Een oogenblik slechts....

Dan stormen met doodsverachting de snelgevormde aanvalsgolven op den vijand los.... den kogelregen tegemoet.... immer vooruit!

In de verte bulderen de kanonnen. Huilend komen de projectielen aansuizen — het dorp in.

Hoog slaan hier en daar de vlammen op; dikke rookwolken legeren zich om de getroffen boerderijen: de vijand tracht den aanvaller z'n reserves af te sluiten.

Buiten op het vrije veld — daar ligt de aanvaller; beter: de aanvallers — duizenden jonge mannen, stoutmoedig en verbitterd. Dicht tegen den grond aangedrukt graven de vrijwilligers — meer gewoon de pen, dan de spa te hanteeren — zich zoo goed mogelijk in. — Boven hun hoofd zweeft de dood in duizendvoudigen vorm....

Hier en daar springt een troepje plotseling overeind.... schiet in groote sprongen twintig, dertig meter vooruit.... en zakt dan in elkaar, als een wegglijdende golf....

Allengs wordt de voorste linie toch dichter; steeds meer schuiven er van achteren in.

Met onverminderde felheid raast het vuur over hen heen; al sterker dondert de artillerie van den vijand. Granaatkartetsen bersten boven de liggende liniën; dicht naast elkaar staan de witte ontploffingswolkjes.... velen ontvalt de spade.... voor altijd.

De vijand schiet buitengewoon goed; hij heeft zeker ook dagen achtereen het voorterrein nauwkeurig opgemeten.

Daar richt zich opeens de heele voorste linie op. Ze willen.... tot elken prijs.... den eersten aanval doen.

Een flinke sprong! — de eerste — voor velen tevens de laatste! Het veld, dat doorschreden is, heeft de helft der strijders verslonden. De rijen vooraan zijn vreeselijk gedund.

Met een gevoel van smart, dat hun de keel dichtsnoert bij den aanblik van de uiteengerukte lichamen van hun kameraden, graven de overlevenden zich opnieuw in en wachten op versterking....

Doch vanwaar zal die moeten komen? De artillerie van den vijand

doorploegt 't veld achter hen .... een vuurgordijn houdt hen van 't dorp gescheiden. En toch .... zonder twijfel .... ze zullen komen, hun krijgsmakkers, ze moeten komen!

En ze komen ook! —

Bij het Kloostertje — eigenlijk de St.-Vincentiusschool — dichtbij de kerk, zijn reserves verdekt opgesteld. Kanonnen ratelen voorbij .... op weg naar het front.

Eindelijk komen wij aan de beurt. Eén voor één sluipen we door 't enge poortje van den kloostertuin naar buiten, de straat op.

Buiten gekomen, fluiten de kogels ons om de ooren. Tusschen de takken der boomen door kletteren de kartetskogels op de straat neer.

De sloot langs den weg biedt eenige beschutting; daarin bewegen we ons langzaam voort.

We ontmoeten gewonden — niet maar een enkele — doch bij hoopen tegelijk.

We krijgen bevel, ons links van den straatweg te verspreiden en gaan nu met sprongen — van dekking tot dekking — vooruit, nu eens afzonderlijk, dan weer in troepjes.

Van den vijand is wel niets te zien; maar z'n artillerie zendt ons onophoudelijk haar ijzeren groeten, en die slaan menige gapende bres. —

Op een gegeven oogenblik kijk ik naar onzen compagnies-commandant, den langen, mageren eersten luitenant met die onbeweeglijke, als uit steen gehouwen gelaatstrekken. Ieder, die hem daar zoo vastberaden vooruit ziet gaan, blijft kalm.

Opeens grijpt hij naar z'n borst. Het bloed stroomt hem uit mond en neus. Sprakeloos zakt hij ineen.

Voorwaarts! Steeds zwaarder bulderen de kanonnen. De vijand is ons de baas — dat bemerken we wel; ons geschut is slechts bij machte, zwak te antwoorden.

Bij elken sprong worden onze rijen gedund. 't Zijn nog maar enkele voortsnellende groepjes .... en helaas, maar al te klein is 't getal der onzen, die straks op een hoeve zich verzamelen.

Toch opnieuw vooruit, onder een dichten kogelregen. In 't hoofd getroffen, stort m'n nevenman, hevig bloedend, ter aarde.

We wijken nu meer naar links uit, naar een naastbij gelegen boschje; één voor één snellen we het veld over; met iedere minuut klimt 't aantal dooden en gekwetsten.

Onze compagnie is naar alle richtingen verstrooid. We liggen van elkaar afgezonderd en weten niet, waarheen? Maar dit weten we wel — niet terug!

Heel uit de verte — achter ons — zendt de toren van Poelkapelle, over het rookende dorp heen, ons een laatsten groet.

Over het heele front heeft de strijd nu uren achtereen gewoed. Ongeveer duizend meter zijn de bataillons echter slechts gevorderd, en tenslotte wordt de aanval gestuit.

De aanvallers legerden zich nu zoo goed mogelijk op de plaats, waar ze zich bevonden. Het tekort aan aanvoerders deed zich op bedenkelijke wijze gevoelen, bijna allen waren neergeschoten.

Hoewel zonder aanvoerders, hielden de jeugdige troepen, alleen door 't kompas van den plicht in 't eigen hart geleid — den tegenstander toch grimmig vast.

Evenals den vorigen dag was dokter Wilhelm ook nu z'n bataillon gevolgd; dit was echter na drie uren nog geen honderd meter vooruit gekomen.

Hij lag bij de reserves in de wegsloot, waarover de kogels van de infanterie heenvlogen en menigmaal met luiden knal in één van de populieren aan den kant van den weg insloegen, of er de splinters van deden afvliegen.

„Dokter, naar voren!" riep opeens iemand.

„En ik" — zoo verhaalt de dokter — „in den looppas de straat op, naar voren. Daar stond onze majoor achter een huis en riep me toe: „Waar wilt u heen, Dokter?"

„Ze hebben me naar voren geroepen!"

„Dwaasheid! maakt u gauw, dat u wegkomt, we zullen u nog hard noodig hebben!"

Ik gehoorzaamde en vond bij m'n terugkomst in het dorp den officier van gezondheid aan een bloederigen arbeid. Daarbij kon ik hem behulpzaam zijn.

Over 't uur waren we daarmee bezig, toen de infanterie door het

dorp terugstroomde. Ze werd echter terstond naar 't front teruggevoerd.

Kartetsen en granaten sloegen in het dorp neer. „Ik kan niet gedoogen," zei onze officier van gezondheid, „dat de hospitaalwagen den vijand in de handen valt; wij moeten ons verbandstation achteruit leggen.

Dokter Wilhelm, blijft u bij de gekwetsten, todat ze allen weg zijn!"

In de grootste haast werd de wagen nu meer achteruit in veiligheid gebracht.

Daar kwam ook onze artillerie — de twee stukken, die vóór het dorp gestaan hadden, langzaam en bijna zonder bespanning, terug.

Het was vreeselijk om aan te zien.

Ik kreeg nu een oogenblik rust. De gekwetsten waren, zoodra ze den terugtocht bespeurden, er eensklaps vandoor gegaan, sommigen te voet, anderen op affuiten of — zoo goed en zoo kwaad als 't ging — gedragen door hun makkers. Ik bleef alleen achter.

En nogmaals trok de infanterie door het dorp terug. Ik stond bij de deur en zag dit terugwijken. Opeens stond daar de generaal met z'n adjudant, als uit den grond opgerezen.

Juist kwamen er pontonniers voorbij. Ze hadden vernomen, dat ginds nog stukken gevaar liepen, van door den vijand genomen te worden.

De generaal liep op hen toe: „Ha, daar zijn m'n dappere pontonniers! Willen jullie ons nog eens de overwinning bezorgen?"

„De pontonniers zijn nog eens een troep dappere kerels!" vuurde de adjudant hen aan. — Ze stormden naar voren.

Maar ook zij moesten terugkeeren. M'n collega van het andere bataillon dook plotseling op. Om de manschappen een voorbeeld te geven, gingen wij hen vóór naar het front.

Bij den uitgang van het dorp troffen we den majoor aan. „Dokter," zei hij, „'t is ondoenlijk, stormen heeft geen resultaat. De bende zit immers achter een complete verschansing aan den overkant van een boomlooze vlakte."

Het was maar een plek van heel geringe frontbreedte, waarop de vijand z'n vuur zóó concentreerde, dat hij de jeugdige compagnieën, die daar zonder leiding tegenover hem stonden, geheel uit 't veld sloeg.

Niet ten onrechte had de vijand door de aanwending van over-

matig veel munitie in de eerste plaats op het moreel van z'n aanvaller willen werken. En toch — hij zelf waagde het niet op eenigerlei wijze, een tegenaanval te ondernemen, zelfs op deze plaats niet.

Overal elders op den grooten boog van het front onzer divisie zou het dan ook heel slecht met hem afgeloopen zijn.

Daar hadden de vrijwilligers zich ook — zoo goed mogelijk — ingegraven; trotseerden den vreemden en buitengewonen artilleriestorm en hielden stand.

Maar wel wierpen ze herhaaldelijk verlangende blikken achterwaarts; want de gedunde troepjes, die zich gedurende den dag in hun linie inschoven — de bataillons- en regiments-reserves — hadden, bij de steeds toenemende verliezen, geen verlichting gebracht.

Daarbij kwam het bittere gevoel van niet geslaagd te zijn; terwijl het toch voor ieder van hen een eerezaak was, den vijand terug te werpen.

Want alleen om de ontzaglijke waarde van hun volharding en de daarvan afhankelijke beteugeling der vijandelijke macht te beseffen, hadden ze de ervaring van ouderen en het overzicht over den geheelen toestand noodig.

Elkeen van de jongeren dacht dan ook: als het niet in den stormpas vooruit gaat, loopt de zaak mis.

Geen hunner wilde van terugwijken weten. Ze hielden zich hardnekkig aan den regel: „waar ik ben, daar blijf ik".

Met het oog op de mogelijkheid van tegenaanvallen was het voorzeker noodig, de in den loop van den dag gevormde vuurlinie te versterken.

Daarom werden in den namiddag zoowel de divisie- als de korpsreserves vóór Poelkapelle in 't vuur gebracht.

Nieuwe tirailleursliniën komen van den oostrand van 't dorp naar ons toe: de korpsreserve neemt deel aan den strijd. In breedgespreide linie gaan ze vooruit, verscheidene rijen achter elkaar. Nog is de dag niet verloren.

Maar eindelijk hebben ook zij de noodlottige grens bereikt. Granaat op granaat slaat in hun rijen neer. Ondanks zware verliezen houden ze toch stand.

Op zeker oogenblik melden we ons bij den majoor, onzen aanvoerder — een kerel als een boom. Nauwelijks heeft hij ons de consignes gegeven of daar rukt een granaat hem weg. De gelederen raken in wanorde; onrust maakt zich van den troep meester.

De munitie van den vijand schijnt onuitputtelijk; maar onze artillerie laat zich hoe langer hoe minder hooren.

Eindelijk valt — nooit met sterker verlangen verbeid — de avond. Als een purperroode bol gaat de zon onder.

Een kapitein verzamelt op een hoeve, al wat van onzen linkervleugel nog over is. Het huis ligt vol gekwetsten. Een vuile plas, vlak er naast, is gevuld met doode of zieltogende beesten.

Een aangeschoten stier rent vreeselijk brullend het erf over en stort zich in 't water; hij wentelt zich van pijn om en om — krimpt ineen en verdrinkt.

't Begint te schemeren en we trekken op Poelkapelle terug.

In de verte hooren we het stormsignaal aan den grooten weg naar Yperen, dat zich verliest in het hernieuwd knetteren van een verwoed geweervuur.

We komen slechts langzaam vooruit. Velen zijn gekwetst en leunen op hun kameraden, die ongedeerd bleven. Veel wordt er geleden, maar ook veel kracht ontwikkeld. Van alle zijden stroomen gewonden naar het dorp. Daar vernemen we, hoe het op den rechtervleugel van ons regiment gegaan is.

Herhaaldelijk drongen ze vooruit en werden weer teruggeworpen onder vreeselijk artillerievuur. Overste Gilsa leeft nog. Behalve hem zijn aan officieren van ons regiment nog één majoor en twee luitenants bij ons. 't Is een zware dag geweest!

We brengen onze gewonden naar 't Kloostertje. Daar zou gelegenheid zijn, om hun wonden te laten verbinden.

* *
*

In het Kloostertje was echter geen behoorlijke plaats, om de gewonden te verbinden; zelfs in heel Poelkapelle niet. Dokter Wilhelm en z'n collega waren de eenige dokters in het dorp; ze hadden

dan ook de handen vol, om de zwaargewonden, die onder beschutting van de duisternis binnengebracht werden, ook maar het allernoodigste verband aan te leggen. De menschen lagen in de kelders van twee huizen, die op een beschutte plaats stonden.

Op een keer was de compagnie hospitaalsoldaten er op uitgegaan, om een partij gewonden af te halen; bij aankomst vonden ze het huis leeg.

M'n collega ging toen naar den anderen kant van Poelkapelle, waar onze hospitaalwagen stond, om daar wat te slapen. Ik wilde hem volgen, daar ik van vermoeidheid bijna niet meer kon staan; ik wist ook niet, dat mijn tegenwoordigheid hier nog noodig was.

Op straat gekomen, ontmoette ik echter een man, die m'n hulp inriep: in het Kloostertje — zoo noemden we de St. Vincentiusschool — lag z'n vriend nog onverbonden en er was daar geen enkele hospitaalsoldaat.

Ik ging met hem mee.

Niet één — honderd tot honderd vijftig lagen er daar; en er was zoo min een dokter, als een sergeant-verpleger. Ik had twee kleine kaarsen; daar moest ik den halven nacht mee rondkomen. Als ik in de eene kamer bezig was, hoorde ik in de andere al zeggen: „Daar is de dokter — de dokter!"

Met een eindje kaars in de eene — en m'n verbandtasch met de onvolprezen morphine in de andere hand ging ik van kamer tot kamer.

Een kapitein met een verbrijzelden elleboog, dien ik slechts gebrekkig spalken kon, vroeg me naar z'n zoon, die ook gewond moest zijn.

„Ik heb nu geen gelegenheid, om naar hem te zoeken," zei ik hem. „Neen," was z'n antwoord, „dat begrijp ik wel, verbindt u eerst die menschen maar!"

De gekwetsten zaten op stoelen, lagen op den grond of op uit de hengsels gelichte deuren, ja zelfs op de trapportalen. Er hing een weeë bloedlucht door heel het huis met z'n talrijke kamers; en die lagen alle, alle vol.

Nu kon ik de paniek en de ontzetting van ons jonge regiment begrijpen.

Bij al den arbeid, dien ik daar verrichtte, dreef me de opwindende gedachte: zal de vijand nu een aanval doen? zullen we ons in onze positie kunnen handhaven? wat zal er van onze gewonden worden?

Vaak vroegen de menschen me naar 't een of 't ander; ik kon hun maar één antwoord geven: „Ik blijf bij jullie, ik laat jullie niet alleen."

's Nachts om twee uur was ik op een andere zaal. „Ach, dokter, m'n vader moet hier ook zijn: kan ik niet bij hem komen?" 't Was een piepjong aspirant-officier, die me dat vroeg. Een kogel had z'n rechterlong doorboord. „Lieve jongen, ge moet rustig, heel rustig blijven liggen!" vermaande ik hem.

Toen ik de wond in z'n rug wilde verbinden, spoot het warme bloed over m'n hand. Ik schoof heel gauw een massa sterielgaas als een dik kussen onder hem. „Vooral stil, heel stil blijven liggen!" herhaalde ik met nadruk.

Toen ik eenigen tijd daarna weggegaan was, om naar z'n vader te informeeren, ging hij — door anderen gesteund — verderop naar achteren.

In een hoek van 't ruime schoollokaal lag een ritmeester bij den staf — een reus van een vent, maar buitengewoon geduldig.

„Dokter," vroeg hij — „wilt u me even oprichten — alleen maar even oprichten? .... Och, kijkt u eens, waar ik gewond ben!"

Bevlekt met het bloed van den aspirant-officier — er was tijd noch gelegenheid om me te wasschen — gelukte het mij, terwijl ik in de eene hand de kaars hield en met de andere hem ondersteunde, hem toch, hoewel zeer gebrekkig, te verbinden. Hij had een schot in het bekken. De reus was totaal uitgeput, maar uiterst dankbaar voor die primitieve hulp.

Om vijf uur viel ik van vermoeidheid in slaap. Toen ik drie uur later, in den morgenstond, wakker werd, lag ik tusschen gewonden op 't trapportaal. Daarna ging ik weer terstond aan 't werk ....

Buiten aan den zuidkant van 't dorp zat het overblijfsel van de teruggedreven aanvallers van den vorigen dag in ondiepe, in der haast aangelegde loopgraven verborgen.

„Toen we van 't slagveld hierheen kwamen," verhaalt één van hen,

„sloten we ons blindelings — onverschillig bij welk regiment of compagnie — aan.

We dachten aan geen voorschriften bij het graven; onze eenige gedachte was: gauw klaar komen en dan — slapen. Slechts honderd meter van de loopgraaf verwijderd stonden onze wachtposten in 't duister op den uitkijk.

Tegen den morgen kwamen wij — als laatst aangekomenen — aan de beurt. In onze overjas gehuld stonden we op wacht. Vóór ons uit, naar den kant van den vijand, was het rustig geworden. Alleen in de verte hoorden we nog den donder van 't geschut, als van een afdrijvend onweer.

Met het eerste morgenkrieken begint het concert opnieuw. We kijken de loopgraaf eens rond, en ontdekken bekende gezichten: kameraden uit onze compagnie. We vragen naar dezen en genen — schouderophalen 't eenig antwoord: niemand weet iets van hen.

Dan grijpen we weer naar onze spade. We trachten ons zoo goed mogelijk te beveiligen; verdiepen de loopgraaf en hollen in den voorwand nissen uit. Voorzichtig loeren we nu over den rand naar buiten.

Ginds in de verte, achter dien aarden wal, zit de vijand. Dien wal hebben we gisteren bestormd en toen moesten we met bebloede koppen afdeinzen. Daar aan onzen rechterkant hebben we weer die lange populierenrij — den weg naar Yperen.

Niet ver van ons, links, snijdt een beek onze loopgraaf. Van die beek af verhuizen onvermoeid de watervaten — van de ééne in de andere hand — naar 't machinegeweer, dat boven aan den straatweg opgesteld is.

Opnieuw branden de kanonnen los. Eerst vliegen de granaten over ons hoofd heen 't dorp in; maar daarna slaan ze gaandeweg meer in onze nabijheid in den grond.

Wij liggen ondertusschen werkeloos in onze loopgraaf, zoo dicht mogelijk tegen den voorwand aangedrukt . . . ." Zoover de verteller.

De inmiddels aangebroken 22ste October had — met het oog op de verliezen van den vorigen dag — de divisie in staat van ver-

dediging moeten vinden, totdat de aan den strijd nog niet gewende jonge troepen weer op hun verhaal gekomen waren, en de bijna geheel ontbrekende stukken van zwaar kaliber hun bestemming bereikt zouden hebben.

Maar de berichten aangaande de positie van de zuster-divisie in 't gebied van Mosselmarkt-Passchendaele-Broodseynde oefenden een overwegenden invloed uit op de maatregelen, die getroffen moesten worden in verband met den algemeenen toestand.

Een krachtige aanval van het pas aangekomen, nog versche legerkorps van Haigh had paal en perk gezet aan het aanvankelijk voortdringen vanaf het golvend terrein rondom Passchendaele naar Gravenstafel toe, en de daar strijdende regimenten in tamelijke verwarring naar het hooge terrein van Passchendaele teruggeworpen.

De geheele artillerie van de divisie, aan de voorzijde van het dorp reeds in stelling gebracht, was daardoor in gevaar gekomen en bijna in handen van den vijand gevallen.

Door middel van ballons-captif hadden de onzen waargenomen, dat de vijand langs alle wegen, van uit Yperen oostwaarts, voortdurend nieuwe gevechtseenheden aanvoerde, waaronder sterke artillerie, zoodat we voor den 22sten ongetwijfeld op een nieuwen, krachtigen aanval van den vijand op het front van de 52ste reservedivisie konden rekenen.

Met het oog op het volslagen gebrek aan reserves moest die tot elken prijs verijdeld worden.

Tot elken prijs. Dat beteekende voor de zuster-divisie om Poelkapelle opnieuw: Aanvallen! En wel nogmaals aan beide kanten van den straatweg naar Yperen.

Op die wijze toch zou de stoot de linkerflank van de te verwachten aanvalstroepen treffen en den tegenstander onvermijdelijk noodzaken, de getroffen maatregelen te wijzigen, en in elk geval een aanzienlijk deel van z'n aanvalstroepen gebonden houden.

De bestormers van den vorigen dag stellen zich in de loopgraven tot den aanval op.

Het daglicht heeft de schaduwen van den nacht verdreven. De harten der aanvallers beven niet bij het bevel om te stormen.

„Tot elken prijs er door!" is de leus — hoewel niet uitgesproken, toch door elk hunner gekozen. De weinige officieren weten, dat ze hen allen volgen zullen, in vurig verlangen om den tegenslag van den vorigen dag te vergoeden met volkomen zelfopoffering.

Een korte sprong .... zich ingraven en dan .... wachten.

't Gebulder van de kanonnen zwelt aan. Onze kolonel richt zich hoog op en roept: dat is 't vuur van onze eigen artillerie, mannen! Vooruit nu, vooruit!

Achter hem springen de stormers op.... Nog geen tien meter verder stort Overste Gilsa doodelijk getroffen neer.

Met ware doodsverachting stormen z'n volgelingen hem voorbij. Een verbijsterend vuur slaat hen tegen .... toch gaan ze onversaagd verder .... steeds vooruit — een duizend meter ongeveer .... tot vóór de verschansing van den vijand.

Dan geeft majoor Bredt bevel tot ingraven. In vliegende haast slaan de mannen aan het werk. 't Komt er nu op aan, te houden, wat ze hebben.

Maar toch treft 't vijandelijk geschut ook doel in de ondiepe groeve, die de spaden in 't akkerland vormen.

't Doet er niet toe... geen meter terug!

* *
*

De tegen den 22sten October verwachte aanval der Engelschen bleef uit: de kracht van Haigh was gebonden en French zag zich verstoken van nieuwe reserves.

Toch beteekende — volgens alle ingekomen berichten — de rust slechts uitstel van den aanval. In ieder geval scheen het wenschelijk, de breedte van 't front der Saksische divisie in 't zuiden te vergrooten, en daartoe de 52ste reserve-divisie dichter naar haar zuster op de hoogte vóór Passchendaele te laten opschuiven.

Voordat het 24ste bataillon jagers naar z'n nieuwe stellingen op marsch ging, gaf luitenant-kolonel Schenk zu Schweinsberg hun na een korte toespraak een paar uur rust.

Op een stuk weiland, rondom door bosch en struikgewas omgeven,

lagen de vermoeide krijgers — hongerig en terneergeslagen — in groepjes bij elkaar: het verzamelen van de herkenningsplaatjes tevoren had de jonge jagers meer aangegrepen dan twee dagen vechtens.

De vrienden waren weer bij elkaar; maar Reiter ontbrak. En Heldmann was er ook niet.

„Heldmann is dood," verzekerde één van de eerste compagnie, „gisteren viel hij dood neer, met een schot door z'n hoofd, juist toen hij een zwaargewonden kameraad te hulp wou komen."

„Aan den rand van 't bosch tegenover Broodseynde hebben we hem begraven, tegelijk met tien anderen. We hebben hun graf met eikenloof versierd. 't Groen-wit-gouden lint draagt hij nog in z'n dood."

„Dat is dus de eerste van onzen bond!" Ieder van hen liet z'n gedachten den vrijen loop.

„Kleine Dahl" zat een beetje achteraf. Hij had z'n dagboek vóór zich en was nog niet geheel bekomen van de doorgestane vermoeienissen. De laatste aanteekeningen liepen over den voorlaatsten nacht:

„20/21 October. Voor de eerste maal ben ik in staat om na te denken, over wat ik beleefd heb. Morgen weer een bestorming. Zouden Ernst en Richard nog leven? — Hoe zouden Moeder en al m'n lieve broers en zusters thuis 't wel maken? M'n oogen vallen haast dicht....

Om vier uur in den morgen heet het: we moeten terug! Voor een omtrekkende beweging misschien? M'n hersenen zijn te vermoeid, om me nog met 't waarom bezig te houden. Eén ding staat echter vast: 't is geen moeten — we willen.

Alle gedruisch vermijdend marcheeren we zacht, in gebogen houding, terug. Overal die donkere gestalten. Slechts nu en dan hooren we 't aanslaan van een geweerkolf of 't trappen tegen een steen.

Het bosch duikt weer voor ons op. Aan den boschrand verdeelt onze kapitein de compagnie behoedzaam in groepen.

21 October. Vroeg. We liggen rustig in 't bosch. Ik ben bezig m'n geweer schoon te maken; 't ziet er gemeen uit — vol roest en vuil. De grendel werkt ook niet goed meer. 't Begint dag te

worden. Er hangt een vochtige mist tusschen de boomen — onaangenaam weer.

Peinzend kijk ik naar m'n wapen. „Morgenrot .... Morgenrot ....!" flitst het mij door de gedachten. Nu al sterven? Neen, neen! Alles in me komt daartegen in verzet. Nu reeds 't leven laten? .... zoo jong nog .... zonder nog iets van beteekenis gepresteerd te hebben? ....

Dat kan God niet willen. Mij wegnemen en laten vergaan, zonder dat ik tot iets nuttig geweest ben — dat kan niet!

Of is tenslotte het doel van m'n leven met m'n sterven dan toch bereikt? .... Heer, doe met mij, wat U behaagt. Leid me! Gij weet den juisten weg. Moet ik sterven, neem me dan in genade op in Uw koninkrijk!"

Dat had hij gistermorgen vroeg geschreven. Er lag één dag tusschenbeide, één enkele dag maar — en toch zoo vol verwarring en krijgsrumoer — een dag van bloedigen strijd — van heen en weer-, voor- en achteruittrekken; totdat niemand meer wist, hoe of wat? — en hij, de achttienjarige, in dat onzinnig dwalen zonder leidsman, eenvoudig hierdoor zich uit de moeilijkheid wist te redden, dat hij 't commando op zich nam en den troep terugvoerde. Doch we laten hemzelf vertellen:

„Eindelijk bereiken we den staf van de divisie en komen bij ons bataillon terug. Daar vind ik Ernst en Richard. We eten samen ons laatste stuk chocola op. Met ongelooflijk veel moeite bereiken we daarna 't bosch weer. Ik ben de uitputting nabij en niet meer in staat om te denken. Eindelijk zijn we er. Waar ik sta, laat ik me op den grond neervallen.

Daar komt onze luitenant-kolonel. Ik ben te uitgeput, om op te staan. Hij ziet, hoe ik me inspan en geeft me een wenk, om te blijven liggen.

Toen trad hij vóór ons en hield een korte toespraak: Ik heb er alle respect voor, dat jullie je er zoo goed doorheen geslagen hebt. 't Is alleen jammer, dat er zooveel verstrooid geraakt zijn. Maar in elk geval hartelijk dank voor jullie flink gedrag. De commandant heeft er z'n bizondere tevredenheid over te kennen gegeven. Ten

slotte nog dit: sergeant-majoor Falke krijgt het IJzeren Kruis. Goemorgen, mannen!

Een deel van het bataillon heeft op den 21sten meermalen gestormd, huizen veroverd bij Keyberg aan den straatweg, en Schotten gevangen genomen. We zijn juist bezig, om van stelling te veranderen, en rusten op een boschweide wat uit." — Zoover 't dagboek. —

„In secties aantreden!" Naar het noorden ombuigend, stak het bataillon dicht bij den zuidrand van Passchendaele de spoorbaan en den met populieren omzoomden straatweg over, hield zich dicht aan elke terreinplooi en volgde daarna de bedding van de Stroombeek, die bewesten Passchendaele haar loop begint.

„Halt! Allen gaan liggen!" Hoog boven ons cirkelt een vlieger in de lucht; de artillerie vervolgt hem met kartetsgranaten; hij ontkomt. Het bataillon bereikt kort daarop den straatweg van Goeberg naar Fortuin.

Van den kant van Langemarck groeit het kanongebulder voortdurend aan. Langs den straatweg vinden we overal de sporen van een gevecht. Op het veld liggen de lijken van gesneuvelden. Daaronder zijn ook Duitschers, van de regimenten, die hier daags tevoren op hetzelfde uur vluchtend terug moesten.

Uit de schemering duikt een hoeve op; daarvóór ligt een verlaten loopgraaf. Terstond worden de compagnieën verdeeld: graven! Vermoeide handen grijpen naar de spade. Maar ieder weet: het moet gebeuren.

Van den omtrek is niet veel te onderscheiden. Overal in de verte de rossige gloed van brandende dorpen. Af en toe flikkert op de vlakte naar den kant van St. Julien geweervuur op — en kraken enkele salvo's. Recht voor ons uit op den heuvel van Wallemolen rijzen de reusachtige wieken van een molen spookachtig op in de door den rooden gloed verlichte duisternis van den nacht. Vlak in die richting moet Yperen liggen — op een afstand van enkele kilometers.

Vóór het front blijft alles rustig. Trots alle vermoeidheid blijven we doorgraven. Iedereen houdt zich flink. Morgen — is ons gezegd — morgen vallen de Engelschen ons aan; daar moeten we op verdacht zijn.

Eindelijk is de loopgraaf klaar. Uit de schuren, hier en daar aan de overzij van den weg, halen we stroo en brengen dat erin. De staf heeft zich in een huis gevestigd. In 't voorvertrek zitten August, Zunder en ik; we warmen onze soep boven een spiritusvlam.

In een hoek van het vertrek ligt een doode; maar die hindert ons al niet meer. Wat stompt iemands gevoel in den oorlog toch gauw af. Misschien zitten ze morgen zoo bij ons te koken.

Buiten zijgt een fijne motregen op de slapers neer. Velen van de doodelijk vermoeiden ontvliedt de slaap. Ze liggen in 't donker voor zich uit te staren ....

„Help .... help!" roept zwak een klagende stem op het veld recht vóór ons. Patrouilles worden uitgezonden.

Ver in 't noordwesten en zuidoosten duurt het schieten tot diep in den nacht voort. Onophoudelijk laaien vlammen naar den hemel op. 't Vee op stal of in de wei loeit.

In onze nabijheid klinken onderdrukte commando's en van het veld vóór ons aldoor weer de klacht: „Help, help!"

Voor 't aanbreken van den dag gaan we op patrouille tot vóór Doodenmolen, en rechts daarvan verder tot achter de vijandelijke linie. Op zeer korten afstand daarvan plotseling overhaast kartetsvuur uit het Engelsche geschut. Terug dus om te rapporteeren.

De nacht brengt geen slaap; honderden turen in de duisternis — honderden met jonge, aan smart nog niet gewende harten, die zich in den geest op het „morgen" voorbereiden, en toch het „gisteren" en het „heden" niet ontraadselen kunnen ....

Nu en dan breekt de maan vaalbleek door de regenwolken. Herfstloof valt ritselend op den grond onder 't geboomte.

Allengs zwijgen de kanonnen. Slechts nu en dan buldert 'n schot door de duisternis.

Over het lage land kruipt een nevel en weeft een grijzen sluier over de velden en om boom en struikgewas — over dooden, gewonden en slapenden.

De schildwachten waken.

* *
*

Zeer dicht in de nabijheid stonden achter de jagers de batterijen van de artillerie der divisie tusschen Goeberg en Wallemolen.

Inderhaast waren de kanonnen nagezien en in orde gebracht voor den komenden dag. In hun onmiddellijke nabijheid stonden de voorwagens klaar. Reeds in den vorigen nacht was het zoover gekomen, dat elk oogenblik het bevel had kunnen luiden: Opleggen! Terug!

En op den namiddag van den 21sten, toen het geschut tusschen de beide fronten gestaan had, kwam het er vooral niet minder op aan!

't Was maar gelukkig geweest, dat de vijand geen genoegzame kracht bezeten had, om den aanval tot een beslissend einde te brengen. Nog was ook thans de beslissing niet gevallen; de manschappen, zoowel als de paarden bleven in touw.

Intusschen voerde meer zuidelijk het 27ste reservekorps een verbitterden strijd om het Polygoonwoud en Gheluvelt. Slechts een terrein van enkele honderden meters hadden de troepen sinds den avond van den 20sten den vijand kunnen ontweldigen.

Deze had zich daar in stellingen verschanst, die op dezelfde wijze aangelegd waren, als die tusschen Poelkapelle en Kerselaere.

Het terrein voor Bercelaere lag onophoudelijk onder vuur. Bij gevangen genomen Engelschen werden kaarten gevonden, waarop de schootsafstand van de loopgraven tot elke hoeve afzonderlijk, nauwkeurig stond aangegeven. Daarvoor hadden ze dan ook sinds den 15den October ruimschoots den tijd gehad.

In het noorden was gedurende de beide laatste dagen het 23ste regiment vlotter vooruitgekomen; het had 't Houthulsterbosch van vijanden gezuiverd, zich naar Merkem vooruitgewerkt en Bixschoote des nachts stormenderhand genomen. Zoo hield de strijd aan en bleven de kanonnen aan het woord.

Vóór Poelkapelle was sinds den morgen de toestand onveranderd gebleven.

De vijand wijkt, noch wankelt. Geen wonder — hij zit tot aan z'n neus in den grond en laat de jonge Duitsche regimenten op het

vrije veld vóór z'n stellingen onder den hagel van z'n kartetsgranaten te gronde gaan.

Den ganschen dag hebben ze daar al gelegen — de jonge vrijwilligers — wachtende op den avond en op het sein tot den stormaanval. Ze wilden er tot elken prijs door.

„Het werd schemerdonker" — verhaalt één van hen — „en toen kwam het bevel tot stormen. Met onstuimigen moed sprongen we uit de loopgraaf. — .... Met onze geringe sterkte was er echter geen uitzicht op, om door te breken. We moesten terug.

Dat was wéér een dag! Wel droegen we den wil tot zegevieren in ons hart om, — wel waren we met gloeiende geestdrift bezield; maar ons aantal was reeds tot over de helft geslonken, — en de kracht van den vijand is nog ongebroken. Ons ontbreekt bovendien geschut.

Intusschen is de nacht aangebroken. We vreezen een tegenaanval van den vijand. Het machinegeweer aan den straatweg ratelt nog zonder ophouden door en bestrijkt het heele terrein vóór onze loopgraaf.

We staan aan den rand van de loopgraaf met het geweer in den aanslag. Eenigen van ons sluipen ongemerkt weg, om naar de veldkeukens te gaan; of snuffelen rond in de stukgeschoten huizen, om voor ons in de loopgraven, planken, deuren en dekens te zoeken.

Bij hun terugkomst vernemen we, dat onze kolonel vanmorgen gesneuveld is. We hebben in onze loopgraaf nog één officier — den eenigen, die ons overgebleven is.

De veldkeukens konden het dorp nog niet bereiken, we mogen ons dus met onze ijzeren rantsoenen tevreden stellen. Bij den molen vóór het dorp staat tenminste nog een pomp.

Van vermoeidheid bijna bezwijkend, laten we ons neer op de zitplaatsen, die we in den voorwand van de loopgraaf aangebracht hebben en vallen bijna onmiddellijk — tegen elkaar aanleunend — in slaap.

Maar onze overspannen zenuwen laten ons niet lang slapen: we worden al heel spoedig weer wakker en zitten dan maar te wachten — op den nieuwen dag."

De duisternis van den nacht verdwijnt gaandeweg. Weer nemen de kanonnen het woord — voor dezen en den volgenden dag....

In 't dorp heerscht nog de grootste verwarring. 't Aantal gewonden is aanmerkelijk gestegen. Wel zijn er twee collega's gekomen, om dokter Wilhelm af te lossen; maar deze blijft nog aan 't werk: er zijn er te veel, die geholpen moeten worden.

„'t Was een nacht," zei hij, „zooals de eerste. Eens ging ik een oogenblik de straat op, om een luchtje te scheppen en zag toen in verscheidene kelders en huizen licht branden. Daar lagen menschen te slapen.

't Werd er al voller en voller door manschappen, die van 't front kwamen. Ik heb de menschen weggestuurd. Of 't noodig was — weet ik niet.

Voortdurend werden er gewonden aangebracht — en steeds was het: dâár liggen er nog; of ginds zijn er nog meer.

Een sergeant-majoor zond z'n degen met 't verzoek, of de dokter toch komen wilde, om hem te halen. Ik ging er met twee man heen.

De arme kerel had een verbrijzeld dijbeen. We hebben hem op een deur over een afstand van een kilometer gedragen. Die duizend meter zijn me ontzettend zwaar gevallen. 'k Heb nooit zóó getranspireerd als toen; daarbij hadden we onophoudelijk 't vijandelijk vuur boven ons hoofd — en om ons heen de fluitende geweerkogels.

We wisten ten slotte niet meer, waar we met de gewonden heen moesten; er kwam echter plaats, want velen, die te ernstig gekwetst waren, bezweken.

Tegen den morgen kwam er uitkomst. De compagnie hospitaalsoldaten ging er op uit, om de gekwetsten te halen; tot driemaal toe kwamen haar acht wagens volgeladen terug. Eindelijk was er geen enkele meer over.

Met het aanbreken van den dag werd ook het dorp stil en verlaten. Allen, die ongedeerd waren, gingen naar het front, de gewonden verderop achter het dorp.

Bijgestaan door den adjudant van ons regiment en één man begroef ik 's morgens vroeg onzen kolonel nog; daarna gingen zij ook — naar 't front. Ik bleef dus alleen achter. Waar nu heen?

Maar met het eerste licht van den 23sten kwam al weer de ééne lichtgekwetste na den anderen en begon het lieve leven weer.

Ook al weer zwaargewonden....!

Er verliepen uren. Toen had ik een oogenblik verpoozing en liep even naar buiten. Voor de kerk stond op een schoolbord te lezen: „Wie nog éénmaal op de flinke artilleristen op den toren schiet, krijgt om z'n ooren!"

Daar kwam een ordonnans de straat afdraven en bracht mij het bevel van den commandant over: er mag in Poelkapelle geen verbandplaats voor gekwetsten gevestigd worden!

Achteruit dus. Er stond daar juist een onbeheerd paard zonder hoofdstel. Ik zocht er één, maar vond niets. Toen beproefde ik er inderhaast één van riemen te maken. Het gelukte me echter niet.

De hospitaalsoldaten waren bezig de laatste gewonden op draagbaren te vervoeren. Daar sloeg eensklaps een granaatkartets op straat neer. Bijna op hetzelfde oogenblik stond Frits, m'n oppasser, met m'n paard, dat ik in dagen niet gezien had, vóór me, alsof hij uit de lucht gevallen was. „Frits!" riep ik, „ben je niet wijs? Dek je, zoo gauw mogelijk! Achter dat huis!"

Een ontzettend kartetsvuur brak los — 't was niet om uit te houden. Frits greep een fiets, die daar onbeheerd stond — ik sprong te paard — en toen terug — onder de wolkjes van de ontplofte granaten door." —

DE STORM.

DOOR den aanval der Duitschers op Bixschoote — de poort naar het IJserkanaal — scheen het nauwelijks begonnen, vijandelijk offensief nog meer te blijven steken.

De vijand had terstond het gevaarlijke van die beweging ingezien. Daarom nam hij allereerst de plaats, waar de onzen het kanaal dreigden over te steken, onder 't vuur van alle beschikbare batterijen, met het gevolg, dat de Duitsche legeraanvoerder zich genoodzaakt zag, z'n troepen gedurende den nacht uit Bixschoote, dat, dolzinnig beschoten, reeds in brand stond — terug te trekken.

Dit resultaat moest de vijand echter betalen met een bij vernieuwing afzien van een beweging voorwaarts, oostelijk van den straatweg Zonnebeke—Langemarck, die — gelijk uit de bevelen van den Engelschen opperbevelhebber bleek — voorgenomen was.

In afwachting van het optrekken der Engelschen hadden de jagers van het 24ste, ten oosten van genoemden straatweg tusschen de huizengroepen van Goeberg en Wallemolen gelegerd, tegen den morgen van den 23sten de verschansingen voltooid, waaraan zij den vorigen avond begonnen waren.

Aanvankelijk zwegen de kanonnen overal in 't rond nog. De hoeven in de nabijheid, gedurende den nacht in vlammen opgegaan, waren afgebrand. Er heerschte rust op het voorterrein.

Toen kwam in de ochtendschemering het bevel: sectie Reinhardt in twee groepen de gewonden zoeken, die vannacht om hulp geroepen hebben. Vrijwilligers vóór!

We gingen allen mee — allereerst naar de hoeve, waar we 's avonds tevoren van dichtbij met kartetsvuur bestookt werden. 't Lag daar vol gewonden. We zonden daarvan bericht naar ons bataillon.

Daarna verspreidden we ons naar links, steeds in gevaar van ontdekking door den vijand.

„Help, help!" riep zacht klagend een stem over 't veld. Niet één — minstens dertig gewonden lagen daar — wijd en zijd verspreid: ze hadden er al twee dagen gelegen. We deden, wat we konden en gaven hun allen water en brood.

De hospitaalsoldaten moesten hen halen: voorzichtig transport was voor hen vereischt. Tusschen hen verspreid lagen — ijselijk verminkt en verscheurd — de gesneuvelden van den 21sten. Hier was de plek, waar de regimenten tot den terugtocht gedwongen waren.

Toen de jagers terugkwamen, stonden achter het huis onder de vruchtboomen opeens weer kanonnen. Ook waren ze weer aan het werk in de loopgraven. In het oosten lachte de dag ons over het vlakke veld vriendelijk tegen — een mooie dag.

In bosch en veld tooverde de zon de schoonste herfstkleuren; glinsterend weerkaatsten de dauwdroppels in 't gras haar licht.

Voorzichtig gluurden de jagers over de borstwering van de loopgraaf, onder de heg door, over het veld vóór hen. De kanonnen zwegen nog.

Mist en zon streden met elkaar om de heerschappij over den dag. Langzamerhand traden de populierenrijen uit den witten damp te voorschijn. De jagers voelden reeds de warmte van de zonnestralen. Wat deed hun die goed na de koude van den Octobernacht.

De zon behaalde ten slotte de overwinning. De jagers kregen het vrije uitzicht over de vlakte vóór hen — en voor hun vragende blikken rees in het westen aan den horizon een rij van heuvels op.

De kaart werd voor den dag gehaald. Maar daar stond niets op van hoogten en laagten. Allengs kwamen ze er evenwel achter: de rij populieren daar vóóruit in de laagte, die ternauwernood twee duizend meter verderop van 't noorden naar 't zuiden het landschap doorsneed, moest de weg van Zonnebeke naar Langemarck zijn.

Naarmate de zon hooger rees, werd het helderder. Met uitzondering van dien straatweg liepen alle populierenrijen als de stralen van een cirkel naar één middelpunt.

Waar ze samenkwamen, rezen uit den fijnen, zilverkleurigen damp

slanke torens op en glinsterden daken in de morgenzon. Daar lag op een afstand van acht kilometer de parel van West-Vlaanderen, Yperen!

Yperen — dat was hun doel. Hoe vaak hadden ze dien naam al niet genoemd: hij was voor hen echter niet meer dan een klank — zonder beteekenis.

Daar lag nu de stad, in 't licht van de morgenzon. De Belfrood en de Dom staken hoog boven de tinnen van andere gebouwen uit. In de verte zagen ze de spiegelende ruiten van een vensterraam flakkeren.

Lokte dat schijnsel hen niet, als een flonkerende ster in de verte? Of waarschuwde de zon? Wenkte daar in Yperen de overwinning of de dood?

Allerlei gedachten omtrent de toekomst bestormen hen; de eene verdringt de andere; maar ten slotte bepalen ze zich bij het in de frissche morgenkoelte aangebroken „heden".

„Kleine Dahl" lag op z'n rug in 't gras naast de loopgraaf, met z'n armen over elkaar geslagen onder z'n hoofd. Droomerig keek hij naar de lucht boven hem en zag de kleine vederwolkjes langzaam en zacht naar 't oosten drijven. Daartusschen zweefde een vlieger.

't Scheen een oogenblik, dat hij lager kwam. De ringen onderaan de draagvlakken waren in 't zonlicht op verren afstand zichtbaar. Zonder dat er op hem geschoten werd, beschreef hij wijde kringen en zag daarbij al, wat hij wilde.

Woedend greep Dahl naar z'n spuit; maar trok terstond z'n hand weer terug. 't Zou toch immers kinderachtig zijn, om naar hem daar boven te paffen; de vijand zou toch wel gauw komen: alles wachtte immers al op hem.

Maar de tijd schoot op. 't Werd negen .... tien uur — en nog steeds waagde de vijand geen aanval. Eindelijk om 11 uur werd er gezegd: de vijand valt *ons* niet aan, dan zullen wij *hem* aanvallen!

We maakten ons gereed voor den aanval. De rantsoenen werden uitgedeeld. Ik stak meer dan vier pakjes biscuit bij me. Toen gingen we naar den straatweg, om daar aan te treden.

Daar schaarden de compagnieën zich in rijen naast elkander. We spraken niet dan fluisterend met elkaar: de stilte vóór den storm.

Niemand durfde hardop te lachen. Ik nam afscheid van Ernst en Richard.

Er kwam een nieuw bevel: de bestorming werd ongeveer een uur uitgesteld.

Maar rechts van ons stormde infanterie, welke het bevel — naar 't scheen — niet meer bereikt had, op den vijand los.

't Was een schouwspel, dat ons hart deed juichen — dat voortijlen van de compagnieën van de hoeven van Wallemolen af door de vallei van de Stroombeek heen; de secties draafden voort, alsof ze op het exercitieveld waren. Achter heggen en struikgewas verdwenen ze in de richting van Kerselaere.

Toen begonnen de kanonnen te bulderen.

De groeten der Engelschen drongen, goed gemikt ook, tot de batterij achter de loopgraaf van de jagers door, en daarmee kwam tegelijk voor hen het bevel tot den aanval.

't Was toen kwart voor één.

In colonnes trokken de compagnieën evenwijdig aan de straat over het veld. Aan de stroombeek gekomen, sprongen ze daarover. In haar dal vonden ze volkomen dekking: de kogels suisden over hun hoofd heen.

De secties bleven een afstand van honderd tot tweehonderd meter van elkaar. De kapitein ging met twee afstandschatters voorop. Bij een boerderij hielden ze een oogenblik halt, en gingen een paar korporaals vooruit om zich te oriënteeren.

Een luitenant van de artillerie met twee kanonniers — den draad van de veldtelefoon achter zich aan afwikkelend — volgden den troep.

„Verspreiden!" wordt er gecommandeerd.

Het terrein begon eenigszins — hier nauwelijks merkbaar — te stijgen. Recht vóór ons uit verheft zich hoog in de lucht een molen op den heuvelrand; terzijde, achter heggen, staan enkele huizen met roode pannen op de daken — Doodenmolen. Daar zit de vijand.

Bij de laatste heg even uitblazen.

Eensklaps schalt 't stormsignaal.... „Springt.... op!.... marsch!" en daar stormen ze vooruit, onder het overstelpend vuur der Engelschen.

Nauwelijks zijn de colonnes op 't open veld, of kartetsvuur barst los. Van de eene naar de andere dekking springend, reppen we ons voort — gedurig opgehouden door de Vlaamsche heggen.

„Manschappen met pikhouweelen voorop!" luidt 't commando. Ik spring vooruit, maar Richard neemt me het houweel uit de hand; met reuzenkracht houwt hij er zóó op los, dat de stukken in 't rond vliegen.

We kunnen er door — één voor één — en zoo snel mogelijk. Vóór ons ligt een wei — maar weer met een heg er omheen. Ik lig achter Ernst, door een boom gedekt.

Schel gefluit .... rakelings langs ons heen suist een kogel door 't gras. Lachend gooit Ernst zich om en ik volg z'n voorbeeld. Weer datzelfde geluid, nu van rechts. We rollen ons nog wat verder op zij. Naast ons ligt al een doode.

Nu verderop naar voren! Richard roept me nog toe: „Voorover loopen en zooveel mogelijk bukken!" Ook Ernst springt met z'n sectie overeind — en spoedig verlies ik beiden uit 't oog.

Dan komt sectie George aan de beurt: — „Springt .... op! .... marsch!" Als één man vliegt de sectie overeind en snelt vooruit. Razend geweervuur knettert ons tegemoet. We dringen door een heg. Hier loopt de bodem verder op.

„Gaat liggen!" Hijgend laat ik me neervallen om even op adem te komen. Als ik omkijk, zie ik al enkelen onbeweeglijk achter ons liggen. —

Weer klinkt het commando: „Springt! ...." Het geweer omklemmend vliegen we met strakke blikken vooruit. Rechts en links van ons liggen enkele infanteristen. Eén van hen is op z'n knieën gevallen, z'n bovenlijf hangt ver achterover, en z'n handen grijpen met gekromde vingers in de lucht.

Weer 't commando: „Liggen!" Gelukkig! we hebben een greppel bereikt. Vóór ons — eenigszins naar rechts — ligt de hoeve met den molen. Daar komt het vuur vandaan .... Na een oogenblik rust klinkt het weer: „Springt op! .... marsch!"

Met verachting van alle gevaar, springen de jagers vooruit. Een verbitterde tegenstander houdt den molen bezet. Door heggen en omrasteringen dringen we stap voor stap verder — onder het ver-

delgend vuur door, dat de ratelende machinegeweren der Engelschen uitstrooien.

Jeugdige trots werpt het hoofd in den nek, slaat de vuist krampachtig om de lade van 't geweer .... stormt voorwaarts .... en — werpt den vijand terug naar de Zonnebeek.

Maar die dag heeft ons bloed gekost.

*
* *

Het huis en de molen liggen nu achter ons. Dicht tegen den grond aangedrukt, hier en daar met infanterie tusschen ons in, wachten we op het commando voor den volgenden sprong .... Die laat echter op zich wachten.

Moeten we hier op 't open veld blijven liggen? ... Dan liever vooruit!

't Laatste woord is nog nauwelijks over m'n lippen, of daar gaat het: ssssst .... Krak! .... Geen drie meter van ons af is een granaat in onze rij neergeslagen en heeft ons allen met aarde overdekt.

Ik woel me er onder vandaan, krak! .... weer één. Zoo slaat granaat op granaat in onze rijen neer en — dicht op elkaar als we liggen — treffen ze bijna altijd. Waarom gaan we ook niet vooruit?

Hier en daar slaakt er één een kreet. 't Is om er gek van te worden — zulk vuren. Nu begint 't van rechts ook .... taktaktaktaktak! ....

Rakelings suizen de kogels van het machinegeweer langs den grond. Vlak vóór ons smoren ze in het zand. 't Is of ik voel, dat ik een eindje terug moet kruipen; want opnieuw vraagt 't vuur z'n offers; m'n buurman geeft een gil .... springt in de hoogte .... en ploft dood neer.

Een langen, langen tijd blijven we daar zoo liggen. Ik kan op 't laatst niet meer denken, maar voel me door woede aangegrepen.

Van links hoor ik iemand om hulp roepen. Ik duw een doode naast me wat opzij en kruip dan naar den man toe. „M'n borst!" klaagt hij, „och, gooi dien ransel eens van me af!"

Ik haal m'n mes voor den dag, en tracht liggende de riemen door te snijden; het lemmet knapt af.

Zoo gaat 't niet, daarom richt ik me even op — één ferme sneê

met het andere lemmet — en de riem is door. Een duw — en daar ligt de ransel op den grond.

Maar onder alles door fluiten de kogels me om de ooren. Pèng — de spits van mijn helm af.

M'n makker is intusschen weer op z'n verhaal gekomen; hij wil achteruit. „Ben je gek? Niet doen," roep ik nog. Maar hij springt overeind, loopt als een razende — en bereikt links een dekking. Daar ligt hij veilig.

Intusschen raast het vuur met onverminderde kracht voort. Wij zien geen enkel doelwit.

De zon staat hoog aan den hemel. Uur na uur kruipt voorbij en nog steeds liggen we te wachten. 't Is vreeselijk! . . . een eeuwigheid! . . .

Gelukkig, daar klinkt eindelijk 't commando: „Springt . . . . op! . . . . marsch!" En we vliegen vooruit tot . . . . „Liggen!" klinkt 't weer. Ik snak naar adem; 't is of me de keel wordt toegeknepen; m'n oogen branden. Lucht! lucht! Nu gaat 't wel weer.

Ssssst! Krak! . . . . Twee treffers midden in onze rijen. M'n ransel vliegt boven op m'n hoofd. Ik lig heelemaal onder de aarde bedolven.

Nog ben ik er niet onder vandaan, of ik hoor alweer 't huilen van een andere. En 't ergste is nu, dat we niet zoo gauw weg kunnen.

Even daarna hoor ik gepraat: twee jagers rechts van me spreken met elkaar. Ik luister. „Heb je hem gezien? Schuin tegenover ons zag ik hem rijden!"

„Op wien schieten jullie?" vroeg ik.

„Achter 't vijandelijk front rijden ordonnansen!"

. . . . Nu begrijp ik 't. Ja, daar zie ik ze galoppeeren. Ik zet m'n vizier op elfhonderd en begin ook te schieten.

't Is wel erg ver; maar beter aanhoudend schieten, dan werkeloos liggen wachten. Zonder ophouden schieten we door . . . .

Nog geen honderdvijftig meter verder ligt de vijand. Het machinegeweer heeft eindelijk het vuren gestaakt. Allen de salvo's van de artillerie bulderen onafgebroken door.

't Begint te schemeren.

*

* *

De hoeven bij den molen bieden ons dekking; daar verzamelt zich dan ook een deel van het bataillon. Aan den achterkant van de gebouwen staan de jagers in groepjes bij elkaar, en in hun midden de staf met den commandant.

Door de heggen rondom het erf en den boomgaard kruipende, komen er nog steeds bij; maar velen moeten buiten op het open veld — waar ze liggen — achterblijven.

Elkeen der jagers is nu in het bezit van een spa, die ze van terugkeerende gekwetsten of dooden afgenomen hebben.

Wat hadden ze voorheen in de dagen van het uitrukken die spade niet veracht en er zich van afgemaakt om haar te dragen.

Ze kregen er toen met hun beiden slechts één. Nu beschouwen ze haar als een kostbaar bezit, waar iedereen naar haakt.

De schemering daalt snel. De reusachtige molen met z'n grijpende armen teekent zich scherp af tegen den dof-gloeienden westerhemel.

Op de vlakte naar den kant van Yperen slaat telkens het vuur uit de donderende kanonnen en laaien de vlammen van brandende boerderijen tegen den hemel op. Ook onze eigen artillerie zit niet stil; toch heeft ze nog steeds niet genoeg munitie.

Ginds langs de rij populieren aan den straatweg van Zonnebeke naar Langemarck liggen Engelsche scherpschutters. Als St. Elmusvuur flitst de vlam uit de trompen van hun geweren tusschen de boomen door. De vlakte raast van het duizendvoudig knetteren, afgewisseld met het dreunen van kanonschoten.

De jagers krijgen bevel, niet verder voort te rukken; terecht — want in hun onstuimigen drang naar voren beproeven ze het altijd weer. Ze moeten gehoorzamen.

Als evenwel in de richting van Gravenstafel aan hun linkerhand opnieuw het stormsignaal door de schemering klinkt en naburige bataillons tot hernieuwde bestorming aandrijft — dan houdt geen mensch de jagers meer.

Door heggen en struiken heen, dringen ze naar voren; in 't halfdonker struikelend — en vallend soms; met onvasten tred, doch onwankelbaren moed.

Het duurt niet lang of de voorste jagers kunnen zich tusschen

de knotwilgen aan de Haanebeek nestelen en hun geweren richten op de verspreide boerderijen, vanwaar het vuur hun tegenslaat.

De vijand wijkt terug tot over de straat, waarvan een afstand van weinig meer dan honderd meter hen scheidt.

Enkele in afzondering geraakte troepjes hebben zich door hun positie niet bij de aanvallers kunnen aansluiten. Bij één van die groepjes bevindt zich „kleine Dahl".

Terwijl z'n vrienden ginds aan de Haanebeek nog in 't late avondlicht hun karabijnen laten knallen, ligt hij nog altijd plat op den grond — en kan niet wegkomen.

„Ondertusschen" — zoo verhaalt hij — „is het duister geworden. Over de velden weerklinken nog kreten; gekerm en gekreun vervult de lucht. Ik kan 't niet langer aanhooren en probeer op te staan. De kogels fluiten me om de ooren.

Ik kan slechts op m'n geweer leunend vooruitkomen, tusschen dooden en gewonden door.

Rechts van me duikt korporaal George uit het schemerdonker op. Ik vraag hem, waar zijn sectie is. „Allen gesneuveld! Wij beiden zijn de eenigen, die nog leven!" Samen loopen we verder in de richting van den vijand.

Daar komt sergeant-majoor Reize op ons af. „Van welke sectie?" vraagt hij.

„Van de tweede!" antwoorden we, nu juist niet bizonder militair.

„Van de tweede? dan ben jullie mogelijk wel de eenig overgeblevenen van m'n mooie sectie!"

Toen ik den laatsten keer vooruit sprong, volgden me nog enkelen en die zag ik ook neerstorten . . . ." Hij schreide . . . .

„Nog geen tien schreden bij ons vandaan ligt een vormlooze massa; acht lijken, meerendeels tot onherkenbaar wordens toe verminkt.

Hevig ontsteld slaak ik een kreet. Is dat Richard niet? Dezelfde gestalte, dezelfde laarzen. Dat moet Richard zijn! Ik buk me voorover, licht het klamme hoofd op en — zie met ontzetting, dat het aangezicht ontbreekt. Alleen de schedel houd ik in m'n hand.

Als verdoofd laat ik langzaam, heel langzaam z'n hoofd zakken: ik wil hem geen pijn doen, hoewel ik zeer goed weet, dat hij dood is.

Dan vertel ik 't heel in 't kort aan Reize. We blijven eenigen tijd verstomd staan en ik pijnig m'n hersenen om te denken .... Ik zal je wreken! Dat is m'n eenige gedachte.

Achter ons hooren we klagen. Hulpeloos liggen daar een paar gewonden. Dat kunnen we als krijgsmakkers niet lijdelijk aanzien. We leggen hen voorzichtig op tentdoek en gaan langzaam met hen terug naar de huizen bij den molen. Daar moeten ze blijven liggen.

Zoo halen we den één na den ander en zullen dan ten slotte wel te weten komen, waar onze compagnie zit.

We zoeken den kant uit, waar de vijand zit. Ongeveer op de helft van het licht glooiende terrein staat een twintigtal jagers. Ze zullen daar een loopgraaf maken." — Zoover „kleine Dahl".

Enkele minuten geleden zijn de jagers op uitdrukkelijk bevel van de beek teruggetrokken, ten einde halverwege het terrein zich naar links te kunnen aansluiten bij 't overig deel van 't bataillon en bij de tot zoover vooruitgekomen infanterie. 't Is nu weer: ingraven.

Als het volslagen donker geworden is, gaat Korn — één van hen — op patrouille naar de nabijgelegen hoeven. Eén schijnt er verlaten, maar bij de nadering der patrouille snellen twee donkere gedaanten, een man en een vrouw — beiden gewapend — weg. In een oogwenk zijn ze verdwenen.

Nu klinken van de naaste hoeve Fransche commando's. Tot dusver lagen hier toch slechts Britten tegenover ons? En hooren we nu Fransche commando's? En nog wel heel duidelijk. Gauw terug om te rapporteeren! .... Eerst op een afstand van enkele meters herkent Korn z'n makkers, die daar aan 't werk zijn, — zóó donker is het.

Een nieuw bevel trok den linkervleugel van het bataillon geheel op gelijke hoogte met den molen terug, terwijl de rechter aanmerkelijk lager aan de beek in een groote bocht om een hofstede met boomaanplant bleef liggen.

„Weer terug dus," vervolgt „kleine Dahl". Met loome schreden

gingen we den heuvel op. Aan 't einde van de pas begonnen loopgraaf gekomen, zetten we daar den arbeid voort.

Langzamerhand werd de groeve dieper. Twee studenten stonden naast mij te graven. 't Was al over middernacht. 't Kon morgen wel eens een heete dag worden.

Boven ons hoofd flonkerden de sterren. Ofschoon het pikdonker was, ging ik de loopgraaf langs om te zien, hoe Ernst 't maakte en te hooren of hij wist, dat Richard gesneuveld is.

„Ligt Ernst Dahl hier?" vroeg ik — „de jager Dahl, van de eerste compagnie?" Overal ontkennende antwoorden. Ik had de hoop om hem daar boven te vinden reeds laten varen, toen er één tegen me zei: „Je broer is gevallen, ik heb hem zien neerstorten!"

„O God, Ernst ook dood! . . . ."

De tranen sprongen me in de oogen. De smart overmande me — doch slechts enkele oogenblikken. Toen balde ik van woede de vuisten: Dat zal ik jullie betaald zetten. Ik heb op aarde niets meer te verliezen. 't Is nu m'n plicht, er in den dood zooveel mogelijk mee te nemen.

Achter de loopgraaf kwam de commandant met z'n officieren aanloopen. Ik hoorde hem juist zeggen: „Nog één zoo'n dag en ik heb geen volk meer . . . . M'n arme bataillon!"

* *
*

Sedert elf uur 's avonds lag het hoofdstation voor de behandeling der gewonden van de 52ste reserve-divisie in Passchendaele. 't Was er overvol, bijna zooals twee dagen te voren, toen na den eersten dag van den veldslag 1500 man door de compagnie hospitaalsoldaten verbonden moesten worden.

De dokters wisten niet, hoe ze er doorkomen moesten — zooveel werk was er. Daarbij waren het ditmaal meerendeels zware verwondingen.

Herhaaldelijk trokken de manschappen van de compagnie uit, om een aantal van de gewonden, die op 't slagveld met brandend verlangen naar hulp uitzagen, te helpen.

Hoeveel pijn en smart openbaarde het bedeesd opflikkerende licht van de zaklantaarn niet!

Hoeveel leed liet dat klagen en steunen, dat uit het donker opkwam en om liefde smeekte, niet gissen.

De hospitaalsoldaten zochten het heele terrein af, dat de bataillons overdag stormenderhand doorschreden hadden en namen de gewonden heel voorzichtig op.

Bergen — steeds maar bergen — zooveel als eenigszins mogelijk was, eer de dag aanbrak en het reddingswerk verhinderde.

Met hun zwaren last zwoegden de dragers naar Passchendaele voort; de geringste helling leek hun 'n berg. En wat waren in werkelijkheid die Vlaamsche bodemverheffingen toch bespottelijk klein, vergeleken bij de bergen van den Taunus en het Odenwald.

Maar toch hoe zwaar viel elken stap met zoo'n last! En dan te weten, dat de minste beweging den armen kameraad op de baar al pijn deed! .... Dat maande tot de uiterste voorzichtigheid.

Tot aan den molen zochten ze het veld af en namen elken gekwetste op: jongens uit Thüringen, zoowel als uit Baden en rondom den molen de groene jagers van het 24ste bataillon.

Op de hoeve hadden ze den kapitein van de tweede compagnie liggen, dien ze maar nauwelijks aan de zorgen van de dragers toevertrouwden. Het viel hun zwaar, afscheid van hem te nemen; maar 't moest toch ....

Op het veld achter den molen knielden de hospitaalsoldaten naast een donker groepje op den grond. De korporaal kon bijna niet meer vervoerd worden; z'n krijgsmakker naast hem was al dood.

Het licht van de lantaarn viel op de witte blaadjes van een boekje, dat waarschijnlijk uit de tuniek van den doode gevallen was. Mogelijk had de zwakke hand het te voorschijn gehaald en het daarna niet meer kunnen vasthouden. Een van de mannen raapte 't op.

„Oorlogsdagboek" stond er op, en dan de naam van den eigenaar — een jong student. Het bevatte slechts enkele blaadjes .... Kort vóór de bestorming was er 't laatst nog in geschreven: .... „Ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven ... mij zal kunnen scheiden van de liefde Gods ...."

Eerbiedig stilzwijgen .... Dat woord daar sprak luider dan 't krijgsrumoer rondom.

Ze tilden den gewonde op. Nog eenmaal wendde hij z'n hoofd naar den doode om. Er trilde in z'n smart iets — door dat woord gewekt — mee — iets liefelijks .... „Blijf in 't eeuwige leven toch m'n beste vriend" ....

Flikkerlicht! Terstond fluiten de kogels over hun hoofd. Kruipend schuiven ze de baar voor zich uit.

Toen ze Passchendaele bereikt hadden, werden ze getuige van menig blij weerzien. Er lagen daar heel wat van de jagers. Maar van de anderen toch ook veel, zeer veel! Wie telt de gewonden, wie beschrijft de smarten? Helpen maar, helpen!

Daar komt plotseling bevel: Het hospitaal moet terstond naar Pottegemsgoed verlegd worden! Waarheen? Waar ligt dat gat? Twee kilometer van Passchendaele!

Al de ongelukkigen worden opgeladen; 't is tegen zes uur in den morgen. Bij het aanbreken van den dag gaat de compagnie naar Pottegemsgoed op marsch. De gewonden liggen te klappertanden van de kou.

't Duurt bijna een uur, eer ze er zijn; maar eindelijk wenkt tusschen de boomen het einddoel .... een woestenij — rookende puinhoopen. Op de kaart stond: kasteel — hier ligt een ruïne.

Dan maar verder! Er is, helaas, geen andere keus. Konden we — verzuchten ze — voor de gewonden nu maar ergens voor korten tijd een onderdak vinden.

Langs ellendige, stukgereden wegen sleept de lange, droeve stoet zich verder naar Moorslede voort.

Bij het eerste morgenlicht begint de arbeid daar opnieuw: helpen!

Juist op dien tijd stort de school van Passchendaele in puin onder de eerste granaten, die op den vroegen morgen door de lucht suizen.

Die school was gedurende den verloopen nacht gebruikt als plaats, om de gewonden te verbinden.

Over 't geheele oorlogsterrein ten oosten van Yperen hadden de

aanvallen van den 23sten October het front aanmerkelijk naar voren geschoven.

Stormen was de leus op het gansche Duitsche front: van het noorden — waar het Yserkanaal bewesten Leeke stormenderhand overschreden werd — over Dixmuiden, Buxschoote, Langemarck en Poelkapelle — waar die dag een belangrijke terreinwinst opleverde — tot aan 't Polygoonwoud toe. In den vroegen morgen van den 24sten volgden daar de voornaamste aanvallen.

Met verbitterde felheid werden de Engelschen in hun verschansingen bestookt en een aantal krijgsgevangen gemaakt.

Maar ook de aanvaller leed overal zware verliezen, en — op de dagen van stormaanvallen — voortdurend.

De jonge regimenten echter stormden — weken terug — en hernieuwden den aanval. De verwoede strijd van die dagen liet geen enkele der duizenden tot bezinning komen.

De indrukken van de beleefde gruwelen en de behaalde overwinningen stonden dicht opeen, zonder overgang en onverzwakt in hun geest geprent en hadden hen in die sombere en heldhaftige stemming gebracht, waarin man voor man de plicht van het oogenblik verstond: de nood eischt offers.

Zoo gingen we met den heldenmoed der zelfopoffering van den eenen aanval op den anderen voort en sloten de bres in Vlaanderen.

De krachten van ons leger waren voorzeker niet toereikend om de voorgeschreven taak der verdediging van België door middel van een krijgskundige operatie tegen Calais te volvoeren.

Daarvoor was ons leger niet talrijk genoeg. Nagenoeg alle regimenten van onze divisie lagen in de vuurlinie: van reserves was geen sprake. Daarbij kwam nog een pijnlijk gebrek aan artillerie en munitie.

Reeds vijf dagen lang stond het jonge leger in 't vuur, zonder de mogelijkheid, de eene of andere afdeeling, voor enkele oogenblikken slechts, ter verademing uit de vuurlinie terug te trekken. De gevechtsliniën aan het front waren te dun en de afstanden tusschen de steunpunten te groot.

Maar toch hebben die liniën de bres gesloten, de gesneuvelden

zoowel als die hen overleefden — en dezen bedreigde een nieuw gevaar in den tegenaanval van den vijand.

*
* *

De meeningen in 't Engelsche hoofdkwartier waren verdeeld.

Er waren nog steeds weifelenden, die den raad gaven om den tegenaanval uit te stellen, totdat het naderende Fransche leger van d'Urbal voltallig aanwezig zou zijn. Dan zou men niet alleen het Duitsche front kunnen doorbreken, maar er zou ook nog genoeg kracht overblijven, om ver in het bezette gebied van België vooruit te dringen.

Daartegen voerden anderen aan, dat de druk van de Duitschers rondom Yperen door de behaalde voordeelen der laatste dagen langzamerhand zóó hinderlijk werd, dat elke verdere versterking daarvan de eigen vrijheid van besluitèn dreigde te benadeelen.

Als het den Duitschers gelukken mocht de gedunde gelederen van hun Vlaamsche regimenten door den bespoedigden aanvoer van reserve-troepen te versterken — waarvan de rapporten der vliegeniers intusschen reeds gewaagden — dan zou 't misschien voor aanvallen te laat zijn. Daarom aanvallen!

French gaf den doorslag:

„Mijne Heeren! We zullen onverwijld tot den aanval overgaan — en wel met zulk een kracht, dat de vijand geheel en al onder den voet geloopen wordt.

We zouden daarvoor alleen dan te weinig troepen hebben, als we gedwongen werden, ze op verschillende plaatsen tegelijk in het vuur te brengen. Kunnen wij ze op één punt samentrekken, dan zijn ze voldoende in aantal. Dat punt nu — het brandpunt van den strijd — is Yperen.

Want mijne Heeren, daar in de polders tusschen Nieuwpoort en Dixmuiden tot aan Bixschoote toe is ten slotte het vooruitdringen van den vijand, ook al trekt hij — gelijk nu geschiedt — met een heele divisie het kanaal over, zonder strategische beteekenis.

We kunnen hem ten allen tijde, door het kanaalgebied onder water

te zetten, een onoverkomelijken hinderpaal op den weg plaatsen. Vóór Yperen echter eindigt de bodemgesteldheid, die ons dat strijdmiddel van overstrooming, — ingeval van nood — aan de hand kan doen.

Daarom ligt hier het punt, waar de strijd beslist zal worden. Yperen is de springplank van ons offensief.

De geheele Fransche armee zal dus daarheen gevoerd worden; elke uitgeladen troepenafdeeling moet onverwijld naar de linie Yperen—St. Julien gedirigeerd worden. We *moeten* door de dunne Duitsche liniën heen!

Nog iets, mijne Heeren! Niet alleen de verminderde getalsterkte van den vijand is onze bondgenoot; maar ook z'n gebrek aan munitie.

Sedert de strijd ontbrand is, hebben we nog nauwelijks op één enkele plaats met een ernstige reactie van de artillerie des vijands te doen gehad. Met onze artillerie zijn we beslist onzen vijand de baas.

Wel hebben we de ervaring opgedaan, dat de jonge legerformaties van onzen tegenstander vechten als leeuwen; maar toch — ze zijn het strijden niet gewend.

Door hen te overstelpen met het vuur van onze artillerie zullen we hen in verwarring kunnen brengen. Laat daarom beslist al den nadruk leggen op de uitwerking van het schot op het *doel* en op het *moreel* van den vijand.

Want van nu af aan, mijne Heeren, hebben wij onzen tegenstander de wet voor te schrijven. Nu begint *ons* offensief en — 't is u allen bekend — daarbij mag *niets ontzien* worden.

Ik dank u ...."

De straten van Yperen naar St. Julien en Zonnebeke rammelden in den nacht vóór den 25sten van het wapengedruisch.

Elk van de kleine plaatsen langs de wegen: St. Jean, Wieltje, St. Julien tot aan Kerselaere toe, alsook Freezenborg en Zonnebeke — was een kleine legerplaats.

Batterijen ratelden naar het noorden en oosten; motorwagens met zwaar scheepsgeschut reden knarsend door de duisternis en verdwenen in 't bosch van St. Julien ....

Het 19de Fransche legerkorps betrok de stellingen, die tot dusver

de Engelschen ingenomen hadden. Het front van Zonnebeke opwaarts naar Langemarck werd Fransch. Troepen in actieven dienst bezetten de loopgraven.

Tenminste voor één dag, want dan zouden ze voortrukken .... naar Brussel .... naar den Rijn. Zij waren de eersten, en achter hen kwam heel de 8ste armee — kwam heel Frankrijk ....

O, wat zouden de Boches vreemd opkijken! .... Wie daar tegenover hen lagen? Beieren misschien? .... Wat? Vrijwilligers? .... Studentjes of halve stumpers, die men in vredestijd wegens algemeene lichaamszwakte in geen soldatenpakje steken zou .... Haha! Die steken we in onzen zak, smaalden ze.

Maar de Engelschen zeiden niets.

DOODENMOLEN.

DE 52ste reserve-divisie lag ongeveer op de lijn Kerselaere-Gravenstafel-Broodseynde. Zuidwestelijk van Wallemolen, tusschen de Stroombeek en de Haanebeek had 't jagerbataillon zich op een licht glooiend terrein, in vooruitgeschoven stelling ingegraven.

Daardoor stonden ze geregeld bloot aan het vuur van het vérdragend geschut der Duitsche batterijen van Poelkapelle.

Reeds op den 24sten waren meer dan eens Duitsche granaatkartetsen in hun onmiddellijke nabijheid ingeslagen; gelukkig werden slechts eenige lichte kwetsuren toegebracht.

Maar de jagers waren zóó kwaad, dat ze in hun woede gekke dingen deden. Zunder bijv. rende met een bloedenden schouder razend de loopgraaf langs: „Dat doet nou je eigen artillerie!" Hij had de kerels wel kunnen worgen.

Nu was 't voor hem afgeloopen, dacht hij — en juist nu konden z'n makkers toch immers geen enkel geweer missen! In blinde woede stoof hij Eck en Rompf voorbij, zonder dat hij hen zag.

Helmut en August lagen naast elkaar in een deel van de loopgraaf, dat 't dichtst aan de Haanebeek grensde. Achter hen sprong een heg tot vlak bij de loopgraaf vooruit.

Die heg omheinde blijkbaar een hoeve, waarvan het dak schuins achter hen tusschen vruchtboomen uitstak. Daar was water — eten zouden ze zich moeten ontzeggen.

Intusschen waren ze allen blij, dat de Zaterdag rustig ten einde liep. Het Engelsche revolverkanon op een hoeve aan den straatweg naar St. Julien had met 't vallen van den avond ook z'n geblaf gestaakt. Alleen nog aan twee kanten — in 't noorden en zuiden — woedde het krijgsrumoer voort.

In de schemering uitgezonden patrouilles hadden uitgemaakt, dat

tegenover hen nu alleen nog Franschen lagen; zoo ook, dat het in de richting van den straatweg van Kerselaere over St. Julien naar Yperen opvallend druk was; ze hadden voertuigen hooren rollen en aanhoudende verschuiving van troepen kunnen waarnemen.

Dit alles werd gerapporteerd aan den staf, die zich sedert den avond van de bestorming bij den molen ophield.

Bij hun terugkeer deelden de manschappen mede, dat de commandant zwaar gewond was.

Gisteren de kapitein, nu de commandant! Weer begon het vragen naar dezen of genen, van wien ze na den storm niets meer vernomen hadden. Schouderophalen — doch vaker nog het besliste antwoord: gesneuveld, — gewond! De vrienden praatten zachtjes met elkaar: Lucius was dood .... Hermann gesneuveld .... Zunder gewond. Zoo smolt het hoopje weg.

Van rechts klonk opeens knetterend geweervuur. Na enkele oogenblikken werd het echter weer stil. 't Was al over middernacht.

Van de heg achter de loopgraaf maakten zich schaduwen los: de mannen, die water gehaald hadden van de boerderij.

„Wat was dat toch voor een onzinnig geknetter daar achter?" vroeg Eck aan iemand, die zich in de nauwe loopgraaf juist achter hem langs drong.

„Ik weet 't niet," antwoordde de aangesprokene — „maar 't was verderop naar rechts. — Maar — kerel ben jij dat?" Nu eerst herkenden in 't nachtelijk donker de landslieden elkaar.

„Wij zijn dus tenminste nog bij elkaar!" zei Hain op blijden en toch ook weer droeven toon. „Trouwens Korn, daar ginds links, is ook nog bij ons."

„Heb je gezien, of Zunder met z'n schotwond van 't front is weggegaan?" vroeg Eck.

„Ja", zei Hain — „hij is zoo gauw mogelijk, de heg langs, op stap gegaan, toen het begon te schemeren. — Maar nu moet ik naar m'n sectie. Tot ziens! 't Ga je goed!"

Tijdens de kortstondige opflikkering van het geweervuur had het naburige regiment 't deel van z'n stelling, dat aansloot aan de positie der jagers, ongemerkt ontruimd.

De man, die 't bericht daarvan aan de jagers overbrengen moest, was onderweg gesneuveld.

Daardoor gaapte nu, rechts op zij en in den rug van de jagers, een bres. Ze wisten daarvan niets. Maar de vijand? Die maakte er gebruik van.

Ternauwernood gaf de morgen van den 25sten October voldoende licht om te kunnen schieten, of Karl Deussen zonk met den uitroep: „Ik ben getroffen!" in de armen van z'n broer.

Deze liet hem zacht op den grond neerglijden; z'n oogen waren al gebroken.

Met bevende hand zocht z'n broer naar eenige kwetsuur, doch vond aanvankelijk niets; maar eindelijk ontdekte hij achter in z'n linkerschouder een klein rond gaatje.

Terwijl het door de rijen ging: „Karl Deussen is dood", zakte reeds een tweede in elkaar: een korporaal. Ook dezen trof een schot in den rug.

Allen keken met onderzoekende blikken naar den kant, vanwaar de schoten gekomen waren.

Weer een schot! Nu was 't duidelijk te hooren: de schoten kwamen van de hoeve rechts achter hen.

Raadselachtig! Dadelijk een patrouille erheen. Die kwam terug met 't bericht: uit het huis schieten ze op ons.

Tien man, onder leiding van een sergeant-majoor, trekken er nu op uit om de hoeve te zuiveren.

In ademlooze spanning wachten de mannen in de loopgraaf den terugkeer van hun makkers af. Nogmaals schoten!.... Weer stilte....

Bij de heg duiken twee jagers op, die met moeite een derden meesleepen; al de anderen zijn neergeschoten.

Kapitein Von Knobelsdorf hoort hun rapport: ze hadden op de hoeve duidelijk Engelschen herkend.

Dan is de situatie duidelijk: het aansluitende regiment is teruggetrokken; het bericht daarvan heeft de jagers niet bereikt; ze zitten dus nu aan drie kanten ingesloten.

Moed houden! Natuurlijk is hun eerste gedachte: naar den molen terug!

Maar dien zou niemand bereiken: tusschen hen en den molen toch ligt zonder de minste dekking een open veld, dat de vijand bovendien onophoudelijk bestrijkt.

Uithouden dus! Voor 't minst tot den avond!

Overal in het noorden — van Kerselaere af — dreunen kanonschoten.

De jagers liggen verlaten, door den vijand ingesloten in hun loopgraaf, — vóór hen uit zijn Franschen, in hun rug Britten.

De kapitein — die het bevel voert sedert de commandant gewond werd — gaat de loopgraaf langs; de ernst van 't oogenblik staat op z'n gezicht te lezen; geen woord komt over z'n saamgeknepen lippen; z'n oogen zeggen genoeg en de jagers verstaan hem: nu zal 't er op aankomen; maar de loopgraaf prijsgeven — dat nooit!

Nog moeten ze in gebogen houding staan; zóó ondiep is de loopgraaf. Met koortsachtige haast beginnen ze haar uit te graven en aan beide kanten de aarde eruit te gooien.

Zoowel aan den voor- als achterkant rijst de borstwering hooger. Naar twee kanten tegelijk moeten ze vuren. Hun verliezen stijgen ondertusschen aanmerkelijk.

Ondraaglijk langzaam kruipt de tijd. Tegen den middag begint de vijand hen met kartetsvuur te bestoken.

In diepe verslagenheid zit Deussen bij het lijk van z'n broer; z'n vrienden staan om hen heen en trachten hem te troosten.

Ze weten het allen heel goed, dat het een wonder zou zijn, als de vijand hen niet aangreep, hen niet dooddrukte in de omklemming zijner sterke armen — dat kleine hoopje. Maar: .... „levend krijgen ze niemand!"

Hun gedachten dwalen ver weg. 't Is veertien dagen geleden, dat ze voor 't laatst 't klokgelui in hun vaderland hoorden.

Toen zwol hun hart van trots en toekomstverwachting. Thans eischt plicht, de gelofte gestand te doen, die 't hart hun toen ingaf.

Toen! Dat is al lang geleden .... Neen, toch niet! Maar tusschen toen en thans — liggen dagen van zwaren strijd! En daarmee begon

een nieuw leven, dat wellicht in 't sterven eerst tot volle rijpheid komt.

Hun toestand is intusschen uiterst hachelijk. 't Ergst is — dat knagend gevoel van onzekerheid in de leiding en in 't contact met de anderen.

„Alleen het diep besef, dat alles op 't spel staat en van de onvoorwaardelijke opoffering van ons — ongeoefende jonge menschen — afhangt, geeft ons troost," verhaalt één van hen.

„Wij staan in de bres, op welker aanwezigheid de vijand al z'n hoop gebouwd heeft, en we bevinden ons nu in de felle worsteling van 't noodlottig gebeuren.

Elke hamerslag van den smid aan de overzij is een proef voor onze kracht en moed; maar we zijn nog onervaren in 't nieuwe handwerk.

In onzen geest ligt echter onze adeldom. „Goed en bloed . . . ." Duitschland riep ons: wij zijn gegaan .... om ons leven te offeren."

Ja, wie weet ....

Door honger gekweld, hurken de jagers tusschen dooden en gewonden en wachten ....

Hoe meer de zon ten ondergang neigt, des te zwaarder wordt 't bulderen der kanonnen; ook op de linkerflank naar Gravenstafel en Zonnebeke toe.

Opeens richten ze allen den blik naar boven. Weer één! roepen ze uit. Hoog boven hun hoofd zweeft hij — overal rondspiedend — door de lucht. Nu maakt hij een wending.

De schuine stralen van de dalende zon glijden onder z'n draagvlakken door en belichten het kruis aan den onderkant. De eerste Duitsche vlieger ....

Met van vreugde stralende oogen zenden ze hem hun groet: „O, als je wist, hoe sterk je ons hart maakt, broeder, die daar boven door de lucht zweeft. Ja, zie ons hier, door den vijand ingesloten en zend ons dan hulp! ...."

Door vijandelijke kartetsen vruchteloos omzwermd zweeft hij voort naar het zuiden.

De glans van de zon verbleekt; de avond valt. Als een gloeiend roode bol zinkt in 't westen de zon onder de kim.

Nu wordt het vuren levendiger. Om hun zwakheid te bemantelen, schieten de jagers onophoudelijk, terwijl de granaten van den vijand hun lichtende baan langs den hemel beschrijven.

Door een granaat getroffen vliegt de molen schuins achter de jagers in brand. Z'n vlammen wedijveren in gloed met den avondhemel en verlichten urenlang de duisternis van den nacht....

Allen wachten op den vijand. Niemand mag slapen; want nu zal 't er op aankomen.

Van mond tot mond gaat 't bevel: „Bajonetten op!"

Als ze komen — zal de één zoowel als de ander zich tot den laatsten ademtocht verdedigen met het blanke wapen!

Rompf en Eck wijken niet van elkaars zij. Trillend speelt het schijnsel der vlammen van den brandenden molen op de bajonetten over den rand van de loopgraaf. Wachten!

Aan den hemel pakken zich donkere wolken samen. Met hevige rukken jaagt de stormwind over de vlakte; de boomen buigen onder z'n geweldige kracht.

Ha! goed zoo! Mannen buigt hij niet; die verheugen zich over z'n onstuimigheid.

Over tienen komt het bericht, dat nu ook naar links alle aansluiting ontbreekt.

Dan blijft er dus niets over. De kapitein weifelt nu niet langer; hij geeft bevel, om de loopgraaf te ontruimen en op eigen gelegenheid naar den molen terug te kruipen.

Dat is te zeggen — naar de puinhoopen, die er van den Doodenmolen overgebleven zijn.

„Doodenmolen"? Er is nu geen tijd om te denken; de loopgraaf uit, zoo snel mogelijk!

De één na den ander verdwijnt in den stikdonkeren nacht. De dooden blijven achter; maar ook vele zwaargewonden.

't Afscheid valt velen zwaar. Deussen kan niet bij z'n broer vandaan; maar 't moet toch!

Wie delft er nu voor hem een graf?.... Wie voor de anderen? Vraagt dat nu niet! Hebben de duizenden, die hun leven op het slagveld eindigden, allen niet een moeder, die hen beweent?

Blijf, zegt de liefde — kom, roept de plicht.... Vaarwel dan, broeder!.... Maar toch trillen z'n lippen.... Vaarwel, lieve broeder!

Een geluk voor de jagers, dat de molen uitgebrand is. Op handen en voeten trekken ze terug en verliezen daarbij gemakkelijk elkaar, maar ook de ruïne van den molen uit 't oog.

Ellendig terrein! En dan nog terug te moeten trekken ook! 't Is vreeselijk naar! Maar toch ook geen minuut te vroeg!

Als die onmogelijke prikkeldraadversperringen er nu maar niet waren! 't Gaat nu maar stap voor stap vooruit. Overjas of ransel hebben ze gelukkig niet te dragen; die hebben ze in de loopgraaf achtergelaten.

Meermalen snort een verdwaalde kogel over 't veld.

De wind was intusschen gaan liggen, doch werd gevolgd door een geweldigen plasregen — echt hondenweer.

*
* *

„Kleine Dahl" stond bij den afgebranden molen op wacht. In de nabije huizen lagen een paar dozijn manschappen, die ten dienste van den staf op de hoogte moesten achterblijven.

In de verte flikkerden de schoten van de vijandelijke kanonnen als bliksemflitsen. Opeens echter begon het in werkelijkheid te weerlichten en rolde de echte donder door de lucht. Achter me en voor me flitst de bliksem — God en de vijand....

Ik begin over huis te mijmeren. Hoe zal het zijn, als we allen weer thuis komen. Allen? De herinnering vlijmt me door de ziel — Ernst en Richard zijn dood.... dood! Dat ééne woord ontglipt telkens weer m'n lippen.... dood.... dood!

Wat is dat? Ik zie daar voor me beweging! Eén, twee, drie man! Terstond wek ik m'n makker, die naast me ligt. Ik sta op 't punt om te schieten, maar hij legt snel z'n hand op m'n arm: „Niet schieten, 't is verboden!"

Woedend spring ik overeind. Ik *wil* schieten! Met één duw ligt m'n makker op den grond. Nu heb ik m'n hand vrij en kan aanleggen.... verdwenen is echter de patrouille.

Met mijmeren is 't nu uit. Scherp turend gaan m'n oogen over 't land, om bij 't flikkerlicht der schoten iets te ontdekken. Onmogelijk!

Nu begint het ook nog te regenen. Met het gezicht naar den vijand staan we, druipend van den regen, in de duisternis te staren. We kunnen geen drie stappen vooruit zien. Het giet! Een echte onweersbui!

Vlak voor ons komt weer beweging; 't komt dichterbij. Ik breng m'n geweer met een ruk omhoog en sta op 't punt om te schieten .... „Niet schieten! Duitschers!" waarschuwt m'n kameraad.

Eén voor één treden ze uit het donker naar voren en verzamelen zich bij de ruïne van den molen om hun kapitein. Met een paar appels trachten ze hun honger te stillen. Huiverend van koude staan daar de donkere gestalten in den regen.

„Graven!" klinkt het commando.

Zwijgend verdeelt de troep zich over het erf van den molen. Van de reeds aanwezige loopgraaf uit, die vóór den molen heen, langs het veldpad loopt, worden loodrecht daarop drie loopgraven door den akker getrokken, die aan den westkant aan den molen grenst.

De eerste loopgraaf ligt dicht bij de heg, die het stuk van den tuin — de voortzetting van 't erf — omvat; de tweede loopt vijftien meter daarvóór evenwijdig aan de eerste; de derde op dertig meter afstand van de tweede daarmee parallel en in noord-zuidelijke richting, tot aan de oude loopgraaf.

Deze loopt van 't oosten naar 't westen; de drie achter elkaar liggende, evenwijdige loopgraven zijn met hun voorkant naar de boerderij gekeerd, die het bataillon den dag te voren in den rug had, en die van den kant van Kerselaere uit de rechterflank van de jagers bedreigde. Dat was de reden, waarom de loopgraven in dien vorm aangelegd werden.

De vrienden zijn gescheiden: Hain is aan 't graven bij de heg; Eck en Rompf in de voorste van de drie loopgraven; „kleine Dahl" is vrijwillig op patrouille uitgetrokken en Deussen zit als ordonnans dicht achter de tweede loopgraaf, waar voor den staf een kuil gegraven moet worden.

Anders is er bijna niemand van de vrienden meer over, nadat

Korn den avond tevoren bij het bersten van een granaat onder de aarde bedolven raakte en bij aankomst aan den molen dadelijk naar de ambulance gebracht werd.

De doorweekte aarde blijft bij 't graven aan de spa hangen. Dat maakt den arbeid zwaar. 't Is bovendien zóó donker, dat ze hun nevenman meer hooren, dan zien.

Onafgebroken gaat de arbeid voort — urenlang. Eindelijk — nog een laatsten stoot met de spa — en dan is 't werk klaar. Maar — aan een verbindingsloopgraaf denkt niemand. Waar ze staan, vallen ze neer — doodmoe.

Slapen willen ze .... slapen!

Dahl is terug van 't patrouilleeren. Een gevaarlijk zaakje; maar daar staat tegenover het prettige gevoel: nu heb je hun wat afgesnoept. Dat was het begin van de vergelding voor den dood van z'n broers.

't Ligt wel nat, maar toch zacht in de modder van de loopgraaf. Z'n polsen kloppen nog van 't geen hij straks doorgemaakt heeft en de komende dag vervult z'n hart al weer met hoop en vrees. Maar nu slapen — slapen!

Tegen zes uur in den morgen wordt hij wakker — verstijfd van koude. Maar hij blijft stil liggen: zóó zacht heeft hij in langen tijd niet gelegen.

't Is nog stil in de loopgraaf; de regen is opgehouden. Ja — 't is vandaag de 26ste, rekent hij op z'n vingers uit. Wat zal die ons brengen? Hij is 't doel van alle vragen, 't voorwerp van alle wenschen.

„O God, help me vandaag — vandaag alleen nog! Laat me nog niet sterven. Geef me gelegenheid om te strijden — man tegen man. En als ik dat gedaan heb, laat me dan vallen — door één kogel.

Laat een kogel m'n hoofd doorboren; maar laat geen granaat m'n lichaam vanéén scheuren.

Help me vandaag nog eenmaal en neem me dan op en breng me bij m'n vader en m'n broeders; doch geef me voor vandaag nog kracht!" Zoo bad „kleine Dahl".

Het matte licht van den dageraad werpt een bleekrooden gloed

over 't water, waarmee de regen greppels en voren gevuld heeft — en de weerkaatsing van dat licht op 't natte gras kleurt het met een bloedroode tint.

De zon komt op en vindt de jagers wakker — maar ook den vijand en den dood.

De morgen belooft rust. Nu de jagers tocht niets te eten hebben, kunnen ze 't ook wel zonder koffie stellen, meenen ze.

Verleden week Dinsdag hebben de meesten 't laatst warm eten gehad; vandaag is het Maandag; morgen wordt het dus acht dagen. Zoo'n leege maag brengt hen niet bepaald in een vroolijke stemming.

Och — zegt er één — wat doet het er ook toe! Geef me maar een appel! Daar moeten we 't maar mee doen. Toch maar iets fijns, als er anders niets te krijgen is.

Opnieuw begint de heerschappij van de spa. De morgen heeft hen overtuigd, dat de loopgraven lang niet diep genoeg zijn: in knielende houding steekt een schutter nog tot aan z'n borst boven den rand uit. Dat mag zoo niet blijven.

Maar 't is toch geraden, om voorzichtig te werk te gaan. Het geweervuur is nog even sterk, als op elk van de voorgaande dagen. En dezen keer liggen aan den overkant — naar 't schijnt — scherpschutters.

Overal, waar zich maar een lapje groen laken vertoont, snorren de kogels heen.

't Is nog vroeg in den morgen. Daar wordt opeens kapitein Von Knobelsdorf bij het oriënteeren zóó ernstig getroffen, dat hij uit den kuil slingert.

Van de drie man, die zich kruipend buiten den kuil wagen, keert er geen terug. Na enkele oogenblikken verroert de gekwetste commandant zich ook niet meer: een tweede kogel heeft voltooid, wat de eerste naliet.

Langzaam kruipen de uren voorbij. Overal in 't rond begint weer de muziek der kanonnen; maar bij ons aan den overkant blijft het bij 't gebruikelijke geweervuur — tenminste vooreerst.

't Loopt tegen den middag. Nu breekt de storm los. S.... s.... s.... sj.... t! — Krak! De eerste granaat slaat midden in de eerste

loopgraaf neer, juist op de plek, waar die 't dichtst den weg nadert .... Een korte pauze .... en dan slag op slag — op afstanden van 5 meter ongeveer — midden door de loopgraaf. Een wervelwind — tot dusver nieuw voor hen en ongekend in al zijn verschrikking — valt onverwacht in de loopgraaf neer en slaat als de machtige hand van het noodlot aller ziel in z'n kluisters.

Aardmassa's spatten omhoog — rauwe kreten klinken op — midden uit vuur en walm. Over akkers en loopgraven legert zich een scherpe rook .... Slag op slag komen de treffers.

Met langzamen tred waart de dood door de loopgraaf rond. Ieder weet, dat hij komt .... ziet hem aankomen. Allen liggen plat op den grond — Rompf en Eck trouw naast elkaar; sergeant-majoor Reinhard daar aan den anderen kant. En ieder wacht op „zijn" granaat.

Was er nu maar een verbindingsloopgraaf; dan kon de eerste tijdelijk ontruimd worden; maar zóó wacht de heele bezetting van de loopgraaf een wisse dood.

Met ongelooflijke zekerheid strooit de Fransche artillerie haar granaten de heele loopgraaf door. Steeds sneller volgen ze elkaar op — bewijs, dat er steeds meer kanonnen in werking gebracht worden.

August en Herman kijken elkaar aan .... Vijf en twintig meter was de laatste nog van hen verwijderd; — en ze komen voortdurend meer naar links. Ieder van hen weet, wat de ander denkt. Hun handen vouwen ze niet; die houden 't geweer krampachtig omklemd; doch uit hun hart stijgen onuitgesproken gebeden op .... s .... s .... sj .... t — krak!

Die was nog twintig meter ver! .... krak! vijftien meter .... Nog vijf minuten leven! De gedachten jagen door hun brein .... God .... tehuis .... ouders .... 't is echter meer een gevoel van smart, dan bepaald denken. — En daarna wachten ze met rustige gelatenheid en doodsverachting op het einde ....

Krak! tien meter! Nog één — dan komt de laatste ....

't Blijft enkele oogenblikken stil ....

W .... i .... i .... j .... sj .... t! kroemmm! Dat was in de tweede loopgraaf. En evenals straks in de eerste slaat daar nu, op geringe afstanden van elkaar, granaat op granaat in de rijen.

De vijand heeft z'n vuur slechts op een afstand van tien meter van de vrienden verlegd. Behoedzaam steken ze hun hoofd op, om te zien, of er in de loopgraaf vooraan nog iemand leeft.

In veler oogen gloeit een onheilspellend vuur, als van een krankzinnige .... Bèng .... bèng .... brèng .... knalt en knettert het weer in den hoek aan den weg. Er leven dus werkelijk nog enkelen! .... Brèng .... bèng!

.... S .... s .... sj .... t! — krak Voor de tweede maal verlegt de batterij van den vijand haar doel — nu weer naar de eerste loopgraaf.

Als een helsche hagelbui kletteren de granaten in de loopgraaf neer; twee en dertig schoten achter elkaar zonder pauze. Nog eenmaal de doffe knal van een enkel geweerschot .... en dan beweegt zich niets meer.

En nogmaals schrijdt de dood met z'n verstikkenden adem langzaam door de loopgraaf .... Doodenmolen? ... De oogen, die daar even reeds flikkerden van den gloed der verbijstering, krijgen een doffen glans; ginds bij den straatweg springt er één overeind .... een tweede .... verscheiden anderen volgen en snellen 't vuur van den vijand tegemoet; maar ze komen niet ver ....

Vooraan is nog één luitenant in de loopgraaf. „Wie kan, redde zich!" was z'n laatste woord. Maar niemand kan vóór- of achteruit! ...

Krak! .... Steeds nader komt de dood ....

„Kerels, ben jullie gek!" roept er één; maar ze hooren het niet — daar vooraan in den hoek ....

„Luitenant, help eens even!" schreeuwt Reinhard nu wanhopig naar achteren ....

De jagers in z'n omgeving richten zich op en zien, dat daar vóór hen uit in de eerste loopgraaf een geweer met een witten lap eraan heen en weer gezwaaid wordt.

Beklagenswaardige stumpers! Opeengedrongen in een stukje loopgraaf van enkele meters .... geen uitweg ziende — en staande tusschen de verscheurde lijken van hun kameraden — zijn ze de wanhoop nabij. Alle geestkracht is bij hen geweken; ze weten niet meer, wat ze doen ....

Een kreet van woede stijgt er uit de loopgraaf op. „Omlaag die lap! Liever sterven dan ons overgeven!" roepen de anderen.

Twee luitenants rijzen in de loopgraaf overeind .... 't kookt bij de anderen als ze hen zien staan in 't woedende vuur — koelbloedig en vastberaden — met 't geweer tegen den schouder.

Twee schoten knallen .... de geweren met de witte doeken vallen versplinterd op den grond. Dat brengt de manschappen weer tot rede.

Het bulderen van 't geschut houdt onverzwakt aan. Maar van den kant der Duitschers valt geen enkel schot. Daar alleen 't sissen en bersten van de dood-en-verderf-zaaiende granaten des vijands .... Doch in 't hart der dapperen zingt het: „Hab und Leben dir zu geben, sind wir allesamt bereit!"

S .... s .... s .... sj .... t! — krak .... „Lafaard," sist „kleine Dahl" z'n buurman toe, die klappertandend van angst op den grond ligt te huilen, en meteen geeft hij hem een fermen stomp in z'n zij — „kerel, *wij* sidderen niet, *wij* zijn Duitschers — vrijwilligers! Als je bang bent, had-je beter thuis kunnen blijven!"

Maar toch ook zijn hart schreeuwt: „Leven! .... leven! Nu nog niet sterven .... Neen, neen .... daartegen komt alles in verzet. Leven! .... Alleen dezen dag nog .... om mijn broers te wreken!"

Enkele meters naar links slaat een granaat in den grond en werpt hen door elkaar.

Ze hebben zich nog nauwelijks van aarde en slijk bevrijd, of door de loopgraaf schreeuwt er één: „Geeft acht, daar komen ze!"

't Granaatvuur is gestaakt; er komt leven in de loopgraaf; 't eene geweer na 't andere wordt over de borstwering gelegd en „kleine Dahl" geeft juichend den roep door: „Ze komen!"

Ze zijn nog ver weg; maar reeds knallen geweerschoten uit de loopgraaf. Dahl kan evenwel niet vuren: z'n spuit zit vol modder. Dat zoo iets hem nu juist moet overkomen! Fluks de loop doorgestoken! In een ommezien heeft hij dat zaakje beredderd. Nu vuren en nog eens vuren!

Daar ginds komen ze aan; je kunt ze heel duidelijk zien vallen, maar toch komen ze steeds dichterbij. In de voorste loopgraaf zijn nog nauwelijks twintig geweren over.

„Terug!" fluistert dan ook in de loopgraaf bij den molen de een reeds tegen den ander. En werkelijk beginnen de lui daar terug te wijken.

„Kleine Dahl", die dat bemerkt, springt woedend op; „ik blijf!" roept hij uit; en zich op eenigen afstand van de anderen plaatsend, vuurt hij schot op schot op den vijand af.

Ginds storten ze neer. Maar nieuwe scharen dringen aanhoudend naar voren. Vuren! Dat is 't eenige redmiddel.

Met ware doodsverachting springen luitenant Von Trott en luitenant Kuhnke met Deussen en nog een paar lui uit den kuil van den staf in de eerste loopgraaf over. Maar de vijand is te talrijk. Golf op golf komt van de hoeven tegenover hen aanrollen .... met gesloten gelederen stormen ze over de velden op hen aan.

Onwrikbaar blijft „kleine Dahl" eenigszins voorover gebogen, met fonkelende oogen — staan vuren. De loop van z'n geweer begint te gloeien. „Vergelding!" schreeuwt hij, „ha! een nieuwen patroonhouder! Geef hier!"

Daar slaat plots met bliksemsnelheid een projectiel vlak voor hem in den grond .... verblindend vuur, oorverdoovend kraken .... Dahl wankelt, slaat de handen in de lucht en stort voorover op den grond. Doodsbleek rijzen de mannen van den bodem der loopgraaf op: de ontploffing is voorbij.

Daar ligt Dahl met smartelijk verwrongen trekken. Schepp, één van z'n krijgsmakkers, staat al over hem heen gebogen — een schot in den buik. Vlug een noodverband! Daarna terug naar de borstwering, geen geweer kan gemist worden.

De Franschen zijn intusschen dichterbij gekomen. „Kleine Dahl" ziet het aan de gezichten om hem heen. Hij rijgt z'n kijker los en geeft dien aan den man, die naast hem staat te vuren: „Hier, neem jij hem maar, de Franschen zullen hem niet hebben."

Zacht prevelen z'n lippen: „O God, waarom toch? Van morgen heb ik U gebeden, mij 't leven te sparen, en nu? ...."

Eén van z'n makkers buigt zich tot hem over: „wij vechten voor je. Gods wil is altijd wijs en goed." Daarop sluit hij het opnieuwgevulde magazijn en begint weer te vuren.

Rechts van hen nadert in vliegende vaart tusschen de heggen

door een enkel stuk geschut met slechts twee paarden bespannen tot in de vuurlinie. Bijna nog in 't zwenken ontbrandt reeds het eerste schot op den vijand. Twee kanonniers vuren zoo snel ze maar kunnen. Twee, drie kartetsen slingeren ze in de menigte . . . . Dan verdwijnen ze even snel als ze gekomen zijn!

De aanvallers moeten afdeinzen.

Een ordonnans rent naar den staf van de brigade: vijandelijke aanval om 2.30 afgeslagen. Versterking dringend noodig. Het bataillon gaat anders te gronde! Met dat bericht verdwijnt Deussen ongeveer in de richting van Passchendaele . . . .

De jagers krijgen nu enkele oogenblikken van verademing; niet lang echter, want het granaatvuur begint al weer met dezelfde hevigheid als straks.

„Kleine Dahl" ligt in de loopgraaf uitgestrekt en lijdt ondraaglijke pijn. Hij heeft het gevoel, alsof zijn ingewanden in een schroef geklemd zitten. Bij oogenblikken verliest hij het bewustzijn. Nu en dan wisselt hij een enkel woord met een kameraad, totdat het kanon iedereen weer doet verstommen.

De uren kruipen om. Het hoopje verdedigers is intusschen nog kleiner geworden — en de vijand rukt al weer tegen hen op voor een nieuwen aanval.

Ze zullen het nu zwaar te verantwoorden hebben. Er zijn in de loopgraaf hoogstens twintig geweren. De eene schutter na den ander zinkt sprakeloos achterover, of laat, als vermoeid, 't getroffen hoofd op den loop van z'n geweer zakken.

Opeens richt luitenant Von Trott zich in de loopgraaf op, springt op de borstwering en roept uit: „Vreest niet voor degenen, die 't lichaam dooden . . . .!" Doodelijk getroffen slaat hij achterover. Maar z'n jagers brengen den aanval tot staan.

Aan de voeten der vurende kameraden ligt „kleine Dahl" met z'n buikwond . . . .

„Deutschland, Deutschland . . . ." prevelen z'n door pijn vertrokken lippen, zonder dat hij van iets besef heeft. Onbewust komen de woorden over z'n lippen.

Luitenant Von Trott is gevallen, luitenant Kuhnke neemt 't com-

mando over! klinkt het door de loopgraaf. De vijand is afgedeinsd, en nog voordat z'n artillerie voor de derde maal begint, komt 't bevel: terug!

Terugtrekken? Hoeveel zijn er nog, die dat kunnen? Daar moeten we nu maar niet aan denken! Dicht langs den grond kruipend verlaten de overgeblevenen de loopgraven, terwijl de kogels hun om de ooren fluiten.

Ze kunnen de gewonden niet meenemen. Alleen gelukt het Rompf met een paar anderen den op 't laatst nog zwaargekwetsten luitenant Kuhnke naar één van de hoeven te dragen.

De anderen moeten blijven liggen. Dat gaat hun kameraden aan 't hart en snoert hun de keel toe. Zoo wordt het terugtrekken een opoffering in dubbelen zin.

Hun gedachten staan stil, de zintuigen weigeren hun dienst: alles gaat werktuiglijk.

In de tweede loopgraaf is alle leven gebluscht; een paar zwakke sprongen naar de derde .... ook daar geen levende ziel meer. Eck laat zich nog even op den grond neer om een paar schoten te lossen.

„Helmut! Helmut!" roept een stem over het veld. Dat moet August zijn. Mogelijk heeft hij Eck zien neervallen en toen gedacht, dat hij getroffen werd. Door den damp is het onmogelijk elkaar te herkennen.

Het geroep is verstomd. Eck springt op en vervolgt z'n weg gaandeweg meer op den tast. Om hem heen liggen er zoo velen, dat hij bijna geen plaats vindt om z'n voet neer te zetten. Nu en dan klinkt een zwak gekreun op. Het vlijmt hem door de ziel .... En dan niet te kunnen helpen, terwijl hij toch zoo graag zou willen ....

Aan den anderen kant ligt een heuvel, die eenige dekking biedt. In de onmiddellijke nabijheid van een verlaten boerderij ontmoeten ze kameraden. Van honger en vermoeidheid uitgeput krijgt Eck beschuit van hen. Onafgebroken knettert in het rond nog geweervuur.

De zon gaat bloedrood tusschen de populieren in het westen

onder. De avondnevel legert zich over 't vlakke land, dat van den donder der kanonnen nog voortdurend weergalmt.

Maar het bataillon is vernietigd. We hadden het dien avond wel willen uitschreeuwen met een stem, die boven het rumoer van den strijd uitklonk. Maar dat zou toch niets veranderd hebben aan het feit, dat het te gronde gegaan was....

Doodenmolen! —

De nacht werpt z'n grauwen sluier over dit tooneel van verschrikking.

*
* *

Karige reserves waren in aantocht: landweermannen, die de bevelhebber van het legerkorps tegen vier uur in den namiddag op marsch gezonden had.

Ze wisten het allen: daar ginds vóór Passchendaele dreigt gevaar; de vijand doet daar een poging om door te breken. De sterk gedunde afdeelingen van de jonge regimenten waren onvoldoende om de frontbreedte te vullen.

De bedwingers van den overtocht over de Schelde waren blij, dat ze konden helpen. Voorwaarts! Voorwaarts! In allerijl marcheerde de brigade van Westroosebeke op Goeberg aan.

Het bulderen der kanonnen groeide gestadig aan. De kerktoren van Passchendaele — ver over het land heen zichtbaar — stond in brand. Dikke rookwolken dreef de wind over het dorp. Voorwaarts!.... Al sneller en sneller! —

Bij de invallende duisternis was Deussen aan 't dwalen geraakt over het door den strijd omgewoelde veld vóór Goeberg, dat ze den Vrijdag tevoren stormenderhand overgetrokken waren.

Na lang zoeken was het hem eindelijk gelukt z'n bericht bij den staf te brengen, en had hij het bevel meegekregen, dat het jagerbataillon tot elken prijs stand houden moest.

Bij z'n terugkeer ontmoetten hem terugtrekkende jagers, en onder dezen ook infanteristen. „De adjudant van het bataillon was gewond achtergebleven," vertelden ze.

Dien moest Deussen in elk geval trachten te bereiken, om zich bij hem van z'n opdracht te kwijten; al was 't ook, dat het bevel nutteloos geworden scheen.

Achter een stroomijt vond hij hem, omringd door enkele krijgsmakkers, met een schot in z'n dijbeen. Hij moest gedragen worden. Wat deed de wijn hem goed, dien Deussen bij den staf gekregen had!

Daar kwam Hain over de akkers aanloopen; vóór den terugtocht was hij al uitgezonden om draagbaren; maar zonder resultaat. Alle veldhospitalen waren overvol, alle berrie's bezet.

Ze legden hun adjudant nu maar op een tentbaan en droegen hem zoo een tijdlang, totdat een infanterie-officier zich met hun doen bemoeide en hen in de loopgraaf van zijn compagnie aan het werk zette: „Hier! Flink de spa geroerd!"

Nog eenmaal sloop Deussen 's avonds tot in de nabijheid van den molen. Al z'n makkers waren weg; maar de stelling was evenmin door den vijand bezet. Alleen de lijken der gesneuvelden lagen in de loopgraven of op het veld daartusschen.

De vijand was werkelijk — tengevolge van den hardnekkigen tegenstand van de jagers — de terugwijkende krijgers niet gevolgd, ja had zich waarschijnlijk zelfs in 't geheel niet overtuigd, of hun loopgraven nog bezet waren. Ook in den omtrek van Gravenstafel had hij het vuren gestaakt.

Als de aanval van den vijand op de stelling bij den molen gelukt was, zou de situatie voor de heele divisie zich geheel gewijzigd hebben.

De jagers hebben zich opgeofferd, anders had de heele divisie tot op Roesselaere terug moeten trekken, dat was de slotsom, waartoe de commandant kwam.

Dat gevaar was nu echter afgewend, want bij Passchendaele stond sedert enkele uren de landweerbrigade in reserve.

Dien morgen evenwel, toen de regimenten bij Gravenstafel enkele honderden meters teruggegaan waren en des namiddags, toen de vijand z'n verwoede aanvallen op den heuvel van den molen deed, zou het prijsgeven van die stelling noodlottig geworden zijn.

Op dien tijd toch waren geen voldoende reserves ter beschikking, om een doorbreken van den vijand te kunnen verhinderen. De hulp was ongetwijfeld te laat gekomen om het jagerbataillon te ontzetten.

Zoo bleef dus het grootste deel van de landweerbrigade beschikbaar voor den afweer van den nieuwen aanval, dien de vijand voorbereidde.

Na de mislukking van den laatsten storm opende hij uit zwaar geschut het vuur op Passchendaele en Goeberg met de omliggende groepen van boerenhoeven. Terecht toch vermoedde hij, dat daar reserves gereed gehouden werden. Die keken dan ook niet weinig verwonderd op, toen ze zóó den wind van voren kregen.

Gedachtig aan onzen veldtocht, in België, meenden we, dat in Passchendaele, paarden en artsen voldoende beschutting vinden zouden. Een schromelijke vergissing: de vijand beschoot met zwaar geschut alle stellingen en voornamelijk het dorp.

Ons zusterregiment werd 's avonds nog vooruitgeschoven en stond toen aan den straatweg naar Gravenstafel gereed om zich met de bajonet tegen een mogelijke doorbraak te verzetten.

Wij waren onbekend met de sterkte van den vijand en rukten zelfs nog in den vroegen morgen in dichte colonnes op. Heel vrij en ongehinderd marcheerden we over een terrein, waar we vier en twintig uur later op modderige paden — en dan nog alleen 's nachts — ons waagden.

Van tijd tot tijd kwamen enkele jagers en ook infanteristen van het Badener reserve-regiment zich nu in onze gelederen scharen. De jonge, frissche kerels waren roerend dankbaar en sloten zich bij onze kalme Hannoveranen — alle oud-gedienden — nauw aan, totdat ze bevel kregen terug te gaan en zich bij het overblijfsel van hun troep te voegen.

Alle aanvallen van de Fransche regimenten werden afgeslagen. Tot vier-, vijfmaal toe deden ze 's nachts een krachtigen aanval en hielden hardnekkig vol — doch tevergeefs. Op het kritieke punt hield het 26ste regiment onwrikbaar stand. De vijand was te laat gekomen.

Eck, die — als afgedwaalde — bij de landweer meegevochten

had, maakte zich den volgenden morgen op om z'n compagnie op te zoeken.

De zon kwam juist op. Overal op 't slagveld om hem heen gaf ze weer kleur aan de tooneelen, die de nacht meewarig met z'n sluier bedekt had.

Met brandende oogen schouwde hij rond over Vlaanderens verwoeste landouwen. De koude herfstwind streek over de doorploegde velden en de tallooze verslagenen — jonge mannen, die uit volle overtuiging hun leven voor 't vaderland geofferd hadden: „Duitschland moet leven, al moeten wij dan ook sterven!"

Buiten Passchendaele vond hij z'n compagnie. Er waren niet meer dan dertig .... van de tweehonderd en vijftig over.

*
* *

Toen „kleine Dahl" weer bijkwam, keek hij verwonderd om zich heen. Wat zou er nu toch aan de hand zijn? Opeens komt hij tot het besef, dat de loopgraaf verlaten is. Hij verhaalt zelf:

„'t Begint intusschen al te schemeren. Bij de minste beweging komt de pijn terug. Ik draai me eens om en beproef m'n linkerhand op te lichten; maar tevergeefs. Het zweet breekt me uit. Met moeite ontdoe ik me met m'n rechterhand van m'n helm en blijf daarna hulpeloos liggen.

Smeekend roep ik tot God: laat mij sterven! .... maak 't kort! .... Maar ik moet het doorstaan. Van den hemel zien de sterren op me neer.

Kwamen er nu maar hospitaalsoldaten, verzucht ik; 't is om wanhopig te worden. Ik ben niet meer in staat, om geregeld te denken, maar telkens weer keeren m'n gedachten terug naar m'n moeder — en naar God, die me alleen helpen kan ....

Van den nacht herinner ik me niets meer: ik zal buiten bewustzijn gelegen hebben. Bij 't aanbreken van den dag komt het me voor, dat onze eigen kanonnen de loopgraaf beschieten.

Dat laat me echter geheel onverschillig: ik lig te wachten op den dood. Die jaagt me geen angst of verschrikking meer aan; maar

toch flikkert bij oogenblikken de begeerte bij mij op, om te blijven leven en dat te meer, naarmate het vuur sterker wordt.

De grond is gestadig in trillende beweging. Met het gelaat naar boven gekeerd kijk ik naar de wolken, die langs 't zwerk in de richting van m'n vaderland wegdrijven; m'n gedachten gaan mee.

Hoog in de lucht vertoont zich een donker punt, dat met groote snelheid daalt. Maar nog sneller gaan m'n gedachten. 't Is een granaatscherf — misschien uit één van de kartetswolkjes — die op me neerkomen zal. En ik heb de kracht niet, om m'n hoofd op zij te trekken.

Een scherp geluid .... gesis .... de splinter suist vlak langs m'n hoofd op den bodem van de loopgraaf neer; de modder spat naar alle kanten op.

In m'n nabijheid, bijna onder m'n bereik, liggen een paar veldflesschen. Ik weet ze naar me toe te halen en drink — niet één keer, maar herhaaldelijk. Ik weet wel, dat daar hevige pijnen op volgen zullen, maar de brandende koorts dwingt me gedurig, om weer te drinken.

Het wordt weer nacht en begint hard te regenen. Vóór hun vertrek hebben m'n krijgsmakkers me met een stuk of vijf overjassen toegedekt. Toen ik gistermorgen wakker werd, lag m'n hoofd er ook heelemaal onder.

Gelijk te voorzien was, krijg ik weer hevige pijn. Half bewusteloos val ik bij oogenblikken in een lichte sluimering.

Opeens verbeeld ik me, dat er iemand over de loopgraaf gesprongen is. Ik kijk omhoog en zie daar op den kant — in druk gesprek — drie Franschen staan. Ze hebben alle drie de bajonet op hun geweer. Ik wist wel, dat ze komen zouden — de Franschen.

„Schiet ze dood!" flitst het me door 't hoofd. Maar die gedachte verdwijnt even snel, als ze bij me opgekomen is. Waarmee zou ik ook schieten? Ik kan geen geweer vasthouden — zóó zwak ben ik.

Daar krijgen ze mij in 't oog en 't volgend oogenblik staan ze in de loopgraaf. Met begeerige handen opent een hunner het foedraal van m'n kijker — 't is leeg. „Waar dat ding is?" vragen ze. „M'n kameraden hebben 't meegenomen", antwoord ik. Nu nemen ze m'n geweer en bajonet weg. „Waar ik gewond ben?" informeeren ze verder.

Als ze hooren, dat ik in 't Fransch antwoord, willen ze dadelijk een gesprek beginnen, maar spoedig bemerken ze, dat ik daarvoor te zwak ben.

Ze gaan daarom maar weg en beloven me, dat ze hospitaalsoldaten sturen zullen.

Nu lig ik weer alleen, met herleefde hoop in 't hart. Zouden er nu hospitaalsoldaten komen?

Wachten .... eindeloos wachten! Uitgeput door dat vergeefsche wachten, verlies ik eindelijk m'n bewustzijn. Als ik weer tot bezinning kom, is het morgen.

„Maak er toch een eind aan, o God!" zucht ik — „of wilt Ge mij nog redden?" — Nog heb ik alle hoop niet laten varen.

Ik hoor achter me een schuifelende beweging. 't Is een Franschman. Op m'n verzoek om een teug water, geeft hij me wat suikerwater met citroensap.

O, wat smaakt dat heerlijk. Ik vergeld hem z'n goedheid met een dankbaren blik. Hij praat enkele oogenblikken met me en gaat daarna weer weg.

Gedurende de volgende uren komt hij nog eenmaal terug om m'n dorst te lesschen. Ach, kwam er nu ook maar eens iemand om m'n wonden te verbinden! ....

Langzaam loopt de dag ten einde — maar er komt niemand om me te helpen. En dan komt weer met kracht de wensch om te sterven bij me boven. Zoo word ik aanhoudend tusschen hoop en vertwijfeling geslingerd.

De wolken zijn weggedreven en nu welft zich helder de sterrenhemel boven m'n hoofd. Ik voel me moe, erg moe; maar toch kan ik niet rusten ....

Daar hoor ik opeens stemmen achter me. Iemand pakt me bij den schouder en 't volgend oogenblik zijn vijf Franschen met me bezig. Eindelijk dus — redding! Ik mag gelukkig weg!

Vriendelijk verzoek ik de mannen, 't hemd, dat in m'n ransel zit, eruit te halen en mee te nemen. Zonder pijn kom ik op de baar, die ze vooraf schuin in de loopgraaf gezet hebben.

Nu tillen ze de baar op en daar schommel ik tusschen hemel en

aarde. Met lichte dribbelpasjes brengen de dragers mij, over de loopgraven heen, tot ver, heel ver achter 't front.

Met van geluk stralende oogen zie ik nu naar de sterren op. Hoe vroolijk, vriendelijk en zacht flonkeren ze me tegen!

Nadat de mannen me geruimen tijd gedragen hebben, worden eensklaps de donkere omtrekken van een hoeve zichtbaar. Tusschen woning en schuur loopt een groot aantal Franschen — rookend en pratend — rond. Daar zetten de dragers me neer — naast enkele andere baren.

Met verwondering kijk ik m'n lotgenooten eens aan. „Zeg eens, vriend," vraagt er één, „ben jij een Duitscher?"

„Ja, — is hier ook iemand van het 24ste jagers?"

„Zeker, ik; m'n naam is Zumstein!"

„En ik ben Dahl, van de eerste compagnie."

„Zoo? Dahl III?" — „Ja."

We liggen daar rustig —en ook niet geheel en al onder vreemden. Nu en dan hooren we een zacht gekreun. Gedurig fluiten de kogels over ons heen. Die kunnen ons echter niets doen: we zijn in Gods hoede veilig. Nu ik gered ben, kan ik veel vrijer en rustiger denken.

Na verloop van eenigen tijd gaan we verder; door vier Franschen gedragen. 't Is moeilijk dragen voor hen: dwars door 't veld, langs heggen en struiken, met geen ander licht, dan dat der sterren.

Tu.....u.....u.....t! tu.....u.....u.....t! fluiten de kogels plotseling om ons heen. Haastig zetten de dragers de baar neer en 't volgend oogenblik liggen ze in dekking, en laten ons, blootgesteld aan de kogels, achter.

Het duurt echter maar kort. De tocht wordt voortgezet. De weg loopt een weinig op. We komen weer bij een hoeve. Daar houden de dragers stil en leggen ze ons op een wagen — twee onderin, één bovenop.

Nu eens hotst de wagen naar den eenen, dan weer naar den anderen kant over.... M'n been, ja m'n heele lichaam doet me vreeselijk pijn, erger dan ooit. — — Krak! daar breekt een rad! Ik schreeuw 't uit van de pijn.

Een kurassierspatrouille komt nader en vraagt ons, wat er gebeurd is....

Eindelijk kan het rad weer dienst doen. Maar nu begint de voerman — tot overmaat van ramp — op een draf te rijden. Als 't nog lang zoo doorgaat, verlies ik m'n bezinning! En 't gaat nog een heelen tijd door .... een onzekere toekomst tegemoet.

Eindelijk halt! Een nieuwe kar .... maar nu op veeren. Dat gaat beter. Langs huizen, boomen en struikgewas komen we eindelijk aan een schuur — daar stoppen we.

Kreten van pijn dringen van daarbinnen tot ons door. Nadat ze me daar op een strooleger neergelegd hebben, gaan de dragers weg. Maar even daarna verschijnt iemand, die waarschijnlijk geestelijke is. Ik zeg hem, dat ik de zoon ben van een Duitsch predikant en vraag hem vriendelijk, of hij me helpen wil. Hij kijkt me aan, draait zich om en — verdwijnt.

Eenzaam en verlaten lig ik daar; ik kan 't tenslotte niet meer uithouden; de snijdende pijn maakt me radeloos. Een Franschman houdt me vast, anders zou ik alles opengescheurd hebben. Uitgeput zak ik eindelijk in elkaar! Ik kan niet meer — ik zink bewusteloos op m'n strooleger neer."

ACHTER DE FRONTEN.

OVER Wieltje en St. Jean werd „kleine Dahl" tegen 't aanbreken van den morgen naar Yperen gebracht. Hij vervolgt z'n verhaal:

„Ze staan klaar, om ons weg te brengen. Waar is m'n helm? Ik heb hem gisteravond naast me gelegd! Verdwenen, gegapt, tot „trofee" gemaakt.

Met ons vieren komen we in één auto te liggen; Zumstein is er ook bij. Met razende snelheid gaan we de straat langs; ik word van den eenen kant naar den anderen geslingerd. Is er dan niemand, die medelijden met ons heeft? Eindelijk staat het foltertuig stil. We worden eruit getild. Zumstein ligt naast me.

't Is koud — een echte Octobermorgen. Gehuld in onze overjas liggen we van de kou te bibberen op de baar, tien .... twintig .... dertig minuten. We klappertanden.

't Wordt Zumstein op 't laatst te machtig, hij kan zich niet langer bedwingen: „Hoe is 't nu, willen jullie ons dan niet helpen?" Dat heeft eenige uitwerking.

Een pleegzuster komt naar ons toe en vraagt, wat we willen. Ze ontstelt, als ze hoort, dat we daar al bijna een uur gestaan hebben. Nu dragen ze ons een stal binnen en leggen ons op een strooleger. Daar bevinden zich al een aantal minder-zwaargewonde Duitsche krijgsmakkers.

Ze brengen me wat eten; maar ik kan niets naar binnen krijgen: geen eetlust.

Daar komt een geestelijke. Ik vraag hem vriendelijk of hij ervoor zorgen wil, dat ik verbonden word.

Hij belooft me dat.

Ik voel nu in 't geheel geen pijn — ik lig gemakkelijk. O, wat is dat heerlijk! Er komt een pleegzuster bij me en vraagt me, of ik

al gewasschen ben. Op m'n ontkennend antwoord komt ze even later met warm water terug.

M'n gezicht heeft ze vrij gauw wat opgeknapt. Maar m'n handen! Die zijn zwart van 't vuil, vol schrammen en etterende wonden. Bovendien kan ik geen vinger bewegen. Ze wascht — en wascht maar; het doet me wel pijn; maar toch is het heerlijk. Ten langen leste ben ik zoo goed als schoon. Wat voel ik me nu tevreden en gelukkig!

Daar brengen ze een baar binnen. Ze nemen me op en gaan met me weg. Waarheen? Over de binnenplaats naar een benedenvertrek. Daar leggen ze me neer in een kamer vóór de operatiezaal.

Ze zijn daar juist bezig met een Franschman, die geopereerd moet worden. Z'n heele schedel is stuk en z'n hoofd doet denken aan een gebroken ruit, vol scheuren en barsten. Nadat alle toebereidselen gemaakt zijn, brengen ze hem naar binnen.

Nu kom ik aan de beurt. Ze snijden m'n schoenen open en stappen met mij in de operatiezaal. Maar dadelijk komt er scheldend en vloekend een dokter op me af. Zooveel ik verstaan kan, mag ik niet geopereerd worden. Er valt aan mij niets te opereeren, beweert hij, zonder me onderzocht te hebben. Ze brengen me dus weer naar buiten.

Hoog in de lucht beschrijft juist een vliegtuig groote kringen boven de stad.

Nadat ik verscheidene uren in een andere zaal — beter gezegd stal — gelegen heb, sleepen ze me weer naar binnen — weer naar de operatiezaal. Voor de wachtkamer zetten ze me neer, naast een anderen krijgsmakker.

Daar staan we buiten, in de vrije lucht en hooren het ronken van onze vliegtuigen boven de stad. Dicht in onze nabijheid moet een bom gesprongen zijn.

Hoor! Al weer één. De ontploffingen volgen nu snel op elkaar. Het geeft me een gevoel van bevrediging, nu ik bemerk, dat de onzen aan 't werk zijn ....

Het wordt weer rustig.

Een aantal Belgen en Franschen komen om ons heen staan. We kijken de kerels onbevreesd aan. Toch zouden we — als ze ons kwaad wilden doen — dat niet kunnen verhinderen.

De eene grap volgt op de andere. Ik versta er geen woord van; maar de soldaten stikken haast van 't lachen om de ongepaste aardigheden van een meisje, dat in dezen kring 't hoogste woord voert. Met verachting zie ik dat gezelschap rond.

Eensklaps bukt het meisje zich en spuwt m'n makker in 't gezicht. Ik voel lust om overeind te springen, maar daartoe ben ik natuurlijk niet in staat. Zonder één woord te uiten, maar tandenknersend, veegt m'n kameraad 't vuil van z'n wang.

Weer komen de dragers: we worden nogmaals naar de wachtkamer gebracht. Even later brengen ze een Franschman binnen, die een stuk van een bom in z'n gezicht gekregen heeft; de man ziet er vreeselijk uit.

Op hetzelfde oogenblik krijgt de dokter mij weer in 't oog en begint opnieuw tegen me uit te varen: „Maak dat je weg komt, d'r is aan jou niets meer te doen!"

Ze dragen me weer weg. Ik kom nu in een ander vertrek naast de deur te liggen. Een aantal Fransche officieren en soldaten dringt naar voren; weldra staat er een heele kring om me heen.

Ze bestormen me met allerlei vragen; ik beantwoord die zoo goed mogelijk. Enkelen maken een gebaar van halsafsnijden en anderen stooten 't woord „keizer" op alle mogelijke toonvariaties uit. Ik doe maar, alsof ik erom lachen moet. Maar ze worden op den duur al onbeschaamder.

„Jullie keizer is gek!" zegt er één met druk gebaar, „dat hebben onze dokters verklaard!"

Nu kan ik me niet langer beheerschen: „Laten jullie eerst dien Poincaré maar eens onderzoeken, die is volslagen krankzinnig!" Dat breng ik hun, deels met m'n gebrekkig Fransch, deels met gebaren aan 't verstand.

Maar dat is olie in 't vuur. Eén van de waardige heeren haalt z'n revolver uit, mikt — en drukt af. Hij zou me ongetwijfeld getroffen hebben, als een ander z'n arm niet omhoog geslagen had. Zoo ben ik andermaal den dood ontkomen.

Met hun sporen kletterend verwijderen de heeren zich.

Intusschen is het avond geworden. —

Den volgenden morgen brachten ze ons weer wat voedsel. Maar

ik liet alles onaangeroerd: ik kon niet eten. Belgen in burgerkleeding stonden om ons heen en dreigden ons met hun messen. Ik liet hen stil begaan en toonde mij er ongevoelig voor.

Om tien uur brengen ze me voor de zooveelste maal naar de operatiekamer. Dezen keer krijgt de dokter bijna een beroerte van kwaadheid. Hij snuift en vloekt, zwaait met z'n armen door de lucht en stampt met z'n voeten op den grond. Beteuterd druipen de beide dikke Franschen met me af en brengen me naar de plaats, waar ik den vorigen nacht gelegen had.

Een vriendelijke sergeant-majoor naast me geeft me enkele versnaperingen. Ik heb er van genoten! Niet lang evenwel: door zwakte was ik al gauw genoodzaakt op te houden, om uit te rusten.

M'n makkers zijn allen even goed voor me: ik ben dan ook 't zwaarst gewond van allen. Ik voel me echter welgemoed; 't is toch niet onmogelijk, dat ik er 't leven nog afbreng.

Als het avond wordt, poog ik, evenals de anderen, te gaan slapen, doch tevergeefs. Ze hebben me nog steeds niet verbonden en 't is nu al de tweede dag in Yperen.

Om elf uur eindelijk halen ze me nog, en terwijl ik op een tafel lig, scheuren ze me de uniform van 't lijf. Drie dokters en twee pleegzusters zijn met me bezig. Onder de behandeling praten ze gedurig met me.

Af en toe ontsnapt hun een uitroep van verwondering: ze verbazen zich over wat ze te zien krijgen. Ik praat wel, maar klem toch doorgaans m'n tanden op elkaar, om de pijn te onderdrukken.

Eindelijk is alles weer dicht; ik krijg een schoon hemd aan — en daarover m'n tuniek.

Dan brengen ze me in een andere zaal, waar nog drie Duitschers liggen. Maar 't is donker, en dus kan ik niets meer onderscheiden.

Na deze eerste behandeling overvallen me al gauw hevige pijnen. Maar wat een rijke vertroostingen wil God ons in zulke omstandigheden schenken." —

*
* *

De ambulances — in dorpskerken en groote gebouwen — achter 't Duitsche front waren al gauw overvol.

„Daar liggen ze beneden in 't schip van de kerk in zes lange rijen tot aan 't koor, ja zelfs tot aan den voet van 't altaar — alsof ze allen met hun wonden tot Hem gevlucht zijn, die alleen genezing schenken kan.

Wat menschen — bij een toeloop van honderden — maar doen kunnen, dat geschiedt. Maar wat blijft er dan toch nog een leed en smart, waarbij ons hart ineenkrimpt, ongelenigd; we zouden heel ons verder leven wel kunnen praten over al het leed, dat hier ondervonden werd.

Maar toch, dat leed lost zich op in liefde, wanneer — voorzoover daartoe gelegenheid is — in vertrouwelijk gesprek het tehuis, vader en moeder, of vrouw en kind ter sprake komen.

Wat schitteren die oogen, als de predikant daarvan spreekt en belooft voor hen naar huis te zullen schrijven.

Een eentonig werk — zou men zoo zeggen — om na afloop van de dagtaak die honderden briefkaarten nog te verzenden; vergeet echter niet, dat elk van die kaarten één zorg wegneemt of één troost brengt.

En meer dan in elke andere omstandigheid staat bovendien voor de ziel van den mensch in haar leed juist dan de weg naar 't hemelsch tehuis met z'n vrede open.

Als de rondgang ten einde is, treedt de predikant op 't koor en spreekt heden over geduld — en morgen over standvastigheid onder verdrukking — die kostelijke deugden; en besluit daarna z'n toespraak met een gebed, waarbij allen — voorzoover ze dat kunnen — de handen vouwen.

Dan stijgt van 't leger der smarten het gemeenschappelijk uitgesproken „Onze Vader" — boven de gewelven uit — omhoog tot den Vader van alle barmhartigheid ....

En evenals ze zich bij 't optrekken tegen den vijand lieten zegenen, vergezelt ook nu de zegen hen op den weg naar het aardsch of naar het Hemelsch tehuis. Wat zijn er niet velen in die moeilijke dagen dien laatsten weg gegaan.

Telkens, wanneer de zon ondergaat, brengen we hen, die 's nachts of den vorigen dag gestorven zijn, naar hun laatste rustplaats.

Daar liggen ze, in hun tentbanen gewikkeld .... en om de langwerpige groeve scharen zich allen, die staan kunnen — geen enkele ongekwetst .... Die tooneelen blijven onvergetelijk.

Den volgenden morgen vinden we dan de groeve gesloten en versierd met de laatste herfstbloemen en eenvoudige houten kruisjes.

Thuis weten ze dan nog niets van wat daar heeft plaats gehad. Maar liefde heeft geen van allen ontbroken op hun laatsten gang en Gods vriendelijk sterrenlicht straalt over 't vijandelijk land zoowel als over den vaderlandschen bodem ...."

Er kwamen nieuwe honderdtallen. Wie maar eenigszins vervoerd kon worden, moest naar de naastbijgelegen stad verhuizen; naar Thielt of Gent — of ook verder, naar Duitschland.

Op ladderwagens of auto's werden ze weggebracht. Sommigen hadden nog maar enkele uren in de ambulance gelegen en moesten dan weer naar buiten, in de Octoberkoude.

't Was een triestige aanblik — die groote motorwagens met zieken langzaam voortrollend op den weg van Thielt over Deynze naar Gent. Aan de populieren ter weerszijden van de straat scheen geen einde te zullen komen.

Ook Karl Korn werd al heel gauw van Moorslede naar Gent vervoerd.

Daar waar de weg van Deynze af naar het Gentsche station St Peter loopt, verheft zich het trotsche Hôtel Flandria, waarboven de witte vlag met het roode kruis wapperde. Daar werden de auto's ontladen.

Heel voorzichtig worden de gewonden — door het transport uitgeput — op bedden gelegd. Ze komen van Woumen, Merkem, Langemarck, Passchendaele, Moorslede en Becelaere.

Vóór de groote ramen aan den kant van het station liggen de levensgevaarlijk gewonden.

Ik zet mij neer aan het bed van één, wiens toestand, naar het zeggen van den dokter, hopeloos is; hij heeft een kogel in z'n borst gekregen.

Met de grootste inspanning en opmerkzaamheid moet ik luisteren om enkele woorden van hem op te vangen: „Wilt u naar huis schrijven .... in dat boekje daar .... staat m'n adres .... en waar ik .... gewond ben. — Zeg aan m'n vrouw .... dat ik m'n leven .... als ik beter werd .... nogmaals voor .... keizer en vaderland .... geven zou.

Zeg haar, ... dat ik .... haar liefheb .... en dat ze .... de kinderen .... voor mij .... kussen moet — — Eens .... zal ik .... ze weerzien — Ik sterf .... in 't geloof .... aan m'n Heiland" — Meer kan hij niet zeggen.

Ik las hem uit z'n eigen boekje het gebed der stervenden voor. De titel van 't boekje was: „Alles mit Gott! Evangelisch Gebetbuch"— gedrukt te Stuttgart. 't Zag er oud en versleten uit en dateerde van 't jaar 1863. Voorin stond z'n naam en daaronder: „Aan mijn geliefden zoon! God zegene je! Je Vader." —

„Vader .... had 't .... in '70 .... bij zich ....", zei de stervende.

Een ander — een echte blonde Germaan — vertelde me, dat hij 's nachts in den hof achter een boerenwoning door gewapende burgers overvallen was — ergens in de buurt van Staden.

Hij had daarbij eenige kogels in z'n bovenlijf gekregen en een dum-dum in z'n voet. Die zag er afschuwelijk uit — heelemaal uit elkaar gescheurd.

Dominee Nijegaard ging van bed tot bed. Waar hij maar kwam, zag hij vroolijk glinsterende oogen, want hij sprak onze moedertaal en was predikant bij de Duitsche Evangelische gemeente te Gent.

Ook bij Karl Korn kwam hij.

„O, u bent juist aan 't schrijven, zie ik. Dan zal ik u niet storen!"

„Och, wilt u zoo vriendelijk zijn, verder voor mij te schrijven: 'k heb nog geen kracht genoeg in m'n hand?"

De pastor nam de briefkaart, waaraan hij juist begonnen was, van hem over. Met bijna onleesbaar schrift luidde het begin: „Geliefden! de Heiland heeft mij, op uw gebeden, voor den dood bewaard."

Hij ging zitten en schreef, wat Karl hem dicteerde. Deze legde afgemat z'n hoofd op 't kussen, vermoeid van 't ongewone spreken. Maar z'n groeten moesten ze thuis toch hebben. Dat hij — ten

minste tijdelijk — verlamd was, behoefden ze vooreerst nog niet te weten; alleen maar, dat hij nog leefde.

Met starenden blik richtten z'n oogen zich op een punt in de verte. Hortend en stootend kwamen de woorden over z'n lippen en Nijegaard schreef:

„We hebben dag en nacht gestreden . . . . voor ons dierbaar vaderland en voor vrouw en kinderen . . . . Acht dagen lang niet geslapen en bijna niets gegeten . . . . maar daarover bekommerden we ons niet.

't Was maar steeds voorwaarts . . . . Ik was den vijand bijna . . . . . tot op een paar passen genaderd . . . . en heb honderden patronen verschoten . . . . Van onze officieren is er geen één meer over . . . . Vaak stond ik . . . . als we over een veld stormden . . . . geheel alleen.

Ik weet niet . . . . wat er van m'n drie beste vrienden . . . . uit Dillenburg . . . . geworden is? God zij met hen . . . .! En ook met jullie!"

Daarop volgde z'n naam; dien schreef hij er zelf onder. — —

Intusschen was Zunder thuis gekomen. Een uur daarna sprak ik hem. Hij liep met z'n arm in een doek, want er zat nog een granaatsplinter in z'n schouder.

Ik kon niet veel van hem te weten komen, hij was blijkbaar te vermoeid: de andere drie — zei hij — waren nog welvarend, toen hij Zaterdagavond naar huis ging.

Waar hij ze 't laatst gezien had? vroeg ik.

Op zij van een lange straat met populieren tusschen Passchendaele en St Julien — vóór een molen. Overigens liet hij geen woord los.

Ik ging naar huis. Aan den overweg stonden Bärbchen Korn, Lieschen Rompf en m'n moeder. 't Was een schrale troost, haar te vertellen, dat de jongens Zaterdag nog gezond en wel waren.

Zaterdag — dat was immers al vier dagen geleden! Maar in ieder geval was het toch nieuws. We hadden het tot dusver wel moeten

doen met kaarten van 't spoor, meer dan veertien dagen tevoren geschreven.

We gingen naar huis en zochten op de kaart naar .... Passchendaele .... St. Julien .... Daar vechten ze dus nu al een week! En wie weet, hoe lang nog!

Er komt weer een trein met gewonden, hoorden we 's avonds vertellen.

Beladen met brood en chocolade, gelukt het ons met groote moeite door het gedrang het perron te bereiken. De regen valt in stroomen neer; de plassen weerspiegelen de lichten van het station.

Daar komt eindelijk de trein — haast kruipend — den hoek bij den Hollen Weg om. Langzaam — alsof ze weet, wat ze trekt — rolt de locomotief met haar gloeiende oogen naderbij .... achter haar een onafzienbare rij van veewagens.

Het wordt druk op 't perron. Een paar gewonden, die niet verder mee kunnen, worden voorzichtig uitgeladen. De anderen verdringen elkaar, om een stuk brood en wat drinken te bemachtigen.

We loopen den trein langs; tal van gewonden liggen daar op stroo of zelfs op den kalen vloer van de wagens; de lucht van lysol en van zweet slaat ons daaruit tegen.

Ze komen uit Vlaanderen, zeggen ze.

Uit Vlaanderen! We zoeken naar jagers; maar 't is bijna alles infanterie .... alle mogelijke regimenten door elkaar.

„Zijn hier bij jullie geen jagers?"

„Jawel, hier," antwoordt er één uit den wagen.

„Van welk bataillon?" Maar ik zie al aan de nummers, dat er geen jagers van het 24ste bij zijn. Haastig loop ik al de wagens af — een heel eind de baan op. Konden we toch maar iets te weten komen!

„Zijn hier ook jagers van 't 24ste?" vraag ik nog eens.

Eindelijk heel achteraan vind ik er één; maar — van de eerste compagnie. Helmut kent hij niet.

„Hoe is het bij jullie, jagers, toch gegaan?"

„Binnenkort is er geen één meer," zegt hij vermoeid, terwijl hij in 't stroo terugvalt.

Goed dat moeder het niet hoorde: bijna geen één meer!

„En de strijd?" Nu richt hij zich op en zegt met vuur: „We zullen 't best klaar spelen!"

Ik loop langzaam terug naar 't perron. Vóór de portieren niets dan jonge menschen — bleek en uitgehongerd — en met gescheurde tunieken. Ze komen regelrecht van 't slagveld.

Er ligt in hun oogen een heel andere uitdrukking dan vroeger. Ze kijken als menschen, die alles van 't leven gezien hebben. Als jongelingen zijn ze uitgetrokken, als mannen komen ze terug.

„Instappen!" roepen de conducteurs.

Langzaam komt de trein in beweging en verdwijnt weldra in de duisternis. Flauw schemert nog — steeds kleiner wordend — het roode licht aan den achterwagen.

„Er komt straks nog een trein," hoor ik zeggen.

We blijven wachten — tot bij middernacht. Daar stoomt eindelijk de tweede trein binnen. Weer 't zelfde lijden — dezelfde oogen — dienzelfden doffen glans. Wildvreemde menschen — maar nu opeens onze broeders.

Ze zeggen niet veel — als ze brood of drinken krijgen, slechts een kort: dank u! En als we hun naar den strijd vragen: ze komen er toch niet door! Wat doet me die taaie volharding toch goed! Dat „toch niet". — De trein stoomt weg.

De lucht is weer opgeklaard: de sterren flonkeren. Door de nachtelijke stilte wandelen we naar huis. „Waarom schreit u, Moeder? .... Hoeveel moeders .... Kom, houd u nu flink!" ....

„.... en vader wil ook nog weg!" snikt ze.

Och, ik begrijp maar al te goed, wat hem, in weerwil van z'n hoogen leeftijd, drijft: 't is de liefde tot 't vaderland.

Zwijgend gaan we naast elkaar voort. Zonder dat we iets zeggen, zijn we beiden met onze gedachten vóór St Julien.

Donker teekent het bosch zich tegen den sterrenhemel af. Die oogen, waarin ik straks zooveel lijden gelezen heb en toch onder dat alles nog het vuur van de geestdrift gloorde — staan me voortdurend voor den geest.

Ik klem m'n tanden op elkaar van spijt, dat ik niet mee optrekken

mocht, om naast m'n broer in Vlaanderen voor het vaderland in de bres te staan.

*
* *

Van tijd tot tijd kwamen de jagers, die tijdens de gevechten afgedwaald waren, bij hun bataillon terug. Nadat dit z'n laatsten luitenant, Kuhnke, verloren had, door een schotwond aan z'n voet, stond het onder aanvoering van den reserve-officier Reinhard.

Op den 29sten October was het bataillon in 't geheel nog maar zestig man sterk. Ze lagen voorloopig, als dekking van een afdeeling der artillerie van de divisie tusschen de boerderijen ten oosten van Wallemolen. 's Nachts mochten ze op de boerderijen gaan slapen: de manschappen hadden rust noodig.

Eck — de eenig overgeblevene van de vrienden — was nog steeds bij den troep. Toen ze van den molen terugtrekken moesten, had hij August 't laatst gehoord.

Voorloopig beschouwden ze dezen daarom als vermist; ofschoon hij zich misschien nog ergens aan 't front ophield of mogelijk wel op 't laatst naar de opslagplaats van de bagage te Roesselaere vertrokken was.

In z'n brief naar huis vermeed Eck zorgvuldig van hem te spreken. Wat hij wist, zou hen daar nog maar meer bezorgd maken. Wat was het toch anders een voorrecht, weer eens naar huis te kunnen schrijven. Gisteren was hij al met den brief begonnen.

De gedrukte stemming, waarin ze allen verkeerden, had echter alles te donker gekleurd. Na enkele uren rust kon hij thans weer met het optimisme van de jeugd om zich heen zien.

Maar dit ééne bleef — en vol moed en vertrouwen onderstreepte hij het: „Ik bid God altijd weer, dat Hij mij de kracht geve, om te sterven. Alleen het geloof in den opgestanen Heiland geeft stervensmoed. Bidt voor mij. Wij hebben dat ook gedaan — August en ik — te midden van het granaatvuur."

Buiten was het nu rustiger. Hij voegde er nog aan toe: „Hoewel we in 't begin er vaak over gesproken hebben, dat in dezen oorlog

het geloof een deïstische tint schijnt aan te nemen, kan ik nu wel zeggen, dat dit toch een eenzijdige beschouwing geweest is.

Ik heb zelf meermalen ondervonden, dat het voor iedereen, die meestrijdt, aankomt op de persoonlijke verhouding tot God en tot Christus. Hier in 't veld praten wij, studenten, daarover onder elkaar wel weinig; maar toch is die er, dat weet ik."

Nauwelijks waren de afgrijselijke tooneelen van den strijd, die ons hart deden beven, voorbij, of — overeenkomstig de gewoonte van ons leven — ging onze geest er al weer naar uit, om het doorleefde te verwerken en tot ons voordeel te gebruiken. Ook als soldaat blijft iemand student.

Intusschen werd opeens onze rust gewelddadig verstoord. Berstende granaten, op onze batterij gericht, dreven ons allen in den kelder van de cichoreibranderij.

Daar ginds in Wallemolen werd het volgende schot afgevuurd. Bijna op hetzelfde oogenblik verschenen twee dokters in vliegenden galop: „Te hulp, ginds staat een huis vol met gewonden in brand!"

Wat waren onze vermoeide jagers gauw bij de hand! Krijgsmakkers in gevaar? Zouden ze zich dan om granaten bekommeren?

Bij hun terugkomst in de stelling troffen ze daar bij de batterij manschappen van de opslagplaats der bagage aan. Tot hun groote blijdschap was August Rompf bij hen. Eck en August Rompf waren dus nog met hun beiden over.

Nieuwe blijdschap; de veldpost was voor den eersten keer aangekomen. Spoedig zat iedereen over pakjes en brieven gebogen en liet zich door niets storen.

Een stroom van liefde, die hun hart verwarmde, vloeide hun uit die brieven van huis toe. Maar velen, die zich verheugd hadden op 't toekomstig geluk, ze te mogen ontvangen, werden nu gemist.

Een onbekende hand schreef dan 't antwoord.

Op een oogenblik moesten allen aantreden. Wie iets kon mededeelen omtrent dezen of genen vermisten kameraad, werd verzocht inlichtingen te geven. „Dahl III?" — „Gewond! — Is bij den molen blijven liggen." Na enkele vragen bleef er geen twijfel over: „zwaar gewond en vermist."

Toen de jagers afmarcheeren konden, was de glans der jeugdige blijdschap verdoofd en nam hun gelaat weer die — in den strijd geboren — harde uitdrukking aan.

Ze wisten, dat velen hunner 't offer van hun leven voor hun vaderland moesten brengen.

En daartoe waren ze ook bereid. „Duitschland zal leven, ook al moeten wij ervoor sterven!"

Dat het dan leve . . . ., daarom . . . .!

De herfstwind strooide de verdorde bladeren over het veld. Kanongebulder rolde voort over de vlakte van Vlaanderen.

* * *

Het oorlogsterrein was tot hiertoe hetzelfde gebleven. Nergens had French eenig terrein van beteekenis veroverd, noch in de buurt van St. Juliën, noch bij Zonnebeke.

Z'n besluit, om tot een aanvallend optreden over te gaan, werd aan 't wankelen gebracht. Toch bleef hij nog aan de mogelijkheid om door te breken, gelooven.

Langzamerhand groeiden de reserves — ook achter het Duitsche front — aan. Daardoor werd het mogelijk, enkele afdeelingen, die veel geleden hadden, voor korten tijd één voor één van 't front terug te trekken.

Gedurende de laatste dagen van October zwol in den halven cirkel om Yperen de eentonige klank van 't Duitsche veldgeschut aan tot een orkest van stalen instrumenten: de „Antwerpenaars" hadden het front bereikt. Daarbij waren houwitsers van 't zwaarste kaliber.

Blij verrast luisterden de Duitsche vrijwilligers. Maar hun blijdschap was niet onvermengd; tien dagen vroeger zoo'n concert — dan . . . . ! Maar ze waren toch weer terstond bereid tot een nieuwen aanval.

Ook de vijand hoorde er vreemd van op.

French — die reeds sinds de aankomst van d'Urbals leger zich de rol van onderbevelhebber toegewezen zag — werd spoedig ten noorden, zoowel als ten zuiden van Yperen heel duidelijk den druk van de Duitsche krijgsmacht gewaar. Doel en beteekenis van de te verwachten tegenbeweging doorzag hij helder.

Geen wonder — zoo dacht hij — dat 't ten oosten van Yperen rustig bleef. Z'n tegenstander behoefde immers slechts vanuit het noorden en het zuiden tegelijk op de stad aan te rukken, om den heelen boog om Yperen — het steunpunt van het offensief der Geällieerden — door te breken, en de stad met al, wat er bij behoorde, zou hem zonder slag of stoot in handen vallen.

Het brandpunt van de gevechten werd evenwel naar de vleugels verschoven. Nu raakte de Britsche bevelhebber het stuur kwijt.

Wel keerde hij zich met alle macht naar de bedreigde flanken; maar Bixschoote viel toch: voor de tweede maal werd het stormenderhand door de regimenten der vrijwilligers genomen.

In het zuiden verloor hij Messines en moest hij zich uit Wambeke terugtrekken. Z'n Schotten werden uit Zandevoorde geworpen en uit het slot Hollebeke en Gheluvelt eveneens.

In 't Engelsche hoofdkwartier heerschte verwarring. De strategische positie had een heele verandèring ondergaan.

French liet z'n laatste en allerlaatste reserves met blanke wapens oprukken, heroverde Gheluvelt en wendde daarmee de catastrophe, die uren gedreigd had, af.

Op den laatsten dag van October ontrukten de Zwabische vrijwilligers het hem echter voor goed.

Sir John French zag zich — ondanks wanhopige tegenaanvallen — gedwongen, z'n oorspronkelijk strategisch plan op te geven en moest zich, zonder hoop op succes, tot een krachtige verdediging bepalen.

Dezelfde dag zag de Duitsche troepen op Hoogte 60 bij Klein-Zillebeke; een afstand van vier kilometer scheidde hen slechts nog van Yperen.

Als een beschuttende muur legeren de troepen zich vóór de veroverde stelling der artillerie — den heuvel van Zandvoorde.

Terwijl in den loop van den 31sten nog fel om die hoogte gestreden werd, gingen bij Zandvoorde reeds zware batterijen in stelling, en ternauwernood had de infanterie zich op Hoogte 60 genesteld, of naast hen lagen — in ijlings getrokken groeven — reeds manschappen van de artillerie met hun opzet- en hoekmeters, om het vuur van hun zware batterijen op Yperen te richten. —

YPEREN ONDER VUUR.

ONDERTUSSCHEN lag „kleine Dahl" eenzaam en verlaten in de Rue de la Bouche in de infanterie-kazerne, die tot één van de grootste hospitalen van Yperen ingericht was.

Veel pijn en weinig eetlust vormden de hoofdkenmerken van z'n toestand. Wat hem voorgezet werd, lokte trouwens niet bizonder tot eten uit: 's morgens koffie, 's middags dunne soep met broodkorsten en brood met koud vleesch en 's namiddags thee met droog brood. 's Avonds kregen ze niets meer.

Maar hij werd nu toch elken dag verbonden. De dokter was vriendelijk; maar had zich vast in 't hoofd gezet, hem te amputeeren. „Kleine Dahl" verzette zich uit alle macht daartegen.

Van één man, dien hij er aantrof, begon hij veel te houden: een Fransch korporaal met een paar goedige oogen achter z'n groote brilleglazen.

Als hij 's nachts hevige pijn had, kwam deze bij hem. Ook overdag kwam hij dikwijls aan 't bed van den jongen, teeruitzienden Duitscher zitten en sprak hem dan moed in. Hij gaf hem z'n kaartje: Henri du Hame, doctor in de rechten te Parijs, stond er op.

Weldra vielen de eerste Duitsche granaten van zwaar kaliber in de stad. Reeds bij de eerste ontploffingen werden tal van vensterruiten verbrijzeld.

Nu zouden de gewonden natuurlijk wel spoedig naar elders vervoerd moeten worden, dacht „kleine Dahl".

De Fransche korporaal vertelde hem dan ook, dat Yperen ontruimd werd. Alle zwaargewonde Franschen waren al weg, naar 't westen; morgen zouden ze de overige gewonden wegbrengen.

„De granaten" — aldus „kleine Dahl" — „volgden elkaar steeds sneller op. Akelig hol klonk hun gehuil over de stad. Maar niemand

kwam ons halen. De korporaal deed al wat hij kon, om me weg te krijgen; doch tevergeefs.

De lichtgewonde Duitschers waren al weg; maar ons lieten ze liggen. Toch verloren we den moed nog niet.

't Kan Gods wil niet zijn, dat we door de granaten van ons eigen volk gedood worden, dachten we. 't Vertrouwen op Hem houdt me staande. Hij heeft me uit zooveel gevaren gered, dat ik niet aan Hem twijfelen kan.

Op 'n middag komt m'n korporaal bij me: „Nu brengen ze jou weg" — zei hij — „de auto staat buiten al klaar."

En zoo was 't inderdaad. De verplegers dragen me op hun armen naar buiten en binden me naast den chauffeur op de auto vast. Daar gaan we — de kazerne uit, de straten, die reeds voor een deel in puin liggen, door.

Ik kijk, zooveel als me dat nog mogelijk is, naar alle kanten rond. We komen de kathedraal voorbij — een fraai gebouw. De Lakenhallen zijn wonderschoon.

Akelig somber trekt ons daar in een langen stoet een transport van gewonde Engelschen voorbij. In de Rue de Thourout houdt de auto stil.

We staan hier voor een gebouw, dat er uitziet als een klooster: het hospitaal „de Notre Dame". Op de binnenplaats ziet het er al vrij slecht uit: de granaten hebben er alles door elkaar geworpen.

Twee zusters dragen me — op een stoel gezeten — naar binnen. Daar kom ik in een keurige zaal met ongeveer 25 vrije bedden. 't Eerste is al dadelijk voor mij. Ik zak heelemaal in de kussens weg. Er ligt een heerlijk zacht, veeren dekbed over me heen. Welk een genot!

Een en al verbazing komen na mij ook m'n krijgsmakkers binnen; voor hen zijn de andere frissche bedden.

Boven m'n hoofd hangt een levensgroot houten Christusbeeld.

Ook hier zijn de ruiten al stuk; maar dat deert ons niet. We krijgen terstond eten: soep, aardappelen met groente en gebraden vleesch. 't Smaakt me heerlijk; maar ik moet al gauw van moeheid ophouden.

Daar wordt weer een gewonde binnengebracht; hij komt op 't bed tegenover me te liggen.

Vriendelijk knikt de pas aangekomene, met z'n jeugdig, frisch gezicht, me toe. Hans Bach is z'n naam.

't Is me zoo wonderlijk te moede; er valt geen enkel schot en 't is overal zoo stil. In zoo'n mooie, rustige omgeving vergeten we het klagen. We hebben wel pijn, maar weten ook, waarvoor we die lijden — en dragen ze dan ook geduldig. —

Er komt een sterk verlangen naar huis in me op. Hoe zou 't toch wel met Moeder gaan? En met m'n broers en zusjes?

Ik verheug me er al op, dat ik met Kerstmis wellicht thuis kom. Dan ben ik stellig ook heelemaal genezen. Ik wil eens probeeren, of ik niet aan Moeder schrijven kan ....

Met groote moeite krijg ik een briefkaart klaar: 't eerste levensteeken, dat ze thuis van me ontvangen.

Den volgenden nacht lijd ik hevige pijn. Aan zoo'n nacht — schijnt het — komt geen eind. Ach, werd het maar licht, verzucht ik gedurig.

Maar gelukkig! ook pijn houdt toch eens op. M'n tong is echter zoo droog als leer. 's Morgens word ik frisch gewasschen; dat is nu de tweede keer — heerlijk!

Boven ons hoofd is er weer gehuil in de lucht. Uit onze naaste omgeving dringt 't gekraak van berstende granaten tot ons door.

't Is tien uur — de tijd om ons te verbinden. Daar komt nu evenwel niets van. Slechts enkele oogenblikken vertoont zich op onze zaal een rijzige gestalte met een vollen baard — een civiel-arts, die vloeiend Duitsch spreekt.

De morgen gaat langzaam voorbij. Af en toe hooren we boven ons 't gehuil van een granaat; maar tot hiertoe is 't hospitaal niet getroffen.

De zusters zijn vriendelijk en zorgen goed voor ons. Ik bemerk, dat ik m'n linkerhand niet meer bewegen kan; en m'n heup doet me ook pijn. Als de zuster een onderzoek instelt, blijkt het, dat er twee wonden bijgekomen zijn, die beide vrij sterk dragen. Met een pakje watten legt ze me een gebrekkig verband aan.

Wanneer ik niet te moe ben, lees ik in 't boekje van Waltemath:

„Een vaste burcht is onze God!" Dat troost me en sterkt m'n vertrouwen. Er is één lied in, dat me veel troost geeft: „Wie maar den goeden God laat zorgen . . . ." Ja, die heeft op geen zand gebouwd! Dat heb ik ondervonden. —

Weer komt de nacht. Onze zaal wordt door een klein lampje gebrekkig verlicht. Maar alles is goed — op m'n wonden na.

Daarbuiten op den weg naar Menin, die aan den anderen kant langs 't hospitaal loopt, heerscht groote drukte: voorbijsnorrende auto's — marcheerende troepen — dravende ruiterij; 't moet daar een echte wir-war zijn.

S . . . . s . . . . s . . . . sj . . . . t — krak! Nog eens! Met korte tusschenpoozen volgt de eene granaat op de andere. Buiten staan de menschen te schelden, te vloeken of te schreeuwen.

't Schijnt, dat de granaten midden op straat neerploffen. Wij liggen nog ongedeerd in ons bed; maar elkeen bidt toch om bescherming en redding.

't Begint allengs te dagen. Een Belgisch echtpaar brengt ons de morgenkoffie.

Dezen keer komt de dokter met enkele collega's op de zaal. Hij begint z'n onderzoek bij mij. Terwijl hij met me bezig is, lees ik verwondering op z'n gelaat. Hij friemelt wat aan m'n lijf en beproeft dan, met een priem door een vochtbuis te gaan. Razend van pijn geef ik hem een klap op z'n hand; hij kijkt me eens aan, maar zegt niets.

De zuster vraagt hem, wat er met mij gebeuren moet. „O," zegt hij, „legt u maar schoon linnen op de wonden in z'n buik en dij; dat is voldoende. Daar is niet veel meer aan te doen."

Ik voel zelf wel, dat ik er niet lang meer zijn zal. 't Is in m'n linkerbeen zoo eigenaardig begonnen te kriebelen en te trekken, net als bij kramp.

Soms heb ik oogenblikken van bange vertwijfeling. Sterven? Neen, dat wil ik niet . . . .

Maar als ik daarna bedenk, dat ik dan bij Vader en m'n beide broers kom, word ik weer rustig. En dan rust m'n blik op 't beeld van Christus, dat boven m'n hoofd hangt. Op God alleen bouw ik al m'n hoop.

De dokter is al bijna aan 't eind van de rij: het kreunen en rochelen klinkt steeds verder af.

Opeens weer — krak! Die moet in onze onmiddellijke nabijheid ingeslagen zijn. We kunnen geen hand voor de oogen zien van al 't stof. Het beeld boven m'n hoofd hangt te schudden. Als 't naar beneden valt, verplettert het me, daarvan ben ik zeker.

De zusters zijn weg: ze hebben een schuilplaats onder onze bedden gezocht. Onze wonden worden met stof en vuil overdekt.

De dokter grijpt z'n hoed en maakt, dat hij weg komt. Hij vindt 't niet noodig onze open wonden te verbinden; hij is slechts op eigen veiligheid bedacht! Daar komt hij ook rond voor uit.

Weer één .... krak! .... krak! Dat is in 't gebouw. De Fransche hospitaalsoldaten zoeken achter de deuren beschutting. De zusters jammeren en gillen ....

Als het stof wat gezakt is, zien we in 't dak een groot gat: daar is de granaat gesprongen. Gelukkig heeft niemand letsel bekomen.

De gewonden, die in den hoek liggen, worden naar de aangrenzende kamer gebracht.

Nu zwijgen de kanonnen een tijdlang.

Eén van de verpleegsters heeft den moed, om naar buiten te gaan, ten einde te zien, wat er nog meer getroffen is. Hevig ontsteld komt ze even later terug: „Onze kerk — onze mooie kerk — ligt heelemaal in puin!" roept ze jammerend uit.

In den namiddag krijgen we bezoek van eenige Engelschen — echte galgentronies. Ze stappen de rijen langs en — bekijken onze horloges. Van bed tot bed gaande, zoeken ze de mooiste exemplaren uit en nemen die mee.

Zulk gespuis! Hoogst voldaan trekken ze eindelijk af. 't Mijne hebben ze niet gekregen: ik had 't bijtijds onder m'n deken gestopt. —

Onder 't aanhoudend schieten loopt de dag langzaam ten einde. Maar nu daalt weer akelig en donker de nacht. Was die maar weer voorbij!

Het schieten is intusschen opgehouden: mogelijk wel, omdat de hemel te bewolkt is. Bij vlagen jaagt de wind door de gebroken ruiten; de gordijnen hangen voor de ramen te fladderen.

Ik lig vlak onder een raam. Het gordijn boven me strijkt een aantal kleine glassplinters naar beneden. Reeds geruimen tijd zie ik een groote glasscherf boven me vooruit steken. Als die valt, komt ze onvermijdelijk op m'n gezicht terecht. Met gespannen aandacht houd ik haar in 't oog.

Daar heb je 't — ik kan nog net m'n oogen sluiten en — daar valt ze op m'n neus. 't Bloed sijpelt uit de kleine wond. Zoo kan 't niet langer.

Ik vraag vriendelijk om een andere plaats. Twee zusters en een verpleger brengen me twee bedden verder naar links. 't Nieuwe leger is zoo hard als een plank. Ik lig er afschuwelijk — en dat maakt de pijn veel erger.

Maar één ding is mooi: ik heb tenminste nu een schoon bed. Het vorige zag er uit, alsof 't door het slijk gehaald was. Geen wonder: ze hadden me ook al dien tijd niet verbonden.

Buiten huilt de wind. Aanhoudend flitsen de bliksemstralen door de lucht. Kletterend slaat de regen naar binnen. Hans Bach is in een oogenblik doornat.

Plotseling begint het bombardement weer met alle macht. 't Moeten buitengewoon groote mortieren zijn: heel in de verte hoor je het projectiel al brommend aankomen, en dan lig je een heelen tijd in spanning te wachten, welken loop het nemen zal — tot 't opeens met donderend geraas neerploft.

Zoo gaat het den geheelen nacht door. „O God" — zucht ik — „moeten we dan toch sterven? Uw wil geschiede!" Maar wat kost het me een strijd, eer ik met berusting aan den dood kan denken. „Help me, o Heer! . . . ." Door Hem komt mijn ziel weer in evenwicht. — —

Nu en dan sluipt er haastig een verpleegster door de zaal. Ondanks al het lawaai buiten vallen m'n oogen toe. Maar ik heb nog geen vijf minuten geslapen, of ik word weer wakker door krampachtige trekkingen in m'n linkerbeen. Wat mag dat toch zijn? Zenuwen misschien? Ik kan m'n mond niet open doen en slikken kan ik evenmin. — —

Het schieten duurt tot den morgen voort; onze naaste omgeving

moet het bitter ontgelden. We begroeten den dageraad dan ook als een bevrijding. Eindelijk houdt het vuren op.... Maar dan worden er twee van onze krijgsmakkers uitgedragen. Hun lijden is ten einde. Wanneer .... kom ik aan de beurt?"

*
* *

Middelerwijl had de situatie op het oorlogstooneel in West-Vlaanderen zich nogmaals aanmerkelijk gewijzigd, en dat wel allereerst in de buurt van Nieuwpoort en Dixmuiden.

Nadat op den 31sten October ook hier de sleutel tot de Belgische kanaalstelling door Duitsche vrijwilligers en marine-infanterie genomen was, nam de vijand z'n toevlucht tot 't radikale middel, dat French van den beginne aan als „laatste redmiddel" in z'n plan opgenomen had: hij liet de sluizen bij Nieuwpoort openzetten, de dijken doorsteken en riep de zee te hulp.

Het was een noodsprong; want daarmee sneed hij niet alleen z'n tegenstander, maar ook zichzelf de gelegenheid af tot eenige actie op die plaats.

In voorbeeldige orde trokken de Duitsche batterijen en bataillons over de Yser terug. Reeds waren de uitgestrekte weilanden rechts en links in een meer veranderd. Alleen de wegen staken als zoovele riffen, boven het water uit.

De maan scheen bijna zoo helder, alsof het dag was; op den bruisenden en schuimenden vloed glansde en schitterde haar bleeke licht en speelde dansend en huppelend over de golven, die gretig het land binnendrongen.

Somber zwijgend trokken de troepen terug langs den weg, dien ze bij den opmarsch juichend genomen hadden, toen ze den tegenstander over den bijkans onoverkomelijken hinderpaal van het kanaal terugdreven.

Als laatste van de afdeeling reed onze commandant de brug over. Hij richtte zich in de stijgbeugels op en stiet een korten, schorren lach uit. „We moeten hier vandaan jongens: maar weest er verzekerd van, dat we hen toch nog wel te pakken krijgen!"

't Was één van de mooiste nachtelijke marschen, die ik ooit gedaan heb. Hier en daar lag, als uitgestorven, een hofstede; dan ging het weer uren lang door bosschen, afgewisseld met onafzienbare beetwortelvelden.

Van tijd tot tijd haalde ons een auto in, die lang vooraf reeds met haar koplichten, als met witte spookarmen door de duisternis tastte; eenzame ruiters spoedden ons voorbij.

Er lag een gedrukte stemming op ons: we wisten niet precies, waar we heen gingen. Was het dan toch werkelijk waar, dat we moesten terugtrekken? Of zouden we den vijand toch nog ergens anders te pakken krijgen, nu hij zich achter 't water teruggetrokken had?

Deze overstrooming van het Ysergebied stelde het Duitsche legercommando nu ook in staat, aanzienlijke troepenmachten van dit frontgedeelte terug te trekken en zuidelijker op te stellen.

Na enkele dagen van rust waren ze reeds op marsch naar het zuiden; onder voortdurende begeleiding van 't bulderen der kanonnen trokken ze achter het front langs — naar Yperen.

* *
*

Yperen werd elken dag heviger door de Duitschers beschoten, want deze stad was de basis voor alle aanvallende bewegingen des vijands en het steunpunt voor elken tegenstand.

Zware rookwolken hingen boven de daken, en de straten waren met puin overdekt.

In het Lieve-Vrouwe-hospitaal zat het kleine hoopje gewonde Duitschers opgesloten en ze waren gedwongen, daar te blijven, terwijl rondom hen de granaten hunner landgenooten insloegen. De vijand dacht er niet aan, de ongelukkigen naar elders over te brengen.

Elken dag werd hun aantal kleiner. Ook Zumstein was aan z'n heupwond bezweken.

Er waren oogenblikken geweest, dat „kleine Dahl" glimlachen moest bij de gedachte, dat ook hij daar sterven zou: hij voelde zich volstrekt niet zoo ellendig — en toch sloop ook om zijn bed de dood

rond. Enkele dagen hield deze hem reeds in z'n greep, maar liet hem toch tenslotte nog los.

Hij vermoedde later niet, hoe dicht de „zeisman" bij hem gestaan had. Gevatte kou — hadden ze gezegd — maakte hem zoo stijf. Dat 't stijfkramp was, daarvan zeiden ze niets. Maar op den duur was hij er zelf achter gekomen.

„M'n verkoudheid is zóó erg geworden" — aldus „kleine Dahl" — „dat ik m'n tanden niet meer van elkaar kan krijgen. Ik voel me erg afgemat en krachteloos.

Als er een granaat in 't hospitaal inslaat, voel ik niet eens een schok door m'n leden — 'k heb zelfs geen angst. Ik kan me nergens tegen verzetten — 'k ben willoos!

Een aardige jonge man verbindt me nu. Maar wat ziet hij me droevig en zonderling aan, als ik hem op m'n wond opmerkzaam maak! Waarom kijken de zusters zoo vreemd naar me? . . . .

Er komt een oude ingenieur bij ons op de zaal met een lijst; we moeten daar onzen naam op zetten. Ik teeken ook, maar weet nauwelijks waarvoor.

Met beschreide oogen en uitgeput van 't waken dwalen de zusters rond. De dokter verschijnt nog eens, om naar ons te kijken; maar nauwelijks begint het schieten weer, of hals over kop maakt hij, dat hij wegkomt.

Daar komt een lief meisje de zaal binnen. Als 'n weldoende engel deelt ze druiven aan de zieken uit. Ik voel me gedrongen, haar met een handdruk te danken.

Wat is 't mij zonderling te moede! En zou jij al gaan sterven? klinkt 't in mij op. Neen, geef hier, ik wil eten — dat ik leven kan. . . . . Zestien, zeventien jaar is ze misschien oud.

Met moeite komt een verzoek om chocolade tusschen m'n opeengeklemde tanden door. Met een glimlach knikt ze begrijpend, terwijl ze zacht met haar hand door m'n haren strijkt. M'n oogen schieten vol tranen; ik dacht aan Moeder, die dat ook dikwijls deed . . . .

's Namiddags komt 't meisje terug. Ze heeft echter geen chocolade meer kunnen krijgen: de stad is verlaten.

Nu vraag ik haar — alleen maar, om haar langer bij me te houden —

om biscuit. Weer strijkt ze me over 't hoofd en ziet me daarbij onuitsprekelijk droevig aan. Daarop gaat ze weg.

Na haar vertrek is 't me, of 't in de kamer donkerder geworden is.

De stijfkramp is erger geworden. Met groote moeite werk ik 't voedsel naar binnen. De nacht komt — met de noodige granaten — en gaat weer even langzaam voorbij.

Daar verschijnt 's morgens onze ingenieur weer. Hij had bij den Franschen legercommandant een verzoekschrift, door ons allen onderteekend, ingediend en daarin verzocht, om ons uit Yperen naar elders te laten overbrengen. Inderdaad had dit verzoek den legercommandant bereikt.

Deze antwoordde daar echter op: „Zoolang de Duitschers Yperen beschieten, blijven de Duitsche gewonden in de stad; als ze het bombardement evenwel staken, worden de gewonden ergens anders heen gebracht." Hij had zich ook met het Duitsche hoofdkwartier in verbinding gesteld.

De Duitschers houden werkelijk met vuren op; maar toch worden we niet weggebracht. —

Het meerendeel van 't personeel heeft ons intusschen verlaten. Twee zijn er maar achtergebleven — behalve de oudjes, die voor ons koken. Ook dat dappere meisje komt nog steeds naar ons toe. —

't Is nu zoover met me gekomen, dat ik niet meer eten kan. De krampen herhalen zich al vaker en vaker.

Opnieuw begint het bombardement van de Duitsche artillerie; maar nu veel heviger dan ooit te voren. De granaten volgen zóó snel op elkaar, dat 't gebouw onafgebroken staat te schudden.

Tegen elf uur komt één van de beide verpleegsters jammerend binnen: „Een granaat heeft de keuken vernield! Alles is stuk! Het oud moedertje, dat de aardappelen voor jullie schilde, is geheel uit elkaar geslagen!"

Wanhopig snelt ze weg. Dien middag moeten ook de anderen hun maal missen.

Niet lang daarna verlaten de overgebleven verpleegsters 't gebouw eveneens; een oude Fransche kolonel en een paar hospitaalsoldaten blijven nog bij ons. —

Vóór 't vallen van den avond komt het dappere meisje nog eens terug. Hoewel dien morgen een granaat haar beide ouders gedood heeft, brengt ze ons toch nog een bezoek! . . . .

Weer is het nacht. Berstend ploffen granaten in de belendende huizen neer. Opeens — een felle lichtglans! De naburige huizen staan in brand! In de zaal is het even licht als overdag.

Ik ben echter zoo afgestompt dat ik aan geen gevaar denk; maar de anderen beginnen te schreeuwen: „als er niet gauw hulp komt, verbranden we allen."

Eén van hen vermaant de anderen, om te bidden. „Alleen God kan ons redden; als we dan nu sterven moeten, moge Hij onze ziel dan in genade tot Zich nemen."

Een ander is radeloos van angst voor 't gevaar, waartegen we machteloos staan.

De knetterende vlammen naderen ons onheilspellend. „Help ons, o God," smeek ik in doodsangst. „Maar als ik sterven moet, beschik dan een granaat; doch laat me niet verbranden."

Ik kan me bijna niet verroeren — dat maakt m'n toestand nog wanhopiger. Waarom heeft God ons verlaten? . . . .

Voortdurend vallen nog projectielen in 't gebouw — gelukkig zonder iemand te treffen. De vlammen woeden voort; we kijken door de ramen in een vuurzee. —

Daar begint het geheel onverwacht te stortregenen; de wind jaagt de hoogopslaande vlammen naar den anderen kant . . . . Gered!

Met toenemend geweld duurt de beschieting van de stad voort. Tenslotte is er niemand meer bij ons — ook geen enkele verpleger . . . ."

Maar ook voor de eenzaam achterblijvenden sloeg eindelijk het uur van bevrijding. Engelsche officieren droegen hen 's avonds in gereedstaande auto's. Ze verlieten de stad des verderfs in de richting van Poperinghe.

Fluitend beschrijven de granaten lichtende banen langs den hemel. Van den Kemmelberg af beginnen die der Franschen haar loop, en

beschrijven een grooten boog over de stad heen, naar de zware Duitsche batterijen bij Wijtschaete en Hoogte 60, bij Keijberg en Passchendaele.

Steeds verbitterder grijpen de strijdende partijen elkaar vast in een hardnekkige worsteling — voorspel van nieuwe, beslissende stormaanvallen. De strijd woedt voort met woest gedruisch; alles beeft.

Yperen sterft.

Eenzaam achtergebleven sluipt hier en daar een enkele inwoner der geteisterde stad schuw van kelder tot kelder. De straten zijn leeg, de huizen verlaten en alles ligt in puin.

Waar Willem van Neemen een maand geleden als gevangene der Duitschers zat, is nu een chaos; een granaat wierp in z'n kamer alles onderst boven, niets bleef op z'n plaats.

Eén ding is er echter nog — onbeschadigd: — een schilderij. Nu en dan flauw verlicht door 't schijnsel der vlammen van nabije huizen, hangt aan den wand: „De dood van Yperen".

Hij draagt een nieuw gewaad: „O Yperen, uw muren zijn rood als bloed . . . ." —

Maar hier is hij meester; niet alleen in Yperen, maar ver in den omtrek — hij, de eenige, die bestand is tegen granaten en bajonetten.

Hij heerscht.

*

* *

Buiten, in den boog rondom Yperen, had de strijd na den 31sten October aanvankelijks iets van de felheid verloren, waarmee hij sinds den twintigsten gewoed had. Wel waagde French in den nacht vóór den tweeden November nog een laatste poging, om over Passchendaele door te breken; maar ook dezen keer moesten de bestormers afdeinzen.

Nog bleven de divisies van het 26ste reserve-korps in hun stellingen; maar allengs begon de aflossing van de strijdende troepen naar vaste regelen te verloopen. Loopgraven waren echter nog niet aanwezig; alle verkeer met de gevechtszône werd over 't open veld onderhouden.

Het armzalig overschot van 't 24ste bataillon jagers — tijdelijk bij een bataillon infanterie ingedeeld — ligt op de hoeven bij Wallemolen. 's Nachts gaan ze naar voren ter aflossing van hen, die overdag de loopgraven bewaken.

Onafgebroken bestrijkt het vuur van de vijandelijke infanterie de streek, die ze passeeren moeten. De duisternis dient hun daarbij wel ter beveiliging, maar toch hebben ze voortdurend met toevallige treffers rekening te houden.

De laatste honderd meter vóór de loopgraaf is open veld. Twee aan twee sluipen de jagers als katten door 't donker — 't eene groepje na 't andere. Hain en Rompf zijn bij elkaar. Behoedzaam sluipen die twee voort .... Nu en dan snort een kogel hen suizend voorbij.

Eensklaps zakt Rompf in elkaar: „Willy help me!" Oogenblikkelijk knielt z'n vriend bij hem neer; maar hij kan hem niet helpen: de gewonde is in z'n buik getroffen. August moet gedragen worden; daarom zit er niets anders op, dan te wachten tot het volgende tweetal komt.

Hain gaat nu plat op den grond liggen, naast den gewonde, om op de komende jagers te wachten ....

Moeizaam sjouwen ze den gewonde naar de ambulance. Geen geluid komt er over z'n lippen. Alleen vraagt hij een paar keer: „Waar zijn m'n beenen Willy? — Ik voel m'n beenen niet!"

De dokter constateert, dat de kogel den benedenarm en den buik doorboord — en midden door den wervelkolom heen 't lichaam verlaten heeft. Beide beenen zijn daardoor verlamd.

Voorzichtig wordt de gewonde op stroo neergelegd. Z'n vriend blijft den ganschen nacht bij hem.

Buiten knettert — nu eens meer, dan minder hevig — geweervuur. Slechts af en toe werpt 'n kanon z'n krakend projectiel daar tusschen door.

Met de hand overschaduwd flikkert nu en dan de zaklantaarn flauw op; nog ligt de gewonde roerloos — maar rillend van koorts. Dan is 't weer eenigen tijd donker.

Hain doet z'n uiterste best, om zich den slaap uit de oogen te houden. De gewonde steekt in 't donker tastend z'n hand uit naar z'n vriend vlak bij hem.

Weer trilt het schijnsel van de lantaarn over het stroo en den wand en werpt reuzenschaduwen tegen de zoldering. Tusschen de lippen van den gewonde welt bloed op: de kogel moet dus ook de maag getroffen hebben.

Zonder een enkele klacht te slaken ligt hij daar — uren achtereen — met gesloten oogen. Z'n vriend houdt al dien tijd bij hem de wacht.

Ondertusschen zwerven diens gedachten ver weg naar een moeder — de moeder van z' vriend — die zich erg bezorgd maakt over haar zoon, dat weet hij.

Gisteren nog had deze hem met 'n van vreugde stralend gezicht haar portret — pas over de post ontvangen — laten zien.

„Wat ben ik blij," zei hij toen, „dat ik nu elken dag Moeders gezicht vóór me heb." En daarop waren ze aan 't praten geraakt over den tijd, toen ze nog jongens waren, en hun moeder zoovaak verdriet van hen had — en ook zorgen, hoe ouder ze werden, hoe meer.

't Eene woord lokte 't andere uit. Ze hadden het beiden ondervonden: de oorlog maakte, dat ze zich veel inniger aan hun familie thuis verbonden gevoelden.

Ze hadden geen van beiden een vader meer — hun moeder zou het ondervinden, dat de liefde van haar jongens in het diepst van hun ziel geworteld lag, ja met hun wezen op 't innigst verbonden was. Dit getuigenis was voor hen stilzwijgend een gelofte geweest.

In den zonneschijn hadden ze naast elkaar gelegen: hoe aangenaam, na de koude van den nacht, of de kilheid van den morgendauw.

Terwijl lichte wolkjes langs den hemel dreven, hadden ze het laatste, dat ze nog bezaten — een stuk spek, kommies of chocola — met elkaar gedeeld: een koninklijk maal met als nagerecht — de laatste sigaar.

Hoe kostbaar waren die oogenblikken, waarin ze zich zóó aan elkaar gaven, en van hart tot hart met elkaar praten konden. De groote wereldkrijg ontsloot veler hart en mond.

Samen hadden ze het Nieuwe Testament gelezen; staande als in de tegenwoordigheid van den God der liefde, hadden ze een blik in 't leven geslagen — gezien, hoe het was en hoe het worden moest. Leven is dienen — heden met de wapens, morgen in vrede; maar steeds uit liefde. En liefhebben is — z'n plicht doen.

't Was hun vurige begeerte geweest, dat de oorlog hen terug zou doen keeren als mannen, om met vreugde de op te vatten levenstaak te vervullen.

Nu lag z'n vriend daar in 't donker — voor z'n heele leven verlamd.

Droevig zochten z'n oogen in de duisternis de donkere gestalte van den gewonde.

Geruimen tijd bleef hij — in droef gepeins verzonken — zitten. Onder dat treurig en twijfelend mijmeren drong — verbeeldde hij zich — ergens uit de verte voortdurend een zachte melodie tot hem door .... Waar die toch vandaan kwam? vroeg hij zich af.

Z'n vriend vroeg om drinken .... Bij 't schemerlicht van de lantaarn zag hij de hand van den gewonde tastend naar beneden gaan: „'t Is in m'n gevoel, Willy, alsof ik geen beenen meer heb" .... Daarna sloot hij uitgeput z'n oogen weer.

Hain zat weer in 't donker. Innig medelijden vervulde z'n hart.

Door de gebroken ruiten blies een koude wind.

Hain nam z'n overjas en spreidde die heel voorzichtig over z'n vriend.

Buiten schemerde het licht van den dageraad.

DE IJZEREN SLAGBOOM.

HET „groote offensief" van de Geällieerden kwam maar niet vooruit. Toen 't vertrouwen begon te wankelen, verzwakte ook de kracht. De ervaringen in de Octoberdagen opgedaan met hen, die ze in hun zak dachten te kunnen steken, waren al te bitter. De beide fronten begonnen van nu af een vasten en duurzamen vorm aan te nemen.

Maar de vijand was toch niet gerust: hij nam — nu niet meer ter voorbereiding van een aanval van zijn kant, maar om dien van Duitsche zijde te verhinderen — voor èn na elke boerderij en ieder dorp hardnekkig onder een overstelpend vuur. —

De jagers hadden de laatste dagen in de bouwvallen van vernielde huizen in de buurt van Goeberg gekampeerd. Van de vrienden was nu alleen Eck nog over; de tweede — Deussen — was ook gevallen; August lag te Westroosebeke in 't hospitaal en Hain was na den aanval op den derden November met een lichte wond aan z'n voet genoodzaakt, terug te gaan. Van de leden der club was er ook al lang geen enkele meer bij den troep.

Het weer werd met den dag ongunstiger. De wind bracht uit zee regenbui op regenbui aan — 't was echt Novemberweer.

't Was op een Zondag, toen Eck op weg ging om z'n gewonden vriend in Westroosebeke nog eens te bezoeken.

De morgenwind zong door de hooge toppen van de bladerlooze populieren.

Van een hofstede in z'n nabijheid klonk luid een stem tot hem door. Hij bleef eerst even staan luisteren en liep er toen heen. Op het erf stonden de kanonniers van een batterij met hun officieren te luisteren naar een kameraad, die hen toesprak.

Deze zag er nog jong uit. Als hij drie semesters college geloopen

had, zou 't veel zijn. Maar wat hij zei, vond weerklank in hun hart.

Eck stond stil tegen den muur geleund. Dienzelfden morgen nog had hij gevoeld, hoezeer hij behoefte had aan godsdienst — die heilige vlam, die de slakken, door 't vuur van den strijd in de ziel achtergelaten, verteert. Hij was er den jongen man in z'n eenvoudige korporaalsuniform dan ook dankbaar voor, dat deze den eersten stoot tot zulk een plechtig godsdienstig samenzijn gegeven had.

„Wir loben dich oben . . . du Lenker der Schlachten . . . und flehen, mögst stehen uns fernerhin bei . . . ." Gedurende eenige minuten klonk 't gezang boven de eentonige muziek van de kanonnen uit.

Verwonderd staken de paarden van de batterij hun kop buiten de tabakschuren in de nabijheid. Daarna werd 't stil . . . . Alleen die ééne stem klonk door de stilte . . . . en aller hart stemde in met de bede: „. . . . en geef ons vrede!"

Te Westroosebeke vond Eck z'n vriend — wel verlamd, maar toch veel beter. Hij ging aan z'n bed zitten en begon te vertellen. Hij praatte met hem over wat ze samen beleefd hadden en wat ze later nog zouden doen — en bij alles was „thuis" schering en inslag.

August luisterde met van genoegen stralende oogen. Hoe jammer, dat de tijd zoo gauw om was.

„Dus August — ik denk, dat je met een paar dagen op reis bent naar huis. Groet ze allemaal van me! In m'n brieven wensch ik hun nu altijd al een „prettig Kerstfeest", want je kunt nooit vooraf weten, wanneer ze die ontvangen. Maar jij bent stellig eer thuis. Vaarwel!"

Hij *was* ook eer thuis — maar in gansch anderen zin, dan ze beiden gedacht hadden. Hoe zou Eck ook vermoed kunnen hebben, dat de vijand enkele dagen later scheepskanonnen in stelling bracht, waarmee hij het veldhospitaal te Westroosebeke in een puinhoop veranderde.

Maar „thuisgekomen" is August toch. — —

Aan 't eind van het dorp zag Eck op den straatweg van Spriet naar Westroosebeke iemand aankomen, wiens gang hem opviel. Te deksel, dien kende hij toch! Er was er maar één met zulke kromme beenen.

Dadelijk begon hij nu een bekend wijsje te fluiten, waarop Dokter Wilhelm — want die was het — z'n schreden verhaastte en uit de verte hem al toeriep:

„Wel kerel, ben jij dat, Eck? Da's reusachtig!"

„In langen tijd niet gebeurd, hé?"

„Nee maar, jongen, wat doet me dat 'n plezier! Kom nu eens gauw aan den kant en laat me je eens bekijken: jagersuniform en infanteristenhelm? Wat ben je veranderd!"

„Ja, maar jij ook — en in je voordeel, dunkt me. Wel gefeliciteerd, hoor! Waar heb je dat voor gekregen?"

„O, 't IJzeren Kruis bedoel-je? — ja, wel beschouwd, moet ik je daarop 't antwoord schuldig blijven. Waarvoor? Nu ja .... voor overwerk in Poelkapelle."

„Typisch bescheiden: nu daar kennen we je voor!"

„En hoe heb jij het al dien tijd gehad? Dat je hier ook in de buurt zat, wist ik trouwens uit den Haller „brief van 't oorlogsveld", die vanmorgen vroeg hier is aangekomen."

Eck had veel te vertellen en Dokter Wilhelm op zijn beurt ook. Ernstig gestemd namen ze afscheid van elkaar. Beider gedachten waren bezig met hetgeen den ander wedervaren was. Elk was in z'n troep de eenig overgeblevene van vele vrienden.

„Vaarwel."

„'t Ga je goed. Eck! Tot ziens!"

Eck toog „huiswaarts", op Passchendaele aan; maar tusschen de populieren maakte hij halt. In z'n kwartier zat hij voortdurend tusschen krijgsmakkers. Daar was 't niet stil, hier wel.

Dokter Wilhelm had hem 't jongste nummer van het Bondsblad gegeven; dat wou hij eens rustig lezen. Aan den rand van een dennenboschje zette hij zich neer op een omgewaaiden boomstam.

't Was het nummer van den tienden October nog; de veldpost had het 's morgens pas bezorgd.

De foto's van hem en z'n vrienden, die de dood hem ontrukt had, of gewond naar huis moesten, stonden er nog in, onder 't opschrift: In 't legerkamp aan de Senne.

't Was ternauwernood vier weken geleden, dat ze 't vaderland vaarwel gezegd hadden — en ook afscheid namen van 't leven.

Nu aanvaardden ze 't elken dag opnieuw als een geschenk en met bewustheid als een nieuw leven — een leven met andere maatstaven — moeilijk en vol onafwijsbare eischen, die zich niet op 't persoonlijk, maar op 't algemeen welzijn grondden.

Daarvoor stierven de dooden, daarvoor bleven de overlevenden gespaard. Dit werd hun „nieuwe" leven: vrij zijn — tegenover elkaar en bevrijd van 't eigen ik.

Bladzij na bladzij las hij door, en bijna aan 't eind vond hij de afscheidswoorden van een hoogleeraar, gericht tot de uittrekkende studenten:

„Gij zijt de hoop van onze toekomst. Uw leven heeft opeens een bizondere beteekenis gekregen. Van alle getob, van het drukkend gevoel van geringheid en 't beklemmende der zelfverachting zijt ge bevrijd.

Ge weet, wat ge waard zijt, en ook — dat niemand hoogere waardij zou kunnen hebben, dan gij; want gij moet het vaderland redden.

Van u wordt verwacht, dat ge de beteekenis van dezen stond verstaat.

Weet ge, wat 't tragische geweest is in 't leven van de jongelingschap van de laatste decenniën?

Dit was 't: dat ge geen ideaal hadt, dat aan uw leven beteekenis gaf; waarvoor ge met echt jeugdige levenslust kondet arbeiden, om al uw kracht aan één ding te wijden — één heilige zaak, die heel uw persoon en uw geheele ziel opeischte.

Het leven ging voor u op in een uitbreiding van 't menschelijk kunnen en 't vergaderen van rijkdom; in 't bevestigen en vermeerderen van 't verworvene; in een lichamelijk groeien, waarbij de ziel echter gebrek lijdt.

Nu hebt gij 't ideaal — nu hebt ge uw jeugd teruggekregen; ge zijt, als dragers van 't ideaal, weer de hoop van het Duitsche volk." —

Eck leunde achterover en luisterde een oogenblik naar 't bulderen der kanonnen in den omtrek, terwijl hij aan de dooden dacht.

„De hoop van 't Duitsche volk"? Als bij bliksemlicht, zag hij eensklaps huiverend de diepe beteekenis van het woord, dat hij onlangs als bij intuitie in z'n dagboek geschreven had: „Zelfopoffering."

Och, begrepen ze dat in 't vaderland ook maar! Daar droomden ze — evenals hij en z'n vrienden vóór eenige weken zelf — wellicht nog van een opmarsch en van fanfares; .... van Calais en van 't Kanaal!

En ze waren onbekend met 't droevig lot van hun zonen, die in de bres gestaan hadden, welke 't heele volk met den ondergang bedreigde.

Daarom — als er een „hoop van 't Duitsche volk" in leven blijft, zal die toch aan de zelfopoffering van de jonge regimenten het leven te danken hebben. Wat leven blijft, heeft het leven door den dood van hun broeders verworven.

* *
*

Op denzelfden Zondag was de kerk van Moorslede met een breede schare van militairen gevuld. Ulanen, pontonniers, infanteristen en artilleristen — kortom alle wapens waren daar vertegenwoordigd; ook vrijwilligers en gebaarde landweermannen.

Over de menigte in den strijd geharde krijgers ruischten liefelijke orgeltonen — klanken, die als balsem de ziel verkwikten en tevens 't hart sterker, dieper en inniger beroerden dan de donder van het geschut.

Velen van hen, die daar hun handen vouwden en in gebed hun hart tot God verhieven, hadden het verlorene teruggevonden — en wat diep in hun hart verborgen geraakt was, weer ontdekt.

Onbuigzamen stonden hier gebogen voor de majesteit Gods; onder 't rumoer van den strijd waren ze in zelfopoffering en doodsgevaar zich van de werkelijkheid van Zijn bestaan door eigen ervaring bewust geworden.

Wat brachten die ontzettende oogenblikken niet velerlei uit vervlogen dagen vóór den oorlog voor den geest — hoe menige zonde, die onverzoend bleef, omdat de liefde, die vergeving schenken wilde, verworpen werd.

Dubbel schaamden ze zich nu over elke donkere schaduw, die hun bezwaard geweten wierp over het — door heldenmoed, in den strijd geboren — thans smetteloos blanke schild van hun krijgsmanseer.

Hoe ging hun hart verlangend en met vertrouwen uit naar God — naar Hem, dien ze in de dagen hunner jeugd, in wensch en begeerte, in doen en laten niet met besliste overgave des harten gediend hadden; en voor wiens aangezicht ze nu stonden met de oprechte belijdenis, dat hun leven tot hiertoe was opgegaan in een jagen naar genot en de bevrediging van hun wenschen ten opzichte van de vergankelijke dingen dezer wereld.

Wat ze in de laatste weken doorleefd hadden, bracht hen weer op de knieën vóór God, tot wien ze in ernstig gebed hun hart verhieven met ootmoedige erkentenis van schuld en de bede om vergeving van hun zonden door Christus' bloed.

Door de kracht der ontluikende liefde, uit het verlangen naar verlossing geboren, treden de honderden nader, om in de viering van het Heilig Avondmaal de eerste schreden te zetten op den weg van het herboren leven.

Zacht ruischen de lieflijke klanken van 't orgel door het kerkruim.

Mannen, bereid om voor anderen, die ze kennen en liefhebben, te sterven, buigen verslagen, doch met vertrouwen in dankbaar gedenken, voor Hem, die — terwijl Hij hen nog niet kende — toch reeds voor hen stierf en hen, met al hun nooden en met al hun schuld, liefdevol omvatte.

In hun gescheurde uniform treden ze nader, jong en oud, honderden, en — luisterend en handelend met teere schuchterheid — houden ze geloovig vast aan het eeuwig blijvende woord der onvergelijkelijke, heilige zelfovergave huns Heilands:

„. . . . voor u in den dood gegeven."

Beeft niet de gespierde krijgsmanshand, die den kelk omvat, bij de woorden:

„. . . . voor u vergoten tot vergeving uwer zonde?"

Als in een ver verschiet vestigen ze dankend den blik op den Held aan 't kruis, toeven een wijle met hun gedachten bij al hun

dierbare betrekkingen, om daarna terug te keeren tot de vervulling van de taak, waartoe ze zich plechtig verbonden hebben.

Het krijgsgedruisch, dat van buiten tot hen doordringt, overstemt het zachte lied van 't orgel. De klank van woord en lied sterft weg. Maar wat in die ure doorleefd werd, draagt blijvende vrucht, biedt vertroosting en geeft kracht. —

*
* *

Wat in bepaalde oogenblikken op onzen geest een diepen indruk maakt, blijft daar niet opzichzelfstaand achter, maar heeft groote beteekenis voor onze verdere levenshouding.

In de brieven van zoovelen uit die dagen dringt zich dat naar voren als een bekentenis, kinderlijk vaak van uitdrukking, doch treffend van bewoording.

't Is nauw saamgeweven met de worsteling der ziel om de overwinning in alle smart, in allen nood.

Ge leest het tusschen de regels, ook zelfs, als de stemming des harten, die alles trotseert en van de overwinning zeker is, tot uitdrukking komt, zooals blijkt uit de hieronder volgende uittreksels:

„We herinneren ons de laatste viering van het Heilig Avondmaal in een kerk op den dag, vóór we uitrukten. Hoe velen waren er toen tegenwoordig, die deze tweede viering niet meer beleefd hebben! Maar er is een schare van mannen overgebleven, die bidden geleerd hebben, en die zich daarvoor niet schamen, omdat ze weten, dat 't vaderland alles verlangt en alle dingen mogelijk zijn dengene, die gelooft." —

„Over den huidigen stand van den krijg mag ik — jammer genoeg — niet schrijven. Ge kunt echter gerust zijn: we weten, dat ze ons hier dringend noodig hebben. We hebben ons aan 't fluiten van de kogels en 't bersten van de granaten volkomen gewend; en de aanblik van een doode of gewonde lokt slechts nuchtere opmerkingen uit." —

„Hoewel de eerste moeilijke dagen ieder van ons den ernst

van onze taak zeer nadrukkelijk voor oogen stelden, hebben we toch door den geregelden loop der gebeurtenissen en door een voortreffelijke gewenning aan al 't gevaarlijke, ons vertrouwen ten volle herwonnen. We worden tegenwoordig veel in reserve gehouden en hebben daardoor rustiger — zij 't dan ook door zwaren arbeid — vermoeiender dagen." —

„Ik heb nog nooit zóó'n verlangen naar een vreedzaam leven, vol arbeidsvreugd, gehad als tegenwoordig. Als ik mij rekenschap geef van wat nu m'n hart vervult, heb ik vroeger — geloof ik — zoo goed als niets daarvoor gevoeld. Misschien is het wel goed voor mij, dat ik nog veel doormaak. Maar dan zou ik ook beslist m'n toekomstig leven gaarne op dien grondslag willen opbouwen. Ik geloof, dat het een mooi leven worden zou." —

„Wij kunnen ons hier in 't geheel niet voorstellen, dat thuis 't oude leven bijna onveranderd voortgaat. En toch krijgen we uit alle kranten dien indruk. Dat vervult — mij tenminste — altijd in 't diepst van m'n hart met een gevoel van tegenzin; maar toch ook weer met ontroering en verlangen. Jullie moet toch immers allen voortleven, en wij zijn tenslotte toch maar hier, om ook voor ons zulk een leven te redden, of een nog schooner te gewinnen." —

„Wij weten zeer goed, dat we heel anders terugkomen — veel ernstiger, bescheidener, stiller en tevredener. Wat leeren we juist dat te achten, wat we vroeger voor gering gehouden hebben." —

„We wisselden onze intiemste gedachten uit. De eerste slag met z'n moment van volle bereidheid om te sterven, was voor ons beiden 't grootst.

't Blijft bij het oeroude, eeuwige geheimenis van de beide poorten der eeuwigheid: geboren worden en sterven ....

We lezen elkaar onze brieven voor. Bizonder heeft me het schrijven getroffen van den vader van één onzer, waarin deze, als een echt zielzorger op zeer scherpzinnige wijze ons helpt, om onzen toestand in godsdienstig opzicht te begrijpen." —

„Op algemeen verlangen leid ik tegenwoordig elken avond een godsdienstoefening voor onzen troep. Het zijn kostelijke oogenblikken, als we bij 't zachte maanlicht in onze lange overjassen gehuld bij elkaar zitten, om naar de eeuwige waarheden te luisteren. Menigeen, dien ik vroeger te Potsdam als een spotter kende, komt me nu in 't donker de hand drukken. Ja, de oorlog maakt ernstige menschen en werkt wonderen in menschenharten uit." —

„Te midden van granaatvuur een stukgeschoten huis binnengaan en wat postpapier „requireeren", valt je, met een zóó goede bedoeling — en dan nog wel op den avond vóór den verjaardag van Luther, Schiller en Scharnhorst — niet moeilijk.

Van avond moeten we weer naar de voorste linie. Jullie moeten je daar niet al te bezorgd over maken. God zorgt; op Hem willen we ons betrouwen stellen. 't Kan natuurlijk in één oogenblik met ons gedaan zijn. Maar die gedachte zetten we van ons af. Of we leven, dan wel sterven — is tenslotte bijzaak. Hoe meer we ons daarvan trachten te doordringen, des te beter het voor ons is." —

*
* *

De veranderde groepeering der Duitsche troepen, na de overstrooming van het Ysergebied aangevangen, had haar beslag gekregen. De reserves, die van Verdun en andere deelen van 't front weggehaald waren, hadden Vlaanderen bereikt.

Ook de vijand had z'n regimenten weer aangevuld; d'Urbals leger was in vollen getale in de vlakte van Yperen aangekomen; Engelsche reserves waren met de garde gevolgd.

De krijgshaftige geest ontwaakte weer: aanvallen der Franschen aan weerskanten van Langemarck, en de drukte der voorbereiding in heel den boog van Yperen, gaven daarvan getuigenis.

Nog scheen de ruimte binnen dien boog den vijand echter groot genoeg, om hem te veroorloven, ook nu nog met het groote offensief geen ernst te maken.

De tiende November sloot deze ruimte eindelijk met een ijzeren slagboom af en werd voor Duitschlands jonge regimenten, verbitterd strijdende naast traditierijke, actieve troepen, een roemrijke dag.

Op den avond van den negenden November deelde onze kapitein ons mee, dat we den volgenden morgen een stormaanval ondernemen zouden.

Dat het een bloedige strijd worden zou, was iedereen duidelijk, daar de verliezen in de loopgraven van de scherpschutters gedurende de laatste dagen bewezen, dat we tegenover een vijand lagen, die over goede schutters beschikte.

Desniettemin — toen gevraagd werd, wie aan den eersten aanval deel wilden nemen — gaven bijna al de studenten van onze compagnie zich op.

Van slapen was er den heelen nacht weinig sprake. Met ons drieën of vieren zaten we in onzen kuil bij elkaar; we aten nog behoorlijk, schreven een briefkaart, gaven elkaar de adressen van onze ouders, en ieder vertelde van 't aangename, dat hij in z'n leven ondervonden had.

In getalsterkte ongekend, bewoog de vijand zich stoutmoedig tusschen kanaal en spoordijk van de lijn Thourout-Yperen, langs den straatweg van Langemarck naar Bixschoote: Fransche linietroepen, aan 't front gehard!

De Duitsche artillerie benoorden de Kortebeek brandde van verlangen, om eindelijk eens met ijzer en staal de slinksche streek te beantwoorden, waarmee de vijand in 't noorden de zee te hulp geroepen en uitgestrekte watervlakten beschermend vóór zich gelegd had.

Heel vroeg in den morgen opende zij het vuur; maar anders dan tot dusver. Het werd nu een onafgebroken gebulder, als 't rollen van den donder, het heele front langs van Wijtschaete af — hoogerop naar Dixmuiden toe. In gespannen verwachting toefden de stormers in de loopgraven. Tusschen vrienden werd nog een laatste woord gewisseld. — Langzaam schoof de wijzer vooruit ....

Het artillerie-duel steeg in hevigheid tot 't geweld van een orkaan: de kanonnen dreigden uitelkaar te springen. Onophoudelijk vlogen

de Duitsche granaten fluitend over Wijdendreeft heen naar den vijand en diens artilleriestellingen achter 't Sas.

Deze bleef 't antwoord niet schuldig. Maar tegelijkertijd zag hij drie brandpunten van naderende stormaanvallen opgroeien: Dixmuiden in 't noorden, St. Eloi—Zillebeke in 't zuiden en daartusschen ter hoogte van 't Sas de kanaalbrug bewesten Langemarck. De vijand zag zich daardoor van een krachtig middel ter verdediging — geconcentreerd vuur — beroofd.

Over de voorste linies hangt nog een dichte mist. Enkele minuten nog scheiden de jonge regimenten van het oogenblik van den aanval.

Dat oogenblik is eindelijk daar!

In verspreide tirailleurslinie verlaten de secties de loopgraaf. Troep voor troep schuift vooruit tot de aangewezen plaats vóór de vijandelijke loopgraven. Hier en daar blijft er één — kreunend of roerloos — liggen. Maar hun kameraden komen er door, terwijl 's vijands infanterie tegen 't goedgerichte vuur der kanonnen beschutting zoekt in betonnen schuilplaatsen.

De linie van stormers, die zich stijf tegen den grond aandrukken en in koortsachtige spanning wachten, wordt van oogenblik tot oogenblik dichter.

Ook de andere compagnieën bevinden zich eindelijk op gelijke hoogte met de vorige.

De artillerie vuurt als waanzinnig.

De eerste stralen van de morgenzon werpen een mat licht op de blanke bajonetten en breken zich in oogen, die van strijdlust gloeien....

Eensklaps zwijgen de kanonnen....

De breede rij van aanvallers springt met een daverend hoera! overeind. Trompetten schallen 't stormsignaal. In forsche stooten schettert het over de compagnieën heen.

Als een levende vloedgolf rollen de bataillons voort, op den vijand aan. Met hijgende borst.... voorwaarts....

Razend snelvuur brandt op de aanvallers los en maakt tal van slachtoffers in de voorste linie.

Toch voorwaarts! Wie valt, die valt.... Steeds vooruit.

Aanhoudend dringt de stroom van stormers naar voren en nadert meer en meer de vijandelijke stelling ....

De haren kleven hun op 't voorhoofd; ze zwaaien met armen en beenen; krampachtig houdt hun vuist 't geweer omklemd.

Strak starend treden de oogen uit hun kassen .... de adem wringt zich fluitend door hun keel .... en als kronkelende slangetjes liggen de gezwollen aderen om hun slapen.

En boven 't krijgsrumoer uit .... schettert .... voortdurend .... in snel opeenvolgende trompetstooten .... het stormsignaal.

Daar weerklinkt opeens langs de rijen een stemgalm .... zwelt aan .... klinkt luid op .... en werpt zich met het licht van den jongen dag .... zegevierend over 't kraken van den dood ....

De stelling wordt genomen .... de overwinning is behaald!

In 't zuiden, achter Pilkem, duiken ver over 't bosch heen de torens van Yperen op. Daarheen en verder over het kanaal vlucht de vijand.

*

* *

Meer dan duizend gevangenen vielen in handen van de jonge regimenten der 44ste reserve-divisie.

Op denzelfden dag werd aan Ronachs krampachtig gesloten vuist Dixmuiden — de afdoende beschutting van de noorderflank — in een uren achtereen herhaalde bestorming, door de jonge regimenten van de zuster-divisie ontrukt.

Evenals op den laatsten stormdag in October, hield ook nu het centrum, ten oosten van Yperen, zich op den achtergrond. Maar des te feller was de aanval, die uit het zuiden en zuidoosten tegen die stad ondernomen werd.

Hij bereikte z'n hoogtepunt in de stormaanvallen van den volgenden dag, toen Zwabische en Saksische vrijwilligers naast door ervaring beproefde garden, naar den kant van het Polygoonbosch en 't slot Hooge, vóór Becelaere een aanval deden, terwijl de troepen van de naburige armee onstuimig en hardnekkig naar Hollebeke, Herenthage en Zillebeke vooruitdrongen.

In de slijkerige loopgraven van de Saksische en Würtembergsche vrijwilligers vóór 't Polygoonbosch gebeurde het in die dagen ander-

maal, dat een stormaanval werd gedaan door 'n tot sterven bereide jongelingschap, die hier in Vlaanderen met hart en ziel voor de overwinning streed.

Allengs begon het front een vasten vorm aan te nemen. De boog ten oosten van Yperen was door de aanvallen in 't begin van November zoo vernauwd, dat hij als uitgangspunt voor het — sinds den slag aan de Marne door Joffre gekoesterde — aanvalsplan niet meer in aanmerking kwam.

Waar eens een bres gaapte, stond nu een muur, als een ijzeren slagboom, onmerkbaar in den ring geplaatst, die van de Alpen tot aan de Noordzee reikte.

Weldra kon men dagelijks met weinig variatie in de dagbladen lezen: „De gevechten in West-Vlaanderen duren voort".

De winter kwam — en daarmee de worsteling met Vlaanderens vochtig klimaat en slijkerigen bodem.

In 't begin van November waren ze al met ijver aan den arbeid getogen, om de greppels voor 't vuren tot loopgraven te verdiepen. Midden November eerst vermelden de dagboeken den aanvang van 't bouwen van onderaardsche schuilplaatsen.

Dat was geen gemakkelijk werk, evenmin als het aanleggen van loopgraven. Op geringe diepte toch komt, in den kleibodem van Vlaanderen, al water voor den dag; en waar 't komt, blijft het, want de grond laat niets doorzakken.

Er gingen nog weken voorbij, eer 't front zich geheel gestabiliseerd had — weken, die in beslag genomen werden door heete gevechten in de loopgraven, of plaatselijk beperkte aanvallen; doch die veranderden het uiterlijk aanzien van de gevechtslinie slechts in kleine trekken.

Des te grooter evenwel was de verandering bij de troepen: reserves kwamen de doorgaans tot op de helft — vaak genoeg tot op een vijfde, ja zelfs tot op een tiende — geslonken afdeelingen aanvullen. Weldra kon zelfs uit Vlaanderen hulp gezonden worden naar 't Oosten, waar in Polen beslissingen rijpten — zóó vast sloot de ijzeren slagboom.

De tijd van de groote bewegingen in het Westen was voorbij; de eerste groote offers waren gebracht.

De Dood van Yperen was het moorden moe geworden. —

TWEEDE BOEK

ONDER DEN STALEN HELM

TWEE ZOMERS LANG.

LOSSE BLADEN
UIT DE PORTEFEUILLE VAN EEN MILITAIR.

1915 JUNI.

WAT ligt de beschaafde wereld nu al weer ver achter me. Die laatste avond in Arenberg was verrukkelijk. Terwijl we recht gezellig met elkaar zaten te praten, raakten we in vervoering en begonnen spontaan studentenliedjes te zingen.

Onder het zingen trok luitenant Stein op eens z'n degen, en toen weerklonk de „Landesvater" — zóó origineel als ik hem nog nooit gehoord had. — —

„O, heerlijke studententijd .... waar zijt ge gebleven?" ....

En nu ademt om mij heen weer datzelfde Vlaanderen, dat we jongstleden herfst met stormachtig verlangen doortrokken, op welks bodem wij den eersten kamp met den vijand — en met den dood — doorstonden, en waarin onze gevallen vrienden rusten.

Destijds lagen de velden, waardoor wij onze loopgraven trokken, braak, en nu lig ik tusschen donkere korenbloemen en vriendelijke vergeet-mij-nietjes te droomen .... Ik lig er over te denken, wat we 't vorige jaar doorgemaakt hebben en wat er in den korten tijd van vier weken van ons geworden is; hoe we uit de schaduwen van de Oranjeburcht in alle richtingen verstrooid zijn.

Korn verkwijnt in Siberië; Zunder ligt op de hoogte van Loretto; August Rompf zag ik eind November 't laatst — enkele dagen, voordat ik gewond werd.

Hij was er toen al slecht aan toe. Nu rust hij niet veel meer dan één kilometer bij me vandaan, achter 't kerkje te Westroosebeke ....

Ik — de eenig overgeblevene van ons viertal en vele anderen —

ben weer bij m'n beste jagers terecht gekomen en dien, evenals voorheen, bij de tweede compagnie.

Ons bataillon ligt nu al van verleden jaar herfst af onafgebroken in Vlaanderen; op 't oogenblik achter Langemarck, tusschen Pilkem en Yperen.

Slag op slag zijn al de steunpunten van den vijand, waar we in den herfst van 't vorig jaar zoo bloedig om gestreden hebben, in onze handen gevallen: Steenstraete, Pilkem en Langemarck; daarna de geheele hoek van ons oude front: Kerselaere, St. Julien, Gravenstafel en Broodseynde; en tenslotte, in de eerste dagen van Mei: Zonnebeke, Westhoek, 't Polygoonbosch en 't Nonnenbosch tot aan 't Zillebeker meer toe.

Maar daar moeten we toch ook aan toevoegen — wat trouwens iedereen wel weet — dat we ook Yperen veroverd zouden hebben, als er maar meer troepen beschikbaar gehouden waren voor een beslissenden eindaanval.

Nu is de boog om Yperen wel tot op het bruggehoofd ineengeschrompeld; maar dat is toch in elk geval nog in handen van den Brit.

Gisteren de eerste godsdienstoefening in 't Houthulsterbosch.

JULI.

Je zult nu al wel in Duitschland — en wellicht weer thuis — zijn; en ik teer ondertusschen en in 't vervolg op de herinnering aan de heerlijke zomerdagen, die ik met je doorgebracht heb.

Nu ken je Vlaanderen zelf, met al de plaatsen, waar we verleden jaar herfst geweest zijn. Welnu, zoodra je weggereden waart, ben ik met een paar lui naar Doodenmolen gegaan, om onze makkers te zoeken, die we van October af vermisten.

Allereerst vonden we m'n voormaligen inspectiechef; daarna voor de kazemat van den staf luitenant Von Trott en kapitein Von Knobelsdorf; in de buitenste loopgraaf eindelijk nog drie man, precies op de plek, die ik je aanwees; waar ik hen heb zien vallen.

We hebben er nu al verscheidenen gevonden; maar nog lang niet allen. Velen ontdekten we alleen daardoor, dat de dunne aardlaag, waaronder ze verborgen lagen, meegaf, zoodra we onzen voet erop zetten.

Bij anderen stak een lapje verschoten laken, een voet of een schoen

uit den grond; maar van tal van anderen was geen spoor te ontdekken.

Er lagen wel allerlei uitrustingsstukken overal in 't rond verspreid; maar zonder eenige aanwijzing, wien ze toebehoord hadden. Ik vond echter een pet, waarin met verbleekte letters „Zumstein" stond. Daarnaast lag een Nieuw Testament, heelemaal doorweekt; naam en opdracht waren onleesbaar.

't Waren dagen van droeven, pijnlijken arbeid, waarbij 't ons moeite kostte, om ons gevoel meester te blijven. Maar de liefde gaf ons de kracht daartoe.

Nu ligt het overschot van onze vrienden in een boomgaard onder de groene zoden — en daar kunnen ze rusten.

Op mooie avonden bleven we altijd laat op. Dan zetten we oude tafels en banken vóór de ruïne van den molen neer, en vertelden elkaar, wat er vroeger alzoo gebeurd was — of zaten stil in gepeins verzonken, tot 't nacht werd en vóór ons uit overal, als in een krans om Yperen heen, het parelsnoer van lichtkogels begon te fonkelen.

Morgen is onze langdurige rust voorbij. Dan gaan we weer naar Pilkem — naar 't front.

AUGUSTUS.

In *reserve:* Vliegen vangen, zoo hard als we kunnen. Flinke groote, en in menigte! Overigens gaat 't goed. — Onze levensinhoud? — „Marmelade — Käsebrot — Arbeitsdienst und Heldentod!" net zooals 't uitkomt.

In *dienst:* 'k Lig met m'n sectie in één der voorste loopgraven. Van hier uit kunnen we den geheelen boog van Yperen overzien.

Bij nachtelijke werkzaamheden elken dag verliezen. —

In *rust:* in 't Houthulsterbosch. Barakken. Ongedierte geen gebrek! Bovendien exerceeren. Aan 't front hevig vuur. In onze nabijheid repetitie van de bataillons-muziek: „Wo findet die Seele die Heimat, die Ruh?"

SEPTEMBER.

Nogmaals gewond. *Plaats:* boerderij Candit-Troère. *Oorzaak:* steen uit bovenverdieping op *mijn* bovenkamer gevallen. *Aanleiding:* gra-

naat van 15 c.M. door 't dak; onontploft opgeraapt. *Waar?* Naast ons kookgerei, dat juist op 't vuur stond. We zaten onder 't kalkstof en zagen er uit als mulders. Ik kreeg bovendien een portie heete saus op m'n hoofd. Over acht dagen zal ik wel weer klaar zijn.

Hospitaal te Staden: Boven m'n hoofd een flinke veranda. Daarvóór een vijver met goudvisschen; bruine beuken en paviljoens.

„Beatus ille homo . . . ." [1]). Buiten hondenweer.

Bij 't *Waterkasteel:* Te nat om te gaan liggen, te moe om te kunnen slapen. Dus schrijven maar. Eergisteren stikten we bijna nog van 't stof en nu zakken we tot over onze knieën in de modder.

Oorzaak: Vlaamsch regenweer. In dat weer gisteren alarm geblazen. De Tommies hadden met gas gewerkt en een aanval gedaan. Beide vruchteloos.

We liggen dichtbij de spoorbrug van Boesinghe, front daarheen; tien meter van den vijand af.

OCTOBER.

Engelsche kleurlingen wierpen gisteren over den kortsten afstand twee handgranaten. We gaven ze hun driedubbel terug.

Nu is 't rustig aan den overkant. Ze brachten ons in een eigenaardige stemming: die bloedroode westerhemel, die stille boomenrij langs 't kanaal, en dan dat suizen van handgranaten met hun vonkenregen bij 't ontploffen. —

Het regent om wanhopig te worden. Je kunt geen voet verzetten zonder in een modderpoel of in een plas met bruine „waterverf" te trappen.

23 OCTOBER 12.45 nam.

Vandaag juist een dag geleden begon op dit uur de bestorming van den Doodenmolen.

Er gaat tegenwoordig geen dag voorbij, of ik denk onwillekeurig aan die Octoberdagen van het vorige jaar.

De herfst was een zware, maar toch grootsche tijd. Dat grootsche

---

[1]) Gelukkig is die man.

ligt maar niet enkel in wat we in 't algemeen als soldaat gepresteerd hebben, maar voornamelijk hierin, dat *wij* 't deden.

Het grootsche van die dagen is gelegen in het tragische feit, dat ons vaderland in 't uur van den grootsten nood een stuk van z'n toekomst, z'n lente, z'n jeugd — wel met wapens toegerust, maar toch geen goedgeoefend leger — in de waagschaal stellen moest; niet vruchteloos, niet vergeefs, neen waarlijk niet, maar „ver sacrum exiit" .... De lente is teneinde.

Zeker — naar krijgskundigen maatstaf hebben andere, oude korpsen iets grooters verricht: in zes weken tijds wordt een legerkorps niet ervaren in den krijg; maar den maatstaf voor die dagen hebben wij in ons zelf.

We weten heel goed, dat op den strijd van verleden najaar in Oost en West slagen gevolgd zijn, waarmee de onze zich niet kan meten, en de toekomst zal weer andere veldslagen zien leveren — misschien wel op denzelfden bodem van Vlaanderen, dien wij veroverd hebben — slagen, die alle vorige overtreffen en door hun beteekenis in de schaduw stellen. —

Maar voor ons is er maar één herfstveldtocht in Vlaanderen; want wij, die daarin meegestreden hebben, zullen met elkaar vereend aan geen tweeden deelnemen. Nu zijn de regimenten heel anders samengesteld dan toen. 't Zijn geen „jonge" regimenten meer.

Hierin stijgt de grootschheid van die dagen ten top, dat die herfst Jong-Duitschland opvoerde tot iets hoogs.

De dagen der eerste liefde — van den eersten nood — zoo verheven in hun tragiek, zoo rijk aan offervaardigheid — deden honderden en duizenden harten in geestdrift ontgloeien en wekten in leven en sterven een diep besef van den plicht tot vrijwillige zelfopoffering.

Zoo brachten we met volle bewustheid ons leven ten offer.

NOVEMBER.

Dagen van arbeid in modder en slijk. Langzamerhand echter stijgt onze geest weer tot het normale peil.

En dat is ook onmisbaar noodzakelijk; want de dagelijksche aanschouwing van het klaarblijkelijk onzinnige, dat er ligt in 't brengen

van vernieling en dood — bijna al een euphemisme, gezien z'n werkelijken vorm in den oorlog — die aanschouwing vereischt, zullen we niet tot onmannelijke vertwijfeling of lafhartige verstomping vervallen — een voortdurend onderhouden hoogspanning van de ziel.

Met bewustheid en vertrouwen moet onze ziel altijd gereed zijn, om achter den waan den waren zin te vermoeden, te zien of te vatten.

Van al het menschelijke verdient de oorlog wel het meest, om gehaat en verfoeid te worden.

Aan den anderen kant is er weer niets, dat zóó de ziel van een mensch als een edelgesteente kan slijpen.

In den oorlog komt zoowel liefde als haat tot uiting. Daarom is hij ook 't voorwerp van haat en liefde. Dat blijft zoo.

Maar tevens blijft ten slotte ook deze paradox van kracht: Wie niets anders bezit, dan wat hij verliezen kan, dien brengt de oorlog ten val.

Vrienden weten elkaar te vinden. We vormen weer een klaverblad van vier. Gemeenschap van geest geeft altijd kracht om te dragen. Wie z'n leed verkropt, verteert zich zelf. In onzen toestand komt dat bizonder uit.

BEGIN DECEMBER.

Gisteren liep ik achter onzen vriend Wagner langs, die bij de blindeering van onze loopgraaf stond. Een knal, als een slag op blik — en daar lag hij voor m'n voeten. Een schot in den hals. Hospitaalsoldaten! riep ik.

Ik poogde zoolang, tot ze kwamen, 't bloed te stelpen. Maar 't eene pakje watten na 't andere werd met bloed doorsijpeld. 't Ging me toch vreeselijk aan 't hart, dat ik er zoo machteloos bijstond en de ader niet kon afbinden, terwijl m'n vriend al meer in elkaar zakte. Twee man van z'n sectie begonnen luidkeels te huilen, toen ze 't zagen. Maar er kwam nog bijtijds hulp.

Nu is ons nieuwe klaverblad al weer van één blaadje beroofd. Wanneer zal 't volgende wegdwarrelen? Naar huis of naar de aarde?

Ik bewonder vaak onze manschappen en ook die in de secties van anderen. Velen hebben niets, waaraan ze hun ziel kunnen oprichten, en worden daardoor hoe langer hoe gedrukter.

Hun zware, vaak bloedige plichtsvervulling waardeer ik dubbel. In diep water of in slijk staande, alles te verduren, of onuitsprekelijk vermoeiende werkzaamheden te verrichten — geschiedt zonder morren of klagen.

Wat is 't mij vaak een oorzaak van blijdschap, dat ik als korporaal meer voor m'n manschappen zijn kan.

Ik zou 't heerlijk vinden, aanvoerder te zijn, om als aanvoerder voor m'n mannen te zorgen en hun vriend te zijn. Voor zulk een aanvoerder, die de liefde van m'n hart heeft, ga ik door 't vuur, en met mij iedere kameraad.

Liefde moet de band zijn tusschen den aanvoerder en z'n volk; dan zal de zelfzucht nooit aan de gehoorzaamheid te kort doen, of de ziel verblinden. Ik zoek de ziel van elken man; heb ik die, dan heb ik hem.

*
* *

1916 FEBRUARI.

In 't nieuwe *tentkamp:* In 't eerst een echte warboel. Ik heb zoo'n idee, alsof ik thuis in de werkplaats ben; ik spijker, timmer, stop stroozakken, ontvang en verdeel waschkommen, dekens, spijkers en planken.

Zoo kunnen ze 't van mij cadeau krijgen!

Weer bij 't *Waterkasteel:* Ze hebben bij Hooge in een dikke sneeuwlaag een stormaanval gedaan. Zeldzaam in Vlaanderen. Hier een uitmuntende betonnen schuilplaats.

EEN WEEK LATER.

Moeilijke dagen en nachten; voortdurend op patrouille, maar met succes: uit de Engelsche loopgraven hebben we van allerlei meegenomen. De Engelschen waren uitgeknepen. Driemaal met een paar man tot aan de tweede Engelsche loopgraaf geweest; bij 't rapport daarvan telefonisch tot sergeant bevorderd. Slapen natuurlijk al dien tijd uitgesloten. We zaten van 's morgens tien tot 's avonds zes in onze schuilplaats te wachten, op wie er maar komen zou.

De heeren in Boesinghe moeten stellig lont geroken hebben: ze paften met alle kalibers naar ons. Een kwaad ding! Den volgenden morgen zag onze loopgraaf er gek uit: geen enkele schuiplaats was meer heel.

's Avonds daarop aan onzen kant iets onbekends: trommelvuur! Nu begonnen we er ook zoo langzamerhand de lucht van te krijgen, dat er iets bijzonders gaande was. Wij waren goed genoeg geweest, om zoo'n beetje als bliksemafleider voor Verdun te dienen.

MAART.

Staden: Hier wonen we nu in werkelijke huizen, en om ons heen begint 't winterlandschap te ontwaken. In voorgevoel van 't komende voorjaar ademt de natuur diep en zwaar in wilde stormvlagen, die als herauten de naderende lente den weg bereiden.

Onverschillig voor het gebrom aan de nabijzijnde vuurlinies, ritselt in alle hoeken het nieuwe leven, en elke verlaten hoeve, iedere drassige loopgraaf en elke modderpoel weeft een sluier van toekomstdroomen. Het maanlicht spreidt een zilverkleurig waas over boomen en daken.

Er slaat een torenklok .... zoo echt .... als bij ons in Duitschland.

APRIL.

In 't *overstroomde gebied* tusschen *Steenstraate* en *Drie Grachten.*

De dagen worden langer en warmer. 't Wordt zelfs al heet onder den stalen helm. We hebben ze nog niet lang, die nieuwe, zware hoofdbeschermers; maar ik ben buitengewoon gauw met den mijnen vertrouwd geraakt. Ik mocht hem wel.

Z'n harde stalen vorm heeft symbolisch diepe beteekenis. Ons hart en onze ziel, onze geest en onze moed staan ook elken dag onder de beschutting van „den stalen helm" van standvastigheid en trouw.

MEI.

Vlaanderen rust zich toe voor een feest; alles groent en bloeit. 't Soldatenhart begint de vleugels van het heimwee uit te slaan.

Overigens groeien wij op den duur met dit land samen; 't lijkt me reeds een „tehuis voor militairen"; zóó houd ik van Vlaanderen.

We liggen weer voor Pilkem. Heel ver aan den gezichteinder verheft de blauwe Kemmelberg zich boven de omringende vlakte. Aan z'n voet treuren de donkere puinhoopen van Yperen, waarboven nog de ruïnes van stukgeschoten torens uitsteken — de Belfrood en de Kathedraal — stomme getuigen van vergane schoonheid. Hoe lang nog?

JUNI.

Gisteren heb ik den „Leeuw van Vlaanderen" gezien; in uitrusting en harnas geen product van de fantasie uit het arsenaal van onzen goeden Conscience, maar brullende ontzettende werkelijkheid.

Hij ligt ergens in dicht struikgewas te rusten, totdat de vijandelijke keffers hem wekken. Dan heft hij z'n kop op van z'n klauwen, schudt z'n manen en rekt z'n spieren.

Over het Vlaamsche struikgewas wordt dan langzaam, door een onzichtbare hand bestuurd, een reusachtig kanon gericht, slank van bouw, maar toch ontzaglijk groot en zwaar. Dat is onze „Leeuw van Vlaanderen".

Een oogenblik staat hij in zonneglans hoog opgericht. Dan brult hij — en een felle vuurstraal flitst eensklaps over 't land, dat siddert onder z'n donderend gebrul. Ver in 't rond weerklinkt z'n brullen, tot 't in de vlakten van Vlaanderen wegsterft.

Dat is onze „Leeuw van Vlaanderen" — een wonder van staal.

En toch is de ziel van elk van m'n jagers voor mij grooter dan die „Leeuw".

JULI.

Bij zoo velen, met wie we in aanraking komen, zoeken we, om hun leed te helpen dragen, naar de oorzaak ervan — doch tevergeefs.

Konden we hun allen nu maar zóó duidelijk maken, wie God is, dat ze Hem niet meer uit 't oog verliezen! Maar wie kan dat? Dat is 't eenig onmogelijke voor 't geloof. Onder dwang, ook als liefde die uitoefent — sterft het.

De oorlog maakt ons niet beter. Dat was een waan van enkele snel vervlogen weken.

Maar hij maakt een strenge schifting onder ons. Wie heeft, dien geeft hij; wie niets heeft, dien ontneemt hij, wat hij nog heeft. Zoo staat de bidder naast hem, die vloekt.

De oorlog openbaart wat er in 's menschen hart leeft, en is een maatstaf, die aanwijst tot welke hoogte 't volk in z'n geheel bezwaard kan worden, een maatstaf voor de kracht en de ziel van een volk. En niet de techniek, maar de geest van een volk wint den oorlog.

Er hangt iets in de lucht, dat op afscheid duidt. Bij Brussilow is gevaar. —

DE FINALE VAN HET KWARTET?

DE Maartsche stormvlagen gierden door het woud van Hukalowsze. Dreigend stond de vorst nog boven de diep in den grond verborgen schuilplaatsen van de Duitsche jagers, die hier niet ver van de Sereth tegenover Brussilow gedurende den kouden winter op de loer gelegen hadden.

Met opgeslagen kraag liep een dubbele wachtpost voortdurend zwijgend heen en weer vóór de donkere wanden van de weinige, boven den grond gebouwde barakken.

De wind joeg een harde, korrelige sneeuw voor zich uit, tot eindelijk de sterren schuchter door de wolken kwamen gluren en haar oudere zuster riepen.

Toen de maan achter de naakte boomkruinen oprees, hield de wind z'n adem in en nam een oogenblik rust.

Friedel Körner veegde de natte sneeuw tusschen z'n hals en kraag weg — waarbij de stijve vingers in z'n wanten hem noode gehoorzaamden — en zei, terwijl hij uit de luwte van de barak in het maanlicht trad:

„Weet je wat ik nu wel zou willen?" —

„Dat ik in een heusche kamer zat met een mooi, vroolijk kleed op den vloer, aan een vriendelijk gedekte, met bloemen versierde tafel; en dat ik een kop echte, werkelijke koffie voor me had staan en daarbij een paar sneetjes wittebrood met aardbeienjam, zooals Moeder die maakte — en dat ik die dan opeten mocht."

Opeens ging de spreker in de houding staan. De officier van de wacht keek juist om den hoek.

Ze brachten rapport uit.... Dank u! was 't antwoord: daarop verdween luitenant Eck tusschen de boomen.

Den daaropvolgenden middag riep een sergeant: „Körner, je moet dadelijk even bij luitenant Eck komen!"

„Zeg, wat heb jij uitgehaald?" riepen enkelen van den troep hem lachend na.

Bedeesd meldde Friedel Körner zich bij luitenant Eck in z'n schuilplaats. Z'n verlegenheid werd grooter, toen hij op de met een zak overdekte, ruwe houten tafel een vroolijk gekleurden looper zag liggen en daarnaast gebak — stel je voor: gebak!

Toen hoorde hij luitenant Eck, die een zorgvuldig ingepakten koffiekop zonder oor te voorschijn haalde, glimlachend zeggen: „Het is wel aardbeienjam, zooals *mijn* moeder die maakt, maar die zul-je toch ook wel lusten ...." Daarop zich tot z'n oppasser wendend: „Zeg Frans, waar blijft onze koffie?"

Hij zette voorzichtig een tuiltje ietwat verwelkte sneeuwklokjes op den kleurigen looper en zei toen: „Die komen uit Duitschland .... tast nu maar flink toe!"

Op die wijze werden Friedel Körner en Helmut Eck vrienden.

En zoo vormde zich tegelijkertijd uit de vriendentrits van den vorigen zomer in Vlaanderen een nieuw kwartet zonder instrumenten of zangersgaven — een kwartet van gelijkgestemde zielen.

Behalve Friedel Körner en Helmut Eck behoorden daartoe nog twee sergeants: de stille Heinz Weller, die een lorgnet droeg en lid was van dezelfde corporatie als Eck, en de stoere, kloeke Hans Hermann Brand.

Drie van hen hadden voorheen als vrijwilliger dienst genomen — och, wat was dat nu al lang geleden! Ze moesten in die jaren toch eigenlijk ouder geworden zijn; maar daar merkten ze niets van; — „kleine Körner," zooals Friedel, de jongste, nauwelijks de school ontgroeide vrijwilliger van de compagnie genoemd werd — stellig het minst.

Die moest zich laten welgevallen, dat de anderen zoo'n beetje moeder over hem speelden; en als Hans, Heinz of Helmut dat deden, vond hij 't goed.

Ze waren alle vier van de tweede compagnie; „sinds menschenheugenis de oude garde", placht Eck met 't oog op Hans, Heinz en zichzelf te zeggen.

In den kameraadschappelijken omgang met elkaar groeide dit

kwartet tot een van vriendschap doortintelde eenheid samen. Niet voor 't uiterlijk: de dienst alleen reeds stelde aan elk van hen andere eischen.

't Was veeleer een innerlijke eenheid; éénvormigheid van geest echter allerminst. Ieder van 't viertal bleef zich zelf, met een zelfbewust, eigen leven, trotsch op z'n bezit, zoowel als op z'n wenschen, z'n geloof en z'n twijfel.

Zoo bewandelde dus ieder wel z'n bizonderen weg, maar die leidde voor allen naar hetzelfde eindpunt.

Die wetenschap doorgloeide hun vriendschap als een electrische stroom.

Zoo wachtten ze na den Gallicischen winter het voorjaar af, altijd in staat of geneigd om in 't gemeenschappelijke streven naar de verhevenste idealen en in de ervaring van 't droevigst leed in dit ondermaansche, zonneschijn in hun enge schuilplaats te tooveren.

En wie een bestendig licht in zich omdraagt, zij 't ook afkomstig van een aardsche bron — behoeft nog niet dadelijk licht te verspreiden om anderen toch te verwarmen.

Zoo ging voor hen de koude — en toch ook weer warme winter voorbij.

Toen ontbrandde op het westelijk front de strijd weer met nieuwe woede.

In het woud van Hukalowsze kwam leven en beweging. De jagers kregen bevel om op marsch te gaan.

Dagen achtereen rolden de transportwagens door Duitschland terug naar 't Westen; uit den Gallicischen winter naar de Vlaamsche lente.

*
* *

Voor de derde maal bloeide tijdens dezen oorlog in de vlakte van Vlaanderen de lente; voor den derden keer bracht ze de Duitsche jagers onder de bekoring van haar wonderen en deed ze onder 't gezang van koekoek en nachtegaal, bij de aanschouwing van den weelderigen rijkdom van groen en bloemen in de Mei-

maand hun borst van dankbare vreugde over de nadering van den zomer zwellen.

De lucht, waarmee de warme zon haag en hof omhulde, was zwaar van lentegeuren.

Door de parken en tuinen om Hooge — het vernielde slot van Koning Albert — zweefde de geur van bloeiende seringen.

Japansche kweeën verhieven haar rozeroode kruin boven 't loof van bruine beuken en treurwilgen, terwijl ze graven en loopgraven met de eerste bloesemsneeuw bedekten.

Uit de van granaten doorploegde velden in de gevechtszône steeg de lente op; vroolijk lenteleven bloeide op uit trechters en graven .... dikwijls voor enkele dagen slechts — wanneer de giftige adem der granaten al dat vroolijke groen weer in valen zwaveldamp deed verstikken.

In de nabijheid van Hooge hadden de jagers zich in reusachtige trechters genesteld.

Eens uit den toeleg om te dooden geboren, boden de ruwe kraterwanden nu gewillig beschutting aan het leven, dat zich zocht te redden.

Door Vlaanderens schoonheid bekoord — schoonheid zelfs in 't sterven — zag Friedel Körner — nu voor 't eerst in Vlaanderen — tusschen de grillige vormen der afgeschoten boomstammen door, over den helderen waterspiegel van 't meer van Bellewaarde, naar 't nabije puinhoopenveld van den dood, te midden van 't krachtig opbruisende leven van de lente — naar Yperen.

Lichte nevels, die elken morgen uit kanaal en beek opstegen, breidden zich over de vlakte uit; maar de zon vaagde ze weg en opende een onbelemmerd uitzicht op de stervende stad, die West-Vlaanderen de schoonste zijner steden noemde.

Hans Hermann stond naast hem en keek eveneens naar het tooneel van verwoesting in de verte.

„Ook de kathedraal is er niet meer," zei hij, „verleden jaar in Juli konden we van Pilkem uit nog duidelijk haar slanke ruïne zien, en daarnaast de overgebleven stomp van den Belfrood, die zich met z'n hoekige vormen fier boven den chaos der Hallen verhief. Meer naar links de St. Pieterskerk — ja, toen stonden nog ver-

scheidene torens overeind — en nu geen één meer. Verdwenen pracht."

„Vol van de schoonheid van den dood," peinsde Friedel, over de vlakte starende, vanwaar de Kemmelberg — 't bezielend centrum van alle artilleriewerking der Engelschen — met z'n kleinere gezellen hem begroette.

De artillerie hier had een heel andere uitwerking dan in 't Oosten.

De soldaten, die de beide vorige jaren in Vlaanderen meegestreden hadden, beweerden wel, dat ze weer geheel op de hoogte waren; maar ook zij waren buitengewoon voorzichtig in deze eerste, nieuwe loopgravenperiode en gaven nauwlettend op alles acht.

Ze hadden echter niet zooveel te vragen, of over zóóveel zich te verwonderen, als die jonge broekjes, die Vlaanderen nog nooit gezien hadden, en nog nooit 't Vlaamsche water in hun laarzen hadden hooren klokken.

Dat daar tegenover hen een duizendarmig monster voorzichtig en langzaam vóór den sprong ineendook en z'n spieren rekte, om met een vernietigenden slag van z'n klauwen den levenden muur vaneen te rijten, die — elken aanval tartend — van 't meer van Bellewaarde over Wijtschaate in een boog tot aan het dal van de Douve stout vooruitsprong — zagen ze niet.

Ze bemerkten ook niet, dat daar onder St. Eloi aan den overkant, aan den rand van 't bosch en bij 't hoogerop gelegen Wytschaate, de dood op den loer lag en wachtte op de noodlottige vonk, waar mee hij zich met bliksemsnelheid tot een overweldigende grootte uitzetten kon ....

In Vlaanderen bloeide de lente, rustig en levenszeker; maar in 't zuiden rolde in stille nachten de aanzwellende donder van den slag bij Atrecht.

Buiten eenig verband — naar 't scheen — met anderen, werd hier en daar wel eens een projectiel afgeschoten, om deze of gene loopgraaf te vernielen, maar dat behoorde van oudsher in Vlaanderen tot den goeden toon; ook tot de trechters en loopgraven richtten de Engelsche kanonnen hun groeten. Aan alle kanten was oppassen de boodschap.

„Ze hebben daar aan den overkant den langen winter door niet stil gezeten," giste Eck, „'t zijn me nog al zulke projectielen!"

Nog voordat hij een ontvangen bevel om te wijken door kon geven, stortte ook zijn schuilplaats onder de ontploffing van een projectiel ineen. Bedolven door stukken aarde, sloeg Eck dubbel.

Toen hij weer tot zich zelf kwam, bemerkte hij, dat z'n jagers hem uit de totaal vernielde voorste linie, waarin nog slechts een paar op zich zelf staande posten achterbleven, meegenomen en achteruit in veiligheid gebracht hadden. Hij was, naar 't scheen, ongedeerd; maar lendenlam.

„Een paar dagen zal 't wel duren, vóór u weer naar de vierde kunt," zei de dokter; „wees maar blij, dat 't projectiel zich zoo bedwongen heeft."

Nu, dat was hij ook; bovendien kreeg het bataillon ook eens wat rust, omdat er nu toch van exerceeren niet zooveel kwam.

De rust kwam — en in de ziekenkamer bevond het kwartet zich nu geruimen tijd eindelijk weer eens bijeen. Eck was met Paschen al naar de vierde compagnie òvergeplaatst; elk van de anderen vond van 't oogenblik af, dat ze weer in hun oude Vlaamsche tehuis gekomen waren, verdubbelden en dubbel nieuwen dienst op hem wachten.

De rusttijd gaf niet, wat hij beloofd had. Het bataillon ging weer op marsch, naar 't noorden, en kwam steeds dichter in de nabijheid van 't meer beperkte, oude verblijf: Sleyhage, en — niet te vergeten — Staden.

Wat 'n herinneringen aan stille weken in dat rustige land, twee winters en twee zomers lang, toen we ons — eerst als korporaal en later als sergeant — met elken voet gronds vertrouwd maakten; totdat eindelijk bij de intrede van 't derde oorlogsjaar 't afscheid van onze Vlaamsche „Heimat" kwam.

Wel werd de droefheid daarover door den roes der vreugde over de reis door Duitschland geheel verzwolgen, maar om zich in zoo menigen ijskouden winternacht in 't onherbergzame Gallicië des te sterker te doen gevoelen.

En nu rees daar ginds bij 't vallen van den avond, als vroeger, weer de stompe kerktoren van Westroosebeke, aan welks voet August Rompf reeds van den eersten zwaren herfst af, den slaap des doods slaapt.

Wat was er in dien tijd al niet gebeurd, waaraan nu elke populierenlaan, iedere oude hofstede en elke bekende naam ons nog herinnerde!

Maar — er was, naar 't scheen, iets nieuws, iets onbepaalds; er gistte iets, dat Vlaanderens rust verstoorde; en zoo bleef ook de rust van 't bataillon vol onrust.

Dagelijks nieuwe troepen, en elken dag meer: er was iets in wording.

Op den Wytschaater boog werd het gebrom van 't geschut voortdurend sterker, en steeds aanhoudender, dagen lang zonder ophouden. Dorpen en boerderijen waren stijfvol gewapenden. West-Vlaanderen had z'n rust tegen het gedruisch van een kamp ingeruild.

Eck maakte van z'n verlof gebruik, om een uitstapje te doen in het — aan historische herinneringen zoo rijke — achterland, tot aan Brugge en Ostende.

Daar barstte over 't Wijtschaater front opeens geweldig trommelvuur los, met een geluid, sterker dan de branding op de kust. Eck luisterde en keerde met den eerstvolgenden trein terug.

Tegelijkertijd kwam het bevel tot den opmarsch. Iedereen wist, wat komen zou.

In allerijl zond Eck nog een afscheidsgroet naar huis:

„Zoo trek ik dan met moed ten strijde, terwijl de klank der klokken van Brugge nog door m'n ziel ruischt; op de zonnige hoogte der geestesgemeenschap met vrienden, zooals ik die sinds de vreugdevolle dagen te Halle niet meer gevoeld heb; misschien wel — om uit al dat schoone weggerukt te worden — misschien —, maar niet zonder de zekerheid, dat ook dit z'n waarde heeft voor de eeuwigheid en daarom onvergankelijk is."

*

* *

Onder voortdurend aanzwellend kanongebulder in den boog van Wijtschaate gingen de compagnieën op marsch, door hun welbekende dorpen naar 't hun nog beter bekende „oude tehuis" aan het IJserkanaal.

Met een rooden gloed ging de zon onder. Haar gouden lichtglans vergulde de toppen der boomen in het Houthulsterbosch en vloeide langs de dennenstammen naar beneden uit.

Mochten op tal van plaatsen de kanonnen groote verwoestingen in 't bosch aangericht hebben — 't was en bleef nog altijd het groote woud aan Vlaanderens front.

Zwijgend beschouwde Friedel het panorama, dat ver in 't rond, tusschen de overgebleven stammen door, zich in al z'n schoonheid voor z'n verbaasde blikken ontrolde:

Op den voorgrond — scherp belicht en donker beschaduwd — de overblijfselen van Mangelaere; daarachter de vlakte vol struiken en heggen, rijen populieren en boschpartijen, in gouden avondzonneglans, zich uitstrekkend tot aan den verren heuvelketen bij den Kemmelberg.

Lang, nadat het bataillon z'n kwartieren betrokken had, bleef het in den omtrek nog druk.

Uit de schaduw van de boomen langs den weg doken tal van herinneringen op; weemoedig en vertrouwelijk begroetten ze de jagers en ontlokten menig woord van hulde aan de nagedachtenis van gevallen kameraden aan de lippen der mannen, anders in 't vertellen zoo karig.

Intusschen was het donker geworden. In stillen glans straalden de sterren aan den hemel.

Maar andere sterren verdoofden, na verblindende schittering, vlak boven 't nabije front.

Als uit onzichtbare fonteinen schoten in bestendige afwisseling, nu hier, dan daar, lichtkogels omhoog, om na korten tijd trillend neer te dalen — een zwijgend spel boven de loopgraven, naar den kant van Boesinghe en Pilkem.

In de schemering van den avond hadden nog een paar aanvallen plaats gehad; maar daarop was daarboven bij vriend en vijand het zwijgen gevolgd.

Alles deed vermoeden, dat de streek bij Wijtschaate den volgenden dag het tooneel van een fellen strijd worden zou.

Daarginds verderop in de laagte was 't een aanhoudend bulderen van op elkaar volgende kanonschoten.

Een matte lichtschijn flakkerde onafgebroken over de donkere vlakte. 't Was zonder twijfel in de buurt van Hooge en Bellewaarde, van St. Eloi en Wijtschaate.

Zulk vuren had geen van hen nog gehoord. Dat was meer dan trommelvuur.

Steeds weer flikkerden op den Kemmelberg en in de richting van Vlamerthinge de schoten van den vijand uit kanonnen van groot kaliber; die van de kleinere bleven in den donkeren nacht onzichtbaar.

En onder alles door flitsten de vuurtongen van de vlammenspuiten.

Achter Spriet kwam de maan op en weefde een zilveren waas om boom en struik.

Boven de beken en vochtige weiden legerde zich een dichte nevel.

Als een lijkwade strekte zich over 't rumoerige tooneel in de verte een nevelzee uit, waarboven in afwisselend spel vuurballen schitterden en verre granaten tusschen de sterren door haar sierlijke banen beschreven.

Maar boven alles uit drong, zwaar en dreigend, het nog voortdurend aangroeiende gebulder van de Engelsche kanonnen tot hen door.

„Genoeg jongens!" Daarmee ontrukte luitenant Eck zichzelf en de anderen, die vóór hun onderaardsche schuilplaatsen lagen uit te kijken en te luisteren — aan hun somber gepeins.

„Morgen," ging hij voort, „wordt 't weer een heete strijd!"

Ook 't kwartet ging uiteen. Heinz Weller hoorde Friedel in z'n schuilplaats nog zacht fluiten: „Der die Sterne lenkt am Himmelszelt . . . ." Toen werd het stil. Alleen de kanonnen in de verte bleven aan 't woord — zij alleen.

Van bloesems zwaar had Vlaanderens vermoeide lente zwijgend den dag in de armen van den in maanlicht badenden Juninacht gelegd. Daar sliep hij in, om in den vroegen morgen te ontwaken als Vlaanderens zomer — een lange reeks van heete, gloeiend heete dagen . . . .

*

* *

Gaandeweg meer ontketende zich de woede, waarmee de strijd van de artillerie gevoerd werd. Ofschoon geen toename mogelijk scheen, werd toch met elk uur van den nacht 't bulderen der kanonnen nog ontzettender.

't Was over drieën; boven den oostelijken horizon kondigde een nauw merkbare lichtstreep de komst van den nieuwen dag aan.

De demonen van den afgrond ontruimden de holen en mijngangen, waaraan ze nu meer dan een jaar gewerkt hadden, en wachtten, met 't horloge in de hand, aan 't schakelbord hun tijd af.

Langzaam schoof de wijzer vooruit. De eerste morgenschemering onthulde een chaos van oude frontstellingen; met trechter aan trechter.

Over den grond zweefden in rook en stof de giftige dampen van granaten. Onophoudelijk sloegen de projectielen nieuwe wonden in de reeds zoo zwaar geteisterde aarde. Als aan een snoer geregen stonden de rookzuilen der ontplofte granaten langs 't Duitsche front.

Eindelijk bedaart 't vuren een oogenblik, en wordt dan opeens geheel gestaakt.

Maar met des te feller woede branden daarna nieuwe salvo's op andere doelpunten los.

Met vaste hand geleid, grijpt 't vuur de stellingen van de Duitsche artillerie en de schuilplaatsen van de reserves aan ....

Maar de fel bestookte verdedigers van de voorste stelling hebben toch een oogenblik van verademing.

Daarvan gebruik makend, grijpen ze in 't besef van hun duren plicht, naar 't onafscheidelijk met hen verbonden wapen, en werken zich uit hun half-ingestorte en verwoeste schuilplaatsen naar buiten, om in een woestenij vol doodsgevaar den aanrukkenden vijand 't hoofd te bieden.

In allerijl worden zorgvuldig bewaarde machinegeweren opgesteld — een werk, dat enkele seconden, hoogstens een paar minuten eischt.

Maar dan drukt opeens de hand der Britten de hefboomen van de schakelborden omlaag.

Een dof, donderend gekraak dringt uit de diepten der aarde naar boven. Als een vuile wolk van aarde rijst de grond omhoog, barst

onder de ontploffing uiteen en slingert levenden en dooden met zich in de lucht.

Boven Wijtschaate en St. Eloi breidt de wolk zich als een wijd-opengeslagen reuzenmantel uit; alle leven blusschend zakt ze op Vlaanderens beemden neer.

Ontploffing volgt op ontploffing. Voor vriend en vijand is 't front onzichtbaar. Wie daar vooraan nog levend overgebleven is, staat geheel op zichzelf, en sterft den heldendood in hopeloozen strijd tegen de overmacht.

Terwijl de Duitsche vliegeniers, laag vliegend, door rook en damp strijken, om met ware doodsverachting den toestand aan 't front te verkennen, komen uit stof en walm logge tanks kruipend te voorschijn. Nauwelijks zichtbaar, worden ze een gemakkelijk mikpunt voor 't Duitsche geschut, dat ze vernietigt.

Maar een stroom van Engelsche bestormers golft aan die tanks voorbij, gelijk de springvloed door een weggeslagen dam, omspoelt de dichte groepen van heldhaftige verdedigers en vloeit dan uit over het terrein achter de eerste gevechtslinie.

Nieuwe bataillons rukken aan en voeren de eerste mee. Het gaat om een koninklijk doel: doorbreken .... Brussel .... Antwerpen.

Maar bij de eerste schreden reeds struikelt de tegenpartij, geraakt in verwarring door 't vuur der Duitsche machinegeweren en rukt zich bloedend los uit den greep van z'n vijand; maar komt onmiddellijk daarna tegenover de Duitsche reserves te staan.

Die stuiten den stroom — en in de vruchtelooze worsteling komen duizenden om.

Den ganschen, warmen, zevenden Junidag door wordt over en weer met afwisselend geluk gestreden tusschen 't Zillebeker meer en 't Plogsteertbosch ten zuiden van de Douve.

Tegen den avond krijgen de Duitsche krijgers bevel om zich uit den boog op de Sehne terug te trekken.

De troep, te Wijtschaate, in de lijn Hollebeke—Basseville gelegerd, verwacht ongestoord nieuwe aanvallen en dagen van heeten strijd.

*
* *

Daar de vijand zich van elken ernstigen aanval ten noorden van Yperen onthield, konden aan de troepen, die daar lagen, ook reserves voor het zuiden onttrokken worden.

In den heeten zomerzonneschijn namen de jagers hun weg naar 't zuiden over de terreinplooien tusschen Wallemolen en Passchendaele, bij de ruïne van den Doodenmolen langs, waar eens hun krijgsmakkers — als bladeren na de eerste nachtvorst — vielen.

Ze trokken door een streek, die ze in bloedigen strijd veroverd hadden, lieten Herenthage en Hooge — de tooneelen der jongste gebeurtenissen — rechts liggen en werden, ter aflossing van vermoeide afdeelingen, met hun divisie aan de kanaalbocht bij Hollebeke geplaatst — de jagers voorloopig in reserve.

Nog eenmaal was het viertal bijeen. Ze verdiepten zich in de herinneringen uit een met droefheid herdacht verleden, die de marsch bij hen wekte en zagen in die kortstondige uren van samenzijn, door vriendschap verhelderd, het noodlot van de naaste toekomst dreigend oprijzen.

Woord en daad getuigden, dat zij den ernst van den toestand beseften. Nog nooit waren ze zich zóó bewust geweest, hoe dicht ze bij elkaar stonden, en dat een band van vriendschap, uit hoogere eenheid ontsproten, hun harten omstrengelde en hun ziel met eeuwige blijdschap vervulde.

Toen riep de dienst en bracht de strijd weer scheiding. Ze gingen van elkaar, de één rijk door den ander.

Laat in den avond nog liet de commandant Eck bij zich komen. „Beste Eck, het bataillon rukt morgen uit, om een stelling in piket te bezetten. U blijft hier, om de lotgevallen van 't bataillon te beschrijven!"

Daarop, in de oogen van z'n luitenant maar al te duidelijk verzet lezend, vervolgde hij: „Ik weet, hoe ge daarover denkt; daarom beveel ik het. Begrepen Eck? Ik moet ook officieren in reserve hebben.

Ge herinnert u nog wel van October '14, wat een afdeeling waard is, als alle aanvoerders gevallen zijn. Nu zult ge me wel begrijpen. En ik heb u gekozen, omdat gij één van de weinigen zijt, die den strijd in den herfst van dat jaar meegemaakt hebben.

Vul de leemten in de geschiedenis van dien strijd aan en zorg, dat wij een nauwkeurige beschrijving van deze dagen krijgen."

Eck begreep, dat tegenspreken nutteloos was en gehoorzaamde. Het bataillon vertrok naar de aangewezen stelling bewesten Zandvoorde, aan den binnenrand van het trechtergebied.

Er waren sedert het begin van de gevechten der infanterie reeds eenige dagen verloopen; dagen, waarin aanvallen en tegenaanvallen elkaar, als in een dollen rondedans, opvolgden.

Een onbeweeglijk front had er in de laatste dagen niet meer bestaan. De stellingoorlog riep een eigen taktiek in 't leven.

De Duitsche linie geleek een golflijn in gestadige beweging, welker golven hier hun beweging vertraagden en daar tot een onverwachten aanval versnelden; ze vereenigde vaste beweeglijkheid met beweeglijke vastheid en was daardoor schier ondoordringbaar.

Toen de aanvallen der Engelschen tijdelijk verflauwden, werden ook de golfbewegingen van de Duitsche frontlijn zwakker; maar hielden niet geheel op: de trechterzône van Hollebeke tot Warneton zag nog een stuk bewegingsstrijd.

Nu evenwel zocht de vijand zooveel te meer de vaste steunpunten, waartusschen de golvende frontlijn verankerd lag, aan 't wankelen te brengen.

Voornamelijk de noordelijke verbinding tusschen 't vaste en beweeglijke front aan de bocht van 't kanaal was in toenemende mate aan het vuur van de Engelsche artillerie en daarop volgende stormaanvallen blootgesteld.

Nadat in den morgen het vuren eerst aanhoudend was toegenomen, verflauwde het in den namiddag weer; de avond van den veertienden beloofde een betrekkelijke rust.

De jagers in reserve ademden vrijer.

Eensklaps barst om 8.30 met 't geweld van een orkaan trommelvuur over de streek los. Iedereen zoekt een goed heenkomen in de weinige gave schuilplaatsen.

Een sectie van de tweede bergt zich onder de puinhoopen van 't steunpunt „Westfalen". De schuilplaats daaronder is ruim en koel.

Maar weldra is de ruimte vervuld van de zweetlucht van de ver-

moeide soldaten en de vuile gassen, die de barstende granaten door de smalle openingen persen.

't Is daarbinnen angstig stil. Ieder houdt zich met z'n eigen gedachten bezig. Langzamerhand komen de tongen echter los en fluisterend begint het gesprek over den vijand.

„Deze schuilplaats is sterk," — oordeelen ze — „'t zal niet erger worden, dan 't al zoo vaak geweest is, 't heele voorjaar door; en niet elke Engelsche granaat treft immers doel."

Bij een smal raampje, waardoor 't laatste daglicht moeizaam binnendringt, ligt Hans Hermann Brand op z'n gemak een brief aan z'n moeder te schrijven. Wie weet, wat morgen gebeurt, denkt hij. 't Is daar beneden nu nog rustig, zoodat hij zich met z'n gedachten naar huis verplaatsen kan.

Naast hem zit Friedel; die zegt zoo nu en dan een enkel woord over dien laatsten avond in hun vriendenkring, waarbij Hans Hermann onder 't schrijven door toestemmend knikt.

Z'n moeder moet ook weten, hoe gelukkig ze door en met elkander zijn. Hij weet zeker, dat die stille, goede moeder zich daar hartelijk in verheugen zal.

Friedel zit verzonken in gepeins.

Daar staat hem voor den geest die andere half vervallen schuilplaats, die hij weken geleden tusschen de beide fronten vóór Hooge ontdekt heeft.

Hij ziet weer dat tooneel van huiveringwekkende stilte: eenige soldaten bij elkaar — de één slapend, de ander bezig met een brief; weer anderen rookend of etend — doozen van de veldpost stonden nog open bij hen — en al die menschen dood, in onmerkbaar binnengeslopen gas gestikt.

Ook naar sterke schuilplaatsen vindt de Dood van Yperen den weg.

Plotseling — zonder te weten waarom — staat Friedel op en grijpt naar z'n helm, die boven hem aan een balk hangt.

Op 't zelfde oogenblik ontploft vlak bij de schuilplaats een projectiel en is alles voor z'n oogen vuur.

De splinters vliegen door 't smalle raampje. Doodelijk getroffen zakt Hans Hermann overzij.

Een korporaal naast hem, wordt hevig bloedend door den sectiecommandant en een paar soldaten bij 't venster vandaan achterin de schuilplaats gedragen, om hem daar te verbinden.

Friedel knielt naast z'n stervenden vriend neer en zoekt, met de hand tastend, naar de doodelijke wond, om hem, zoo mogelijk, nog te verbinden en te redden.

De stervende slaat de oogen op en ziet met een laatsten blik vol weemoed z'n vriend in 't gelaat. Innig bedroefd buigt deze 't hoofd: hier is geen redding meer mogelijk.

Gebogen over 't lijk van z'n gestorven vriend, drukt hij smartelijk zuchtend, met zenuwachtig trillende lippen op 't voorhoofd van den doode den eersten — en nu in 't sterven tevens den laatsten vriendenkus.

Friedel richt zich op en eerst nu bemerkt hij, dat hijzelf ook — hoewel slechts licht — gewond is.

De gewonde korporaal ligt kreunend van pijn achter in de schuilplaats. Overigens is het er stil. Uit piëteit voor den doode, zitten z'n kameraden zwijgend bij elkaar.

Zoo gaat uur na uur traag voorbij.

De laatste overblijfselen van een trotsche boerenhoevé storten onder hevig gekraak ineen.

Hoewel het reeds diep in den nacht is, houdt het bombardement nog aan.

Bij het flauwe kaarslicht dansen wanstaltige schaduwen op de wanden. Friedel zit nog steeds bij z'n vriend, dezen eenen keer nog, daarna zal hij 't nooit meer kunnen doen.

Opeens een hevige schok — opnieuw is er een projectiel ingeslagen. Onder dof gekraak splijt de vloer van hun verblijf, en laait van beneden een felle gloed op. Dan is 't plotseling stikdonker.

Met vreeselijk gekraak storten balken en steenen naar beneden ....

Dof gekreun van gekwetsten, bedolven onder puin en neergestorte aarde, te midden van den chaos, in een atmosfeer, waar alle leven dreigt te verstikken.

De grond zakt onder hun voeten weg ....

Ondanks 't overstelpend vuur komen van buiten kameraden aan-

snellen, ten einde de slachtoffers in hun driftige pogingen tot zelfbevrijding bij te staan.

In het hol onder de schuilplaats was een groot projectiel ingeslagen en had de laatste totaal vernield.

Maar de redders slagen erin, al hun kameraden in veiligheid te brengen, ook de dooden en gewonden, wier aantal intusschen gestegen is.

Verborgen achter stukken muur of in trechters, wachten de overlevenden den morgen af, die in 't oosten begint te dagen.

*
* *

Luitenant Eck schuift het journaal van 't bataillon met al de orders en rapporten, die de portefeuille bevat, gemelijk op de tafel terug.

„Wat drommel ook! Nu geschiedenis van ons bataillon schrijven! En van gisteravond af trommelt de Engelschman onbarmhartig op vrienden en kameraden los! Ze denken thuis natuurlijk niet anders, of ik ben daar ook bij ....

„Zeg, Frits, is de post gekomen?"

„Ja, luitenant, maar ik wilde u niet storen."

„Breng die dan dadelijk hier," zei hij, een onvriendelijk woord tegenhoudend.

„De post achterhouden, enkel om niet te storen" — mompelde Eck — „dat levert 'm alleen die jongen van mij."

Niets van huis; alleen een klein briefje van den veldprediker bij z'n divisie, met wien hij lid was van dezelfde corporatie.

> „Ik hoor, dat je tijdelijk naar Terhand overgeplaatst bent. Wil je zoo vriendelijk zijn eventueel voorkomende begrafenissen voor mij te leiden? Ik moet voor dienstzaken drie dagen naar Brussel. 'k Hoop, dat 't niet noodig zijn zal, me te vervangen."

Ja, dat hoopte Eck zelf ook ....

„Luitenant, wilt u even aan de telefoon komen?"

Eck stond op en ging. De bataillonscommandant belde hem op:

„Luitenant Eck, we brengen vandaag vijf dooden van 't front weg. Neemt u op u om hun ouders bericht te zenden? .... Hun namen?"

Hij noemde vier namen en hield toen op ....

„Ja, vier, en de vijfde is sergeant Brand ...."

„Zorg vooral voor een plechtige begrafenis ...."

„Eck, is u daar nog? Hebt u me verstaan? Zorgt u dus voor een plechtige begrafenis?" ....

Eindelijk kwam er antwoord, een andere stem — dacht de kapitein; maar 't leek toch Ecks stem wel:

„Ja, kapitein, ik heb u goed verstaan!"

* * *

Bij de open groeve van de gevallen kameraden stond Eck met eenige vrienden; niet alleen jagers, maar ook anderen. Friedel en Heinz waren er echter niet bij.

Uit de diepte blonken hem de vijf witte doodkisten tegen, waarop hij strak den blik gevestigd hield.

Hij was weer met zichzelf in 't reine gekomen en had niet alleen den kapitein, maar na heftigen en smartelijken zielestrijd ook den Heer van leven en dood begrepen.

En hoe hij Hem verstaan had, mocht hij nu z'n vrienden daar vóór hem vertellen.

De laatste zwaarmoedige tonen van den treurmarsch, overstemd door den donder van 't geschut en in wanklanken gesmoord, stierven over den lijkstoet weg.

Toen richtte Eck zich op en begon te spreken:

„Kameraden! De dood haalt hier in Vlaanderen rijke oogsten binnen; weer moeten we vijf van onze makkers aan den schoot der aarde toevertrouwen.

Misschien zijn er onder ons wel, die den een of den ander zeer van nabij gekend hebben.

Overeenkomstig de gewoonte onder de menschen staan we hier enkele oogenblikken stil en buigen 't hoofd voor de majesteit van den dood.

Hoe meer we iemand, dien we in de groeve neerlaten, liefhebben; hoe meer in den bloei der jeugd hij van ons scheidt en z'n verwachtingen en idealen moet prijsgeven, des te meer beseffen we, dat al ons vragen naar 't waarom en waartoe nutteloos is. De dood antwoordt niet, en 't eind van al dat vragen is slechts wanhoop of doffe onverschilligheid.

Of — en daarmee verandert ook eigenlijk alles — wij stellen vertrouwen in Gods bestel. Dan hebben we ook een antwoord.

Maar wie ziet in alle lijden en sterven de hand van God? Aanvankelijk niemand.

Langzamerhand echter zoekt de ziel ook in den storm dien God, die alles in 't aanzijn geroepen, maar ook aan de vergankelijkheid onderworpen heeft — den Almachtige, die ons onze kleinheid en afhankelijkheid laat zien, opdat wij ons aan Hem onderwerpen.

Niet om ons zelf, maar alleen om Hem bestaan wij.

Daarom buigen we ons in dezen oogenblik onder Zijn bestel. Zijn wil worde onze wil; uit Hem, door Hem en tot Hem zijn wij allen — ook onze gevallen kameraden, ook de vriend, dien ik in 't bizonder betreur.

Uit God — tot God; dat is onze bestemming. Laat ons dan dankbaar zijn, wanneer we menschen, die aan deze bestemming beantwoord hebben, naar hun laatste rustplaats mogen brengen.

Zelden heb ik een man ontmoet, die te midden van de onreinheid, de afgunst en de zelfzucht van 't soldatenleven zóó om reinheid van hart gestreden — en die ook bewaard heeft, als m'n gevallen vriend.

En de anderen? In tal van gevechten heb ik hen allen gadegeslagen en kan zonder overdrijving verklaren: ze behoorden tot onze dappersten.

En hebben ze dan allen tevergeefs geleefd? Is hun leven zonder waarde geweest?

Weg met alle nuttelooze droefheid, die toch eigenlijk maar om zichzelf treuren kan. Wie heengegaan is in 't vertrouwen op Gods liefde, is tot een nieuw leven ingegaan.

Weg met alle smart, die in ons binnenste niet omgezet wordt in handelen, dienen en werken.

Goed te zijn, en 't goede te willen doen — dat zij voor ons de

vrucht van deze begrafenis; breken met de grove zelfzucht, die als een sluipend gif ook in onze gelederen dreigt binnen te dringen, haar zegenrijk gevolg.

Of 't sterven van deze mannen tevergeefs geweest is, wordt niet het minst door ons gedrag bepaald. Ook voor ons is misschien het stervensuur nabij — de nacht, waarin niemand werken kan.

Omgeven door de duisternis van langzame verstomping, zijn er velen, die vruchteloos zoeken, om 't geloof, dat ons sterkt, deelachtig te worden. Kan dit zoeken niet anders dan vruchteloos zijn?

Kennen wij God dan alleen als een vertoornd Rechter en ook niet als den Vader van onzen Heere Jezus Christus — van den Heiland, die voor onze oogen het vertrouwen op Zijn vader tot zelfs in de diepste verlatenheid bewaard heeft?

Hij kan zich geheel in onzen toestand verplaatsen.

De beker des lijdens en der verlatenheid heeft Hij tot op den bodem toe geledigd; en toch — in den uitersten stervensnood, toen het scheen, dat ook boven Zijn leven een „tevergeefs" zou komen te staan — aan 't vertrouwen op zijn Vader vastgehouden; hoewel — neen, omdat Hij sterven moest.

Daarom heeft de dood zijn recht op Hem verloren; Hij leeft en is op dit oogenblik zelfs bij ons.

Hij is 't, die tot ons, vermoeiden en belasten zegt, dat Hij ons verkwikken wil; Wien wij daarom alles zeggen kunnen, omdat Hij ons in alles verstaat.

Dat te weten is onze troost, dat te doen — geeft kracht. Tot Hem wenden we ons, daarbij onze dooden gedenkend. Laat ons in Zijn geest bidden:

Onze Vader . . . ."

In de nabijheid van 't front stortte een getroffen ballon-captif brandend neer.

Door de stilte drong het dreunen van kanonschoten dubbel luid tot hen door.

Tegen den zonnigen hemel laaiden de vlammen van een fellen brand hoog op. Commines in het zuiden stond in vuur en vlam. Dikke rookwolken dreven langzaam over de geblakerde velden.

De harde aardkluiten vielen stommelend op de vijf kisten.
Daarna werd de droeve plechtigheid met een zegenbede besloten.

*
* *

Bij de hernieuwde stormaanvallen liep de Engelsche infanterie zich op het Duitsche front te pletter.

Een compagnie van 't bataillon jagers was tot ontzet naar 't front opgerukt; ook de tweede en derde gingen in den nacht daarheen en hadden zich in de trechterzône genesteld op de plaats, waar eens Klein-Zillebeke lag.

De kogelregens van de laatste weken hadden alles, tot op de laatste overblijfselen toe, ter aarde geslagen. Slechts kale trechters, half vol water, lagen er in menigte naast elkaar.

Elk spoor van de Vlaamsche lente was uitgewischt; de boomen in de bosschen en parken waren afgeknot of versplinterd, boerderijen verwoest, dorpen platgeschoten.

Waar eens de bekoorlijke schoonheid van 't landschap haar betoovering uitoefende, voerde nu verwoesting en ijzer heerschappij.

Al die plaatsnamen met hun nationalen klank en geschiedkundig verleden zijn verdwenen; met graven en boeren tegelijk van hun kasteelen en hoeven weggevaagd.

Harde noodzaak teekent thans de kaart: getallen verdringen de plaatsnamen; de nog overgeblevene zijn zeldzaam en — Duitsch.

Maar boven de met wonden overdekte en verscheurde aarde welft zich — onveranderlijk blauw — de Vlaamsche hemel en stort meedoogenloos de felle zomerhitte over de strijdenden te midden der woestenij uit.

Daar zitten ze den heelen dag in kuilen en trechters en versmachten van dorst. Hun tong kleeft aan hun gehemelte; hun oog verdoft, hun gevoel stompt af. Bijna niemand ontwijkt nog bij plotselinge aanvallen het vijandelijk vuur.

De bodem gloeit en elk koeltje ademt walging en fluistert verrotting.

Niemand vraagt meer om eten; maar drinken — en nog eens drinken. Doch 't water in de plassen is vermengd met bloed.

Granaten spatten hun verderfbrengenden inhoud in 't rond en spuwen gassen, die angstwekkend snel den dood veroorzaken.

En ondanks alles houden ze hardnekkig vol: er komt niemand door!

Telkens als de Engelschen een aanval doen, vliegt de keten van verdedigers op en werpt den vijand in een verwoed gevecht van man tegen man terug; of laat hem toeschietelijk door, om hem daarna met handgranaten den terugkeer naar z'n eigen front en tot 't leven af te snijden.

Als over de woestenij de schemering gedaald is, sluipen ordonnansen stoutmoedig naar de verlaten trechters en kuilen en lokken op hun gevaarlijken tocht, bij elke onvoorzichtige beweging, een overstelpend vuur van de Engelsche machinegeweren uit.

Overeenkomstig 't gegeven bevel zijn den vorigen nacht de voorposten behoedzaam een belangrijk stuk vooruitgeschoven. Machinegeweren volgden en werden op behoorlijken afstand van elkaar opgesteld op het terrein.

Heinz Weller ligt met het zijne dicht bij den rand van een grooten trechter aan den noordkant van Klein-Zillebeke.

De bedieningsmanschappen kruipen, voordat het helder dag is, achter den van den vijand afgekeerden kant van den trechter weg.

Want als het ternauwernood licht genoeg is, om een doelpunt te onderscheiden, pleegt deze, daar hij van den spoordijk van de lijn Menin-Yperen nog wat uitzicht heeft, de trechters af te weiden.

Kort vóór 't krieken van den dageraad trekt de ordonnans — hier aan 't front wordt de communicatie alleen nog door ordonnansen te voet onderhouden — 't puinveld in, sluipt — gebukt overal naar dekking uitziend — tusschen lijken en puin door, haastig voort en is spoedig uit het gezicht verdwenen.

De dag breekt aan, — een dag, even heet als de voorgaande dagen, en niet minder rijk aan granaten. De vijand strooit ze met kwistige hand over 't voormalige dorp uit.

Hij berekent op 't oog den afstand tusschen de plaatsen, waar de opeenvolgende granaten inslaan en zoekt, al tastend, op deze wijze 't doel te treffen.

Nu opent een nieuwe batterij 't vuur met kanonnen van zwaarder kaliber.

Onbevreesd nemen de Duitsche vliegers overdag de taak op zich, om de gemeenschap tusschen de trechtergroepen en den commandant van de troepen te onderhouden.

Tot tweemaal toe reeds heeft de lange dag vooruitgedreven Engelsche infanterie tusschen de beide linies te gronde zien gaan; de verdediging heeft hoopen patronen verslonden: op twee trommels na is alles verschoten.

„Vannacht weer nieuwen voorraad," denkt iedereen.

Vannacht? Nog voordat de avond valt, wreekt de artillerie van den vijand zich op de verderfbrengende trechters en overstelpt de streek met storingsvuur.

Veel is er echter niet te treffen — en dat weinige nog verre van gemakkelijk.

En toch heeft één van de schoten 't doel niet gemist.

Heinz Weller ligt thans met z'n mannen nog dichter bij de glooiing van den trechter.

Half ingegraven of — half bedolven? In 't schemerdonker is dat niet uit te maken.

Maar contact is er niet meer.

Weer spoedt de ordonnans zich sluipend voort over 't veld. Nu eens neemt hij een sprong — waarbij z'n voet soms in resten prikkeldraad verward raakt — dan weer gaat hij kruipend verder.

Hij is bijna genaderd tot den trechter, waar Heinz Weller met z'n machinegeweer ligt te wachten.

Maar dan beginnen ze van den overkant opeens te schieten. Ze hebben hem dus toch gezien!

Vlug — één sprong nog, en — daar duikt hij in den trechter weg. Gelukkig!

„Heinz" . . . Maar geen antwoord. Hij grijpt z'n zaklantaarn . . . Vol ontzetting zit de ordonnans tusschen — de lijken van z'n kameraden.

Een oogenblik slechts! Dan springt hij op, jaagt over 't veld, struikelt — maar is terstond weer op de been.

Hij rept zich voort, in 't halfdonker met dwalenden blik den weg

zoekend, en slaat nauwelijks acht op de granaten, die in z'n nabijheid ontploffen.

Hij moet verder; het bataillon moet weten, dat op de plaats, waar de dooden — half onder aarde bedolven — liggen, een bres gaapt.

Door felle smart aangegrepen, door plichtsgevoel gedreven, snelt hij voort als een gejaagd wild.

Hoe vaak hij dien weg nu al heeft afgelegd — dat weet hij niet — hij weet heelemaal niets meer ....

* * *

Achter kaal en dor struikgewas straalt een zwak licht uit de diepte: de schuilplaats van den staf.

In dolle vaart stormt de ordonnans de trap af, stelt zich in postuur en rapporteert: „Machinegeweer-peloton, sergeant Weller en z'n manschappen uitgevallen. Allen dood en onder aarde bedolven. De trechter ligt naast Punt 393 aan den noordkant van Klein-Zillebeke."

Bij den klank van die stem kijkt de kapitein den man eens goed aan. Is dat z'n ordonnans — die opgewekte en altijd vroolijke jonge kerel?

„Ach," zegt hij dan, „wat is dat jammer! Heinz Weller was toch immers je vriend?"

„Om u te dienen, kaptein!"

Friedel Körner wankelt en zakt in elkaar.

Onder een korst van vuil en zweet, waarmee z'n oogen bijna dichtgeplakt zitten, vertrekt z'n mond zich tot een glimlach, als de kapitein zelf hem ondersteunt.

Huiverend van koorts klapperen z'n tanden op elkaar.

„Zorgt u ervoor, dat die man een paar dagen rust krijgt?"

„Ja, kaptein."

„Ligt de tweede compagnie machinegeweren niet in reserve? ....

Goed, verbind me dan even met het hoofdkwartier ...."

De bres in 't front wordt denzelfden nacht nog gesloten. De vijand komt er niet door. Maar den ganschen nacht door bulderen de kanonnen.

De verdedigingskamp was begonnen.

* * *

Zoo ging ook Friedel naar Terhand en kwam daar bij Helmut Eck.

In den omgang met z'n vriend vond z'n ziel spoedig weer het evenwicht terug: hij werd weer dezelfde vroolijke jonge man van voorheen.

Op den avond, voordat hij weer naar 't front terugkeerde, wandelden de beide vrienden, stil naast elkaar voortgaande, den weg naar Dadizeele op.

Daarvóór strekte zich — in eenzaamheid treurend — een oud park uit, dat in z'n donkere schaduwen menig geheim verborgen hield.

Lang reeds was de zon ondergegaan; de eerste sterren verschenen aan den hemel.

Tusschen de treurwilgen door gluurde de maan en zag in den vijver haar spiegelbeeld.

Een kikvorsch ploeterde heen en weer tusschen de waterleliën, die schuw haar witte kelken weer sloten voor 't licht van de volle maan.

In één van de hooge olmen zat een uil, die de sombere muziek van de kanonnen met z'n eentonig gekras begeleidde.

De nacht spreidde geheimzinnig z'n lichten sluier over de natuur in 't rond.

De beide vrienden lagen rustig bij elkaar in 't geurige gras, net als vroeger in hun jongensjaren; maar die onbezorgde tijd bleef onherroepelijk in 't verleden begraven.

Het heden eischte nu van hen, als man, de vervulling van hun duren plicht, en hun mannelijk denken, voelen en begeeren drukte op hun geest een stempel van adeldom.

Daar in het stille park spraken ze — nu en dan door ernstig zwijgen onderbroken — rustig met elkaar over de lotgevallen van hun vriendenkring.

Van de droeve herinnering aan den dood van Hans Hermann, wiens graf ze dien avond nog bezocht hadden, kwam als vanzelf hun gesprek op den tweeden vriend, die daar ginds onder aarde en steenen van een in elkaar geschoten trechter z'n graf gevonden had.

Bij vernieuwing poogden ze in vermetel en twijfelmoedig vragen, of getroost en berustend, den verborgen zin van ieders lot te ontraadselen; maar kwamen ten slotte dáár uit, waar alle menschelijk vragen ophoudt, en opnieuw begint, namelijk — bij God.

En terwijl ze spraken, legde ieder van hen z'n gansche ziel in den blik zijner oogen en las daarin bij den ander de liefde, waaraan ook de sterkste zich gewillig onderwerpt.

Friedel liet zich leiden en zag zich, vol onderdrukt verlangen, aan de hand van z'n vriend voor de poort van een leven staan, waarin de Zoon des menschen de kroon draagt, als de God der liefde.

Doch Friedel vond den sleutel niet en tastte nog radeloos rond voor den gesloten poort, welke alleen het geloof, dat afziet van al wat van deze aarde is, ontsluiten kan.

Vol vertrouwen in z'n vriend vroeg hij bekommerd: „En als ik hem niet vind, voordat ik sterf? .... Moet ik dan door een eeuwigdurend verlangen verteerd worden, zonder binnen te gaan; zonder rust te vinden, na m'n heele leven verlangend naar de vervulling van m'n wenschen uitgezien te hebben?"

„Je zult hem gewis vinden, Friedel, want van den beginne aan ben je op den goeden weg geweest. Ook Johannes heeft hem zoo gevonden, zonder dat hij eerst op den verkeerden weg geraakt was.

Ga echter, zoolang je leeft, niet weg van de poort, waar je vóór staat. Gods liefde zal haar voor je ontsluiten. Blijf steeds biddend aanhouden!"

„Dat zal ik doen — en 't zal mij onuitsprekelijk gelukkig maken, als eens de poort voor mij open gaat en ik daarna alles, van hemelsch licht omstraald, zien mag.

Maar ik hoop, dat ik jou, Heinz en Hans Hermann dan ook weerzie. Wat jou echter betreft, Helmut, wensch ik, dat ik nog lang op je wachten moet. De anderen zal ik spoedig weerzien, geloof ik."

Terwijl z'n vriend hem vragend aankeek, galmden van den toren van Dadizeele twaalf zware slagen door den helderen nacht.

Nadat de klanken over bosch en veld weggestorven waren, nam Friedel z'n vriend bij de hand en zei kalm en ongedwongen:

„Nog enkele dagen en dan val ik ook!"

Eck ontstelde; 't was hem, of iemand die gedachte op z'n voorhoofd gelezen had.

Hoe dikwijls was ze niet bij hem opgekomen, als hij Friedel aankeek en de peinzende uitdrukking van diens gelaat opmerkte.

„Ja beste vriend," ging Friedel voort, „ik verheug me daarover. Maar de lui thuis — dat is m'n eenige zorg."

„Beste jongen, je ziet spoken. Laat toch je wil niet door een voorgevoel verlammen. Waarom zou jij juist moeten vallen?"

„Waarom Helmut? Zou ik in m'n leven dan iets, dat meer of grooter is kunnen verrichten?"

„Dat is Gods zaak, Friedel" .....

„Dat is zoo, Helmut, — maar kom, 't is nu tijd, dat we scheiden."

Toen stonden ze op en wandelden hand aan hand door de zoele nachtlucht naar hun logies.

Boven hun hoofd flonkerden de sterren in schitterende pracht.

Den volgenden morgen ontving Helmut Eck van de hand van Friedel nog een briefje met een afscheidsgroet. Hij had het dienzelfden nacht nog geschreven. 't Waren maar enkele woorden, maar hij sprak er z'n hart in uit:

„Stil, naar wijde verten draag ik
Van mijn willen 't sterk verweer;
En naar land, noch lieden vraag ik
Reeds lang niet meer."

„De stuurman van mijn levensboot
Weet alleen, waarheen zij gaat,
En de zware riemen roer ik
Stil en staâg."

„Achter mij, in 't diepe, blauwe water
Teekent duidelijk zich een spoor;
Moge 't al m'n vrienden wijzen,
Waarheen ik voer!"

*
* *

Weer lag de tweede compagnie jagers aan 't front. Reeds vier weken lang had de verdedigingskamp gewoed.

„Vannacht," zoo luidde 't bevel, „moet 'n patrouille vaststellen, waar de machinegeweren en schijnwerpers staan, die van den kant van den spoordijk ons voortdurend nieuwe verliezen berokkenen, doordat ze den weg naar 't vijandelijk front geregeld met hun vuur bestrijken kunnen.

De compagnie moet daarvoor een twintigtal vrijwilligers beschikbaar stellen."

De eerste die zich aanbood was Friedel.

't Was even na middernacht. Op den „Alarmweg" stond — gereed om naar voren te gaan — de kleine troep te wachten.

Ze hadden geen geweren bij zich; alleen handgranaten en een soort knotsen, die aan de zoogenaamde „morgensterren" uit de Middeleeuwen deden denken.

Friedel dacht in die oogenblikken aan z'n vriend — nu verweg — en vroeg zich af: Zou hij nu met z'n gedachten bij me zijn, en zou ik hem wel ooit mogen weerzien?

„Dat bepaalt God, Friedel," ja, dat had Helmut vóór het afscheid zoo terecht gezegd. Nu kon hij rustig wachten op den langzaam voortglijdenden wijzer.

Eindelijk is het bepaalde oogenblik aangebroken.

Behoedzaam zoeken de groepen een weg door den wirwar van draadversperringen en Spaansche ruiters, en vorderen langzaam in de richting van Klein-Zillebeke.

't Duurt niet lang meer, of ze zijn den laatsten van de vooruitgeschoven trechterposten bij den voormaligen ingang van 't dorp voorbij.

Onhoorbaar sluipt de troep tusschen de lage bouwvallen door, in westelijke richting voort — Friedel met z'n groep op den linkervleugel.

De maan is al onder. Over het trechterveld hangt ondoordringbare duisternis.

Met gespannen opmerkzaamheid gaan de manschappen al tastend voort; hun oogen doen pijn van 't scherpe kijken.

Hier begint de bodem te dalen; nog grooter voorzichtigheid is nu geboden.

Zouden de anderen, noordelijk van ons, wel zoover zijn als wij?

Die gedachte verontrust hen — hoewel slechts een oogenblik. Onmiddellijk richt al hun denken zich weer op hun eigen taak.

Daar werpt Friedel zich opeens plat op den grond: recht voor hem uit gaat een lichtkogel omhoog, die even daarna, met een meedoogenloos helder licht stralend, weer omlaag zinkt.

Friedel drukt z'n hoofd dicht tegen den grond en denkt er een oogenblik over, om terug te snellen; maar dwingt met ijzeren wilskracht z'n zenuwen tot kalmte.

De geringste beweging kan alles verraden. Daarom blijft hij eenige seconden roerloos liggen, terwijl hem 't hart van walging in z'n lijf omdraait....

't Is weer stikdonkere nacht om hem heen.

Huiverend licht hij z'n hoofd op, en als hij met z'n handen tastend langs den grond gaat, voelt hij opeens 't ijskoude, ingevallen gelaat van een lijk.

Op handen en voeten kruipt hij langzaam en onhoorbaar verder. De tegenwoordigheid van z'n makkers rechts kan hij slechts gissen.

Eindelijk is hij 't lage terrein vol gaten en trechters overgestoken.

Hij luistert — stilte.... Niets, dat onraad spelt! Verder dus!

Bij 't kruipen zakt de grond geruischloos onder z'n handen weg. In ontbinding verkeerende lijken liggen er onder, wie weet hoe lang al!

Omlaag weer! Een nieuwe lichtkogel, waar twee sterren met oranjekleurig licht uit voortkomen!

Op 't zelfde oogenblik echter beginnen op 't oude Daniëlsteunpunt twee, drie machinegeweren te ratelen.

Beter, dat ze maar gezwegen hadden, want de kogels vliegen, zonder schade te berokkenen, over hun hoofden heen.

Alweer een lichtkogel, nu een roode! Daarop duisternis.

Eenigszins naar voren, springt rechts de eerste handgranaat. Nu komt vooraan alles in beweging.

De zwakke stralenbundel van een kleinen schijnwerper strijkt zoekend langs den grond. Friedel en z'n vrienden liggen onbeweeglijk, als steenen. Het licht glijdt verder.

„Nu overeind! Er op los!"

Met forsche sprongen vliegen ze over de laatste trechters, waar de vijand vlak achter zit.

Een bonte mengeling van licht straalt op hen neer en wijst hun den weg.

Reeds zijn de eersten van de groep met den vijand handgemeen. Dof kraken de knotsslagen. Tusschen de beenen der strijdenden door flikkert de gloed van barstende handgranaten.

Slag op slag zinkt er één getroffen ter aarde.

Rauwe kreten snijden door den donkeren nacht.

Intusschen zijn de loopgraven bereikt en de machinegeweren verbrijzeld; maar nu daagt er van den kant van het kanaal hulp voor de Engelschen.

Doldriest en met doodsverachting werpt Friedel zich op den vijand. Z'n eerste granaat doet dezen terugdeinzen. Bliksemsnel trekt hij de tweede af — telt — en mikt....

Maar op 't zelfde oogenblik laat hij met een pijnlijken schreeuw den opgeheven arm, getroffen, vallen. Een snijdende pijn schiet door den verbrijzelden arm.

Nog sneller echter flitst het door z'n brein: straks barst de granaat vóór m'n voeten. Die gedachte slaat hem een oogenblik als met lamheid.

Onberekenbaar snel jagen z'n gedachten: daar in 't donker ligt ze; 't volgend oogenblik brengt m'n eigen wapen mij den dood; dan is 't met mij gedaan....

„Dat bepaalt God, Friedel," hoort hij uit de verte op warmen toon zeggen....

En de granaat, die hem met den dood bedreigde, weigert!....

Naast Friedel wordt, rechts en links, verwoed en hardnekkig gevochten.

In bonte kleurschakeering volgt de eene lichtbundel op den anderen; bij de batterij hebben ze de lichtseinen begrepen en komen nu met het geschut te hulp.

Z'n lippen van pijn stuk bijtend, sleept Friedel zich naar z'n stelling terug. Met z'n linkerhand grijpt hij moedig in 't pijnlijke vleesch van z'n verbrijzelden rechterarm, en dien stevig omklemmend, drukt hij zóó de slagader dicht.

Om hen heen ontploft granaat op granaat. Hij lacht evenwel .... die doen hem niets.

Nu weet hij, dat Eén hem veilig leidt.

In z'n hart bruist de vreugde op .... omdat hij eindelijk den sleutel gevonden heeft — den sleutel van de gouden poort.

*
* *

Na een nacht van strijd en bezorgdheid stond Eck bij 't raam en begroette zwijgend het licht van den Julimorgen.

Den vorigen avond laat had hij nog door de telefoon vernomen, dat Friedel dien nacht als vrijwilliger met eenigen van 't bataillon er op uit zou gaan.

Hij had den geheelen nacht noodig gehad, om er zich in te schikken, dat hij niet aan z'n zij stond.

Bovendien kwelden hem voortdurend gedachten, die Friedels spreken over sterven — willen en moeten sterven — angstwekkend in herinnering brachten.

Die herinnering was aanleiding tot een zwaren strijd.

Evenals hij eenigen tijd tevoren bij den dood van z'n vriend in gebedsgemeenschap met God klaarheid gezocht en gevonden had, kreeg hij ook nu in dien weg het noodige licht; doch ook nu eerst na ernstig worstelen.

Slechts schoorvoetend kwam hij tot de erkentenis: misschien neemt God hem weg, om Zijn majesteit nog glansrijker te doen schitteren.

Maar liefde en kinderlijk vertrouwen legden hem daarna toch weer terstond de bede op de lippen: „Och Heer, spaar toch m'n lieven vriend!"

Eén ding kon hij maar niet van zich afzetten — het zelfverwijt: je hebt hem in den steek gelaten. Je wist, dat hij zichzelf ging opofferen; 't stond duidelijk genoeg in z'n afscheidsgroet: „Moge het al m'n vrienden wijzen, waarheen ik voer!"

Hans Hermann! — Heinz! — en Friedel? Wat zal dat worden? De finale van 't kwartet? — —

In den morgen tuffen auto's met gewonde soldaten voorbij:

met slijk en bloed overdekte jagers, doodsbleek en met scherpe trekken.

Helmut staat aan de telefoon; hij informeert naar Friedel ....

„Korporaal Körner? Ja, die is terug; maar gewond .... Z'n rechterarm verbrijzeld .... Voor 't dagworden al op transport terug .... Naar een of ander veldhospitaal."

Onder 't spreken door van den ordonnans bij den staf hamert het onafgebroken in Ecks hoofd: „Finale van 't kwartet? .... Nu jij! Dan is 't immers de finale!"

Een weifelend vragen nog: waartoe? En daarop met volle overgave des harten: 't zij zoo; of het de finale wordt, dat bepaalt een ander; maar *ik moet!*

Er trilt in z'n verzoek, om den kapitein te spreken, iets van een eisch.

„Goêmorgen Eck," klinkt de stem van z'n chef in den horen.

„Kapitein, ik verzoek u mij vandaag nog van m'n post hier te ontheffen. Dat eindeloos schrijven over den oorlog staat me tegen. Ik wil hem mee *voeren* — niet beschrijven. Ik moet noodzakelijk terug naar m'n sectie .... Neen kapitein ....

Dienstweigering? Noem 't zoo niet, als 't u belieft. Stuur liever iemand, die afgestreden is. Maar ik houd 't niet langer uit, ik moet naar m'n sectie.

.... Is u daar nog, kapitein? .... Goed, noem me maar stijfkop, dat ben ik ook, 'k erken het. Maar laat me als 't u belieft naar 't front gaan!"

De kapitein bromt nog wat in zichzelf; maar geeft ten slotte toch toestemming. Overgelukkig bedankt Eck z'n chef voor de inwilliging van z'n verzoek.

Nu haalt hij ruimer adem. „Morgen ben ik dus weer aan 't front," roept hij uit — „dan mag er gebeuren, wat er wil, al zou 't ook de finale van 't kwartet worden" ....

Maar Hij, „die de sterren aan 't hemelgewelf op haar banen leidt", plaatst ook de fermate boven 't slotaccoord.

Niemand anders.

DE AANVAL AFGESLAGEN.

TEN zuiden van Yperen verheft zich de Kemmelberg — door z'n ruim en onbelemmerd uitzicht over de vlakten en bodemverheffingen rondom die stad — de door de natuur zelve aangewezen observatiepost van het Engelsche legercommando.

De ruïne van den reusachtigen molen, die voorheen z'n top kroonde, is tot een stevig bolwerk voor den staf uitgebouwd.

Zoolang echter 't vuur van de Duitsche kanonnen niet rechtstreeks op den top van den berg gericht wordt, staan de stafofficieren buiten, waar hun oog onbelemmerd den heelen boog, die in 't noordoosten Yperen omspant, overzien kan.

Onafgebroken zoeken de kijkers de streek, waarboven een dicht vuurgordijn hangt, af.

Herhaaldelijk opgeschrikt door tallooze barstende granaten, die bij de ontploffing donkere aardmassa's omhoog werpen, staat — onophoudelijk van dikke rookwolken en giftige gassen omzweefd — in de vlakte een levende, beweeglijke muur, die wel gestadig afbrokkelt, maar telkens weer hersteld wordt.

Van de kanaalbocht bij Hollebeke strekt die muur zich naar het zuiden uit tot aan de Douve en slingert zich — in al z'n bochten evenwijdig loopend aan de Duitsche stellingen — over het park van Herenthage, Hooge en Wieltje naar 't noorden, totdat hij, nog steeds duidelijk zichtbaar, in de buurt van de hoeve Gandit-Troère naar 't westen buigt, om eindelijk tegenover Boesinghe den oostelijken oever van 't kanaal naar Yperen te bereiken.

In den lichten avondnevel onttrekt z'n verdere loop zich aan het gezicht; maar iedereen weet, dat hij zich over Steenstraate, Mercken, Drie Grachten en Noordschoote tot Dixmuiden voortzet; ook — dat morgen, den laatsten dag van Juli, als de zon ondergaat, dit front, hier niet meer staan zal.

Want de bevelen liggen gereed, die de doelpunten van 't offensief, dat morgen vroeg als een storm losbreken zal, ver naar het in 't oosten schemerende achterland moeten vastleggen.

„Voor het minst moet de lijn Terrest—Staden—Hooglede—Roeselaere bereikt worden, opdat het groote, zegevierende leger nog slechts één schrede zal behoeven te doen, om Brugge, het eigenlijke doel te bereiken — een schrede, die te grooter genomen kan worden, naarmate de vijand bij den eersten stap beslissender overhoop geworpen, z'n front verbroken en de tegenstand van z'n troepen vernietigd wordt.

De laatste dag van Juli zal ons brengen wat we gedurende de Julimaand tevergeefs poogden te verkrijgen: doorbraak en opmarsch."

Nu stonden gansch andere troepenmachten en strijdmiddelen ter beschikking; en de algemeene toestand maakte een doorbraak tot elken prijs zeker ook gebiedend noodzakelijk.

Want indien de duikbootbasis op de Vlaamsche kust in handen der Duitschers bleef, dan ....

Maar aan die mogelijkheid mocht zelfs in de verste verte niet gedacht worden; binnen drie dagen zouden ze dat nest uitroeien en dan zou Engeland lucht krijgen.

Hoe lager de zon daalde, des te scherper de schaduwen in de vlakte zich afteekenden, des te zwaarder ook werd 't gebulder der kanonnen; 't scheen wel, alsof elk der partijen zich inspande, om nog vóór 't vallen van den avond z'n meerderheid in 't vuren te bewijzen.

Reeds vaker sloegen de Duitsche projectielen in de nabijheid van de Engelsche batterijen in. Ze moesten daar aan den overkant toch ontzettend nauwkeurig van de situatie op de hoogte zijn.

Zeker — de Duitsche vliegers waagden vermetel hun leven; maar als hun eigen vliegers naar den overkant wilden, namen de Duitsche afweerkanonnen hen dadelijk onder vuur, met name de beruchte „Roode". Doch wacht maar: morgen!

Vijftien divisies staan achter elkaar op een frontbreedte van enkele kilometers gereed, om zich een doortocht te banen.

Maar herhaaldelijk richt de vijand den blik onderzoekend op de

bodemverheffing Moorslede—Passchendaele—Spriet, die den horizon begrenst.

Welke krijgsmacht zou de vijand toch wel achter dien landrug verborgen houden? Welke reserves? Waar? Hoeveel?

Er waren toch altijd nog onbekende factoren in 't spel.

Toch had de opperbevelhebber gezegd: „Ge weet, Heeren, dat van 't resultaat, dat we den 31sten bereiken, alles afhangt. Ziet daarom niet op verliezen — volstrekt niet! We *moeten* naar Brugge, beslist — we moeten!

Aanvallen dus — zonder eenige aarzeling. Elken commandant, die z'n doel niet bereikt, daag ik onverbiddelijk voor den krijgsraad. Ge weet nu, Heeren, wat u te doen staat."

De avondzon kleurde de ruïne van den molen met een rooden gloed.

Onheilspellend dook haar purperen schijf in een dikke wolkenlaag en werkte zich, in een dampsluier gehuld, moeizaam tot den horizon door.

In de vlakte verdoften de kleuren. Maar in de schemering gloeide overal in 't rond de adem der kanonnen des te vuriger.

Het front geleek een trillende, vurige band, een flakkerende ring, met als middelpunt de verwoeste stad.

Om de afbrokkelende muren zweven nachtelijke schaduwen. De St. Pieterskerk en de Hallen liggen in puin. Ook de kathedraal met haar naaldscherpe spits, die tot op 't laatst de trefzekerheid van 't Duitsche geschut getrotseerd heeft, is sinds lang onder een wolk van stof ineengestort.

De stad is uitgestorven.

Sedert die bittere herfstdagen, toen Duitschlands jongelingschap zich, in 't vooruitzicht van een wissen dood, vrijwillig in de bres wierp en die toemuurde, heeft de Dood van Yperen z'n vernielingswerk volvoerd.

Nu staat de Engelschman nog eens op, om weer een bres in 't front te slaan.

Duizenden liggen in het donker op de loer of stroomen onder bescherming van de duisternis door de eenzame stad, in de hoop, dat ze bij het krieken van den dageraad de overwinning behalen zullen.

Onzichtbaar treedt er weer één, die van tusschen de puinhoopen van de doode stad hen vergezelt, naast hen voort.

Dapper schrijdt hij verder — ook hij verheugt zich over de aanstaande overwinning; maar *hij* met recht.

De dood van Yperen weet wel waarom!

*
* *

Het licht van den laatsten Julidag is over de vlakte opgegaan.

De zon kampt met de wolken, die zich in den nacht ontlast hebben en poogt den vochtigen damp, die om heggen en populieren zweeft, te verdrijven.

In 't kwartier van den Duitschen opperbevelhebber gaan de lampen, die den ganschen nacht door gebrand hebben, langzaam uit. Rust heeft niemand genoten, want de kanonnen hebben heel den nacht niet gezwegen, en in 't vroege morgenuur reeds rinkelen de ruiten van den donder van 't geschut aan den overkant.

Sinds meer dan drie weken heeft dit deel van 't front onafgebroken blootgestaan aan een kanonnade, die in hevigheid voor trommelvuur niet onderdoet; maar de hagel van projectielen, die nu op dit frontdeel neerdaalt, overtreft al het vorige.

Er daagt thans echter uitkomst. Iedereen weet het: vandaag komen de Engelschen; en met hen de mogelijkheid, om zich door aanval en strijd vrij te maken, „want" — zoo heette het in de legerorder — „de troepen moeten om het gevechtsterrein een *beslissenden* strijd voeren".

Een escadrille vliegtuigen snort voorbij naar 't front: de gevechtsvliegtuigen hoog in de lucht, ten einde de verkenners in den rug te dekken. Deze laatsten toch doen dienst als 't oog van den legercommandant.

Als alle gemeenschap verbroken is — en dat gebeurt zeker — kunnen alleen de lichtseinen en rapporten van vliegeniers omtrent den toestand inlichting geven.

De legercommandant voorziet het verloop van den aanval.

De rechterflank krijgt het zwaar te verantwoorden en zal zich waarschijnlijk in z'n positie niet kunnen handhaven.

Bixschoote komt onder den zwaarsten druk te staan. Voorts de dorpen Langemarck, St. Julien en Zonnebeke, alle drie gelegen in de nabijheid van de wegen naar Thourout en Roeselaere, die tevens de richting van den hoofdaanval aangeven.

Genoemde dorpen liggen zóó dicht bij 't tegenwoordige front, dat de vijand ze met weinig moeite bezetten kan.

Want bij een opstelling van de troepenafdeelingen achter elkaar is de weermacht aan dit frontdeel niet sterk genoeg en wordt — gelijk te voorzien is — onder den voet geloopen, totdat de tegenaanval....

Eensklaps houdt het trommelvuur op. Ze komen!

Enkele minuten later stijgt 't vuur van onze eigen artillerie tot 't kookpunt. Ze heeft haar nieuwe doelpunten vast.

De eerste berichten komen al binnen en beantwoorden aan de verwachting: van Noordschoote tot Warneton doet de vijand een aanval op het front.

Volgende berichten laten duidelijk zien, waar de eerste gevechtscentra liggen. Zooals verwacht werd, oefent de vijand van 't noordwesten uit een geweldigen druk op Bixschoote uit. — Bij Steenstraate en Boesinghe is hij over 't kanaal. Wieltje en Freezenborg zijn reeds gepasseerd....

De commandant wacht nog. De reserves staan op de aangewezen plaatsen gereed; maar 't oogenblik voor den tegenaanval is nog niet gekomen.

Eerst moet de vijand over den landrug ten zuiden van de Zonnebeek heen zijn; dan treft hem de aanval, vanaf de hoogten van Passchendaele ondernomen, met verdubbelde kracht.

Dan wordt ook de stroom van aanvallers gestuit.

In de naaste omgeving van den weg, waarlangs de voortstormende bataillons zich bewegen, hebben de verdedigers zich, in verspreide linies, verborgen opgesteld.

Elke mijntrechter wordt een bolwerk, elke hoeve met haar bouwvallen een schuttersnest, vanwaar een machinegeweer een moorddadig vuur verspreidt.

Van achteren bestookt, mist de vijand de kracht tot een forschen aanval. Naar alle kanten heeft hij zich te verdedigen.

Nieuwe troepenafdeelingen, in tanks aangevoerd, rukken over de bodemgolvingen aan. Roekeloos werpt de Brit z'n manschappen in 't vuur.

De eerstvolgende berichten van de vliegeniers vermelden met welk resultaat:

„Bixschoote heeft de vijand reeds genomen; tegelijkertijd rukt hij in gesloten gelederen langs de spoorbaan naar Pilkem en Langemarck op. De hoeven Vanheule en Fortuin zijn bezet. Zonnebeke en St. Julien geraken in 't brandpunt van 't gevecht met de troepen in reserve. Voortdurend wast de stroom van vijanden aan."

Thans is het beslissend oogenblik gekomen. In de stellingen van de reserves slaat 't bevel tot den tegenaanval als een electrische vonk in. Eindelijk!

Nu golft uit het Houthulster bosch, over de velden en tusschen de struiken van Poelkapelle en Passchendaele, Keyberg en Polygoonwoud een overweldigende vloed van Duitsche krijgers op den vijand aan.

Een daverend hoera schalt vóór hen uit.

„Hoera, kameraden! daarginds door den vijand ingesloten.... Hoera! wij komen om jullie te bevrijden! — Makkers, houdt moed! —"

*
* *

Tusschen de ruïnen van de kerk van St. Julien ligt het troepje dapperen, met het gloeiend heete geweer aan den schouder.

De golven van de Engelsche branding hebben het overschot van de Duitsche veiligheidsafdeeling daarheen gedreven.

Met onstuimig geweld rollen de golven tusschen de ruïnen van 't dorp door.

De commandant van den troep en twee luitenants hebben met slechts enkele manschappen in den bouwval van de kerk, als op een eiland, post gevat.

Maar 't krijgsrumoer bewijst wel duidelijk, dat rechts en links nog tal van punten meer, als zooveel rotsen, de branding trotseeren.

De machinegeweren zijn onverzadelijk en beginnen door 't onop-

houdelijk vuren te gloeien; maar ondanks herhaalde storing bij 't laden, hervatten ze telkens weer hun geratel in afwisseling met het keffen der geweren.

Hoe lang zullen de dapperen 't nog uithouden? Onder de zware ijzeren helmen strijden helden, die moedig en onwrikbaar stand houden — maar hoe lang nog?

Waar eens het groote kruisbeeld hing, is de buitenmuur van de kerk nagenoeg geheel weggeslagen en ligt het uitzicht naar 't westen open.

Het laatste overblijfsel van dat beeld ligt in een kuil vol modderig water, waarboven één der armen als de hand van een doode uitsteekt.

't Is nu totaal vernield, hoewel het daar twee jaar lang, wel zwaar gehavend, maar toch rechtop tegen den kerkmuur gehangen heeft.

Niemand slaat er meer acht op. Aller oog zoekt den vijand en tuurt slechts naar vizierklep en korrel.

Nieuwe golven bruisen tusschen de ruïnen door. De weiden naar den kant van de Zonnebeek wemelen van Engelschen en uit de richting van Zonnebeke komen dicht aaneengesloten troepen over 't veld opdagen.

De pogingen, om den voortrukkenden vijand in den rug te bestoken, leveren gering resultaat op. Enkele soldaten, die daarbij van hun groep afgedwaald zijn, zoeken een goed heenkomen naar het terrein van de in puin geschoten kerk bij hun kameraden.

Met een kruis gemerkte vliegtuigen strijken in dollen overmoed laag bij den grond over 't tooneel van den strijd.

Door middel van rook- en vuursignalen geven ze het sein, om op den vijand los te branden — en 't volgend oogenblik hangt er vóór de aanstormende bataillons in de weiden een dicht vuurgordijn. Over de lijken der gesneuvelden snellen voortdurend nieuwe compagnieën aan.

Van terzijde richten de Duitsche machinegeweren 'n ware slachting in de gelederen der Engelsche infanterie aan.

Maar voor elken man, die valt, treden twee anderen in de plaats.

Onophoudelijk stroomen nieuwe scharen aan en vloeien om het eilandje met z'n kloeke verdedigers heen.

De eenzame helden zijn nu rondom ingesloten, maar blijven vuren

— en nog eens vuren. De wilde stroom golft om hen heen, wordt door hun vuren een oogenblik gestuit, maar bruist dan verder.

In weinig tijds is St. Julien in handen van de Engelschen.

Reeds zijn de sterke golven van den vloed tot op een paar honderd meter van den straatweg tusschen Langemarck en Zonnebeke doorgedrongen. Een paar minuten later — en de straat wordt bereikt en overschreden....

Maar nu strekt opeens de dood z'n hand naar de honderden en duizenden uit.

Langs den straatweg rijst een muur van scherpschutters op. Met de kracht van een orkaan barst het geweervuur los, maait de gelederen weg en stuit de aanrukkende bataillons in hun loop.

Van de hoogten in den omtrek weerklinken daverende hoera's; van Doodenmolen, Kerselaere en Gravenstafel — ja, uit elke terreinplooi komen Duitsche reserves opdagen.

De dapperen, ingesloten op het erf van de verwoeste kerk, begroeten hun bevrijders met gejuich. Gewonden en stervenden gevoelen zich, door hun vrienden verlost, veilig in hun hoede.

Met onweerstaanbare kracht werpt de plotselinge schok van den onstuimigen tegenaanval der Duitschers den vijand, nog in den roes van de aanvankelijke overwinning, over de Zonnebeek terug.

Geen roekeloos opofferen van manschappen kan meer baten. St. Julien valt de Duitschers weer in handen en even later, zoowel Langemarck als Zonnebeke.

Bij het snel opdringen van de achteraan komende bataillons, worden de Engelsche troepenafdeelingen op- en doorelkaar geworpen als dobbelsteenen in een beker.

Tot over de Zonnebeek zetten de Duitschers hun aanvallende beweging voort. Daar stuiten ze eensklaps op eenige escadrons Engelsche ruiterij, die dicht aaneengesloten van den kant van Pilkem op St. Julien komen aanrijden.

Lichte veldartillerie stormt naar voren en slingert over een afstand van 500 meter granaatkartetsen in den dichten hoop. De escadrons vallen als halmen voor de zeis van den maaier.

De Engelsche vloedgolf ebt terug en zakt in de trechtervelden van

de voormalige Duitsche stellingen weg. Het overschot van de vreeselijk gedunde divisies vindt daar een schuilplaats.

Behalve dit trechtergebied blijft er niets in handen van de Engelschen.

De zon neigt ten ondergang.

Nog eenmaal wagen de Engelschen met verscheidene divisies een vermetelen aanval, die echter in bloed gesmoord wordt.

Als op den laatsten Julidag de zon in gouden glans onder de kim duikt, vertoont zich in den Duitschen frontmuur nergens een breuk; nergens is een bres geslagen.

Maar van nieuwe levenskracht vervuld, treedt er één door den donkeren nacht, die over de lijkenvelden neergedaald is, eenzaam voort.

Met een zegevierenden lach op 't gelaat blijft hij tusschen de dooden staan.

Hij — de Dood van Yperen — zal leven en niet sterven.

IN STORM GERUST.

VAN 't begin van den zomer af zucht Vlaanderens bodem onder een eindeloozen hagel van granaten en kromt het zich onder een onzinnig woedend trommelvuur ter inleiding van zeven veldslagen, die elkaar in hevigheid en geweld overtreffen.

De zwoele stilte van een onweerzwangere lucht ligt over den golvenden bodem, hangt tusschen de populieren langs de wegen, broeit in de onderaardsche schuilplaatsen en tusschen de puinhoopen van verwoeste dorpen en fluistert een verward en onsamenhangend lied.

Daarin hooren we iets als de bazuinstooten van dreigende veldslagen en 't snikken van schreiende moeders.

Met ingehouden adem luisteren de legerscharen in afwachting van gloeiendheete dagen van strijd.

Voor de tweede maal staat in Vlaanderen het lot van Duitschland op 't spel.

*
* *

Al die zeven slagen leverden de Engelschen ter bereiking van slechts één doel — doorbraak van 't vijandelijk front.

Batterij stond naast batterij opgesteld; massa's munitie lagen gereed en veroorloofden voor elken dag een verbruik, gelijk met dat voor een tijd van drie maanden, gedurende heel den slag aan de Somme.

Tot in de kleinste bizonderheden was de doorbraak voorbereid.

Door overweldigende overmacht waren ze er in geslaagd, zich met alle denkbare strijdmiddelen toe te rusten.

't Was dan ook geen wonder, dat het den Engelschen infanterist voorgesteld werd, alsof hij beter aan 't gevecht deelnemen kon, dan bij daglicht op patrouille gaan.

De aanvoerders wisten wel, waarom ze zulke buitengewone troepenmassa's op de been brachten — massa's gelijk zelfs Brussilow niet op de Duitsche linies afzond.

Hun krijgstaktiek was tot in bizonderheden geregeld en in duidelijke bevelen voorgeschreven; de samenwerking met de tanks, die hun den weg moesten banen, en met de tallooze vliegers tot op 't geringste nauwkeurig bepaald; het bestormen van nagebootste Duitsche stellingen was eindeloos beoefend en had zulk een mate van werktuiglijkheid bereikt, dat heel de operatie eenvoudig tot een rekenopgaaf werd herleid.

Als er nu maar niet meer van die ellendige onberekenbare factoren in 't spel geweest waren, waarvan een scherpzinnig en talentvol veldheer gebruik weet te maken!

De Britsche rekenmeester verkeerde in den waan, dat z'n tegenstander mak geworden was; gebroken door de ellende van drie oorlogsjaren onder den bestendigen druk van steeds groeiende moeilijkheden in de binnenlandsche verhoudingen; verteerd door tweedracht, reeds maanden lang door een Engelschgezinde pers uit berekening binnen de belegerde burcht onder de menigte gezaaid.

Ze waren geen slechte rekenaars — de Engelschen; dat zijn ze trouwens nooit geweest.

Menige wolk vertroebelde den spiegel van de Duitsche ziel en tal van stormen misvormden haar beeld; maar nog leefde in de diepte de heldengeest; 't besef van geesteseenheid onder heel het volk, en de wil, om daarvoor alles op te offeren, omdat het daaraan zooveel te danken had.

Want die geest leefde in 't diepst van 't innerlijk wezen van elk der duizenden mannen, die vrijwillig den dood tegemoet gingen, hun lichaam de felste pijnen, en hun gevoel de afgrijselijkste folteringen lieten ondergaan.

Daardoor sloeg ook nu weer de balans van 't noodlot naar den kant van Duitschland over en zag Engeland zich in z'n verwachtingen teleurgesteld.

Weken — neen maanden achtereen had het vuur van den verdedigingskamp reeds op Vlaanderens met bloed gedrenkte erve gewoed.

Troepen, uit alle Duitsche stammen samengesteld, deelden met elkaar in de moeiten en de ellende van den krijg. Uit alle oorden trotseerden Duitschlands zonen met heldenmoed en geestkracht vuur, slijk en hitte.

Niets, dan naakte trechterwoestenijen van een half uur breedte — de puinhoopen van 't voormalig Langemarck en St. Julien — bleef den Engelschman in handen.

En was dat alles? Moesten daarvoor dan honderdduizenden tevergeefs — ja, toch eigenlijk tevergeefs — opgeofferd worden?

„Neen....!" Met verbeten woede boort de man der Britsche divisies z'n blikken in 't nevelachtig verschiet van Vlaanderens lage landen. Om z'n mond ligt de strakke plooi van een onbuigzamen wil.

't Is voor z'n vaderland een tijd van historische beteekenis.

Nog geen enkel teeken wijst er op, dat de schroef van de duikboot-actie minder fel klemt.

Blijft dat zoo, dan beteekent dat voor Engeland in de nabije toekomst de erkenning van machteloosheid tegen dat wapen.

Daarom moet Zeebrugge veroverd en de duikbootbasis vernietigd worden. Dat wil Engeland.

Even bitter is het tweede vooruitzicht.

Indien het hun al gelukt, de Duitsche onderzeeërs ten leste meester te worden en zich uit de worgende omklemming te bevrijden, dan duurt de oorlog toch op z'n minst nog tot den volgenden zomer voort.

Maar dan kan er ook zonder Amerika's hulp geen eind aan gemaakt worden.

En als Amerika te hulp komt, moeten de teugels van de wereldpolitiek onvermijdelijk aan Engelands hand ontglippen.

Maar zoo Amerika de eerste mogendheid van de wereld wordt, wat heeft de oorlog dan Engeland gebaat?

Daarom moet het Duitsche front doorbroken zijn, vóór dat ze van den overkant van den Oceaan te hulp behoeven te komen.

Maar hoe 't ook ga, de drassige trechtervelden rondom Yperen zullen beslissen over Engelands vrijheid en z'n rang onder de mogendheden.

Zenuwachtig fronst de Engelsche opperbevelhebber z'n borstelige wenkbrauwen: „De strijd in Vlaanderen moet, — ja moet tot elken prijs — ons de overwinning brengen."

En daarom werpt de Brit altijd weer de bloem van z'n legerscharen, de keur van z'n troepen in den strijd en geeft met hecatomben van nuttelooze offers den krijg weer nieuw voedsel.

Wat deert 't hem, dat thans, na zeven veldslagen, nog niet eens het eerste, nauwkeurig omschreven, naaste doel — de bezetting van de belangrijke hoogten tusschen Thielt en Thourout — bereikt is; dat hij nog steeds in den boog bij Yperen zit!

Zoo ooit — dan moet deze herfst, wat 't ook koste, brengen, waar de zomer vruchteloos om geworsteld heeft: de doorbraak van 't Duitsche front.

Dat verblijdt dien éénen, wien bij dat trommelvuur nieuw leven door de aderen stroomt, want in dat gruwzame spel is al 't voordeel aan zijn kant.

Onheilspellend flikkeren z'n oogen in hun diepe kassen en z'n knokige leden worden veerkrachtig.

Zoo sluipt de Dood van Yperen telkens weer uit de verwoeste stad naar buiten; vol wellust zwerft hij door de vlakten en gelijk een slager over 't vee, laat hij z'n blik weiden over de opnieuw gereedstaande Engelsche divisies. Hij ruikt bloed en treedt voort, als ging hij naar een feest. —

*

* *

In 't achterland begint het kleed van den zomer al geel te worden.

Van de laatste purperkleuren heeft de herfst zich meester gemaakt, om z'n gescheurden mantel met bonte lappen te verstellen. Hij tooit zich vóór z'n dood nog eenmaal in feestkleedij.

Het loover van de populieren langs den weg is al grauw geworden; maar in de struiken tintelen nog gloeiende herfstkleuren onder het matter blauw van den Vlaamschen hemel.

De koele schaduwen van sneldrijvende wolken glijden vlug over de rustige velden.

Donker en stil liggen de vijvers bij statige kasteelen te droomen.

Hier en daar steekt een molen z'n armen hoog in de lucht en drukt mee een eigen stempel op 't beeld van 't landschap.

Ja, daar ginds — daar leeft nog het Vlaanderen van voorheen.

Aan 't front, tusschen de granaattrechters heeft de doorkerfde en omgewoelde aarde geen aantrekkelijk voorkomen meer. Ook van den kleurrijken glans van den herfst is daar, te midden van de verwoestingen van den krijg, niets achtergebleven.

Geen verbleekend groen langs weg of kraterwand; geen rood loover meer bij de ruïnen; geen gelende bladeren tusschen dunne twijgen.

Op die naakte velden, waar alle leven uitgestorven is, toont de herfstkoning slechts z'n ruwheid, hij tooit ze niet met z'n pronk.

Hier geen vroolijke kleuren meer; hier verstijft alles onder den killen adem des doods.

En moge hij zelf zich niet in de trechterzône wagen, dan nemen de batterijen in 't achterland, waar hij zich nog maar alleen veilig acht, z'n boodschap over, en brengen die verduizendvoudigd naar voren — de boodschap, waaronder de aarde siddert — de boodschap van sterven en vergaan.

Naarmate de herfst vermoeider wordt, neemt de kracht van z'n gebrul toe.

Toch is 't maar een echo van de geluiden aan de overzij.

De achtste veldslag in Vlaanderen werpt z'n schaduw over 't land vooruit.

De Engelschman draalt niet, want elke dag kan nu ook de sluizen van Vlaanderens hemel openen.

Dan wordt hij met watersnood bedreigd; ten minste, zoolang hij zich blijft legeren in de lage vlakten, en den landrug van Passchendaele niet weet te bereiken en op z'n minst tot Roeselaere door te dringen.

Met echt Britsche taaiheid grijpt de hand des vijands weer naar de nabije en toch onberekenbaar verre overwinning.

Toen de vierde Octoberdag zich uit de omarming van den nacht losgewikkeld had, brak het trommelvuur van duizenden vuurmonden, met de woede van een wervelstorm over de Duitsche stellingen los.

Een uur later maakten twaalf nieuwe Engelsche divisies zich tot den aanval op 't veertien kilometer breede, ontredderd geschoten front gereed: een strijdmacht van een kwart millioen rukte op, om — wat het ook kosten mocht — zich door 't vijandelijk front heen te slaan.

Toen rees uit Vlaanderens beemden, als een gloeiende krater, weer een dag van verwoeden strijd en hardnekkige worsteling.

De verdedigers stonden als in den grond vastgeworteld; ze wisten van geen wijken. „Sterven of overwinnen," was hun leus.

Als de vijand een oogenblik hen dreigde te verpletteren, waren terstond reserves gereed, wier onstuimige aanval hem terugdreef.

Onveranderlijk woedde de strijd 't hevigst langs de straat van Yperen naar Thourout bij Poelkapelle en zoo mede langs die van Yperen naar Roeselaere bij Zonnebeke en Becelaere.

Als de zon maar even tusschen de laag langs den hemel voortjagende wolken door gluurde, namen de vliegeniers de gelegenheid waar, om snel een blik te werpen tusschen de damp- en rookwolken, die boven 't slagveld hingen en van beneden af voortdurend nieuw voedsel ontvingen.

Door hun verkenning was 't mogelijk de reserves snel te brengen, waar hun hulp vereischt werd.

Fel woedde de strijd, beurtelings in aanval en tegenaanval; doch feller nog was de worsteling in de overblijfselen van het door granaatvuur vreeselijk geteisterde Polygoonwoud.

Verbitterd poogden de Engelschen herhaalde malen, om tegen het oploopende terrein achter Zonnebeke naar Broodseynde, waar de viersprong een vrij uitzicht opent 't hoogerop gelegen Moorslede — op te komen.

Op dat hellend terrein, ja zelfs tusschen de boschpartijen bij Becelaere en Gheluvelt, bracht de vijand z'n logge tanks in werking.

Als monsters uit den voortijd kwamen ze uit den damp te voorschijn en kropen als trage reuzenschildpadden over loopgraven en trechters voort.

Hun snelvuurkanonnen legden een vernietigend vuur op de nabije doelpunten, die soortgelijke wapenen ter verdediging misten.

Maar toen drongen door den chaos van loopgraven en granaten enkele Duitsche veldbatterijen naar voren, stelden zich in 't open veld op en begonnen op de tanks los te branden, die daarop, waar ze maar konden, rechtsomkeert maakten; enkele bleven bij 't keeren al machteloos liggen.

Dan sloegen uit de benzinehouders spichtige vlammen hoog op en veranderden de zwaarbewapende voertuigen in crematoria, waarin de heele bezetting levend verbrandde.

Regiment op regiment bracht de Engelsche bevelhebber in 't vuur.

Alles stond op 't spel en hij voerde den strijd met alle denkbare middelen: vlammenspuiten, bommen, kanonnen en geweren van elk kaliber.

Aanval en tegenaanval wisselden elkaar met gelijke woede af.

De zon was reeds voorbij de middaghoogte.

Zonder een oogenblik van verademing hielden de partijen elkaar in de hevige worsteling hardnekkig vast; de felle strijd nam hen zóó geheel in beslag, dat elk besef van tijd bij hen ontbrak.

Al sneller en sneller joegen de wolken langs 't zwerk.

Van tijd tot tijd vaagden plotselinge en heftige windstooten den dampsluier boven de lage landen weg; een koude bries stak van den zeekant op, bracht regen aan en had spoedig de kracht van een storm bereikt.

Tegelijkertijd was ook de slag tot z'n hoogtepunt van verbittering gestegen. Geen regimenten, maar gansche divisies tegelijk, bracht de vijand nu uit Yperen in 't vuur.

De aanval, die toen in den laten avond volgde, was rechtstreeks op Roeselaere — het doel van den strijd voor dien dag — gericht.

Reeds na den eersten kilometer echter bleef de vijand onder den schok van geweldige tegenaanvallen, nog tweeduizend passen van Passchendaele verwijderd, machteloos liggen.

Alleen op de hoeven ten oosten van Kerselaere en op het vlakke terrein van Gravenstafel, dat zich aansluit aan de streek van Doodenmolen, vermocht hij zich staande te houden.

Hij moest het aanzien, dat de vierde armee van de Duitschers haar stellingen van den eersten oorlogswinter onwrikbaar bezet hield.

En toch moest en zou hij er door; hij moest uit den boog om Yperen vandaan; 't mocht kosten, wat 't wilde, maar tot 't uiterste zou hij de bestorming van 't front volhouden.

Sir Douglas Haigh ontbood versche divisies.

Denzelfden nacht nog bereikte hen 't bevel, om op marsch te gaan. En toen ze aankwamen, ontbrandde de negende veldslag.

De Brit kon het niet opgeven; hij moest wel volhouden met taaie volharding; alles toch stond op 't spel. Dat wist Haigh.

Maar dat begrepen de heldhaftige aanvoerders, Sixt von Armin, de bevelhebber, en Von Loszberg, de chef van den generalen staf, ook.

En terwijl regen en storm over de met bloed gedrenkte velden joegen en de vlakte van Vlaanderen in een moeras veranderden, zetten achter 't Duitsche front zich ook nieuwe reservetroepen in beweging, om zich in volgende slagen tegen de aanvallen van den vijand tot het uiterste te verdedigen.

*
* *

Duitsche reserves — ze zijn er waarlijk niet al te veel meer; daarbij komen ze niet, gelijk de Engelsche, uit vroolijke en gezellige ontspanningsoorden met grazige sportterreinen, buiten bereik van de bulderende kanonnen; ze zijn ook niet weldoorvoed, vroolijk en opgeruimd, als menschen, die een onbekrompen verzorging genoten hebben.

Ze gaan niet, als de Engelschen, voor een paar dagen naar het front, om daarna weer wekenlang uit te rusten en hun lichaam in die sportrijke oorden ver van 't strijdgewoel, goed te verzorgen.

De mannen, die aan 't Duitsche front onophoudelijk de bitterheid van den strijd moeten verduren, komen uit den éénen slag en gaan den volgenden weer in. Daartusschenin ligt slechts een oogenblik van verademing, zóó kort vaak, dat 't ternauwernood tot hun bewustzijn doordringt.

Daarom hebben we bewondering voor die kloeke gestalten in grijzen uniform met stalen helmen, die steeds weer nieuwe veldslagen tegemoet gaan — bewondering voor allen, zonder onderscheid — wien hetzelfde lot boven 't hoofd hangt en die allen hetzelfde doel najagen.

Tot de nieuwe reserve-afdeelingen behoorde toen al sedert bijna drie jaar het jagerbataillon, in welks geschiedenis de naam Doodenmolen met bloedroode letters vermeld staat.

In een lange golflijn marcheerden de compagnieën van dat bataillon voort op den weg naar Iseghem; een moeilijke tocht langs den kant van den weg, waar colonnes van vrachtauto's, van of naar 't front op weg, elkaar onophoudelijk moesten passeeren.

Terwijl de jagers door diepe modderpoelen baggerden, dreunde het gebulder van de kanonnen uit de richting van Moorslede en Passchendaele hun in de ooren.

Zwijgend begroetten de „oudgedienden" — er waren er niet veel meer — de bekende plekjes langs den weg, waarmee ze al zoolang vertrouwd waren.

Over tien dagen zou 't immers precies drie jaar geleden zijn, dat ze voor 't eerst langs diezelfde straat ten strijde trokken.

Dat was al een heelen tijd geleden; wat er morgen kwam, daar ergens bij Passchendaele — de hoeveelste slag zou dat toch wel zijn? Ja, wie zou dat kunnen zeggen, ze telden ze immers al lang niet meer!

De regen kletterde in stroomen op den troep neer.

Onder hun loodzware bepakking en druipnatte tuniek zwoegden de manschappen moeizaam voort door den taaien modder. Bij elken stap zakte hun voet in 't slijk weg en hadden ze 't gevoel, of de Vlaamsche bodem hen vasthield.

Te Iseghem sloeg 't bataillon naar Rumbeke af en trok daarna dwars over 't veld, op de Beiersche barak bij de Ruider aan.

Het Mariakapelletje, dat vroeger op den viersprong stond, lag nu ook in puin, en de beide eenzame graven aan den weg, op één waarvan voorheen de naam Sellschopp te lezen stond, zag Eck ook niet meer.

De dooden waren dan ook intusschen naar het groote kerkhof te Roeselaere gebracht en sluimerden in de nabijheid van het onbekende elftal, dat op het St. Amandusplein om 't leven gebracht was.

Een grafzerk huldigde met woorden van deelneming de nagedachtenis van deze mannen, tegelijk met die van honderden anderen, die hun leven voor de eer van hun vaderland ten offer gebracht hadden.

De sectie Eck van de tweede compagnie kon in de overvolle barak bijna geen plaats meer krijgen.

Tegen den avond was de lucht opgeklaard.

Boven het land, waarover de avondschaduwen zich begonnen te verbreeden, kleurde een purperen gloed den westerhemel, weldra in afwisseling met den tooverachtigen weerschijn van de kleurrijke lichtkogels aan het front, in de buurt van Passchendaele.

Meer het land in sloegen de vlammen op uit tal van hofsteden, die de Engelsche artillerie zich over dag ten doel van haar storingsvuur gesteld had.

Ook boven Roeselaere, dat dag aan dag beschoten werd, speelden de vlammen tusschen den rook door, die boven de stad opsteeg.

Eck kwam tot de ontdekking, dat ook zijn voormalig kwartier, benevens de eigenaars van „de Wever", verdwenen was.

Een felle vuurgloed in 't noordwesten trok opeens z'n aandacht. In die richting lag Westrosebeke; 't stond werkelijk in lichterlaaie.

In gepeins verzonken, bleef Eck nog een oogenblik in 't donker bij 't overschot van een kreupelbosch staan, af en toe luisterend naar 't gebulder der kanonnen. Hij dacht aan vervlogen dagen en vroeg zich af, wat de dag van morgen hem mogelijk brengen zou.

Gedurende al den tijd van z'n verblijf in Vlaanderen, van den eersten zwaren herfst af tot op dit oogenblik, was hij eraan gewoon geraakt, alleen over te blijven.

Wat de vorige barre winter in Gallicië hem aan warme vriendschap gebracht had, werd in den boog van Wijtschaete, bij de bocht van 't kanaal bij Hollebeke, verbroken en stierf in 't voorjaar tegelijk met 't laatste, door granaten vernielde overblijfsel van de lente.

Friedel was in Duitschland en leed nog steeds aan de bekomen

wonden. Rolf, sedert enkele weken z'n vriend, lag in 't veldhospitaal.

Zoo was hij dus weer alleen en gevoelde zich tot in 't diepst van z'n ziel eenzaam en verlaten.

En bij 't vallen van den avond verhief zich nu onder 't dreunen van kanonschoten, op de plaatsen, waaraan smartelijke, maar tevens met trots vervullende herinneringen aan vroegere en pasvervlogen dagen verbonden waren — de sfinx van morgen.

Echter niet als een schrikbeeld, — niet als een noodlot; maar als een doel, waarnaar hij streefde, als een te vervullen plicht.

Hoe gansch anders — ernstiger, dieper en meer bewust was nu z'n denken, gevoelen en begeeren. —

Vol van allerlei geluiden streek het avondduister over de velden neer.

Op onzichtbare wegen gleden auto's voort — slechts hoorbaar, als bij tusschenpoozen 't geschut een oogenblik zweeg — of knarsten de assen van zwaargeladen voertuigen.

Alleen de nacht veroorloofde immers om voedsel voor de manschappen, zoowel als voor de tallooze vuurmonden naar het front te brengen. —

„Luitenant!" Eck luisterde: z'n oppasser zocht hem.

Toen sprong, als een warme bron, in z'n hart vreugde op, dat daar menschen waren — z'n oppasser, z'n ordonnans, z'n trouwe sectie — voor wie hij zorgen mocht en wier aanvoerder hij was.

Dat brak de eenzaamheid en verlichtte de zwaarte van z'n taak in den komenden slag.

Hij richtte zich op, en — uit 't donker in den karig verlichten omtrek van de barak tredend — zei hij: „Hier ben ik, Schmidt!"

* * *

Regen en mist maakten den volgenden dag somber.

De jagers moesten gedurig opbreken. Ze lagen in de stellingen van de artillerie bij Pottegemsgoed, maar werden dikwerf genoodzaakt van standplaats te veranderen, als 't vijandelijk vuur hun te na kwam; om niet te spreken van de gasgranaten, welker ver-

derfelijke inhoud bij 't vochtige weer heel laag bij den grond bleef hangen.

De regen viel in stroomen.

In den donkeren nacht ging Eck met z'n sectie al tastend op weg naar de brouwerij van Passchendaele, in welker nabijheid hij de „ruststelling" van een bataillon van hetzelfde regiment overnemen moest.

Bij het commando van de gevechtstroepen, heel bescheiden geïnstalleerd in de „hooge kelderzaal" onder de ruïne van de brouwerij, kon hij uit de eerste hand alle inlichtingen betreffende den toestand verkrijgen.

Den volgenden dag al weer verhuizen — ditmaal naar een vervallen hofsteê buiten bereik van het vuur over die streek. Er was daar zelfs een kachel; die hield den vochtigen tocht tenminste eenigermate buiten 't bouwvallige huis.

Zonder dat ze 't merkten, sloeg Eck z'n manschappen gade, de jonge, negentienjarige, pas aangekomen plaatsvervangers, zoowel als de ruwe ouderen: huisvaders, arbeiders en boeren.

Hun onderscheidene levensomstandigheden stonden hem duidelijk voor den geest; hij wist immers van elk hunner in 't bijzonder, wat hem zorg baarde of hope gaf.

En nu scheen 't hem toe, of ieder van hen afgelegd had, wat hem van anderen onderscheidde, en uit heel die verscheidenheid der gaven van verstand en hart trad voor z'n onderzoekenden blik één wezen, één wil en één kloekmoedigheid aan den dag.

Het was hem, alsof 't besef van wat aanstaande was, elk van hen, boven alle, niet in werkelijkheid bestaande verschillen, ophief tot een natuurlijke en ongedwongen eenheid van beleven en straks ook van handelen, dat voor 't oogenblik zich nog maar alleen in de bereidvaardigheid van lichaam en ziel poogde te belichamen.

Het vereischte voorzeker een scherpen blik en een gelijkgestemd gevoel, om door dit samenstel van woorden en gebaren heen, de innerlijke eenheid van geest te ontdekken.

Onder een vaak stompzinnige uitdrukking der oogen, een ruw soldatenwoord of onbeduidende, werktuigelijke handeling, blonk in de diepte iets als goud en gloeide de Duitsche geest — met z'n

heimwee innig verbonden aan het verre tehuis — wel niet meer van dezelfde geestdrift als eens te voren, maar in getrouwe vervulling van den nationalen plicht tot volkomen zelfverloochening bereid.

Deze ontdekking maakte hem innig gelukkig en schonk hem de vervulling van een hartewensch. Ze beteekende voor hem bij vernieuwing: met elkaar verbonden te zijn in sterke, gelouterde liefde jegens elkander en wierp over de sombere dagen van afwachting, die hoofd en hart in spanning hielden — een helder licht.

„Van avond nemen de lui, die ons eten brengen, nog eenmaal onze brieven mee," had Eck tegen de manschappen van z'n sectie gezegd.

Daar zaten ze nu allen in de schemering van de barak te schrijven.

Ieder van hen had wel iets te vertellen aan z'n huisgenooten.

Anders uitten ze zich heel weinig en waren voortdurend bezig met de vraag, wat de naaste toekomst hun mogelijk brengen zou.

Maar als ze over hun brieven naar huis gebogen zaten, brak de beschuttende bolster van hardheid en soldatenruwheid, en dan eerst begon hun hart weer te spreken.

Ook Eck grabbelde in z'n zakken naar papier en potlood, en vond enkele verkreukte blaadjes, die hij glad streek: de schets van een opstel over „Vriendschap op 't oorlogsveld", op verzoek inderhaast in hun laatste rustverblijf neergeschreven.

Onwillekeurig bleef hij onder het doorlezen bij enkele passages even stil staan....

„Welk een rijkdom van verborgen kracht, van zelfopofferenden moed en heldengrootheid is er eerst door den oorlog aan 't licht getreden.

Veel, zeer veel goeds heeft hij tot stand gebracht, maar daartegenover het grootste en meest waardevolle — heel het individueele leven in z'n rijkgevariëerde schoonheid — omvergeworpen....

Er is wel een sterk geloof noodig, om in dezen dood Gods hand te zien.

De flagrante tegenstrijdigheid, die daarin voor ons denken ligt, kunnen we dan alleen overwinnen, wanneer Hij, die voor ons gestorven is, ons elken dag, ondanks al, wat dwaasheid schijnt, den verborgen zin van alle gebeuren toont en ons de volkomen zekerheid van de liefde Zijns Vaders in 't hart geeft....

Alles is voor ieder van ons niet even zwaar. De één gevoelt het onderscheiden verband tusschen het lot en het lijden, dat de menschen treft oneindig diep, terwijl dat voor den ander eenvoudig weg iets is, dat de oorlog nu eenmaal meebrengt....

Slechts hij, die veel liefheeft, kan veel verliezen. Alleen hij, die liefhebbend een blik in een anders hart geslagen heeft, kan met hem lijden.

Als een compagnie na bitteren, bloedigen strijd haar kwartier weer betrekt en van degenen, met wie ze samen gestreden, plezier gemaakt of gemeenschappelijk leed gedragen hebben — niemand meer over is, dan staren ze somber voor zich heen en zwijgen stil.

Maar dat is nog weinig vergeleken bij de diepe smart van hem, wiens vrienden gesneuveld zijn.

Wat dat beteekent, kan, wie aan de oppervlakte leeft, niet verstaan; maar die weet ook niet, hoe heerlijk het is, diep in 't hart van een vriend te blikken en het geheim van z'n persoonlijkheid te leeren kennen.

Voor velen moest de oorlog komen, om hen te doen verstaan, hoe schoon zij is....

Aanvankelijk heeft de oorlog het persoonlijke, het individueele op den achtergrond doen treden. Dat was toen niet alleen noodzakelijk, maar eenvoudig een natuurlijk uitvloeisel van den geest, die toen heerschte.

Juist in dat overdreven persoonlijke, dat meer was dan een begrip, dan iets algemeens, dan een idee, school toch eigenlijk de erkenning van de kracht en de beteekenis van de persoonlijkheid.

Die geest heeft evenwel geen stand gehouden; veel van hem heeft andere vormen aangenomen; maar in wetten, bevelen en tradities leeft hij nog voort.

Ook de vaderlandsliefde is bij de meesten bloot een begrip geworden en heeft zich gekristalliseerd in het koude begrip van plicht.

Daardoor is de Duitsche soldaat van heden anders dan vroeger: zonder geestdrift, strijdensmoede; met betrekking tot den oorlog — ingewijd. Hij is, wat Frederik de Groote van 1759 af was.

Hoe langer hoe meer zie ik daarvan in den stalen helm met zijn noodzakelijk gemis aan elke versiering een duidelijk sprekend zinnebeeld.

Er is niets, waarin de geest van onzen verdedigingskamp, de geest van de tegenwoordige phase van den strijd, zoo volkomen tot uitdrukking gekomen is, dan in dit stuk van onze uitrusting, dat wij allen dragen.

Wij soldaten, die onder de beschutting van dezen helm aan 't front strijden, gevoelen, dat we meer dan voor 't uiterlijke met hem verbonden zijn.

.... Hoewel de uiterlijke schijn daarmee in strijd is, zijn toch innerlijk tijdens den langen duur van den oorlog de tegenstellingen van het individueele en 't algemeene, van het persoonlijke en 't zakelijke weer scherper geworden. De ziel herneemt haar rechten ....

Voor velen is kameraadschap al voldoende. Anderen zoeken tevergeefsch vriendschap: ze kunnen hun eigen individualiteit niet opgeven, om haar eerst in het verstaan en liefhebben van andersaangelegden weer te vinden.

Wanneer twee menschen elkaar leeren verstaan, kan dit voor beiden een bron van genot worden. Dat heb ik bij tal van menschen opgemerkt: officieren, die met officieren, jagers die met jagers, maar ook wel officieren, die met jagers in oprechte vriendschap verbonden waren.

Ik heb er velen samen zien strijden; de vriendschap schonk

hun buitengewone krachten, waarvan ze zich tevoren niet bewust waren. Maar dat kan eigenlijk alleen hij opgemerkt hebben, die daarvan eenmaal getuige geweest is.

. . . . En toch is vriendschap alleen voor mij nog niet het hoogste. Indien ze niet geheiligd wordt door het licht, dat van Boven ons tijdelijk leven bestraalt, draagt ze de kiem van den dood in zich.

. . . . Ook onze vrienden in den strijd worden door den dood niet ontzien. Ook rondom hem, die 't geheim verstaat, om over punten van verschil heen te komen, veler vriend te worden en lief en leed volkomen met hen te deelen, wordt het hoe langer hoe eenzamer. Wie door den dood veel vrienden verliest, sterft ten slotte ook als 't offer aan z'n vriendschap.

Er ligt veel waars in 't woord van Schleiermacher: als de vriendschap niet over zichzelf heen tot anderen en tot Hem, door Wien alles bestaat — gekomen is, heeft ze zichzelf gezocht en zich in haar eigen bestaan verheugd.

Hierin ligt de beslissing over haar waardij. In de verloochening van het „eigen ik" krijgt ze haar innerlijke harmonie.

Ook de liefde tot vrienden heeft tenslotte haar grondslag in Hem, die de onvergankelijke gemeenschap van geest sticht, die 't einddoel van alles moet zijn . . . ."

Eck wist, wat hij doen moest. Met een halfgebroken potlood schreef hij eronder:

„Daarom ook behoeft hij, die alleen achterblijft, wanneer z'n vriend hem ontnomen is, niet om hem te sterven. Ook de gestorven vriend zal hem nog iets kunnen zeggen van onzen grootsten vriend bij den Vader in het licht en van Zijn eeuwige heerlijkheid."

Daarna stak hij de blaadjes in één van z'n beide laatste enveloppen en adresseerde den brief, van het volgende postscriptum voorzien, aan Friedel Körner:

„Je zult al wel bemerkt hebben, dat het hier in Vlaanderen weer warm toegaat. Er komen van die dagen, waarop we bij al wat op ons aankomt, wel een bomvrije kazemat noodig hebben — de „goddelijke" rust, die de zinspreuk van Willem van Oranje, onzen grooten Zwijger en nog grooter strijder voor de vrijheid van Holland en Vlaanderen — ademt: Saevis tranquillus in undis . . . ., in den storm gerust!" —

Op de andere — z'n laatste enveloppe — schreef Helmut Eck het adres van z'n ouders.

Het was al laat, toen 't eindelijk stil werd in de barak.

Door de reten tusschen de planken gierde de wind en drong de fijne damp van een vochtigen mist.

Een eenzame kaars doofde in de warme, onzuivere atmosfeer van een opeengedrongen menigte van slapers en snurkers bijna uit.

Hun slaap was onrustig — de onrust van het vragen: wanneer komen we toch eindelijk eens in 't vuur, om te schieten en ons te verdedigen? Wanneer komt er eens een einde aan dat vervelende stilzitten . . . .?

Die onrust speelde in hun kreunende droomen een belangrijke rol.

Ook Eck, die zich tot 't laatst toe bij z'n kaars wakker gehouden had, viel eindelijk in slaap.

Buiten werd het geblaf van de stalen wolven gaandeweg luider. Wanneer in de nabijheid een projectiel insloeg, schrokken verscheiden slapers wakker.

Nog vóór het eerste schemeren van den morgen zwol het bombardement aan tot een orkaan. Het trommelvuur, dat met volle kracht losbarstte, rukte de slapers plotseling uit hun sluimering. Ze sprongen overeind en bemerkten toen, dat alles dreef — de heele keet.

Het had den ganschen nacht gegoten. 't Was in de barak dan ook eenvoudig een zwijnenboel; maar nog niets, in vergelijking met den toestand daarbuiten. Omlaag — één groote modderpoel en in de lucht — dat woest getier van den vijand. Tommy moest daarmee iets voorhebben.

Bij 't opbreken stoof een ordonnans binnen met 't bevel: Het bataillon betrekt de stelling vlak ten oosten van Passchendaele en houdt zich daar gereed.

Man achter man gaat Eck met z'n sectie op marsch in de richting van Passchendaele.

Er hangt een dikke duisternis over 't land. De jagers moeten den weg dan ook op den tast zoeken, en over hun hoofd heen bekampen de batterijen elkaar in dolle woede.

Bij het flikkerlicht van de afgevuurde schoten worden telkens de flauwe omtrekken van de stoffelijke wereld in de duisternis zichtbaar.

Ze dienen op alles voorbereid en tot alles gereed te zijn.

*
* *

De morgen brak aan — een heete morgen.

Uit een helsch trommelvuur ontwikkelde zich met grenzenloozen woede en onverzadelijken bloeddorst een nieuwe veldslag, één van de bloedigste.

Bij 't eerste daglicht kwamen de linies reeds in beweging. Honderdduizenden stormden vooruit, tienduizenden poogden met alle macht den aanrollenden stroom te keeren; man voor man in 't klare besef: nu staat alles op 't spel.

Bij de massabestorming door de Engelsche en Fransche regimenten werd de toestand tusschen het Houthulster bosch en 't station Poelkapelle gevaarlijk.

Verkenning door middel van vliegtuigen was bij de heerschende weersgesteldheid zoo goed als uitgesloten.

Over 't omgewoelde terrein renden daartoe afgerichte honden, om berichten en orders over te brengen, en bij den staf van de divisies fladderde een enkelen keer een beangstigde postduif uit het gehuil in de hoogte naar beneden, gelukkig, den weg door dat onbegrijpelijk getier daar boven teruggevonden te hebben.

Maar die karige berichten stelden de legerleiding toch in staat zich eenigermate een denkbeeld van den toestand te vormen.

Door de nog niet stuk geschoten draden vlogen bevelen; reserves

doken op uit hun schuilplaatsen in overgebleven boschgedeelten en bereikten in kleine troepjes achtereenvolgens het gevechtsterrein.

De aanval werd aanvankelijk gestuit; een snelle afsluiting van het front sloeg den vijand het ontwijfelbaar zekere resultaat, dat hij verwacht had, uit de hand.

Na een haastige verkenning richtte de Brit z'n aanval weer enkel, langs de groote wegen, op Poelkapelle en op Passchendaele.

Tusschen Gravenstafel en Doodenmolen versperde nog slechts een dunne linie den verbitterden vijand den doortocht over een vlakke bodeminzinking naar 't dorp.

In het traag doorbrekende licht van den dageraad, hadden de Engelschen, ternauwernood van hun omgeving te onderscheiden, hier al driemaal een storm ondernomen.

Gestadig werd het handjevol verdedigers in de met water gevulde trechters kleiner.

Na elke vergeefsche poging barstte een moorddadig vuur in onophoudelijke salvo's over de hoofden der dapperen los.

't Eene geweer na 't andere werd tot zwijgen gebracht; slechts één machinegeweer gaf nog vuur, maar kreeg elk oogenblik storing in 't laden. De natte patroonbanden klemden steeds erger en weigerden ten slotte elk schot.

Hoe menigmaal wendden de verdedigers hun blikken achterwaarts, waar de afgestompte torenruïne, als 't spervuur tusschen hen en het dorp een oogenblik ophield en hun vrij uitzicht gaf — het dorp verried.

* * *

In een half ingestorte betonnen schuilplaats aan den voet van één der grondmuren van een verwoeste hofstede was een infanterist — doornat bezweet — onverdroten bezig aan een klein morse-seintoestel.

Ondanks telkens herhaalde pogingen, gelukte het hem niet, het toestel in werking te brengen: de lamp bleef onverstoorbaar wit gloeien.

„Dan naar buiten, om de aardleiding te versterken," zei hij bij zich zelf.

„Ik moet contact met 't bataillon krijgen, anders is hier aan het front alles verloren."

„'t Zou zeker heel mooi geweest zijn, als ze daarginds rustig op hun post hadden kunnen blijven; maar we zijn toch ook niet van plan, om ons zoo maar door de Tommies op den kop te laten zitten."

Dicht langs den grond kruipend, schoof hij langs de draden voort, die buiten kruiselings uitgespannen lagen; de ééne was stukgeschoten.

Terwijl hij de einden aan elkaar bevestigde, keek hij meteen eens rond naar de linie van kameraden, die ongeveer dertig meter naar voren in trechters verscholen zaten.

Tot z'n grooten schrik zag hij bijna niemand meer. Dooden lagen er genoeg, sommige halverwege in 't water; maar hier en daar kwam nog slechts een enkele arm in beweging, om op den vijand te schieten.

En ondertusschen knalden in langzame, maar onafgebroken opeenvolging, telkens nieuwe salvo's.

Het bloed steeg den man naar 't hoofd. Als de Tommies nog één aanval deden, kwamen ze er door. Met doode soldaten kon je toch immers geen linie vormen!

Om vlugger bij de uiteinden van de aardleiding te komen, richtte hij zich in z'n ijver te veel op.

Op 't zelfde oogenblik hoorde hij van rechts de fluitende kogels van een vijandelijk machinegeweer.

Snel wierp hij z'n hoofd op zij, liet de draden in een dichtbijzijnden, met water gevulden trechter zakken, en stootte met driftige haast z'n bajonet door 't oog van 't laatste eind diep in den grond.

Dat was altijd nog de beste versterking, meende hij. Daarop keerde hij terug.

Maar voordat hij de schuilplaats bereikt had, wierp de luchtdruk, veroorzaakt door 't springen van een projectiel in z'n nabijheid, hem tegen den muur.

Met een gebroken arm bleef hij een oogenblik bewusteloos liggen.

Het bloed, dat door z'n kleeren sijpelde, bracht hem weer tot bezinning.

Daar zag hij opeens den vijand in breede rijen aanrukken.

Hier en daar viel bij de verdedigers nog een enkel schot tot afweer.

Hij raapte al z'n kracht samen om overeind te komen en slaakte een kreet van de pijn in z'n rechterarm.

Op de been gekomen, sleepte hij zich met inspanning van alle kracht voort naar de onderaardsche schuilplaats.

Hoewel vreeselijk bloedend, alsof er een slagader getroffen was, schonk hij daaraan toch geen aandacht.

In allerijl bracht hij het toestel in werking.

Ondanks pijn en zwakte klaarde z'n gezicht op, toen het toestel begon te gonzen en hij zag, dat de lamp rood gloeide.

Buiten sprong nu en dan tusschen hoerageroep door 'n handgranaat.

Terwijl hij z'n bloedenden rechterarm stijf tegen 't lichaam gedrukt hield, zette hij het toestel vliegensvlug op „zenden", keek op het schakelbord naar de te gebruiken code-woorden en drukte toen met z'n linkerhand onbeholpen op den seingever .... d-h-o .... d-a-l .... d-d-p ....

Daarna moest hij een oogenblik z'n oogen sluiten: hij zag niets meer. Met knikkende knieën seinde hij nogmaals .... d-h-o .... d-a-l .... d-d-p ....; toen waren z'n krachten uitgeput; hij zeeg op het toestel neer, en bleef roerloos liggen.

Enkele oogenblikken daarna drongen de Engelschen in de schuilplaats door en vonden den infanterist dood — met een glimlach op z'n gelaat. —

Met strakken blik luisterde de veldtelegrafist bij het regiment, toen hem „h-o .... a-l .... d-p ...." geseind werd. Hij rukte de kap van z'n hoofd en maakte den commandant direct melding van 't gehoorde.

Van drie kanten waren tegelijk jobstijdingen binnengekomen en één daarvan meldde, dat de vijand er door was.

Tusschen hem en 't dorp lagen absoluut geen reserves meer. Er bleef niets over, dan te hopen, dat hij het niet bemerken zou, anders zag het er slecht uit.

Maar reeds vlogen bevelen naar de troepen in reserve.

Het eerste bevel gold 't bataillon jagers, dat vlak ten oosten van Passchendaele in piket lag.

Ze waren daar vrij goed van 't vijandelijk vuur verschoond gebleven.

In alle kalmte had Eck den voorraad van munitie en handgranaten bij z'n sectie nagezien en z'n manschappen nog een keer gelegenheid gegeven om te eten.

Toen kwam het bevel om uit te rukken.

*
* *

Er ligt zulk een hevig vuur boven de puinhoopen van 't dorp, dat het onverantwoordelijk zijn zou, daarlangs zijn weg te nemen.

Voortgaande over een terrein, waar — zooals vooraf was opgemerkt — weinig schoten vielen, bereikt Eck met z'n troep zonder verliezen den straatweg van Passchendaele naar Westrosebeke.

Vandaar gaan ze langs den westkant van 't dorp, naar de plaats van hun bestemming.

Op den weg daarheen onttrekken de ruïnen van Mosselmarkt en 't overblijfsel van weggeschoten struikgewas hen wel eenigszins aan 't gezicht van den vijand; maar toch worden al spoedig eenige kogels op hen afgezonden.

Luitenant Eck laat z'n sectie dan ook terstond aan den anderen kant van den weg in de loopgraven van een vroegere stelling en in de sloot dekking zoeken, om daar een oogenblik uit te rusten.

Het gerucht gaat, dat de vijand al tot den zuidrand van 't dorp doorgedrongen is.

De aanvoerders van de beide groepen en de bedieningsmanschappen van de twee lichte machinegeweren hebben aan de hand van de kaart nog een kort onderhoud met hun luitenant.

Daarna klinkt het commando: „Verspreiden!"

In tirailleurslinie bereikt de troep den rand van 't dorp naar den kant van den vijand.

De ruïnen van verwoeste huizen in de laagte, maar ook de heuvels en akkers, waarop 't gevecht woedt, zijn nu goed te overzien.

Binnen enkele oogenblikken hebben z'n manschappen, hier en daar verspreid, in trechters dekking gevonden.

Schel gefluit — langer of korter aangehouden — is 't eenige middel

om in 't oorverdoovend geraas commando's verstaanbaar te maken.

Op 't gegeven signaal springen de manschappen overeind en volgen Eck in de door hem aangewezen richting. Ze moeten door 't spervuur heen, dat de vijand voor Passchendaele legt.

't Is voorzeker geen prettige tocht; er zit echter niet anders op: ze moeten er door.

Rechts en links slaan de kogels in den grond.

Aanvankelijk schijnen de manschappen te denken, dat de vijand hen niet treffen kan.

Gelukkig maar — al is dat ook een schromelijke dwaling, want de derde sectie heeft intusschen al treffers en even later hun eigen sectie ook.

Vlak vóór Eck stort een jager op den grond, draait zich nog één keer langzaam heen en weer, en legt zich daarna vermoeid ter ruste.

De bewegingen der manschappen, die Eck volgen, worden nu onrustig en gejaagd; maar 't voorbeeld van hun leider dwingt hen weer tot kalmte.

Met haastige bewegingen voor 't spervuur uitwijken is nutteloos. Hier is het noodzakelijk, zichzelf volkomen meester te blijven.

Het bewustzijn, dat ons leven niet in de hand van eenig mensch, ook niet in die van den vijand — maar alleen in Gods hand ligt, oefent een heilzamen invloed op onze ziel uit.

Het doet ons onbevreesd voortschrijden, kalm en rustig in 't besef, dat onze schreden, overeenkomstig Gods wil, zoowel ten leven, als ten doode, bestuurd worden.

Van tijd tot tijd houden ze een oogenblik halt en zoeken dan onmiddellijk dekking. Even daarna opnieuw vooruit.

De vijand heeft inmiddels de tegenbeweging ontdekt; geen wonder trouwens, want de oorlog heeft de vlakte hier kaal geschoren.

Alleen door ijzeren volharding en de meest volkomen toewijding gelukt het den aanvoerder, den troep in de trechterzône bijeen te houden.

Een verheven kalmte beheerscht het gemoed van den leider. Nu komt het erop aan, aanvoerder, leidsman in den waren zin van 't woord te zijn.

Duidelijk bemerkt hij, dat de manschappen hun oogen op hem gevestigd houden; dat ze aarzelen, als hij niet 't eerst vooruitspringt.

't Is hem aangenaam, dat op te merken en hij acht zich gelukkig, de aanvoerder van zulke mannen te zijn.

Al springende komen ze flink vooruit. Reeds hebben ze twee K.M. door spervuur en moeras afgelegd.

Door den giftigen adem van berstende granaten omzweefd en duizendwerf door den dood bedreigd, gelukt het den jagers toch eindelijk, door 't spervuur heen te komen.

Niet allen evenwel: sommigen vallen in de klauwen van den dood; anderen moeten gewond acherblijven.

Met slijk bedekt duiken de overlevenden uit hun schuilplaatsen in de trechters op en vereenigen zich in de dichtbijzijnde onbezette kom.

Het spervuur ligt nu achter hen; thans wacht hen de daad.

Stap voor stap was de vijand door de bres naar voren gedrongen. Reeds hadden de voorsten de ruïne van den molen aan den zuidelijken ingang van Passchendaele bereikt.

Maar nu wordt hem plotseling een gebiedend halt toegeroepen en is hij genoodzaakt, een schuilplaats in de trechters te zoeken.

Elk oogenblik gereed om aan te vallen, leggen de jagers den vijand een levenden slagboom voor de voeten — en hij blijft staan.

Twee compagnieën jagers vallen hem kort daarop eensklaps op 't lijf.

In de eerste verrassing wendt hij zich om en slaat op de vlucht, door de jagers in stormpas achtervolgd. Die weten van geen ophouden; ze hebben blijkbaar groote haast — de gehelmde krijgers.

Recht voor hen uit ligt een kleine, onbezette hoogte; daarheen wenkt Eck z'n troep.

Een voormalige ordonnans torst hijgend z'n machinegeweer tegen de hoogte op. Een goedkeurend en bemoedigend woord van z'n luitenant doet hem met beslistheid uitroepen:

„We doen slechts onzen plicht."

Ofschoon een oorverdoovend rumoer terstond alles weer onverstaanbaar maakt, heeft de luitenant die kernachtigste aller uitingen van heldenmoed uit het vierde oorlogsjaar toch gehoord.

Intusschen is die kranige kerel al boven en stelt daar fluks

z'n machinegeweer op. 't Was altijd een ferme vent, die Schmidt.

De trechters op de hoogte zijn in een oogenblik door de dunne linie van jagers bezet.

Daar knallen geweerschoten; tusschen de planken overblijfselen van een voormalige stelling duikt een jager van een ander bataillon met een onderofficier bij de infanterie op — naar 't schijnt, al wat er van 't bataillon nog over is.

De vijand heeft zich op geringen afstand in den grond genesteld.

Eck brengt z'n manschappen nog een eindje verder naar voren. Daar hebben ze beter schootsveld en staan ze minder bloot aan 't vuur, dat de vijand voornamelijk op de oude stelling richt.

Maar hun positie moet beslist noodlottig worden, zoodra hij de geringe getalsterkte ontdekt van de aanvallers, die hem hier teruggeworpen hebben.

Rechts ligt de compagnie, op een afstand van driehonderd meter halverwege hun rug, links is in 't geheel geen aansluiting te krijgen; en toch bevinden ze zich op de hun aangewezen hoogte; ze zullen die dan ook bezet houden.

Heel aan den buitenkant ligt Eck met z'n sectie. Met z'n sectie? Hij heeft niet veel meer van z'n troep over. De gevechtslinie is dan ook dun, erg dun.

Twee sergeants zoeken naar rechts en links voeling met andere afdeelingen te krijgen.

De vijand zal er spoedig genoeg achter komen, wat voor klein hoopje daar tegenover hem ligt en zich in de trechters verzameld heeft.

Z'n artillerie is al begonnen, de ongunstige positie van z'n groepen te verbeteren.

Van oogenblik tot oogenblik geraakt het handjevol jagers meer en meer in de klem.

Intusschen loopt het al aardig naar den middag.

Eck grijpt naar 't berichtblok en schrijft: „Hoogte 300 M. zuidwesten kerk Passchendaele, 9-10-'17, 11.15 v.m. Rechts noch links aansluiting. Sectie nog acht man met één machinegeweer sterk. Verzoek dringend om versterking. Vijand op 200 M. afstand. Aanval elk oogenblik te verwachten. Eck."

Nog eenmaal stelt het machinegeweer alles in 't werk, om den vijand omlaag te houden.

„Schaub!" beveelt Eck een man van z'n sectie, „als de wind naar den commandant! 't Ga je goed!"

Nauwelijks is hij dertig pas ver, of een granaat, die vlak in z'n nabijheid inslaat, velt den ordonnans neer.

Z'n opvolger is Schmidt, de bekende drager van 't machinegeweer. Deze mist al een paar vingers, maar dat verhindert hem niet, om terstond het bevel van den luitenant te gehoorzamen.

Hij kruipt naar hem toe, krijgt een nieuw briefje en spoedt zich dan van trechter tot trechter door 't spervuur heen naar den bataillonscommandant.

De jagers verwachten intusschen elk oogenblik een aanval van den vijand en zien dan ook met ongeduld naar versterking uit. Vreemd genoeg volgt die echter niet; maar aan beide zijden wordt de werkeloosheid herhaaldelijk door geweervuur onderbroken.

Nog steeds houdt de zon zich schuil achter een wolkenfloers; eerst in den namiddag gluurt ze af en toe schuchter tusschen de wolken door en werpt haar bleeke stralen over het rookende veld.

Striemende regenvlagen en het fel aangroeiende vuur van den vijand maken de positie van de jagers verre van benijdenswaardig.

Eindelijk komen de andere, rechts achterwaarts liggende compagnieën de helling af naar voren. Dat is een uitkomst voor de jagers.

Het fluitje van hun aanvoerder geeft nu ook onmiddellijk het sein tot den aanval.

Zonder ook maar den geringsten tegenstand te bieden, wijkt de vijand weer terug.

Daar moest iets achter zitten; de jagers bespeurden het echter niet.

Over een zacht oploopend terrein naderen ze den vijand, naar rechts in aansluiting met de andere groepen van de compagnie; naar links echter ontbreekt elk contact.

Als ze tot op vrij korten afstand genaderd zijn, wordt „bajonet op" gecommandeerd. Het staal flikkert, en 't volgend oogenblik gaat het met gevelde bajonet op den loerenden vijand los. Als een wilde bergstroom snellen de jagers naar voren.

Maar nu ziet de aanvoerder opeens 't dreigende gevaar. Met de grootste moeite gelukt 't hem nog z'n manschappen, die reeds een tachtig meter gevorderd zijn, tot staan te brengen.

In allerijl wordt het machinegeweer nu op den linkervleugel geplaatst en deze versterkt met alle nog nakomende manschappen.

Aan dien kant toch is de vijand hun eigen linie reeds ver voorbij. Als het tot een handgemeen gekomen was, zou hij het heele front van de compagnie van terzijde opgerold hebben.

Kort daarop komen, op het door Schmidt overgebracht verzoek om steun, twee afdeelingen den troep van Eck versterken. Nu komt eindelijk ook de aansluiting met 't regiment links tot stand.

In opgewekte stemming kunnen de manschappen constateeren, dat ze toch iets bereikt hebben.

*
* *

Luitenant Eck ligt met z'n oppasser in een grooten granaattrechter tot over z'n knieën in 't water.

't Is een uitstekend plekje, want het biedt uitzicht naar 't zuiden, zoowel als naar 't noorden, en achteruit tevens op Passchendaele, waaromheen aan alle kanten vlammen oplaaien.

Ver in 't noorden woedt een felle strijd.

Aan de tallooze kolommen van opspattende aarde is duidelijk het verloop van de frontlijn waar te nemen.

Poelkapelle ligt al onder 't vuur van 't Duitsche geschut. De eigen linie loopt dicht langs den rand van 't Houthulster bosch.

't Is daar ginds een kokende heksenketel.

Eck schuift z'n kijker voorzichtig over den voorrand van den trechter. Na een oogenblik rondgekeken te hebben, heeft hij zich georiënteerd.

Links op zij af, langs den straatweg over Zonnebeke naar Yperen spat, onder het onophoudelijk inslaan van projectielen tusschen de droevige stompen van de eens zoo trotsche populieren, de aarde omhoog.

Hij herinnert zich nog zoo goed, dat daar in den eersten winter de Engelschen hem zoo fel bestookten.

Nu schuift hij z'n kijker naar rechts. Zwijgend knikt de sectie-commandant droevig, als hij de streek daar vóór hem herkent. Niet ver daarvandaan vermoedt hij, dat....

Naast hem slaan de kogels in den grond. Hij bukt zich snel, maar toch verwijlen z'n gedachten op de plaats, die hij herkend heeft en bij de vrienden, die daar gevallen zijn. Wie zullen vandaag en morgen hun aantal vermeerderen?

Het duurt niet lang, of er komen berichten.

Tegen vijf uur in den namiddag schuift Eck met z'n sectie een eind naar voren en begint met z'n beide machinegeweren den vijand te bestoken.

Een poging, van rechts ondernomen, om 's vijands linie op te rollen, mislukt echter. Daardoor zijn ze links wel genoodzaakt, al kruipend achteruit te wijken voor den vijand, die zich nu terdege weert.

In één van de trechters, die ze zooeven verlaten hebben, ligt Friedrich, één van hun kameraden te kreunen: een kartetskogel heeft z'n mond en wang vaneengescheurd. 't Is gelukkig maar een vleeschwond, schoon ze erg genoeg bloedt.

„Geduld maar, Friedrich," troost z'n luitenant hem.

„Over een uur vallen we met drie regimenten tegelijk den vijand aan; zoodra we de bende terugjagen, maak je maar gauw, dat je van 't front wegkomt."

Zoodra.... Het geschut van de Duitsche artillerie laat zich al met meer nadruk hooren.

Kwartier na kwartier gaat voorbij. Aan de sectie van Eck wordt de vrijheid gelaten, om al dan niet aan den aanval deel te nemen.

Ze geven zich allen op: 't kwam immers zoo zelden voor, dat ze gelegenheid kregen, om bij een aanval hun man te staan. 't Is nu een gunstige gelegenheid; daarom gaan ze allen mee.

Wat is dat? De jagers luisteren.... Rechts achter hen klinkt 't stormsignaal.... Hun kameraden!....

Met vasten, regelmatigen tred komen ze opdagen — een aanblik, die hen met geestdrift vervult.

Ook bij den straatweg duiken uit alle trechters stormers op.

In zenuwachtige spanning wachten de jagers op het signaal van

hun aanvoerder. Het strenge rhythme van 't stormsignaal dwingt hen bijna tot den aanval.

Daar gilt eindelijk het fluitje van den sectie-commandant.

„Nu Friedrich, vaarwel! Groeten thuis!"

Een oogenblik slechts houden hun handen elkaar in stevigen druk omklemd.

Het antwoord van den jongen man hoort de luitenant al niet meer; hij is al verdwenen in de richting van den vijand. Z'n jagers stormen hem achterna.

Infanterie zit den vijand dicht op de hielen, hier en daar heel gemoedelijk met 't geweer op schouder; maar de taaie klei belemmert hen geducht in hun vaart. Toch gaan ze onvermoeid voort en werpen den vijand over hoogte na hoogte terug.

Tegen 't vallen van den avond komt de beweging tot staan. Het bevel is ten uitvoer gebracht, het doel bereikt. In de stormjacht zijn ze zelfs nog verder gekomen dan de voormalige Duitsche stelling.

Thans moeten de vooruitdravende groepen teruggeroepen worden, anders loopen ze in het vuur van hun eigen artillerie.

Tusschen overgeschoten planken van de oude stelling en de trechterreeksen zoeken de jagers en infanteristen, welke laatsten zich echter weer spoedig van hen afscheiden, een schuilplaats.

In hun overjas gehuld, leggen ze zich zoo dicht mogelijk bij den vlakken rand van den trechter neer, want de trechterzône is door de veelvuldige regens in een moeras veranderd.

De barre wind jaagt over hen heen en verstijft hun leden; ze liggen te klappertanden.

Langzamerhand neemt het vuren af en wordt het rustiger. Maar 't vuren op grooten afstand houdt aan.

Fluitend beschrijven de granaten over de linies heen hun baan door de lucht naar 't vooraf berekende doel; en waar ze barstend uiteenspatten, slaan enkele oogenblikken later de vlammen omhoog.

Eck ligt met z'n rug tegen den rand van een granaattrechter aan en volgt met oogen, aan de duisternis gewend, de granaten en sterren op haar banen.

Hij is vroolijk en opgewekt en geluk straalt uit z'n wijdopen oogen. In geen enkel gevecht gedurende heel die drie jaren is z'n geweten zoo zuiver, z'n hart zoo rustig en zijn wil zoo krachtig gebleven als thans. Na veel moeite en strijd is hij toch eindelijk zoover gekomen, dat hij is, wat hij behoort te zijn.

Daarvoor is hij dankbaar; maar tevens stemt tot dankbaarheid dat gevoel van rust, dat hem den heelen dag onder den storm, zoowel als onder werkeloos afwachten, beheerscht in 't bewustzijn, dat er toch niets gebeurt, dan wat God beschikt heeft.

Het diep besef van Gods tegenwoordigheid werpt voor hem een lichtglans over alles en doet de duisternis van den nacht wijken.

Bij de herinnering aan 't deel van den strijd, dat binnen de grenzen van dien eersten dag besloten ligt, staat hem z'n sectie man voor man voor den geest en ziet hij onderscheidenlijk, zoowel die dood of gewond ter aarde zonken, als hen, die in nachtelijk duister gehuld naast hem liggen in omgewoelde of in moeras veranderde trechters.

Bij allen was het plichtsbesef de leidstar van hun bewuste leven, bij elke schrede door Vlaanderens trechterzône.

„Slechts onzen plicht", in die woorden van z'n ordonnans lag alles uitgedrukt — heel de grootheid van al wat de eenvoudige soldaat, met weinig woorden, zonder vertoon, heldhaftig ten uitvoer brengt.

Als meteoren beschrijven de granaten vurige banen door de lucht .... en als zonnen stralen in de verte de lichtkogels.

Terwijl Eck dat schouwspel gadeslaat, denkt hij:

Daar — naar den kant van de zee en ginds tot aan het dal van de Douve — liggen duizenden en nog eens duizenden kameraden, met de uitdrukking van al het doorstane leed in hun door slaapgebrek omkringde oogen; mannen, in wier hart, evenals bij mijn kleine troepje, het echte goud der vaderlandsliefde gloort.

Dan strekken voor z'n geest over een enormen afstand de fronten zich uit en overal en altijd weer ziet hij in 't kleine stukje grond vóór ieders eigen frontgedeelte de waanzin van den oorlog worstelen met de edelmoedigheid.

Onbarmhartig beukt de waanzin op al die duizenden; maar hun ziel vermag hij niet te breken; zelf breekt hij, en evenals de tijd neemt hij een einde.

De edelmoedigheid daarentegen, die hun ziel loutert en slijpt tot een diamant van onvergankelijke schoonheid, is van eeuwigen duur. —

Dan keeren z'n gedachten uit de verten van den met vuur doorlaaiden nacht naar z'n eigen troep terug.

Uit voorzorg maakt hij zich op en kruipt de linie langs om z'n mannen tot zuinigheid met hun rantsoen aan te sporen. Hij vermoedt, dat op deze uren van afzondering dagen volgen zullen, waarop ze geheel van hun kameraden afgesneden zijn.

Wel begint hun maag nu al te jeuken — ze waren immers nog zoo goed als nuchter, toen ze 's morgens in 't vuur gingen — maar toch zullen ze zuinig zijn.

De nacht gaat voorbij. De jagers wachten op bevelen; maar die blijven uit.

In 't oosten begint het te dagen. Het langzaam doorbrekende morgenlicht geeft aan alle dingen op het voorterrein vorm en kleur.

Tusschen de puinhoopen van een hofsteê, een paar passen achter een trechterrij, ligt Eck over de streek voor hem uit te kijken . . . .: . . . . trechters . . . . een brok muur, vlak vóór hem de grond schuin afloopend: stuk van een weg . . . . 't Lijkt alles zoo bekend; hij ontstelt een oogenblik.

Dan kijkt hij nog eens goed, jawel — nu weet hij 't zeker: ze zijn weer op dezelfde plek als voorheen. Daar vóór hen treurt Doodenmolen, dat reeds eenmaal het 24ste bataillon jagers zag sterven.

*
* *

Uit den strijd met de ochtendnevelen komt de zon als overwinnares te voorschijn.

In den vroegen morgen snorren al vliegtuigen over de trechters heen, om de richting der liniën vast te stellen. Ook nu weer slaan, gelijk dit dagelijks geschiedt, overal in 't achterland de projectielen neer.

De jagers blijven ongemoeid.

In het heldere licht van den koelen morgen grijnst de schrijnende bitterheid van de verliezen bij de laatste bestorming hen angstwekkend aan en spelt hun, met betrekking tot hun eigen lot, een donkere toekomst.

Ongeveer dertig meter achter de linie hebben ze, bij de fundamenten van een verwoest huis, een half ingestorte betonnen schuilplaats ontdekt.

Daarin vonden ze het lijk van een soldaat, die, bovenop z'n vernield apparaat liggende, vermoedelijk doodgebloed was.

Na hem een rustplaats bezorgd te hebben, zitten ze heel gauw goed geborgen in hun veilige onderaardsche schuilplaats.

In die kleine ruimte opeengepakt, hebben ze het lekker warm en kunnen nu eens een paar uur ongestoord slapen. —

Zoo liep de dag ten einde, zonder dat er in den toestand van de jagers eenige verandering kwam. 't Zou er trouwens ook bitter slecht voor hen uitgezien hebben, als de Engelschen eens een aanval gedaan hadden.

Ze lieten hen echter met rust — tenminste voorloopig.

Toch zaten de Engelschen niet stil. Bij Yperen brachten ze hun batterijen weer in stelling. Langs het kanaal bij den spoordijk stonden de kanonnen zóó dicht bij elkaar, dat de assen elkaar raakten; in driedubbele rij vormden ze een reusachtigen vurigen ring om de stad.

De nieuwe artilleriegroepen waren al begonnen hun kanonnen in te schieten; en voortdurend daagden versche divisies op. Na één, hoogstens twee dagen zouden ze alle hun bestemming bereikt hebben.

Maar achter de jagers bleven de nesten van de machinegeweren den volgenden nacht leeg.

Wel werd het restant van de compagnie — vijf en twintig man — 's nachts met zestien man versterkt; maar daarmee konden de bressen in hun eigen linie slechts gebrekkig aangevuld worden.

De open ruimte tusschen hen en 't nevenbataillon rechts konden ze al onmogelijk bezetten, laat staan dan die op Gravenstafel aan, waar op een afstand van vijfhonderd meter nog steeds geen enkele man stond.

Gelukkig voor de jagers komen na een negenurigen marsch, waarop ze ook nog verdwaalden, de langverwachte, trouwe etensdragers eindelijk bij hen aan.

Van aflossing is natuurlijk geen sprake. De Duitsche soldaat is daaraan al gewoon geraakt.

De jagers klemmen de tanden op elkaar. 't Zijn kerels van stavast bij wie 't besef van plicht onverzwakt hoofd en hart vervult.

* * *

In nevelen gehuld rijst over 't oorlogsveld in Vlaanderen een nieuwe dag, die weer uren achtereen het gevoel en den wil aan de hevigste folteringen prijs geeft.

Het vroege morgenlicht, brengt uit de vale schemering vermagerde gezichten naar voren, die met brandende, diepliggende oogen de zon fier begroeten, als wilden ze vragen: wat zal de nieuwe dag ons brengen? Maar de zon verbergt zich en waagt geen antwoord.

Ook deze dag gaat voorbij, op dezelfde wijze als de vorige.

Evenals gisteren komen er vliegers. Maar ook zonder dat er doeken als herkenningsteeken uitgespreid worden, ziet de camera wel, waar vrienden — en waar vijanden in de trechters zitten .... en ook wel, waar de linie gapingen vertoont. Ook de vijand heeft oogen.

De kalme dag geeft de jagers goede hoop, dat de nacht — de derde tusschen de trechters — zonder onheil op hen neer zal dalen. Maar daarna moet er toch beslist versterking komen, om rechts en links de bressen in de linie aan te vullen.

Intusschen hebben de Engelschen al teeken van leven gegeven. Waar ook maar een tipje groen laken voor den dag komt, ratelt het machinegeweer, dat ze op de hoeve links opgesteld hebben, er terstond op los.

Met gansche escadrilles poogt de vijand z'n tegenstander in de kaart te kijken; maar Fokker- en andere vliegtuigen duwen hem telkens weer terug.

Boven Zandvoorde woedt een hevig luchtgevecht; bij de tachtig machines staan daar aan den hemel.

Van uur tot uur wordt het vuur, dat achter hen ligt, sterker.

Hoe vaak heeft Eck niet bij zichzelf gedacht en innig gewenscht: stond onze artillerie toch maar eens één keer met gelijk materiaal tegenover de Engelschen, dan ....

Maar dat is nu weer het tragische in dezen oorlog, dat we — evenals de oude Frits in zijn tijd — strijden moeten tegen een vijand, die veel beter toegerust is. Dubbel gewaardeerd wordt dan ook de Duitsche geest, die veel van 't gemis vergoedt.

Eck wist, met welke moeilijkheden de Duitsche artillerie te kampen had. Hij herinnerde zich nog levendig dat tooneel uit vroeger dagen, toen hij in den schemeravond aan den rand van een kerkhof een inelkaar geschoten batterij gezien had, waarvan de kanonniers zich met planken van de doodkisten, door de granaten blootgewoeld, tegen den regen hadden moeten beschutten.

Tusschen de halfvergane lijken van vroeger gesneuvelden, die uit hun graven geslingerd waren, had de dood door verstikking hen — zooals ze zaten of lagen — overvallen.

Langzamerhand stijgt ook nu weer het vijandelijk vuur tot de kracht van trommelvuur. Daar kan geen mensch doorheen komen.

En zoo blijft het handjevol jagers vóór aan het front weer alleen.

't Is een donkere nacht: ze kunnen geen twee pas vooruit zien.

Eck kruipt naar voren: hij wil gedurende den nacht voortdurend bij z'n sectie zijn.

Die dagen zonder vuur waren angstwekkend, maar een nacht als deze, die Passchendaele in een hel verandert, is nog veel akeliger.

Hij vermoedt, wat de vijand van plan is, en heeft er een voorgevoel van, dat alles weer op een zwaren herfst uitloopt.

De koude maakt al z'n leden stijf, voornamelijk tegen den morgenstond; maar z'n hart blijft warm, z'n geest helder en krachtig. Duurzaam geluk straalt uit z'n oogen, die nu niet naar de sterren behoeven op te zien. Hij weet wel, dat ze er zijn en ook, dat Hij, die de sterren op haar baan bestuurt, ook hun lot in Zijn hand heeft.

Vergeefs poogt hij z'n gedachten een vaste richting te geven; ze dwalen onbeteugeld van 't één op 't ander en houden hem in gespannen verwachting, van wat de dagende morgen hem brengen zal; maar z'n

besluit kunnen ze niet aan 't wankelen brengen. Saevis tranquillus . . . . [1])

Uur na uur gaat kruipend voorbij.

Eindelijk rukt de morgenwind den jongen dag den blinddoek van de oogen . . . . en als een wervelwind valt plotseling het trommelvuur van den vijand met ongekende woede op hun stelling neer . . . .

Minuten worden tot uren . . . . De dood is losgelaten . . . . de dunne linie wordt steeds ijler . . . . smelt weg . . . . en wordt stil . . . .

Saeves tranquillus in undis!

Tusschen de moerassige trechters schieten de vlammen der ontploffende bommen als vuurseinen in de morgenschemering omhoog en spuiten de barstende granaten donkere aardfonteinen in de lucht.

Nadat de orkaan een uur lang heeft gewoed, roert zich aan de linie geen leven meer. Nog jaagt het vuur der Britten als de gloeiende adem van helsche geesten over de trechters en over de dooden.

Opeens zwijgt het — en terstond duiken de Engelschen van achter den rand van de bodemgolf op.

Als een wild bruisende vloed komen ze opzetten en stormen op de stelling los.

Nog verdedigen zich enkele gewonden. Hier en daar flitst nog een enkel schot op als het noodsignaal van een schip in de branding, als de planken van een wrak, dat de kokende zee nog éénmaal omhoog werpt.

Maar de golven werpen zich op de onbeschermde flanken, rollen — zonder dat iets haar woede stuit — over trechters en dooden heen, en sluiten zich eindelijk kokend en schuimend boven de overlevenden.

Daarna perst de vloed onstuimig door de bres naar 't achterland.

* * *

Maar ook de golven van dezen vloed sloegen zich te pletter tegen den eersten dam, dien de reserves tegen hem opwierpen. Zoolang

---

1) Saeves tranquillus in undis! . . . . d.i. rustig in de woedende baren.

de Duitsche heldengeest uit daad en offer spreken bleef, mislukte op gelijke wijze elke poging om het front te breken.

Zoo wisselde in Vlaanderen de ééne groote veldslag de heete en hardnekkige worsteling van den anderen af. Al zwaarder en zwaarder werd de herfst.

Maar tusschen z'n bruine tinten blonk de gouden glans van ongebroken zielesterkte, onwankelbare trouw en ongebogen mannelijke kracht.

Als met onuitwischbaar schrift staat dan ook in de legerberichten over den zwaren strijd gedurende dien herfst vermeld:

„De heldenmoed van de Duitsche troepen in Vlaanderen wordt door niets overtroffen."

*

* *

Nog een laatste blad uit „de portefeuille van een militair" dwarrelde, zwervensmoe en treurig, maar toch getuigend van blijdschap en innerlijken vrede, voor m'n voeten neer; 't was een laatste brief uit Vlaanderen ....

8 OCTOBER '17.
„Vlak beoosten Passchendaele.
(In piket).

.... 't Is waar, ik ben weer alleen; maar daarover moet ge U niet zoo bezorgd maken. Wat mij betreft, ik gevoel me van alle zorg bevrijd. In den oorlog kan het natuurlijk met ons leven heel gauw gedaan zijn. 't Is wel mogelijk, dat voor mij nu ook de „finale" komt. Ja, misschien wel, maar dat bepaalt God toch.

Het leven is zoo moeitevol, dat we het nooit licht genoeg opnemen kunnen. Al ware 't ook, dat ik straks behooren moest onder hen, die heengegaan zijn, ziet daarin dan toch niets bizonders en bedenkt, dat er maar ééne zaak is, die mij 't sterven zwaar zou doen vallen, namelijk, dat ik thuis dierbare betrekkingen achterlaat, die door droefheid verteerd zouden worden. Laat

U toch niet door droefheid beheerschen, maar weest vroolijk en opgeruimd!

Als we op onze eeuwige bestemming zien, is het toch immers onverschillig, of we op twintig-, dan wel op tachtigjarigen leeftijd sterven, zoo ons leven maar waarde gehad heeft.

Wanneer ik nu voor m'n vaderland sterf — denk ik bij mezelf — toont God me daarmede, dat ik bij langer leven niets zou kunnen presteeren, dat den dood op 't veld van eer, ook maar eenigermate, nabij komt. Daarom stil....

We gaan nog éénmaal vechten om de hoogten, die we drie jaar geleden stormenderhand genomen en zoo langen tijd bezet gehouden hebben, waarop ook Doodenmolen ligt....

Daar boven dreigt gevaar, evenals toen in dien herfst. Omnes eodem cogimur. [1])

't Is wel een akelige gedachte, dat de dooden op de Vlaamsche kerkhoven nu weer blootgewoeld worden.

Daar bij den molen liggen er verscheidene; en na driejarigen slaap rijden de batterijen weer over hen heen en zien ze naast zich versche graven delven, of — worden opnieuw door granaten vaneengerukt.

Een doode van vandaag of morgen, en één van toen, wat zouden die elkaar al niet kunnen vertellen, als ze naast of boven elkaar kwamen te liggen! Als die van thans maar eens kon spreken van een gered vaderland!

Thans zijn alle problemen en herinneringen, alle droomen en verwachtingen uitgeschakeld. Voor die ééne gedachte, in den bloedigen strijd voor 't vaderland alles opgeofferd te hebben, moet al het andere wijken.

Duitschland moet leven, zij 't ook, dat wij daarvoor sterven moeten. Zoo was het — zoo is het nog — en zoo zal het altijd blijven!

Nu weet ge alles; ik heb hieraan niets meer toe te voegen...."

EINDE.

[1]) Omnes eodem cogimur = ons allen treft hetzelfde lot.

INHOUD.

Blz.

IN YPEREN 7

EERSTE BOEK.

NAAR HET OFFER

HET UITRUKKEN 15
DE OPMARSCH 34
MET DEN VIJAND SLAAGS 63
DE VUURDOOP 92
DE STORM 112
DOODENMOLEN 129
ACHTER DE FRONTEN 153
YPEREN ONDER VUUR 167
DE IJZEREN SLAGBOOM 182

TWEEDE BOEK

ONDER DEN STALEN HELM

TWEE ZOMERS LANG 197
DE FINALE VAN HET KWARTET? 207
DE AANVAL AFGESLAGEN 238
IN STORM GERUST 247